

САТПРЕМ

ШРІ АҮРОБІНДО

АБО

ПОДОРОЖ

СВІДОМОСТІ

**ШРІ АУРОБІНДО
АБО
ПОДОРОЖ СВДОМОСТІ**

САТПРЕМ

*Переклад з англійської
М.М.Сотніченка*

Ауро-Книга
2016

САТІПРЕМ

ШРІ АУРОБІНДО АБО ПОДОРОЖ СВІДОМОСТІ

Філософія індуїзму

Переклад з англійської М.М. Сотніченка

Редактор В.О. Матеуш

ISBN 978-617-513-399-6

Епоха раціонального розуму, який визначав еволюційний шлях людства на протязі декількох останніх сторіч, добігає кінця. На нас, нашу Землю, яку ми так любимо, чекають небувалі еволюційні зміни. Йдеться не про вдосконалення нинішнього способу життя, можливі технічні, соціальні та моральні зміни. Мова про кардинальну трансформацію стану свідомості, появу принципово нового типу людства, який прийме еволюційну естафету від «людини розумної». Цей процес розпочався, він здатен прискорити зміну тепер вже фізичного стану Землі, яка є неминучою. От тільки з нами чи без нас? Нинішній етап розвитку людини не є вінцем еволюції, його буде перевершено. Про це говорить тисячолітня мудрість першопрохідців, як у віках, що вже минули, так і в сьогоденні.

Одними із них стали в ХХ сторіччі Шрі Ауробіндо та його духовна супутниця Мати. Те, що ними зроблено, навряд чи сьогодні повністю вкладається в звичне для нас, ментальне сприйняття Реальності. Але це зроблено, зроблено туг, на Землі, посеред життя, зроблено заради її майбутнього, заради появи Нового Людства.

Про це книга, яка перед вами.

ЗМІСТ

Передмова Автора.....	1
Вступ.....	5
Розділ 1. Довершений Представник Заходу.....	10
Розділ 2. Вічний Закон.....	17
Розділ 3. Кінець Інтелекту.....	28
Розділ 4. Мовчання Розуму.....	34
Ментальні побудови.....	34
Активна медитація.....	35
Перехідний період.....	38
Входження низхідної сили.....	40
Поява нового способу пізнання.....	43
Універсальний розум	46
Розділ 5. Свідомість.....	52
Центри свідомості.....	53
Фронтальна істота.....	58
Індивідуалізація свідомості.....	60
Свідомість – сила, свідомість – радість.....	62
Розділ 6. Заспокоєння Вітального.....	67
Моральні обмеження.....	67
Звичка реагувати у відповідь.....	68
Сили протиборства.....	73
Істинне вітальне.....	77
Розділ 7. Психічний Центр.....	85
Психічне народження.....	86
Зростання психічного.....	93
Розділ 8. Незалежність Від Фізичного.....	102
Незалежність від органів чуття.....	102
Незалежність від хвороб.....	107
Незалежність від тіла.....	110

Розділ 9. Сон І Смерть.....	114
Плани свідомості.....	114
Сон-переживання.....	118
Сон-дія.....	126
Розділ 10. Революційний Йог.....	133
Проблема дії.....	135
Нірвана.....	140
Розділ 11. Єдність.....	150
Космічна свідомість.....	151
Центральна істота. Всесвітня особистість.....	157
Пізнання через ототожнення.....	160
Розділ 12. Надсвідоме.....	164
Загадка.....	164
Умови відкриття.....	169
Підйом свідомості.....	175
Екстаз?.....	180
Істоти і сили.....	182
Плани розуму.....	189
Розділ 13. Під Заступництвом Богів.....	212
Розділ 14 . Таємниця.....	224
Градації підсвідомого.....	225
Обмеженості психоаналізу.....	227
Темна половина Істини.....	231
Великий перехід.....	241
Розділ 15. Супраментальна Свідомість.....	249
Супраментальне бачення.....	249
Супраментальна Сила.....	259
Розділ 16. Людина, Перехідна Істота.....	270
Письмові твори.....	270
Мати.....	277
Конттури еволюції.....	279

Розділ 17. Трансформація.....	289
Перспективи майбутнього.....	290
Робота (перший період).....	297
Фундаментальний Агні.....	304
Другий період – тіло.....	308
Другий період – підсвідоме.....	321
Третій період – ашрам.....	329
Залізний вік завершено	342
Закінчення. Завершення, Яке Одвічно	
Розпочинається Знову	344
Про автора та книгу.....	349
Додатки.....	359
Шрі Ауробіндо «Година Бога».....	359
Про Поему «САВІТРИ».....	360
Анотація Шрі Ауробіндо.....	360
Структура поеми.....	361
Висловлювання Матері.....	366

ПЕРЕДМОВА АВТОРА

Вік мандрів і пригод вже минув. Навіть якщо нам вдасться досягти далеких галактик, ми попадемо туди в скафандрах, озброєні всілякими механічними і електронними штуками, і це нічого не змінить для нас; ми відчуватимемо себе точнісінько так, як і зараз: безпорадними дітьми перед обличчям смерті, живими істотами, які не дуже то й розбираються в тому, як вони живуть, навіщо і куди прямують. Ми дійсно розуаміємо, що для земних мандрів часи Кортеса та Пісарро вже минули. І сьогодні всіх нас душить один і той же всеохоплюючий Механізм: пастка продовжує невблаганно захопуватися. Але, виявляється (так було завжди, так є і сьогодні), що наші найсумніші напасті одночасно стають найперспективнішими можливостями, а темний прохід є проходом до більшого світла. Тому, опинившись у глухому куті, ми віч-на-віч постали перед останньою територією для дослідження, перед завершальною пригодою: перед самими собою.

І дійсно, перед нами безліч простих і неприхованих ознак. В 60-их роках двадцятого сторіччя¹ найважливішим феноменом стала не подорож до Місяця, а «наркотичні подорожі» молоді, студентські заворушення по всьому світу і масові переселення хіпі. Але ж куди їм реально подітися? Нема вже місця на пляжах, які кишать людом, переповнені наші дороги, відсутній простір в мурашниках наших міст, які, здається, розширюватимуться вічно. Ми повинні знайти вихід десь *в іншому місці*.

Але існує забагато дуже різних «інших місць». Скажімо, наркотики – справа непевна і небезпечна, а головне – це *залежність* від зовнішніх чинників, тоді як справжній досвід повинен відбуватися за бажанням і де завгодно, як в супермаркеті, так і на самоті у власній кімнаті, а інакше це не досвід, а аномалія або поневолення. Якщо звернутися до психоаналізу, то на сьогодні його можливості обмежені

¹ Саме в цей період Сатпрем обдумував і писав цю книгу. – прим. перекл..

виключно тьмяно освітленою печерою «підсвідомого», і що є найбільш важливим, він обмежує дієвість свідомого контролю людини, роблячи з неї безпомічного свідка чи хворобливого пацієнта. Можливості релігії більші, але й вони значною мірою залежать від бога [в людському розумінні]² і догм; а це рішуче обмежує нас в *одному* типі досвіду, і можна стати в'язнем потойбічних світів так само, як і цього; насправді це іще простіше. Дійсна цінність досвіду вимірюється, врешті-решт, його здатністю змінити життя, а інакше це просто пуста мрія чи галюцинація.

Шрі Ауробіндо веде нас до подвійного відкриття, якого ми наполегливо прагнемо; адже ми хочемо не тільки мати зрозуміле пояснення хаосу, в якому живемо, який душить нас, а і отримати ключ для зміни нашого світу. Якщо ми крок за кроком підемо за ним в цьому дивовижному дослідженні, це приведе до найважливішого відкриття всіх часів, до порогу Великої Таємниці, якій дано змінити обличчя цього світу, ось вона: *свідомість є силою*. Загіпнотизовані «незворотністю» наукового шляху подальшого світового розвитку, ми й насправді повірили в те, що нашою єдиною надією є вічне розростання [кількості і якості] механізмів, які будуть бачити краще за нас, краще, ніж ми, чути, краще нас підраховувати, лікувати і зрештою, напевне, жити краще за нас. Тому перш за все нам слід чітко зрозуміти, що ми здатні робити все краще, ніж машини, що доля величезного, жахливого Механізму, який викликає сьогодні смертельну задуху, вже визначена: він припинить своє існування так же швидко, як і виник. Але це станеться лише за умови, що ми дійсно постараємось заволодіти *істинною силою*, а для цього підемо в самі глибини власного серця; підемо методично, неблаганно, з ясним розумом дослідників.

І тоді ми зможемо усвідомити, що таке розкішне і блискуче двадцятье сторіччя з точки зору психології все іще залишається Кам'яним Віком; що, незважаючи на всі наукові досягнення, ми так і не започаткували істинну *науку жити*, науку буття, не маємо реальної влади над світом і самими собою. І в той же час,

² Тут і далі по тексту книги слова, які наведені в квадратних дужках, формально відсутні в тексті оригіналу, але на думку перекладача роблять текст зрозумілішим чи стилістично більш прийнятним. – прим. перекл.

безпосередньо перед нами лежать обрії такої досконалості, гармонії і краси, в порівнянні з якими найбільш величні наукові відкриття постають чимось на зразок грубої заготовки підмайстра.

Сатпрем,
Пондічеррі³, 27 січня 1970 року

³ Невелике містечко на південному сході Індії, неподалік Мадрасу. В ньому з 1910 року до свого фізичного відходу в кінці 1950 року жив Шрі Ауробіндо. – прим. перекл.

Присвячується Матері

*Я стаю тим, що прозріваю в собі,
я можу зробити все, що мислення запропонує мені;
я зможу стати всім, що мислення розкриє в мені.
Це повинно стати непорушною вірою людини в себе,
адже в ньому перебуває Бог⁴*

ВСТУП

Жив на світі злий магараджа, для якого нестерпною була сама думка про те, що хтось може бути вищим за нього. Скликавши всіх пандитів царства, як це було заведено у важливих випадках, він поставив їм таке запитання: «Хто з нас двох більш великий – я чи Бог?» Пандити⁵ затремтіли від переляку. Як люди мудрі, адже до цього зобов'язував їхній фах, вони попросили дозволу відкласти відповідь, [щоб подумати]; звикнувши до свого становища, вони, звісно, чіплялися за нього, як і за своє життя. Але були вони все ж людьми гідними і не бажали гнівити Бога. Вони дуже засмутилися з приводу лиха, що їх спіткало, і тоді їх втішив найстаріший пандит: «Залиште все мені, завтра я матиму розмову з Князем». Наступного дня, коли задля *урочистого прийому* був зібраний увесь двір, прийшов і цей старий. Він був спокійним, його руки були смиренно

⁴Із збірки «Думки і осяяні проблиски», (Thoughts and Glimpses, 16: p.378).

Тут і далі по тексту всіх виносок в дужках англійською мовою надано назву твору в оригіналі, потім номер тому із ювілейного повного зібрання творів Шрі Ауробіндо в видавництві Ашраму Шрі Ауробіндо в Пондічеррі, Індія і відповідний номер сторінки в цьому виданні. Всі посилання на твори Шрі Ауробіндо надано автором книги. – прим. перекл.

⁵Пандит – санскритське слово в буквальному перекладі – вчений. В Індії – людина, яка займається повсякденною релігійною практикою та допомагає у вивченні основ індуїзму. – прим. перекл.

складені, лоб було натерто білою золою. Низько уклонившись магараджі, він вимовив: «О, володарю, ти безсумнівно більш великий». Правитель трічі закрутив свої довгі вуса і високо підняв голову. «Ти тому більш великий, царю, що можеш вигнати нас із свого царства, а Бог – не може, бо воістину, все є Його царством і нема куди піти від Нього».

Ця індійська легенда, місце походження якої – Бенгалія, де народився Шрі Ауробіндо, напевне була знайома йому. Адже увесь досвід того, хто сказав: «Він⁶ – це все: боги, біси, люди, земля, а не тільки небеса», веде до божественної реабілітації Матерії. На протязі останніх п'ятдесяти років психологія займається лише тим, що відновлює в людині демонів; можливо, завданням наступної половини сторіччя буде, як у це вірив Андре Мальро, «відновити в людині богів», точніше, використовуючи слова Шрі Ауробіндо, відновити Дух в людині і в Матерії і створити «життя божественне на землі». *Потойбічні небеса – величні та дивні, але набагато більш дивними є небеса усередині вас. І ці Едеми чекають на божественного працівника.*⁷

Існує багато шляхів, щоб розпочати цю роботу – насправді кожний з нас має свій власний підхід: для одного це може бути майстерно зроблений предмет чи добре виконана робота; для другого – велична ідея, всеохоплююча філософська система, для інших – гармонія музики, рух води в річці, відблиск сонячного світла на поверхні моря; все це – подих Нескінченного. Але це лише короткі миттєвості, а ми прагнемо постійності. Ці невловимі миті зумовлені багатьма обставинами, котрими ми не можемо керувати, а ми шукаємо те, що не можна відібрати, щось незалежне від обставин – деяке віконце всередині нас, яке одного разу відкрившись, не зачинилося б знову.

Через те, що тут, на землі, важко здійснити ці умови, ми говоримо про «Бога», про «духовність», Христа чи Будду чи про цілий родовід засновників великих релігій – і все це шляхи пошуку сталості. Але може бути, що ми люди зовсім не релігійні, не містики, а просто втомилися від догм, віримо в землю і підозріло ставимося до гучних

⁶ Всевишній Господь. – прим. перекл.

⁷ З роботи Шрі Ауробіндо «Година Бога», (The Hour of God, 17: p.148).

слів. Можливо, і наші заузні міркування теж достатньо втомили нас, і єдине, чого ми хочемо – це знайти свій маленький струмочок, що впадає в Нескінченність. В Індії жив один великий святий, який на протязі багатьох років, перш ніж він досягнув величного спокою, задавав кожному, кого зустрічав, таке питання: «Ти бачив Бога?.. Чи бачив ти Бога?..» І кожного разу він йшов розчарований і сердитий, бо люди розповідали йому різну небувальщину. А він хотів бачити. Адже не його провина в тому, що з цим словом, як втім і з багатьма іншими, люди пов'язують стільки неправдивого. Коли ми побачимо, зможемо про це розказати – але скоріш за все ми будемо дотримуватись мовчання. Ні, ми не хочемо обманювати себе словами; ми хочемо розпочати з того, що маємо, прямо з того місця, де знаходимось, з брудом на наших черевиках і маленьким променем світла наших кращих днів, бо в цьому і полягає наша проста віра. До того ж ми бачимо, що світ навколо нас не такий вже й великий, і нам хотілося б змінити його, але ми стали надто скептичними по відношенню до універсальності панацеї, всіляких рухів, партій і теорій. Саме тому ми і починаємо з найближчого, з самого початку, тобто з самих себе; це небагато, але це все, що ми маємо. Ми спробуємо змінити цей маленький клаптик світу, перш ніж рятувати інших. І, можливо, це не така вже й безглузда думка, бо хто знає, чи не є зміна себе найбільш ефективним способом зміни інших?

Чим може допомогти нам Шрі Ауробіндо на такому невисокому рівні?

Існує Шрі Ауробіндо філософ, Шрі Ауробіндо поет, ким він насправді й був, і провісник еволюції, але далеко не кожний з нас є філософом чи поетом, а ще менше – пророком. Можливо, ми були б цілком задоволені, якщо б він просто дав нам засіб повірити у свої власні можливості, не тільки в людські, але й у ті, що їх перевершують, в божественні можливості. І не тільки повірити в них, але й розкрити їх в собі крок за кроком, *побачити* себе і стати безмежними – безмежними, як Земля, яку ми любимо, як всі країни і моря, які знаходяться всередині нас. Бо існує Шрі Ауробіндо дослідник, він же – йог; чи не казав він, що «*йога – це майстерність свідомого віднаходження себе*»⁸ ? Саме за це дослідження свідомості

⁸З роботи «Цикл людства», (The Human Cycle, 15: p.36).

ми й візьмемося разом з ним. І якщо ми підемо спокійно, терпляче, з усією ширістю, хоробро зустрічаючи обличчям в обличчя всі труднощі шляху, – а Бог знає, що шлях цей достатньо кам'янистий, – то одного разу віконце обов'язково відчиниться і сонце осяє нас навіки. Насправді відчиняється не одне віконце, а декілька, одне за одним, кожного разу розкриваючи перед нами все ширшу перспективу, нові виміри нашого власного царства; і кожного разу це означає *зміну свідомості* таку радикальну, як скажімо, перехід від сну до пробудженого стану. Ми прослідкуємо основні етапи цих змін свідомості так, як їх пережив Шрі Ауробіндо і описав учням в своїй *Інтегральній йозі* – до тієї миті, коли вони поведуть нас до нового, ще невідомого досвіду, який, можливо, має силу змінити саме життя.

Бо Шрі Ауробіндо є не тільки дослідником свідомості, він – будівник нового світу. І дійсно, яка користь в зміні власної свідомості, якщо світ навколо нас залишиться тим самим? Ми стали б схожі на короля з казки Андерсена, який розгулював голяка вулицями своєї столиці. І дійсно, після того, як Шрі Ауробіндо дослідив найдалі кордони світів, відомих і стародавній мудрості, він відкрив інший світ, який не нанесено на жодну мапу. Він назвав його *Суперрозумом* або *Супраменталом*⁹, і намагався звести цей світ вниз, на землю. Він пропонує нам трохи напружитись, прикласти зусилля і взяти участь в цій прекрасній казці, якщо ми любимо казки. Бо Суперрозум, каже нам Шрі Ауробіндо, вносить радикальні і драматичні зміни в еволюцію свідомості на землі; саме *ця зміна* свідомості буде мати силу цілковито змінити наш фізичний світ і вона перебудує його – ми маємо надію до кращого, – настільки ж ґрунтовно і необоротно, як зробив це Розум, вперше з'явившись в живій Матерії. І тоді ми побачимо, яким чином інтегральна йога веде до йоги *супраментальної* або до йоги земної трансформації, контури

Одне із основних значень санскритського поняття «йога» – це зв'язок, єднання з Божественною свідомістю. В більш вузькому, знайомому нам сенсі йога – це практика, дисципліна, яка веде до встановлення такого зв'язку. – прим. перекл.

⁹Синонімічний ряд, який в різних роботах використовує Шрі Ауробіндо для позначення цього світу, включає три по суті тотожні поняття: Супраментал, Суперрозум, Верховний розум. Розлогу характеристику планів чи сфер розуму в класифікації Шрі Ауробіндо автор надає в розділі 12 цієї книги. – прим. перекл.

якої ми спробуємо тут накреслити, бо казка тільки робиться, справа це нова і складна, ми поки що не знаємо, куди це нас приведе та чи завершиться все це успіхом.

Насправді це трохи залежить і від кожного з нас.

ДОВЕРШЕНИЙ ПРЕДСТАВНИК ЗАХОДУ

З людської точки зору Шрі Ауробіндо є близьким до нас. Шанобливо уклонившись «Мудрості Сходу» і незвичайним аскетам, які, здається, ігнорують всі відомі нам закони, ми помічаємо, що прокинулася лише наша зацікавленість, а не життя; а нам необхідна саме практична істина, яка змогла б винести наші суворі зими. Ці зими були добре відомі Шрі Ауробіндо, він жив в їх умовах під час навчання [в Англії] – з семирічного віку і аж до тієї пори, коли йому виповнилося двадцять років. Він переїздив з одних мебльованих кімнат в інші, все залежало від прихильності більш або менш доброзичливих господинь, задовольняючись лише однією трапезою на день і навіть не маючи можливості накинути собі на плечі пальто; але він завжди був обтяжений книгами: французькі символісти Маларме, Рембо – він читав їх в оригіналі задовго до того, як прочитав в перекладі Бгагавад-гіту¹⁰. Для нас феномен Шрі Ауробіндо уявляє в собі унікальний синтез.

Він народився в Калькутті 15 серпня 1872 року, лише на декілька років раніше Ейнштейна; Рембо вже написав свої «Спалахи», сучасні фізики (Макс Планк в тому числі) вже з'явилися на світ, а Жюль Верн займався дослідженням майбутнього. То був час, коли королева Вікторія намірялася стати імператрицею Індії, а завоювання Африки ще не було завершено; це був поворотний пункт, який означав перехід від одного світу до іншого. З історичної точки зору здається, що народженню нового світу завжди передують періоди випробувань і руйнувань, але це, можливо, лише хибне тлумачення: напевне, руйнівні сили (або сили розсіювання) шаленіють тому, що сім'я нового світу *вже* живе. Так чи інакше, а Європа в той час була на піку

¹⁰ Бгагавад-гіта (англ. Bhagavad Gita) – «Божественна пісня», є одним із найважливіших священних текстів у багатьох течіях індуїзму. – прим. перекл.

своєї слави і здавалося, що «гра робиться» на Заході. Саме так вважав батько Шрі Ауробіндо, лікар Крішнадхан Гхош. Він вивчав в Англії медицину і повернувся до Індії закінченим англоманом. Він не хотів, щоб троє його синів, Шрі Ауробіндо був наймолодшим, хоч якимсь чином були спотворені «чадним та відсталим» містицизмом, завдяки якому, як здавалося, його країна котилася до загибелі. Він навіть не хотів, щоб вони хоч щось знали про традиції та мови Індії. Тому Шрі Ауробіндо не тільки отримав англійське ім'я Акройд, а й англійську гувернантку, міс Паджет, а потім, по досягненні п'яти років, був відданий в ірландську монастирську школу в Дарджилінзі¹¹ разом з синами англійських чиновників. Двома роками пізніше всі троє хлопчиків Гхошів виїдуть в Англію. Шрі Ауробіндо виповниться тоді сім років. До двадцяти років він не буде знати своєї рідної мови, бенгалі; не побачить він і свого батька, який помре саме перед поверненням сина в Індію, і лише мигцем побачить свою матір, яка буде хворою і не впізнає його. Отже, це була дитина, яка виросла суцільно незалежною від впливу сім'ї, країни і традицій – вільний дух. Може бути, що першим уроком, який дає нам Шрі Ауробіндо, якраз і є урок свободи.

Шрі Ауробіндо та двох його братів довірили англіканському священику в Манчестері із «...суворою настановою, яка забороняла заводити знайомства серед індійців або підпадати під будь-який індійський вплив»¹². Доктор Гхош і насправді був дуже дивною людиною. Він також дав розпорядження, щоб пастор Друїтт не надавав його синам ніяких релігійних настанов, давши їм змогу, якщо вони цього забажають, самим по досягненні повноліття обрати релігію. А надалі він на тринадцять років полишив їх власній долі. Доктор Гхош може здатися жорстокосердою людиною, але це зовсім не так; не тільки свої сили на лікарняній ниві віддавав він бідним бенгальським селянам, а й свої гроші (в той час, як його синам в Лондоні майже було нічого їсти і нічого вдягти); а помер він від серцевого нападу після того, як його помилково інформували про загибель улюбленого сина Ауробіндо під час корабельної аварії.¹³

¹¹ Дарджилінг – невеличке місто на крайньому північному сході Індії.

¹² Із збірника «Про себе», (On Himself, 26: p.1).

Перші роки, проведені в Манчестері, зіграли певну роль в житті Шрі Ауробіндо, бо саме там він вивчив французьку мову (англійська, звісно, була його «рідною мовою») і саме там вперше виник несподіваний потяг до Франції: *«Була деяка прихильність до англійської та європейської думки і літератури, але не до Англії, як країни; з нею мене нічого не пов'язувало... Якщо й було якесь уподобання відносно європейської країни, як до другої батьківщини, то це був інтелектуальний і емоційний потяг до країни, якої я не бачив, і в якій не жив в цьому житті – не до Англії, а до Франції»*.¹⁴ В ньому почав пробуджуватись поет; він уже прислухався до *кроків невидимих явищ*, як він писав в одному із своїх ранніх віршів. Його внутрішнє вікно було вже відкрите, хоча релігія не справляла на нього особливого враження, як це постає з оцінки, яку він дає своєму «перетворенню». Можна було передбачити, що мати священика Друїтта зробить спробу спасти душі трьох еретиків, чи принаймні душу наймолодшого з них, котрого вона одного разу взяла на збори священиків – «нонконформістів». *«Після того, як закінчились молитви, – писав Шрі Ауробіндо, – майже всі розійшлися, але особливо побожні трохи затримались. Саме в цей час здійснювались обряди перетворення. Мені було жахливо нудно. Потім до мене підійшов священик і поставив декілька запитань (мені тоді було біля десяти років). Я не відповідав. Тоді вони всі зарепетували: «Він врятований, він врятований!», і почали молитися за мене і возносити хвалу Богу»*.¹⁵ Шрі Ауробіндо, провидець, ніколи не думав ставати релігійною людиною, навіть в Індії, і дуже часто підкреслював, що релігія і духовність – не обов'язково синоніми: *«Істинна теократія, – писав він пізніше, – це царство Боже в людині, а не царство Папи,*

¹³ Доктору Гхошу повідомили телеграмою, що корабель, на якому, як він очікував, повинен був плисти його син Ауробіндо, затонув. Звістка про загибель корабля відповідала дійсності. Британське судно «Romania» дійсно затонуло в Біскайській затоці, біля берегів Португалії. Однак Шрі Ауробіндо на його борту не було. Він був вимушений ще на деякий час затриматись в Англії. Не знаючи цього, доктор Гхош, перебував в повному відчаї, він зліг і незабаром помер. – прим. перекл.

¹⁴ Із збірника «Про себе», (On Himself, 26: p.7).

¹⁵ Із спогадів А.Б. Пурані «Життя Шрі Ауробіндо», (Purani A.B.. Life of Sri Aurobindo, p.8).

духовенства чи стан жерців»¹⁶.

На початку свого перебування в Лондоні, у віці дванадцяти років, Шрі Ауробіндо вже досконало оволодів латиною і французькою. Директора школи Святого Павла, куди був зарахований Шрі Ауробіндо, так вразили здібності учня, що він сам розпочав з ним заняття грецькою мовою. Через три роки Шрі Ауробіндо зумів перескочити через половину шкільного курсу, що дозволило йому проводити більшу частину часу за своїм улюбленим заняттям – читанням. Здавалося, що нічого не випадало з уваги цього ненаситного [до нового] юнака (крім, хіба що, крикету, який цікавив його настільки ж мало, як і недільна школа); Шеллі і «Розкутий Прометей», французькі поети, Гомер, Аристофан, а незабаром і вся європейська думка в цілому – бо він швидко оволодів німецькою та італійською мовами в такій мірі, що міг читати Данте і Гете в оригіналі – заповнювали його самотність, про яку він не згадує. Він ніколи не шукав зв'язків, в той час як Манмохан, середній брат, розгулював Лондоном в товаристві свого друга Оскара Уайльда, намагаючись зробити собі ім'я в англійській поезії. Кожен з трьох братів жив своїм власним життям. Проте Шрі Ауробіндо не виявляв ніяких ознак суворості і, безумовно, в ньому не було нічого пуританського (*розпусники [the prurient]* – так називав він пуритан)¹⁷ – просто він перебував «десь в інших сферах», і світ його був повним. Він навіть жартував із безпристрасним виразом обличчя, а жартівливість ніколи не залишала його... *«Почуття гумору? Та це ж сіль існування. Без нього світ давним-давно повністю втратив би рівновагу – а він і так вже достатньо розхитаний – і спрямував би*

¹⁶ В роботі «Цикл людства», (The Human Cycle, 15: 166).

¹⁷ Автор має на увазі 481 афоризм із збірки «Думки та афоризми», (Thoughts and Aphorisms, 17: p.138). Ось переклад повного тексту цього афоризму:

«Той, хто шукає божественних знань, знаходить в історії про Кришну, який поцупив одяг пастушок (гопі), одну із найбільш глибоких притч про відносини Бога і душі, віддана господу людина – божественне дійство, в якому знаходять досконале зображення містичні переживання його серця, а розпусники [prurient] і пуритани [puritan] (дві сторони однієї медалі) – просто хтиву історію. В Писаннях люди бачать лише відображення власного внутрішнього світу». – прим. перекл.

*свій шлях в пекло»*¹⁸. Адже існує Шрі Ауробіндо гуморист, і як такий, він, можливо, більш важливий за Шрі Ауробіндо філософа, про якого з такою урочистістю розмірковують університети Заходу. Для нього філософія була лише засобом спілкування з певним типом людей, які нічого не розуміють без пояснень; це була тільки мова – як і поезія була для нього іще одною мовою, більш ясною і правдивою. Але гумор був самою суттю його ества – не саркастичний гумор гострослова, не дотепність, а якась *радість*, яка не може не танцювати всюди, де б не з’являлась. Бувають моменти, коли наче у спалаху блискавки, яка спантеличує нас, можна відчутти за найбільш трагічними, скорботними ситуаціями і випадками в житті людей майже жартівливий сміх; ніби дитина, розігруючи трагедію, раптом сама собі скарлючила гримасу. Адже дитина створена для сміху і, зрештою, ніхто і ніщо на світі не може заволодіти тією маленькою затишною схованкою всередині нас, де ми навіки – царі. І справді, вірогідно, в цьому і полягає основна риса гумору Шрі Ауробіндо: у відмові бачити речі в трагічному світлі і навіть більше – у почутті невід’ємної, істинно царської гідності.

Ми не знаємо, чи оцінили в школі Святого Павла його почуття гумору, але там, безумовно, оцінили його вражаючі пізнання. Йому надали стипендію для продовження навчання в Кембриджі (якраз вчасно – допомога з дому практично припинилась), яка була однак надто малою, щоб позбавити його холоду та голоду, бо його старші брати з радістю скористалися цією неочікуваною удачею. Йому тільки-но виповнилося вісімнадцять років. Заради чого пішов він в цей інкубатор джентльменів? Тільки заради одного – він виконував волю батька. Але продовжувалося це недовго. За перший рік свого перебування в Королівському коледжі він отримав всі призи за складання віршів грецькою та латиною, але ці мови вже не захоплювали його так, як раніше. Жана Д’Арк, Джузеппе Мадзіні, американська революція – ось що тепер приваблювало, він думав про визволення Вітчизни; пізніше він стане одним із піонерів боротьби за національну незалежність Індії. Це політичне покликання, яке важко було передбачити, буде володіти ним на протязі двадцяти років і володіло ним навіть тоді, коли він іще точно не знав, а що ж уявляє

¹⁸ Із збірки «Про Йогу II», (On Yoga II, Tome 2, p.871).

собою індієць, не кажучи вже про індусів.¹⁹ Але він швидко учився. Вивчення і засвоєння індуїзму пройшло просто скоком в порівнянні з часом, який було витрачено на культуру Заходу. Фактично, дійсним «Шрі Ауробіндо» він стане лише після того, як засвоїть обидві культури і знайде ту точку, де ці два світи сходяться всередині того, що не є жодним із них і навіть не їх синтезом. Мати²⁰, яка продовжить роботу Шрі Ауробіндо, назве це *третім станом*, «чимось іншим», в чому ми, не являючи собою ані вузьких матеріалістів, ні чистих ідеалістів, відчуваємо відчайдушну потребу.

А поки він стає секретарем Індійського Меджлісу – асоціації індійських студентів Кембриджа, виступає з багатьма революційними промовами, а пізніше відмовляється від свого англійського імені і приєднується до таємної спілки «Лотос і кінджал» – ось так! Хоча така романтика може привести вас прямісінько на шибеницю. Врешті його ім'я заносять в чорний список Уайтхолу.²¹ Тим не менше, він отримав ступінь бакалавра, але не з'явився на церемонію вручення диплому, наче був вже «ситий всім по горло». Так само, ні про що не турбуючись, він складав вступні іспити в славетну Індійську Громадянську Службу (Indian Civil Service), яка відкривала йому двері індійського уряду і можливість просування по службових сходах в ролі британського державного чиновника. Екзамені він склав блискуче, але не зважив за потрібне з'явитися на екзамен з їзди верхи – в той день він пішов на прогулянку замість того, щоб скакати рясно у Вулвичі – і таким чином провалився. В той час старший викладач Кембриджу писав властям: «Те, що людина такого масштабу буде втрачена для індійського уряду тільки тому, що відмовилась сісти на коня чи не з'явилася вчасно на екзамен, здається мені, признаюся, неперевершеною короткозорістю чиновників...

¹⁹ Слово «індієць» вказує на національність, а слово «індус» – на індуїстську релігію, це лише одна із релігій, які сповідуються в Індії. – прим. перекл.

²⁰ Мати, французенка за походженням, Мірра Альфаса (1878 - 1973) – духовна супутниця Шрі Ауробіндо, це він дав їй таке ім'я, підкреслюючи, що вона є втіленням Божественного принципу Материнства. Докладніше про Мати розповідається в розділі 16. – прим. перекл.

²¹ Уайтхол (*Whitehall*) – вулиця в Лондоні, де розташовані урядові установи. В переносному сенсі – англійський уряд. – прим. перекл.

Останні два роки він жив тяжким та тривожним життям. Допомога з дому майже припинилась і він повинен був утримувати двох братів і себе самого... Я декілька разів писав його батькові від його імені, але, як правило, без успіху. Лише пізніше мені вдалося витягти з нього суму, яка була достатньою, щоб заплатити крамарю, який в іншому випадку віддав би його сина під суд...»²² Клопотання не допомогло; в Міністерстві колоній були впевнені, що Шрі Ауробіндо – це небезпека. Вони не помилялись.

Шрі Ауробіндо було двадцять років, коли він відплив назад в Індію, в нього не було ані становища, ні титулів, тільки-но помер його батько. Що збереглося з чотирнадцяти років, які пройшли на Заході? Мимоволі згадується висловлювання Едварда Герріота: «Освіта – це те, що залишається в нас, коли все вивчене забуто». Якщо це дійсно так, то в людині, яка залишає Захід, містяться не книги, не музеї і не театри, а намір втілити в життя те, чого вона там навчилася теоретично. Можливо, саме в цьому полягає дійсна сила Заходу. На жаль, Захід надто «інтелектуальний», щоб мати істинне бачення суті речей і втілювати це бачення в життя. А у Індії, надто заглибленої всередину самої себе, відсутня належна спрямованість, яка необхідна для приведення в гармонію того, чим вона живе, з тим, що вона бачить. Цей урок для Шрі Ауробіндо не стане марним.

²² Із спогадів А.Б. Пурані «Життя Шрі Ауробіндо», (Purani A.B.. Life of Sri Aurobindo, p.43).

ВІЧНИЙ ЗАКОН

Пролетаріат в нас потонає в невігластві і пригноблений відчаєм²³ – вигукнув Шрі Ауробіндо незабаром після того, як зійшов на берег Індії. Не метафізичні питання хвилювали його, а *проблема дії*. Діяти: адже ми знаходимось в цьому світі задля дій. Але яких? І передусім, який метод дії виявиться найбільш ефективним? Така от чисто практична справа буде займати Шрі Ауробіндо з перших днів його перебування в Індії і до його найвищих йогічних реалізацій. Я особисто пригадую (нехай вибачиться мені відступ) одну подорож в Гімалаї і декілька прекрасних днів в товаристві святої людини; ми просто загубилися серед сосен та червоних магнолій, серед виблискуючих поміж небом та долиною снігів. Це було прекрасно і я, пам'ятаю, сказав собі: як же ж легко набувати божественне мислення, навіть мати видіння на цих висотах, але як [буде] внизу, в долині? І був недалеко від правди, хоча пізніше дізнався, що можна діяти і працювати для світу в тиші і нерухомості власного тіла. (Липуча примара вимушує нас змішувати збудження і дію). Все ж, що залишається від наших божественних митей, як тільки ми виходимо із своєї самотності і спускаємося вниз, на рівнину? Марево; саме це повинні зрозуміти завзяті прихильники індуїзму на Заході, адже якщо ми хочемо просто втекти від світу, то можна знайти затишне місце в Альпах, чи вирушити в Йосемитську долину, чи просто піти собі в невеличку вибілену келію. «Паломництво до витоків»²⁴ якщо й має, то дуже віддалене відношення до Гангу чи Брахмапутри. Що ж в такому випадку збиралася подарувати Шрі Ауробіндо Індія? Чи володіє вона таємницею дії в житті?

Коли читаєш книги про індуїзм²⁵, може здатися, що це якийсь вид духовної палеонтології, насиченої багатоскладними санскритськими

²³ New Lamps for Old 12.4.1893 (із неопублікованого).

²⁴ Назва французької книги про індуїзм, яка написана Ланца дель Васто.

термінами, начебто індійці являють собою суміш загадкових філософів та ідолопоклонників, які не покаються. Але якщо ми поглянемо на Індію просто, зсередини, не роблячи спроби ділити її на параграфи індуїзму, то виявимо, що Індія – це країна виключної духовної свободи, країна, якій в цьому сенсі немає рівних. А ділити на параграфи – це все одно, що уподібнитися мандрівникові, який відправився в Делі в травні і прийшов до висновку, що Індія країна спекотна; але якщо б він поїхав на південь чи на схід Індії в листопаді або в березні, чи взагалі, в будь-яку країну, то він знайшов би там погоду одночасно то холодну, то бурхливу, то вологу, то суху, як в пустелі, то м'яку, як в Середземномор'ї. Індія – це цілий світ, такий же невизначений, як і її «індуїзм», котрий фактично не існує. Адже індуїзм це не віра, не духовна координата, і немає ніякої потреби визначати точний азимут, щоб туди потрапити. Куди б ви не рухались, ви вже там. Так званий індуїзм – це вигадка Заходу; індійці кажуть тільки про «вічний закон», *санатана дхарму*, який не є монополією Індії, він існує також і для мусульман, негрів, християн і навіть для анабаптистів. Людині з Заходу найбільш важливою частиною релігії здається її структура. Структура, яка *відрізняє* її від інших релігій і встановлює, що лише ту людину можна вважати католиком або протестантом, яка думає тільки от таким-то чином і підписується під такими-то й такими-то параграфами віри. А для індійця все це є найбільш неістотним аспектом, бо він інстинктивно намагається відкинути всі зовнішні відміни, щоб знову знайти всіх там, де все збігається в одній центральній точці.

Така неупередженість не є «терпимістю», адже та – лише зворотна сторона нетерпимості; це позитивне розуміння того, що кожна людська істота має внутрішню потребу, яку можна назвати Богом або дати цьому якимось іншим ім'ям, що в неї є прагнення любити те, що вона розуміє на своєму рівні, своїй стадії внутрішнього розвитку, як Бога, а також того, що шлях Івана не є шляхом Петра. Середній індієць, приміром, вважає протиприродною вимогу любити лише розіп'ятого бога, хоча він із повагою вклониться Христу (з тим же природним благоговінням, яке він відчуває до власного образу Бога). Адже він побачить обличчя Бога і в посмішці Крішни, і в жакливій Калі, і в

²⁵ Перш за все – книги західних авторів. – прим. перекл.

ніжній Сарасваті, і в тисячах тисяч інших богів, які танцюють на кумедно вирізаних баштах індійських храмів, різнокольорові та вусаті, веселі і жахливі, осяяні та співчутливі. *«Бог, який не вміє посміхатися, не зміг би створити цей кумедний всесвіт»*,²⁶ – сказав Шрі Ауробіндо. Все є його обличчям, його грою, жахливою чи прекрасною, такою ж багатогранною і примхливою, як і наш світ. Ця країна, яка переповнена різноманітними богами, є в той же самий час країною монолітної віри в Єдність. *«Єдиний володарює над всіма лоноами і створіннями, сам являючи собою лоно всього»* (Шветашватара Упанішада, V.5). Але не кожен може зразу злитися з Абсолютом, Сходження складається з багатьох сходинок. Той, кому близька маленька Лаліта з обличчям дитини, котрій він присвячує фіміам та квіти, можливо й не зможе звернутися до Вічної Матері в злагоді та спокої свого серця. І навпаки, інший віддасть перевагу тому, щоб відкинути всі форми, щоб зануритися в споглядання Того, що не має форми. *«Хто і як до мене звертається, того я так і приймаю. Моїм шляхом йдуть усі люди»*, – написано в Бгагавад-гіті (IV,11)²⁷. Як ми бачимо, існує величезне різноманіття уявлень про Бога, і у трьох обличчях, і в трьох їх мільйонах. Нам краще відмовитися від усіляких догм, інакше ми все знищимо, не залишивши кінець кінцем нічого, окрім бога послідовників Декарта²⁸, єдиного та універсального лише завдячуючи його вузькості. Можливо, ми донині плутаємо поняття єдності та однаковості. Саме в дусі цієї традиції Шрі Ауробіндо незабаром напише: *«Досконалість інтегральної йоги прийде тоді, коли кожна людина зможе дотримуватися свого власного шляху Йоги, займаючись розвитком своєї природи, направляючи її зростання до того, що перевищує природу. Бо свобода – це останній закон і останнє здійснення»*²⁹.

Індієць ніколи не питає: «Чи віриш ти у Бога?» Це питання

²⁶ Із збірки «Думки та афоризми» (Thoughts and Aphorisms, 17, p. 138).

²⁷ Всі цитати з Упанішад, Вед, Бгагавад-гіти надані в перекладі [з санскриту на англійську мову], який зробив Шрі Ауробіндо. – прим. автора.

²⁸ Рене Декарт (1596-1650) – французький математик, філософ, фізик, фізіолог. В математиці запровадив декартову систему координат. – прим. перекл.

²⁹ З роботи «Синтез Йоги» (The Synthesis of Yoga, 20, p. 51).

здалося б йому таким же дитинячим, як і питання: «Чи віриш ти в CO₂?» Він просто скаже: «Спробуй сам; якщо ти будеш робити отаке, отримаєш цей результат, а якщо зробиш так, результат буде іншим». Всю винахідливість, вмільість і точність, які ми прикладаємо останнє сторіччя чи два до вивчення фізичних явищ, Індія з ніяк не меншою ретельністю направляє на протязі чотирьох або п'яти тисяч років на дослідження явищ внутрішнього життя. В народі «мрійників» є для нас сюрпризи. І якщо ми хоч трохи щирі по відношенню до себе, то будемо вимушені визнати, що наше вивчення внутрішнього світу, тобто психологія та психоаналіз, наші знання про людину знаходяться іще на ембріональному рівні. Просто тому, що самопізнання потребує аскетизму такого ж методичного і завзятого, а часом такого ж стомлюючого, якими є тривалі дослідження, необхідні для оволодіння ядерною фізикою. Якщо ми хочемо вступити на цей шлях, то читати книги чи збирати клінічний матеріал відносно всіх невровів розбалансованого суспільства недостатньо. *Ми повинні повністю присвятити себе шляху.* Дійсно, якщо до вивчення внутрішнього світу ми докладемо таку ж щирість, ретельність і наполегливість, які проявляємо при читанні наших книжок, то будемо швидко просуватися вперед і далеко підемо. У Заходу теж є свої сюрпризи. Але для початку він повинен звільнитися від своєї упередженості: адже і Колумбу для того, щоб накреслити мапу Америки, довелося покинути Палос! Певне є сенс нагадати ці прості істини, оскільки Захід, як здається, затиснув себе між двома видами хибних побудов. Між доволі серйозною неправдою послідовників релігій та духовних вчень, які вже остаточно вирішили проблему Бога, оформивши його у вигляді декількох непогрішимих параграфів, та більш легковажною брехнею недорозвинених окультистів і різних там «ясновидців», котрі звели невидиме до образів хворих чи затьмарених уявлень. Індія мудро відсилає нас до прямого досвіду і експериментальних методів. Незабаром Шрі Ауробіндо втілить в життя цей фундаментальний урок експериментальної духовності.

Але яких людей, який людський матеріал знайде він в невідомій йому тоді Індії? Адже якщо залишити осторонь екзотичну яскравість і дивні (для нас) звичаї, які бавлять, інтригують туристів, все одно в

індійцях зберігатиметься щось незвичайне, дивовижне.³⁰ Сказати, що це м'який, мрійливий, фаталістичний народ, відчужений від світу – це значить описати наслідок, а не причину. «Дивовижний» – дуже точне слово³¹, бо за своєю фізичною суттю, природно, без найменшої «думки» чи навіть «віри» індійці заглиблені своїм корінням в інші світи, вони не належать тільки цьому світові. Саме в індійцях ті, «інші світи» постійно піднімаються на поверхню – «...при найменшому дотику, розривається завіса», – зауважує Шрі Ауробіндо. Цей фізичний світ, такий реальний для нас, абсолютний та унікальний, здається індійцям лише одною можливістю існування посеред багатьох інших, одним з багатьох видів тотального існування; іншими словами – лише маленьким, хаотичним, збудженим і наповненим болем кордоном «...на межі неосяжних континентів, які лежать недослідженими, по той його бік»³². Така суттєва різниця між індійцями та іншими народами особливо рельєфно проявляється в їхньому мистецтві (втім, мистецтво Єгипту і, певне, Центральної Америки теж помітно виділяються на загальному фоні світової культури). Якщо ми залишимо наші світлі і відкриті собори, що спрямовані вгору, які символізують триумф божественної думки в людині, і раптово опинимось перед Сехмет³³ в тиші Абідосу на Нілі чи обличчям до обличчя із Калі за перистилем Дакшинешвара³⁴, то ми раптово щось відчуємо. Якийсь невідомий вимір, ми роззявимо рота, зупинившись в здивуванні перед «чимось», що приголомшує

³⁰ «Strange» англійською, чи «étrange» французькою мовою, – прим. перекл..

³¹ Слово Étrange в французькій мові має декілька значень. В тому числі: 1) чужий, сторонній, незнайомий; 2) незвичайний, дивний. Автор має на увазі саме цю подвійність. Кажучи про індійців, що це незвичний народ, ми висловлюємо тим самим і більш глибоку правду: що вони сторонні цьому світові, «не від світу цього» (наведено примітку перекладачів російського видання книги Сатпрема).

³² Із роботи «Синтез Йоги» (The Synthesis of Yoga, 20: p. 439).

³³ Сехмет – в староегипетській міфології богиня війни і пекучого сонця. Вважалась берегинєю світу, захисницею людей, хоронителькою фараонів. – прим. перекл.

³⁴ Храмовий комплекс Богині Калі в Дакшинешварі (на березі Гангу, в шести кілометрах від Калькутти). Став відомим завдяки великому святому, йогу, релігійному реформатору Шрі Рамакрішні (1836 -1886), який з 1856 року і до кінця життя служив у ньому. – прим. перекл.

нас, позбавляє нас слів, що абсолютно відсутнє в нашому західному мистецтві. В наших соборах немає таємниць! Там все чисто, охайно, відкрито усім вітрам, доступно кожному – але насправді і там багато таємниць... Адже зараз йдеться не про те, хто чого досяг, не в цьому справа, просто ми щось *забули*. Якщо стільки цивілізацій, які були колись такими ж прекрасними і витонченими, як і наша – давайте скромно це визнаємо – і чиї елітарні прошарки були не менш «інтелектуальними», ніж кращі розуми наших університетів, бачили та знали з досвіду невидимі ієрархії (невидимі для нас) і величні психічні ритми, що виходять за рамки короткої пульсації окремого людського життя, то як же ж нам до цього часу не прийшло в голову, що це напевне не безглузде марновірство і не розумове запаморочення. Було б дивним вважати запамороченням те, що зустрічається в місцях, віддалених одне від одного тисячами миль, в цивілізаціях, які були абсолютно невідомі одна одній. Так, час Містерій пройшов: зараз все по-чудернацьки «декартизовано», прагматично, але чогось дуже не вистачає. Першою ознакою появи нової людини стане, напевне, раптова поява відчуття жахливої нестачі чогось; нестачі, яку не зможе заповнити ані наша наука, ні церкви, ні насолоди. Людину не можна безкарно позбавити її таємниць. Це також стало живим уроком, який Індія подарувала Шрі Ауробіндо, якщо він тільки не пізнав цього раніш, на власному досвіді.

Але якщо ми вважаємо, що Індія, країна прадавніх Містерій, які продовжують своє існування, надасть нам практичне рішення, яке ми шукаємо, то, напевне, будемо розчаровані. Шрі Ауробіндо дуже швидко оцінив свободу, духовну широчінь та величезні експериментальні пізнання, які Індія пропонує шукачеві істини, але не погодився прийняти все в тому вигляді, в якому воно з'явилося перед його очима. І не тому, що звідти треба було щось вилучити. Не треба нічого вилучати, ані з так званого індуїзму, ані з християнства, ані з будь-якого іншого людського стремління, навпаки, необхідно все розширювати і робити це до нескінченності. Те, що ми сприймаємо за остаточну істину, частіш за все постає лише частковим переживанням Істини – адже всеосяжного, тотального Переживання вочевидь не існує ані в часі, ні в просторі, ні в будь-якому місці або істоті, якою б осяяною вона не була. Істина нескінченна, вона завжди

перебуває в русі. *«Але людина завжди звалює на себе віковичний тягар, – казала Мати в бесіді відносно буддизму, – вона не хоче дозволити відійти тому, що має відношення до її минулого і таким чином згинається все більше і більше під тягарем марних накопичень. Нехай на якомусь відрізку шляху ви мали керуючий принцип, але як тільки ви пройшли цей відрізок, залиште і його, і те, що керувало вами, йдіть далі. Це люди роблять з великим небажанням. Оволодівши одного разу принципом, або вченням, які їм допомогли, вони чіпляються за них і не дозволяють тим піти. Ті, хто пройшов вперед за допомогою християнства, не бажають залишати його й несуть на своїх раменах; ті, хто просунувся з допомогою буддизму, також не бажають його залишати і теж несуть на своїх плечах. Це жахливо заважає і затримує вас. Як тільки ви пройшли якусь стадію, залиште її, дозвольте їй піти! Та продовжуйте свій шлях далі!»* Так, існує вічний закон, але це закон вічно юний, він вічно розвивається. Індія, хоча й була спроможна усвідомити, що Бог в своїй космічній ході є вічним Борцем із забобонами, не завжди мала силу упоратися із своєю власною мудрістю. *Безкрайне невидиме*, що наповнює собою цю країну, мало намір взяти в неї подвійний викуп – людський та духовний. Людський, тому що народ її, пронизаний потойбічним, усвідомлюючи величну космічну Гру і внутрішні простори, де наше маленьке поверхове життя являє собою лише цяточку, яка періодично то розквітає, то незабаром згасає знову, закінчив байдужістю до світу. Його сповнила інерція, знеохочення по відношенню до прогресу, покора, яка часто натягує машкару мудрості. Але вона сплатила і духовний викуп (а це набагато серйозніше), бо у всій цій неосаяжності, надто великій для нашої нинішньої, обмеженої свідомості, доля землі, нашої Землі, загублюється десь в далеких галактиках. Або вона зникає десь в невідомості, знову занурюючись в Брахмана, звідки зрештою може ніколи і не з'являлася, окрім як в наших мріях. Таким чином і вчення про ілюзії, і трансї, і закриті очі його теж часто-густо були лише личинами Бога. Ось чому так важливо чітко визначити мету, яку має на увазі релігійна Індія; тоді ми кращим чином зрозуміємо, в чому ж вона може допомогти саме нам, тим, хто шукає всеосаяжну, інтегральну істину, а в чому – ні.

Перш за все ми повинні визнати, що постали перед дивним протиріччям. Індія – це країна, яка зробила велике відкриття: «Все є Брахман». Все є Дух, цей світ – теж Дух, як і ця земля, це життя, ці люди – нема нічого поза Ним. «Все є безсмертний Брахман, і нема нічого іншого; Брахман попереду нас, брахман – позаду нас, і на південь, і на північ, і під нами, і над нами; всюди простягається лише Він. Увесь цей прекрасний всесвіт – це тільки Брахман» (Мундака Упанішада II, 12)³⁵. Нарешті розділення, що шматує цей бідний світ між Богом та Дияволом, вилучається раз і назавжди – нібито людина завжди повинна була вибирати між небесами та землею і не могла врятуватися інакше, як нівечачи себе. Але ж *на практиці* в релігійній історії Індії на протязі останніх трьох тисяч років панує думка, що є нібито справжній Брахман – трансцендентний, нерухомий, який вічно знаходиться по ту сторону всього цього бедламу. А також Брахман химерний чи краще сказати другорядний (є декілька шкіл), для проміжної або більш-менш сумнівної дійсності (тобто, для життя, землі, для нашої жалюгідної земної плутанини). «Відторгни цей ілюзорний світ», – вигукнув великий Шанкара³⁶. «Брахман – реальність, світ – омана», – каже Ніраламба Упанішада. Як ми не намагались, все ж таки так і не зрозуміли, яким чином, в силу якого викривлення «все є Брахман» перетворилося у «все, окрім світу, є Брахман».

Якщо ми відкладемо осторонь Писання – адже людський розум такий витончений, що нафантазує і овець, які пасуться на обеліску – та поглянемо на практичні вчення Індії, то протиріччя постає іще більш вразливим. Індійська психологія заснована на дуже кмітливому спостереженні, що все у всесвіті, від мінералу до людини складається з трьох елементів чи якостей (*гун*), котрі знаходяться всюди, хоча називати їх можуть по-різному в залежності від об'єктів чи явищ, що розглядаються. Це *тамас* – інерція, темрява, несвідомість; *раджас* –

³⁵ Упанішади (від санскритського «одкровення») – давньоіндійські священні тексти, складені у вигляді діалогу учителя з учнем. Написані в різні часи (від VII-III ст. д. н. д. до XIV-XV ст. н. д.); «Головними» вважаються 11 найдавніших Упанішад. – прим. перекл.

³⁶ Шанкара (788–820) – містик, поет, йому належить теорія *Майявади* чи доктрини, вчення про ілюзію, яка витіснила з Індії буддизм. – прим. автора.

рух, боротьба, зусилля, пристрасть, дія; *саттва* – світло, гармонія, радість. Жоден з цих трьох елементів не існує в чистому вигляді, ми завжди являємо собою суміш інерції, пристрасті і світла. Ми можемо бути саттвічно-тамасичними – хорошими, але трохи тупуватими, доброзичливими, але трохи малосвідомими; чи саттвічно-раджасичними, пристрастними у високому сенсі; чи тамасично-раджасичними, з низькими, недостойними пристрастями. Частіш за все ми являємо собою пречудову суміш цих трьох якостей. В найбільш темному *тамасі* також сяє світло, але на жаль правдиве і зворотне. Іншими словами, ми завжди знаходимось в стані нестійкої рівноваги; воїн, аскет і тварина цілковито володіють в різних пропорціях всією нашою істотою. Тому різні індійські вчення прагнуть до того, щоб відновити рівновагу, допомогти нам покинути гру трьох гун, яка нескінченно перекидає нас від світла до темряви, від ентузіазму до спустошення, від сірої апатії до короточасних утіх і страждань, що повторюються. А також допомогти віднайти цю рівновагу вгорі, відновити божественну свідомість, яка являє собою стан досконалої рівноваги. Для досягнення цієї мети всі ці вчення намагаються вивести нас із стану розсіяності та марної витрати енергії, в якому ми щоденно перебуваємо, і створити в нас концентрацію настільки могутню, щоб вона могла зруйнувати звичні обмеження і в належний час вивести нас в інший стан. Ця робота з концентрації може бути проведена на будь-якому рівні нашої істоти – фізичному, вітальному чи ментальному. В залежності від того, який рівень вибрано, ми звертаємося до певної йоги: хатха-йоги, мантра-йоги, раджа-йоги чи до інших численних йог, які ми обираємо у відповідності до наших намагань. Ми не будемо тут обговорювати цінність цих методів чи дивовижні проміжні результати, до яких вони можуть привести; ми тільки дослідимо їх мету, їх кінцеве призначення. Так от, ця «рівновага вгорі» не має, здається, аж ніякого відношення до реального життя. По-перше, ці методи дуже і дуже вимогливі, потребують якщо не повної самотності, то принаймні не одної години щоденної практики. А по-друге, кінцевою їх метою є стан трансу чи екстазу, *самадгі* – стан абсолютної рівноваги, невимовного блаженства, в якому повністю розчиняється, поглинається сприймання цього світу. І, зрозуміло, виникає враження, що Брахман, Дух не має ніякого звичайного зв'язку із нашою

повсякденною свідомістю, якщо вона не перебуває в стані сну. Він – поза всім, що ми знаємо, Він – не від світу цього. Не тільки індійці казали про це.

Зрештою, всі релігії світу кажуть про це. Говоримо ми про «спасіння» на Заході, чи про «визволення», *мукті* на Сході, скажемо ми «рай», чи «закінчення циклу перероджень», в цьому нема суттєвої різниці, бо кінець кінцем мета полягає в тому, щоб покинути цей світ. Але не завжди це було так. Десь між останньою порою Містерій і появою великих релігій, як на Заході, так і на Сході була зроблена якась помилка. Знання, яке не вбачало нездоланної різниці між Богом та світом, сховалось – всі традиції, всі легенди свідчать про це. Конфлікт між Матерією та Духом – це творіння сьогодення; так звані матеріалісти є законними або незаконними дітьми ідеалістів, послідовників духовних вчень (так у скнарстих батьків часто-густо бувають марнотратні сини). Десь між першими Упанішадами, написаними три чи чотири тисячі років тому, спадкоємицями Вед, які бачили Бога всюди в цьому «прекрасному всесвіті», та останніми Упанішадами Таємниця була втрачена не тільки в Індії, але й в Месопотамії, Єгипті, Греції та Центральній Америці. Саме цю таємницю готувався знову відкрити Шрі Ауробіндо, може тому, що в його істоті поєдналися найбільш витончені західні традиції з глибинною духовною жагою Сходу. Послухаємо: *«У Сходу та Заходу два погляди на життя, які є протилежностями однієї реальності. З одного боку існує прагматична істина, на яку виключну увагу звертає вітальна думка сучасної Європи, яка зачарована енергією життя, танком Бога в Природі. З іншого боку, є вічна, незмінна Істина, до якої зачарований спокоем та рівновагою індійський розум полюбляє звертатися з тією ж пристрастю до унікальних відкриттів. Між ними немає того розбрату і протиріч, про які заявляє сьогодні упереджений розум, здоровий глузд, який все розділяє на частини, а також має всепоглинаюче пристрасне бажання досягти свого за будь-яку ціну. Єдина, вічна та незмінна Істина – це Дух. У відсутності Духа у прагматичної істини всесвіту, що самотійно створюється, не буде ані витоків, ні основи; цей всесвіт буде позбавлений значення та внутрішнього керівництва, він загубиться в своєму кінці, як феєрверк, випущений в простір лише задля того, щоб*

розвалитися та зникнути в повітрі. Але прагматична істина – це не мрія неіснуючого, не ілюзія і не довгий напад безплідної лихоманки творчої уяви; тоді б це означало, що слід вважати вічний Дух п'яницею чи мрійником, жертвою своєї власної гігантської галюцинації. Істини всесвітнього буття бувають двох видів: перший – це істини духа, котрі самі вічні та незмінні – великі істини, які самі викликають своє становлення і постійно реалізують в ньому свої сили і значення; і другий – це гра свідомості з цими істинами – дисонанси, музичні варіації, звучання можливостей, висхідні каденції, вертання, повтори і поступові переходи до більш високих сфер гармонії; з всього цього Дух створив і продовжує завжди створювати свій всесвіт. Але він створює в ньому себе, він сам є і творцем, і енергіями того, що створюється, причиною, методом і результатами роботи, механіком і механізмом, музикою і музикантом, поетом і віршем, надрозумом, розумом і життям, матерією, душею і Природою³⁷ ».

Але для Шрі Ауробіндо недостатньо було примирити Дух та Матерію на папері. Чи має Дух зв'язок із цим світом, чи ні – в цьому кінець кінцем немає великої різниці, якщо знання відносно Духа в житті не супроводжується владою над життям:

*For truth and knowledge are an idle gleam
If Knowledge brings not power to change the world³⁸.*

*Бо істина й знання – то відблиск марний,
Якщо Знання безсиле світ змінить.*

Втрачена Таємниця була не просто теоретичною істиною, це була реальна влада Духа над Матерією. Саме цю практичну таємницю Шрі Ауробіндо збирався відшукати заново, крок за кроком, відшукати шляхом досвіду, наважившись відправитися як за межі західного світосприйняття, так і за межі індуської релігійної традиції. Воістину, справжня сутність виникає тільки тоді, коли все інше вже забуте.

³⁷ З роботи «Проблема переродження», (The Problem of Rebirth, 16: p.241).

³⁸ З поеми «Савітрі», частина 3, книга 10, пісня 4 «Сутінки мрій земної реальності» («Savitry», 29: p.664). Із структурою поеми можна ознайомитись в додатку 2.

КІНЕЦЬ ІНТЕЛЕКТУ

Чотирнадцять років знадобилося Шрі Ауробіндо, щоб пройти шлях Заходу; майже стільки ж часу він витратить на те, щоб пройти шлях Індії і досягнути найвищих традиційних йогічних реалізацій; та це стало лише вихідною точкою його безпосередньої власної роботи. Найбільш цікавим для нас може стати те, що Шрі Ауробіндо пройшов цей традиційний шлях, який ми будемо розглядати, у якості підготовки, оминаючи всі звичні правила, нібито вільний стрілець, а ще вірніше, як дослідник, який не піклується обачністю та наявністю мап, не використовує обхідні шляхи, бо має сміливість йти безпосередньо вперед. Таким чином, не у відокремленості, не в позі лотоса, без керівництва освіченого Вчителя здійснив Шрі Ауробіндо цю подорож, а так, як могли б це зробити і ми з вами: без спеціальних знань, безпосередньо в гущавині повсякденного життя (життя не менш діяльного і гарячкового, ніж наше) – і зовсім один. Він прийняв остаточне рішення: не поділяти життя навпіл, на дії та медитації, на внутрішнє і зовнішнє, а також на всі інші вигадані нами протиставлення. З того самого дня, коли він задумався відносно йоги, він вклав в неї все: і високе, і низьке, внутрішнє і зовнішнє, все цілком – і вирушив в дорогу, не озирнувшись жодного разу. Шрі Ауробіндо прийшов не для того, щоб продемонструвати виключні можливості у виключному середовищі, а для того, щоб показати на що здатна людина і довести, що виключне це не що інше, як нереалізована поки що потенційна можливість. *«Надприродне – це дещо, чийї природи ми поки ще не досягли, що нами не осягнуто, чийми засобами поки що не володіємо»*³⁹. Врешті, все в цьому світі зводиться до питання правильної концентрації: немає нічого такого, що кінець кінцем не піддалося б їй, якщо вона вжита належним чином.

³⁹ Із збірки «Думки та афоризми», афоризм 84, (Thoughts and Aphorisms, 17: p.88).

Коли Шрі Ауробіндо зійшов на набережну Аполо Бандер в Бомбеї, ним опанувало спонтанне духовне переживання: всю істоту охопив *величний спокій*⁴⁰. Але йому необхідно було подбати і про інше – як прогудувати себе та прожити. Йому було двадцять років. Він знайшов місце викладача французької мови у магараджі князівства Барода⁴¹, потім викладав англійську в державному коледжі, де незабаром став заступником ректора. Крім того Шрі Ауробіндо був особистим секретарем магараджі. І хоч він мав багато роботи при дворі і в коледжі, більш за все його турбувала доля Індії. Багато разів він приїздив в Калькутту, знайомлячись з політичною ситуацією, написав декілька статей, які викликали скандал, бо він не тільки називав королеву Британії, імператрицю Індії «...ввічливо висловлюючись, старою леді»⁴², а й переконував співвітчизників позбутися британського ярма, а також гостро критикував *політичне жебрацтво* партії Індійський Конгрес: «...ніяких реформ, ніякого співробітництва». В нього була мета: зібрати та організувати усі сили нації для революційних дій. Для цього була необхідна неабияка хоробрість, адже це відбувалося в 1893 році, коли Британія панувала на величезних морських і сухопутних територіях. Але у Шрі Ауробіндо був свій, особливий підхід до проблеми: він покладав провину не на англійців, а на самих індійців. «*Наш справжній ворог – це не якась зовнішня сила, а наша кричуща слабкість, наше боягузтво, наша тупа сентиментальність*»⁴³. В цих словах – один з головних принципів Шрі Ауробіндо, адже він як в політичній, так і в духовній боротьбі, при будь-яких обставинах наголошує на тому, що перш за все необхідно подивитися всередину себе, щоб з'ясувати причину власних негараздів та страждань, а не шукати її зовні, в оточуючому світі. «*Зовнішні обставини – це лише розгортання того, що ми собою являємо*», – скаже пізніше Мати, яка розділила і продовжила його роботу. Шрі Ауробіндо швидко зрозумів, що

⁴⁰ Як він писав пізніше, з тієї самої миті цей спокій ні за яких обставин його вже ніколи не залишав. – прим. перекл..

⁴¹ Барода – індійське князівство з першої половини 18 сторіччя до 1948 року, коли воно було ліквідовано і включено до штату Гуджарат (захід Індії). – прим. перекл..

⁴² G.Monod-Herzen: Sri Aurobindo, p. 342.

⁴³ New Lamps for Old 7.8.1893 (із неопублікованого).

газетних статей недостатньо, щоб розбудити країну, він розпочав підпільну діяльність, яка привела його на поріг шибениці. На протязі тринадцяти років Шрі Ауробіндо буде грати з вогнем.

Але в цій молодій особі не було ані зайвої метушні, ні фанатизму. «Його посмішка була простою, як у дитини, й такою ж прозорою та ніжною», – писав його вчитель бенгальської мови, який жив разом з ним на протязі двох років (зрозуміло, що Шрі Ауробіндо розпочав вивчення рідної мови). Із зворушливою простодушністю він додає: «Перш, ніж я зустрів Шрі Ауробіндо, я уявляв його собі високим на зріст, бездоганно вдягненим з ніг до голови в європейській манері, із суворим поглядом з-під окулярів, з жахливим акцентом (відомо, з Кембриджу!), а також з дуже складним характером... Хто б міг подумати, що цей смуглявий юнак із м'якими, мрійливими очима, довгим, розділеним посередині і спадаючим на шию хвилястим волоссям, вдягнений в звичайне грубе ахмадабадське *дохті*⁴⁴ і облягаючу індійську куртку, взутий в старомодні черевики із загнутими носками, чиє обличчя було злегка помічене віспою, був не хто інший, як пан Ауробіндо Гхош, живе вмістилище французької, латини та грецької?»

Насправді Шрі Ауробіндо ще не покінчив із книгами, інтелектуальний імпульс, отриманий на Заході, ще не вичерпав себе; він поглинав книги, замовлені з Бомбею і Калькутти. «Бувало, Шрі Ауробіндо сидів за столом, – продовжує його вчитель бенгальської, – і читав при світлі олійної лампи до першої години ночі, байдужий до нестерпних укусів москітів. Я спостерігав, як він годинами сидить в одній позі, з очима, спрямованими в книгу, наче йог в глибокому роздумі про Божественне, несприйнятливий до зовнішнього. Здавалося, якщо б навіть трапилась пожежа, він не перервав би своєї концентрації». Він читав англійські, російські, німецькі та французькі романи, а також в усе зростаючій кількості священні книги Індії – Упанішади, Бгаґавад-гіту, Рамаюну⁴⁵, хоча і ніколи не був в храмі, або, якщо й був, то тільки як спостерігач. Один з його друзів згадує

⁴⁴ Традиційний чоловічий одяг народів Південної та Південно-Східної Азії. – прим. перекл.

⁴⁵ Рамаюна («подорож Рами») – давньоіндійський епос на санскриті, відноситься до найважливіших священних текстів індуїзму. – прим. перекл.

таке: «Одного разу, повернувшись з коледжу, Шрі Ауробіндо сів, взяв навмання книгу, першу, яка попалася, й почав читати. В цей час Х з друзями затіяли галасливу гру в шахи. Через півгодини він відклав книгу і випив склянку чаю. Ми вже багато разів спостерігали, як він це робить, і з нетерпінням чекали на випадок, щоб перевірити, чи читає він книги від дошки до дошки, чи абияк переглядає декілька сторінок. Випробування почалось. Х відкрив книгу, прочитав один рядок і попросив Шрі Ауробіндо пригадати, що буде далі. Той на мить зосередився, а потім відтворив по пам'яті всю сторінку без жодної помилки. Якщо він міг прочитати сто сторінок за півгодини, то немає нічого дивного в тому, що він зміг прочитати силу-силенну книжок за такий короткий час». Але Шрі Ауробіндо не задовольнявся читанням перекладів священних текстів: він розпочав вивчати санскрит, причому – характерний для нього факт – вивчати самостійно. Коли про будь-який предмет було відомо, що його важко чи неможливо вивчити, він зазвичай відхиляв будь-яку допомогу, відмовлявся прийняти від когось хоч одне слово, не важливо, був це філолог, пандит чи священик, завжди намагаючись оволодіти предметом самостійно. Певне, цей метод має свої переваги, бо він не тільки вивчив санскрит, а й декількома роками пізніше зміг осягнути втрачений зміст Вед⁴⁶.

Але прийшов день, коли Шрі Ауробіндо відчув, що з нього досить інтелектуальних вправ. Напевно, він усвідомив, що можна нескінченно накопичувати знання, читаючи книги та вивчаючи мови, але навіть вивчивши всі мови і прочитавши всі існуючі на світі книги, можна при цьому не просунутися вперед ані на жоден крок. Адже насправді розум прагне не пізнання, хоча й здається, що це саме так, йому вкрай необхідно перемелювати будь-що. Його потреба в знаннях – це перш за все потреба в перемелюванні. Якщо б раптом увесь цей механізм зупинився із-за того, що знання було досягнуто, то розум миттєво б повстав. Він знайшов би якийсь інший об'єкт, який можна було б перемелювати – просто заради самого процесу. Адже в цьому і полягає його функція. Те, що в нас прагне знань і прогресу –

⁴⁶ Ведичний період передував періоду Упанішад, які стали спадкоємцями Вед. Його відносять до історичного відрізка близько 4 тисяч років до нашої ери. – прим. автора.

це не розум, а щось таке, що знаходиться за ним і ним користується. «Основним періодом мого інтелектуального розвитку, – казав Шрі Ауробіндо одному з учнів, – був час, коли я міг ясно бачити, що положення, на яких наполягає інтелект, можуть бути як правильними, так і неправильними, що положення, які інтелект підтверджує – істинні, але і протилежні їм теж істинні. Я ніколи не приймав розумом якусь істину, не залишаючи при цьому його відкритим для її протилежності... І першим результатом такого підходу стало те, що престиж інтелекту впа!»⁴⁷

Шрі Ауробіндо підійшов до поворотного пункту свого розвитку: храми не цікавили його, книги стали для нього пустими. Один з приятелів порадив йому зайнятися йогою; Шрі Ауробіндо відмовився. «Йога, яка потребує зречення світу – не для мене. Я відчував майже огиду відносно спасіння власної душі, яке залишає світ його долі»⁴⁸. Але одного разу він став свідком цікавої сцени, яка в Індії не являє собою щось незвичайне (повірте, буденність нерідко буває кращим поштовхом для пробудження внутрішніх рухів). Його брат Барин (він народився, коли Шрі Ауробіндо був в Англії, і став його таємним агентом в період організації індійського опору в Бенгалії), захворів на тяжку лихоманку. В той час до них зайшов один з тих напівголих мандрівних монахів, вимазаних золою, яких називають *нагасан'янсинами*. Напевне він ходив від оселі до оселі, випрошуючи їжу згідно із своїми звичаями. Помітивши загорнутого у ковдру Барина, якого трусила лихоманка, той без жодного зайвого слова попросив склянку води, накреслив над ним якийсь знак, проспівав *мантру*⁴⁹ і дав випити воду Барину. Через п'ять хвилин той був уже здоровий, а монах зник. Безперечно, Шрі Ауробіндо чув про незвичайні сили цих аскетів, але цього разу він бачив все своїми власними очима. Він зрозумів, що йога може служити не тільки спасінню. А йому була необхідна *сила* для того, щоб визволити Індію.

⁴⁷ Із спогадів А.Б. Пурані «Вечірні бесіди з Шрі Ауробіндо», (А.В. Purani: Evening Talks, p.199).

⁴⁸ Із збірника «Про себе», (On Himself, 26: p.12).

⁴⁹ Мантра – священне сполучення звуків, слово, ім'я чи фраза, що мають містичний зміст і наділені силою. Мантра широко розповсюджена в усіх системах індійської йоги. – прим. перекл.

«В мені був агностик, в мені був атеїст, в мені був скептик і я не був абсолютно впевненим в тому, що Бог взагалі існує... Я відчував, що десь в надрах цієї йоги повинна міститися могутня істина... Тому, коли я звернувся до йоги і вирішив практикувати її, а також з'ясувати, чи правильною є моя думка, то от в якому дусі і з якою молитвою до Нього я зробив це: «Якщо Ти існуєш, то Ти знаєш моє серце. Ти знаєш, що я не прошу Мукті [звільнення], не прошу нічого з того, що просять інші. Я прошу тільки дати мені силу підняти цю націю, дозволити мені жити і працювати для народу, який я так люблю...»⁵⁰.

Так вступив на дорогу [йоги] Шрі Ауробіндо.

⁵⁰ Із збірника «Промови», (Speeches, 2: p.7).

МОВЧАННЯ РОЗУМУ

МЕНТАЛЬНІ ПОБУДОВИ

Першим етапом в йозі Шрі Ауробіндо і головним завданням, яке є ключем до багатьох реалізацій, є встановлення мовчання в розумі. Можуть спитати: а навіщо потрібна тиша розуму? Зрозуміло, якщо ми хочемо відкрити в собі нову країну, то для початку нам необхідно залишити стару, і все залежить від рішучості, з якою ми робимо цей перший крок. Інколи це може трапитись, наче спалах. Щось в нас рішуче вигукує: «Досить цього [ментального] жування!» І ми зразу опиняємося на шляху і йдемо, не обертаючись назад. Інші кажуть «так», потім «ні» – вони вагаються до нескінченності між двома світами. Іще раз підкреслимо, ми не намагаємось відірвати від себе те, що вже маємо, що дісталось нам тяжкою працею в ім'я Мудрості-Миру-Прозорості, і спробуємо уникати слів високих та пустих. Ми прагнемо не до святості, а до юності – вічної юності вічно зростаючого єства, прагнемо не ураженого, обмеженого буття, а буття більш досконалого і перш за все більш широкого. *«У вас ніколи не виникала думка, що коли б вони дійсно прагнули чогось холодного, темного, похмурого, то були б не мудрецьями, а віслюками?»*⁵¹ – якось жартома зауважив Шрі Ауробіндо.

Дійсно, коли зупиняється машина розуму, людина робить різного роду відкриття і, перш за все, що коли здатність думати – це чудовий дар, то *здатність не думати*⁵² дар набагато величніший. Нехай шукач істини зробить спробу не думати хоча б на протязі декількох хвилин, він швидко зрозуміє, з чим має справу! Він усвідомить, що живе в прихованому хаосі, в вимотуючому безперервному вихорі,

⁵¹ Із збірника «Життя, література і йога», (Life, Literature and Yoga, p.86).

⁵² «Синтез йоги», (The Synthesis of Yoga, 20: p.302).

заповненому виключно його думками, його почуттями, спонуканнями та реакціями. «Я», завжди «я», такий собі гном-переросток, який в усе втручається, все затьмарює, бачить та чує лише себе, знає тільки себе (якщо взагалі знає!), гном, чиї незмінні теми створюють ілюзію новини лише завдячуючи тому, що вони постійно змінюють одна одну.

«В певному сенсі ми є не чим іншим, як складним згустком ментальних, нервових і фізичних звичок, які утримуються разом кількома керуючими ідеями, бажаннями, асоціаціями – амальгамою з багатьох сил, що самостійно повторюються, і декількох основних вібрацій»⁵³. Під вісімнадцять років ми нібито сформувались, закріпились наші основні вібрації. А потім навкруги цієї первинної структури все більш щільними шарами, нашаруваннями все більш вишуканими і витонченими безперервно нарощується одне й те саме. Воно має тисячу облич, ми називаємо це власною культурою або «нашим я». В дійсності ж ми замкнуті в якусь *конструкцію*, вона може бути цілковито непроникною, наче свинцевою, без жодного отвору, або витонченою, як мінарет; але так чи інакше ми замуrowані – чи в гранітній оболонці, чи у вигляді скляної статуї. І при тому без кінця повторюємо самих себе, дзижчимо завжди одне й те ж саме. Перше завдання йоги – навчитися вільно дихати, зруйнувати вшент ментальний екран, який пропускає лише один тип вібрацій, розкрити врешті багатокольорову нескінченність вібрацій. А значить побачити світ і людей такими, якими вони є в дійсності, а також знайти в собі інше «я», яке неможливо оцінити на ментальному рівні.

АКТИВНА МЕДИТАЦІЯ

Коли ми сидимо з закритими очима для того, щоб встановити тишу в розумі, спочатку нас затоплює злива думок. Вони з'являються звідусіль, неначе сполохані чи навіть агресивні пацюки. Є лише один спосіб, як їх вгамувати: намагатися робити це знову і знову, терпляче і наполегливо; а головне, не допускати помилки: не боротися з розумом ментально – необхідно просто сконцентруватися на іншому. В кожного з нас над розумом чи глибоко всередині є *прагнення* – та

⁵³ «Синтез йоги», (The Synthesis of Yoga, 20: p.65).

сама річ, що й привела нас на цей шлях, глибока, жагуча туга нашої істоти, певний пароль, який має для нас особливе значення. Якщо ми дотримуємося цього прагнення, то працювати стає простіше, із негативної робота перетворюється в позитивну, і чим більше ми повторюємо наш пароль, тим більш дійовим він стає. Можна також використати образ, наприклад, безкрайї океан, гладеньку поверхню без брижі, на якій ми лежимо, по якій ми пливемо, стаючи цією спокійною безмежністю. Так ми вчимося не тільки заспокоєнню розуму, а й розширенню свідомості. Кожен з нас повинен знайти свій власний шлях і чим менше напруги вкладається в ці пошуки, тим швидше прийде успіх.

«Буває, людина починає той чи інший процес, намагаючись досягнути мети, яка зазвичай потребує довготривалої роботи, і при цьому відбувається, навіть спочатку, якесь стрімке втручання або ж на нього спадає Тиша, що дає результати, незрівнянні з тими засобами, якими він користувався спочатку. Він розпочинає практику якогось методу, але роботу на себе приймає Милість зверху, яка йде від Того, до чого прагнуть, або відбувається раптове вторгнення нескінченного Духу. Саме таким шляхом я сам досягнув абсолютної тиші розуму, про яку й гадки не мав перш ніж отримав реальне переживання»⁵⁴. Дійсно, це дуже важливий момент. Адже можна подумати, що всі ці красиві та цікаві йогічні переживання знаходяться далеко за межами звичайних людських можливостей: куди таким, як ми, досягнути цього. Наша помилка полягає в тому, що виходячи з нашого сьогоdnішнього «я», ми судимо про можливість іншого «я». При цьому в ході йоги *автоматично* внаслідок одного тільки факту, що людина ступила на шлях, пробуджується ціла низка прихованих здібностей і невидимих сил, які значно перевищують можливості нашої зовнішньої істоти і можуть зробити за нас те, що за звичайних умов ми зробити не можемо. *«Треба розчистити прохід між зовнішнім розумом і чимось у внутрішній істоті, ...бо вони (йогічна свідомість і сила) вже знаходяться всередині вас»⁵⁵*. І найкращий спосіб «розчищення» цього проходу – змусити замовкнути розум. Ми не знаємо, хто ми такі

⁵⁴ Із збірника «Про себе», (On Himself, 26: p.85).

⁵⁵ Із спогадів Д.К. Роя «Шрі Ауробіндо», (D.K.Roy: Sri Aurobindo, p.219).

є, і ще менше знаємо про те, на що ми здатні.

Однак лише медитації не виявляються достеменним рішенням проблеми (хоча спочатку вони можуть бути необхідними для того, щоб надати нам початковий імпульс), бо якщо ми навіть досягаємо відносної тиші розуму, зразу ж втрачаємо її за порогом нашої схованки, попадаючи в звичну метушню, підпадаючи під знайоме розділення на зовнішнє і внутрішнє, на внутрішнє буття і життя мирське. А ми прагнемо життя у всій його повноті, хочемо жити в істині нашої суті кожний день, кожну хвилину, а не тільки на свята чи в самотності. І досягти цього блаженними медитаціями в ідилічних обставинах неможливо.

«В нашій духовній відокремленості ми можемо вкритися кіркою і пізніше виявити, що нам важко у всій повноті вилити себе назовні і використати у житті наші надбання, які відносяться до вищої Природи. Коли ми звернемося до зовнішнього, щоб приєднати і це царство до наших внутрішніх завоювань, виявиться, що ми надто звикли до чисто суб'єктивної діяльності, яка на матеріальному плані неефективна. Трансформувати зовнішнє життя і тіло буде надзвичайно складно. Або ж ми виявимо, що наші дії не відповідають внутрішньому світлу; вони продовжують слідувати звичним хибним шляхам і підкоряються старим, недосконалим впливам; Істина всередині нас як і раніше буде відокремленою болісною прірвою від неосвіченого механізму нашої зовнішньої природи... Все відбувається так, нібито ми жили б в іншому світі, більш широкому і більш тонкому, не маючи ніякого не тільки божественного впливу, але й ніякого іншого, навіть найменшого впливу на матеріальне і земне існування»⁵⁶.

Тому єдине рішення – практикувати заспокоєння розуму там, де це здається складніше за все: на вулиці, в метро, за роботою – всюди. Замість того, щоб проходити чотири рази на день бульваром Сен-Мішель, завжди поспішаючи, нібито хтось за нами женеться, ми можемо йти, усвідомлюючи все всередині і зовні, як і належить шукачеві істини. Замість того, щоб жити від нагоди до нагоди, розсіяними в безлічі думок, які не тільки не приносять ніякого

⁵⁶ Із «Синтезу йоги», (The Synthesis of Yoga, 20: p.86).

задоволення, але й вимотують, як зіпсована платівка, ми можемо зібрати нитки нашої свідомості, що розбігаються, і працювати, працювати над собою кожну хвилину. І тоді життя стає на диво цікавим, бо найменша обставина стає можливістю для перемоги; ми сфокусовані, кудись йдемо, замість того, щоб йти в нікуди.

Адже йога – це не спосіб дії, це спосіб існування.

ПЕРЕХІДНИЙ ПЕРІОД

Отже, ми зайняті пошуком іншої країни. Але ми повинні знати, що між країною, яку ми покидаємо, і тією, якої ми ще не досягли, лежить нічия земля і проходження нею може принести багато неприємностей. Це період випробувань, тривалість якого залежить від нашої власної рішучості. Але, як відомо, історія духовного сходження людини з давніх-давен – від східних, єгипетських, орфічних ініціацій і до пошуків чаші Грааля – завжди супроводжувалась випробуваннями. Можливо, ці випробування і вражали уяву своєю незвичністю, таємничістю, але, кінець кінцем, що особливого в тому, щоб дати замкнути себе у саркофазі під звуки флейт чи відсвяткувати біля похоронного багаття власне поховання. Сьогодні ритуали з саркофагами стали публічними, а життя деяких людей нагадує поховання. Тому є в тому сенс, щоб докласти деякі зусилля і вибратися із усього цього. Адже якщо придивитися ретельніше навкруги, то й втрачати нам майже нічого.

Основна складність перехідного періоду – це внутрішня порожнеча. Після тривалого життя в ментальному булькотінні, ми раптом починаємо відчувати себе так, як почуває себе людина, яка одужує після серйозної хвороби – трохи розгублено, із дивним відлунням у голові; світ здається нам жахливо гомінким і стомлюючим. Ми стаємо надзвичайно чутливими, складається враження, нібито ми ударяємось об усе на світі: сірих і агресивних людей, важкі предмети, огидні події; увесь світ здається нам суцільним абсурдом. Це безперечна ознака початку заглиблення всередину. Але якщо ми спробуємо за допомогою медитації свідомо заглибитись в себе, то знайдемо там ту ж саму порожнечу – щось на зразок темної криниці або аморфної байдужості. Якщо ми

наполегливо продовжуємо заглиблення, то можемо навіть поринути в сон – на дві секунди, десять секунд, дві хвилини, інколи довше. Однак, це не звичайний сон: ми лише переходимо в іншу свідомість, але поки що *немає зв'язку* між нею та нашою звичайною свідомістю і здається, що ми виходимо з цього стану не більше просвітленими, ніж увійшли. Такий перехідний період може привести до свого роду нігілізму, досить недоладного: нічого немає зовні, але й всередині – теж нічого. От саме тут необхідно бути дуже обережними, щоб після того, як ми зруйнували наші ментальні забудови, не стати полоненими іншої конструкції, якій притаманна фальшива глибина, що несе в собі абсурдність, ілюзорність, скептицизм, навіть деяке бунтарство. Ми повинні йти далі. Якщо взялися за йогу, то повинні *йти до кінця*, неважливо до якого саме. Адже якщо ми втратимо провідний ланцюжок, то можемо не знайти шлях вже ніколи. І це дійсно випробування. Просто шукач істини повинен зрозуміти, що він народжується для нового життя, і його нові очі, нові органи почуття ще не сформувались, він подібний до тільки що народженого немовляти. І насправді, це не приниження свідомості, а перехід до іншої свідомості. *«Чашу необхідно вичистити та спорожнити для того, щоб божественний напій міг наповнити її»⁵⁷*.

Єдиний засіб, до якого ми можемо звернутися в даних обставинах – це триматися нашого прагнення, дозволити йому рости і рости, саме тому, що ми відчуваємо жахливу недостатність всього навкруги, рости на зразок полум'я, в яке ми кидаємо всі наші старі речі, наше минуле життя, наші попередні ідеї, наші почуття. Просто ми повинні мати нездоланну віру в те, що за цим переходом відчиняться двері. І віра наша не є нерозсудливою, це не безглузда довірливість, це *передчуття* – щось знає раніше за нас, бачить раніше нас і посилає своє бачення і знання на поверхню, як палке бажання, пошук, незбагненну віру.

«Віра, – каже Шрі Ауробіндо, – це інтуїція, яка не тільки очікує досвід, який підтверджує її, але й веде до досвіду»⁵⁸.

⁵⁷ Із збірника «Про йогу», том 2, (On Yoga II, Tome 2, p. 41).

⁵⁸ «Листи про йогу», (Letters on Yoga, 22: p.166).

ВХОДЖЕННЯ НИЗХІДНОЇ СИЛИ

Потроху порожнеча починає заповнюватись. У нас з'являється ціла низка важливих спостережень і переживань, але їх неможливо зобразити у вигляді логічної послідовності, бо з тієї миті, як ми покидаємо старий світ, ми починаємо помічати, що все можливо, і перш за все те, що не буває двох однакових випадків – нам відкривається фальш всіх духовних догматів. Нижче ми можемо надати лише декілька основних напрямків досвіду.

Перш за все, коли в розумі стійко встановилася якщо й не абсолютна тиша, то у всякому випадку спокій, коли наше прагнення, наша потреба вирости і стали постійними, пульсуючими, подібними відчуттю внутрішньої порожнечі, яку ніщо не може заповнити, ми починаємо спостерігати феномен, який має величезні наслідки для наступних фаз йоги. Навкруги голови і особливо в потилиці ми відчуваємо якийсь незвичний тиск, який може давати відчуття на зразок головного болю; ми не можемо довго терпіти і намагаємось його позбавитись, відволіктись на щось чи «думати про інше». Поступово цей тиск отримує більш конкретну форму і ми дійсно починаємо відчувати *низхідний* потік сили, який не схожий на неприємний електричний струм, скоріш він нагадує плинну масу. І тоді ми починаємо розуміти, що «тиск» чи удаваний головний біль були викликані нічим іншим, як нашим опором входженню цієї Сили, і єдине, що необхідно робити, не заважати цьому потоку. Не затримувати його в голові, а дозволити зійти у всі частини нашої істоти, з голови до п'ят. Спочатку це нерегулярний, спазматичний потік і необхідне невеличке свідоме зусилля для того, щоб знову зв'язатися з ним, коли він зникає. Потім він стає безперервним, природним і виникає спонтанне відчуття свіжої енергії – це подібно новому диханню, диханню більш повному, ніж легенями. Цей потік обгортає, омиває, робить світлішими і наповнює силою. Фізичне відчуття майже таке, як при швидкій ході в струмені повітря. Ми посправжньому не усвідомлюємо його істинної сили (він входить в нас поступово, маленькими дозами) до тих пір, поки з якоїсь причини –

роздратованість, помилкова думка або нестриманість в чомусь – ми не опиняємось відрізаними від цього потоку. Тоді ми раптом відчуваємо себе спустошеними, зморщеними, начебто нам не вистачає кисню; виникає дуже неприємне відчуття, нібито ми зсохлися, стали чимось на зразок позбавленого соку яблука. І в цьому стані ми щиро дивуємося, як могли без цього потоку жити раніше. Це перша ознака перетворення наших енергій. Замість того, щоб звертатися до звичного джерела, яке знаходиться навкруги, в універсальній природі, ми черпаємо згори. Ця енергія значно прозоріша, довготривала, безперервна і, головне, – набагато динамічніша. В повсякденному житті, посеред нашої роботи і тисяч інших турбот, струм сили буває спочатку доволі слабким, але як тільки ми на хвилинку зупинимось і зосередимось, як може виникнути солідний напір. Все заспокоюється. Ми – наче заповнений по вінця глечик; саме відчуття «потоку» зникає, нібито все тіло з голови до ніг було заряджене величезною енергією, одночасно щільною і прозорою. «*Суцільна прохолодна брила спокою*»⁵⁹, – каже Шрі Ауробіндо. І якщо наше внутрішнє бачення вже почало відкриватись, воно може сприйняти, що все стало голубуватим; ми ніби аквамаринові, безкраї, безмежні, штиль без брижі. А ще – ця свіжість, яку важко передати словами. Відчуття воістину таке, нібито купаєшся *безпосередньо* в Джерелі. Ця «низхідна сила» насправді є нічим іншим, як Силою Духа – *Шакті*. Духовна сила – це не просто слово. В кінцевому підсумку нам вже не треба буде закривати очі і поринати в себе, щоб відчути її; вона буде з нами в будь-яку мить нашого життя незалежно від того, чим ми зайняті – їмо, читаємо чи розмовляємо; ми станемо свідками того, як ця сила буде набирати все більшу інтенсивність в міру того, як наша істота почне звикати до неї. Фактично мова йде про величезну кількість енергії, а ми отримуємо лише невелику її долю, обмежену нашою «ємністю» і сприйнятливістю.

Коли учні говорять про переживання цієї низхідної Сили, вони називають її «Силою Шрі Ауробіндо і Матері». При цьому вони не вважають, що ця *Шакті* є персональною власністю Шрі Ауробіндо і Матері; вони ненавмисне підкреслюють факт, що у цієї сили немає

⁵⁹ Із збірки «Про йогу», том 2, (On Yoga II, Tome 2, p. 302).

еквівалентів в жодній з відомих його. І зараз ми підходимо до фундаментальної відмінності його Шрі Ауробіндо (*пурна-йоги*) від інших його. Адже відмінною рисою традиційних йогогчних систем є те, що після певного періоду занять практикуючі починають відчувати *висхідну* (а не низхідну, як в йогозі Шрі Ауробіндо) силу. В Індії її називають *Кундаліні*. Вона пробуджується і – досить брутално – біля основи хребетного стовпа і потім піднімається від рівня до рівня, поки не досягне маківки голови, де вона «розпускається» в світлу, променисту пульсацію. Це супроводжується відчуттям неосяжності (і часто втратою свідомості, викликаної екстазом), нібито людина виходить в Потойбічне. Всі йогогчні методи, які можна назвати термогенетичними (*асани* Хатха-Йоги, всі види концентрації Раджа-Йоги, дихальні вправи *Пранаями*), спрямовані на пробудження цієї висхідної сили. Вони можуть бути небезпечними і стати причиною серйозних порушень – тут необхідна присутність і захист просвітленого Учителя. Ми іще повернемося до цієї теми.

Ця різниця в напрямі потоку – висхідний-низхідний – пояснюється різницею цілей цих його. Традиційні його і, як ми вважаємо, релігійні вчення Заходу спрямовані, по суті справи, на визволення свідомості: вся істота, захоплена прагненням увись, прямує туди; шукач істини намагається пробитися за межі проявленого і знайти свій притулок в височині спокою, або в нестримному екстазі. Звідси, як наслідок, пробудження висхідної Сили. Але метою Шрі Ауробіндо, як ми вже зрозуміли, є не тільки сходження в височинь, а й спуск вниз, не тільки пошук вічного Миру, а й трансформація Життя (Природи) і самої Матерії. І все це, починаючи з тої маленької часточки життя та матерії, яку представляємо собою ми самі. Звідси, як наслідок, пробудження чи скоріше «відповідь» низхідної Сили. Відчувати низхідний потік означає усвідомлювати дію Сили, яка трансформує. Саме ця сила буде робити за нас його – робити автоматично (якщо ми це дозволимо), саме вона почне діяти там, де закінчуються інші його, освітлюючи спочатку вершину нашої істоти, а потім йдучи вниз, від рівня до рівня – м'яко, спокійно і невідпорно. Вона ніколи не діє брутално, жорстко; сила дивним чином відміряна, нібито нею безпосередньо керує Мудрість Духу. Саме ця сила встановить універсальні принципи всесвіту у всій нашій істоті, до самих нижніх її

пластів. В цьому полягає фундаментальний досвід інтегральної йоги.

«Коли встановлюється Спокій, ця Вища або Божественна Сила зможе спуститися згори і працювати в нас. Зазвичай вона сходить спочатку в голову і звільняє внутрішні центри розуму, потім – в серцевий центр... потім – в область пупа і інші вітальні центри, потім в крижову область і нижче... Вона працює одночасно і заради досконалості і для визволення; вона бере частину за частиною нашу природу і працює з нею, відхиляючи те, що мусить бути відхилено, підвищуючи те, що повинно бути піднесено, створюючи те, що повинно бути створено. Вона все об'єднує, приводить в гармонію, встановлює новий ритм в природі»⁶⁰.

ПОЯВА НОВОГО СПОСОБУ ПІЗНАННЯ.

З тишею розуму приходить іще одна зміна, яка має величезне значення, однак її важко розпізнати, тому що вона інколи розтягується на декілька років і її ознаки спочатку непомітні. Її можна назвати появою нового способу пізнання, а значить нового способу життєдіяльності.

Можливо, мовчання розуму можна зберігати в натовпі, під час прогулянки, під час їжі, одягання чи коли ми відпочиваємо. Але як це зробити під час роботи, на службі, наприклад, коли ми ведемо розмову з друзями? Нам необхідно думати, звертатися до пам'яті, шукати ідеї, отже викликати найрізноманітніші ментальні процеси. Але досвід показує, що це не є неминучим, це лише результат довготривалої звички: ми привчилися залежати від розуму, звертаючись до нього за знаннями і обґрунтуванням дії; але це *не більше ніж звичка*, яку можна змінити. Сутність йоги полягає не стільки в способі навчитись чогось, скільки в способі розучитися від безлічі неминучих, на перший погляд, звичок, успадкованих з періоду еволюції тварин.

Коли шукач істини прикладає зусилля для того, щоб заспокоїти свій розум, наприклад, під час роботи, він проходить через декілька стадій. Спершу йому насилу вдається час від часу згадувати про своє

⁶⁰ «Листи про йогу», (Letters on Yoga, 22: p.637).

прагнення і переривати на декілька хвилин роботу, щоб знову налаштуватись на необхідну хвилю; потім все знову поглинається повсякденною рутинною. Але в міру того, як він розвиває звичку робити зусилля будь-де – на вулиці, вдома, де завгодно – інтенсивність цього зусилля поступово росте і вже саме зусилля може несподівано притягувати його увагу в будь якій діяльності: він згадує все частіше. Потім поступово змінюється *сама природа* цього пригадування: замість вольового втручання, яке необхідне, щоб знову і знову налаштуватися на істинний ритм, шукач істини відчує глибоко в собі, десь на задньому плані своєї істоти щось *живе*, схоже на ледь помітну вібрацію. Варто йому ненадовго заглибитись в себе, як він знову віднаходить вібрацію мовчання – в будь-який час, за секунду. І він відкриває, що вона там, завжди там, схожа на голубувату глибину всередині його істоти; в будь-який час він може оновити в ній свої сили, позбавитись в ній напруги, причому безпосередньо посеред метушні своїх клопотів. В самому собі він несе непорушний притулок миру.

Невдовзі ця вібрація стає все більш відчутною і тривалою і шукач істини вже відчуває деяке *розділення* в своїй істоті: німу вібруючу глибину десь всередині, на задньому плані і доволі тонку поверхню, де і розгортається його діяльність, рухи тіла, думки і слова. Він відкриває в собі *Свідка*. Тепер він буде все менше дозволяти захоплювати себе цій зовнішній грі, яка повсякчасно намагається поглинути нас живцем, наче восьминіг. Відкриття це таке ж стародавнє, як Ригведа: «Два птахи з прекрасними крилами, друзі й товариші, сидять на одному дереві і один їсть солодкий плід, а другий дивиться на нього і не їсть (I.164.20)». На цій стадії, спочатку свідомим зусиллям стає легше замінити стару поверхневу звичку ментального розміркування, планування і розрахунків на звичку звертатися в мовчанні до цієї вібруючої глибини. На практиці цей перехідний період триває довго і супроводжується затримками і проривами. Але насправді це відчувається не як невдачі і просування, а, скоріш, як дещо, що з'являється із-за завіси і може знову вкритися нею. Є і протидія старого ментального механізму, який постійно намагається втрутитися і повернути собі втрачені права, намагаючись запевнити нас, що ми не можемо без нього обійтись. Наші лінощі теж

можуть надати йому підтримку, коли ми знаходимо більш зручним «діяти зазвичай». Але з іншого боку роботі звільнення могутню підтримку чинить, по-перше, переживання низхідної Сили, яка автоматично і безупинно приводить наше житло до ладу і здійснює тиск на бунтівний механізм (вона ніби схоплює і заморожує на місці кожну хвилю думок), а, по-друге, накопичення тисяч все більш відчутних маленьких досвідів-переживань, які дають нам зрозуміти, що ми можемо пречудово обходитися і без розуму, що насправді нам без нього іще краще.

Дійсно, поступово ми відкриваємо, що немає ніякої необхідності в тому, щоб думати. Сила позаду, поза нами або вище нас, виконує всю нашу роботу з акуратністю і безпомилковістю, які зростають в міру того, як ми звикаємо звертатися до неї. Немає ніякої необхідності запам'ятовувати, тому що точна інформація приходить до нас в потрібну хвилину; немає ніякої потреби планувати дії, тому що приховане джерело розпочинає дії незалежно від нашої волі, чи нашої думки, спонукаючи нас робити те, що необхідно, з мудрістю і передбаченням, на які наш недалекоглядний розум абсолютно нездатний. Ми також бачимо, що чим більше довіряємо і підкорюємось цим несподіваним вказівкам, цим миттєвим порадам, тим більш частими, ясними, владними і природними вони стають, нагадуючи іноді інтуїтивний процес, але з тією суттєвою різницею, що наша інтуїція майже завжди затуманюється і викривлюється розумом, який насправді знаходить своє задоволення в тому, щоб імітувати її. Він примушує нас приймати свої примхи за одкровення, в той час як тут передача відбувається ясно, безмовно і точно – просто тому, що розум в спокої.

Ми всі мали досвід «дивовижного» рішення проблем уві сні – тобто саме тоді, коли заспокоюється машина думок. Безсумнівно, перш ніж встановиться новий процес, будуть і помилки, і спотикання; той, хто шукає повинен бути до цього готовий, готовий до багатьох помилок заради того, щоб навчитись. Він побачить, що насправді помилки завжди є результатом вторгнення ментального процесу: кожний раз, коли втручається розум, він все затьмарює, розділяє і затримує. Кінець кінцем, після багатьох випробувань і поразок, ми раз і назавжди побачимо власними очима і зрозуміємо, що *розум – це не*

знаряддя пізнання, а лише організатор знань, як зауважила Мати, що знання приходить із іншого джерела⁶¹.

Коли розум в спокої, все – слова, мова, дії – приходить автоматично, з дивовижною точністю і швидкістю. Воістину, це інший, більш світлий спосіб існування. Бо «...немає нічого доступного розуму, чого не можна було б зробити краще при повній непорушності розуму, в тиші, вільній від думок»⁶².

УНІВЕРСАЛЬНИЙ РОЗУМ⁶³

До цього моменту ми розмовляли про прогрес шукача істини в термінах «внутрішнього», але цей прогрес проявляє себе і зовні. Насправді стіна, яка розділяє внутрішнє і зовнішнє, стає все більш тонкою, це розділення все більше стає схожим на штучну угоду, установлену по-юнацьки незрілим розумом, який егоцентрично поглинений лише собою, бачить лише себе. Шукач істини відчуває, як ця стіна поступово втрачає свою щільність; він відчуває певну зміну в конституції своєї істоти, нібито стає більш світлим, більш прозорим, начебто більш поруватим. Спочатку ця зміна дає про себе знати неприємними симптомами, бо шукач істини на відміну від звичайної людини, яку захищає її товста шкіра, вже немає цього захисту: він отримує думки людей, їх прагнення, і пристрасті в їхній природній формі, у всій неприхованості, наготі, такими, як вони є – у вигляді жорстких атак. І тут ми повинні підкреслити, що не тільки «погані думки», чи «зла воля» несуть в собі небезпечну отруту; немає

⁶¹ Про це «інше джерело» ми поговоримо пізніше, при вивченні Надсвідомого. – примітка автора.

⁶² В роботі «Година Бога», (The Hour of God, 17: p.11).

⁶³ В англійському перекладі книги цей підрозділ має назву «The Universal Mind», що букв. означає «Універсальний Розум». Але в англійській мові слово Universal означає як всесвітній, космічний, загальний, так і той, що може мати широке, різноманітне призначення. В українській мові слово «універсальний» асоціюється перш за все з останнім значенням. Тому в подальшому, в залежності від контексту слово Universal буде подаватися у трьох можливих перекладах: і універсальний, і всесвітній (космічний), і загальний. В класичній психології певну аналогію можна знайти у введеному К.Г. Юнгом терміні «Навкруги свідоме». – прим. перекл.

нічого більш агресивного, ніж добрі наміри, високі почуття, альтруїзм; в будь-якому випадку це *ego*, яке випинає, пестить себе під виглядом чи ніжності, чи насилля. Ми цивілізовані лише на поверхні. Під нею в нас продовжує жити канібал. Тому абсолютно необхідно, щоб шукач істини міг відчувати і використовувати цю Силу, про яку йшла мова, із Нею він може відправлятися куди завгодно. І насправді, космічна мудрість не допустить, щоб така прозорість прийшла без відповідного захисту. Озброєний «своєю» Силою, із заспокоєним розумом, шукач істини поступово виявляє, що він відкритий всім зовнішнім впливам, він отримує все і звідусіль; відстані не є перешкодою ані для гніву незнайомця, ні для страждання брата. Варто тільки шукачеві істини налаштуватися в мовчанні розуму на яесь конкретне місце чи людину, як він отримує більш-менш точне сприйняття ситуації, причому це «більш-менш» залежить від його здатності зберігати стан тиші. Бо і тут розум все плутає і викривлює, тому що він сповнений бажань, страхів, упереджень і все, що він сприймає, тієї ж миті спотворюється бажанням, переляком чи забобою (існують і інші причини плутанини і викривлень, які ми обговоримо нижче). Тому тихий розум, як здається, веде до розширення свідомості, він стає здатним звернутися до будь-якої точки загальної реальності, щоб отримати звідти необхідне знання.

Незабаром ми приходимо до іще одного відкриття, яке стосується цієї мовчазної прозорості і має виключне значення для практики. Ми виявляємо, що не тільки чужі думки приходять до нас зокола, але це наші власні думки *приходять ззовні*. Коли ми стаємо достатньо прозорими, то можемо відчутти в нерухомому мовчанні розуму невеликі завихрення, вони переміщуються, торкаючись нашої атмосфери подібно малесеньким, ледь помітним вібраціям, які привертають нашу увагу. Коли ми наближуємося до них, щоб «побачити, що це таке», тобто якщо ми дозволяємо одному з цих завихрень увійти в нас, то зненацька виявляємо, що наші думки чимось зайняті. Те, що ми відчували на периферії нашої істоти, є думка в своїй чистій формі, чи, скоріше, *ментальна вібрація*, яка існувала перед тим, як непомітно увійти в нас і з'явитися потім на поверхні нашої істоти, прийнявши особисту форму і даючи нам право урочисто заявити: «Це – моя думка!» Саме так той, хто вмів добре

читати думки, може встановити, що відбувається навіть в тій людині, чиєї мови він не знає. Він уловлює не «думки», а вібрації, яким потім надає відповідну ментальну форму в собі самому. Нам не слід особливо дивуватися, бо якщо б ми були здатні створювати своїми силами хоча одну просту річ, нехай навіть малесеньку думку, то ми були б творцями світу! «*Де те «я» в вас, котре може створити все це?*» – запитувала Мати.

Звичайна людина не здатна сприйняти цей процес, по-перше, тому що живе в постійній метушні [розуму], по-друге, тому що процес присвоєння вібрацій спрацьовує майже миттєво і автоматично. Завдяки своєму вихованню і оточенню людина звикає вибирати з Універсального Розуму доволі вузький діапазон вібрацій, які близькі саме їй. Увесь залишок свого життя вона буде приймати все ту ж довжину хвилі, відтворювати ту ж саму вібраційну тональність в більш-менш пишномовних словах і фразеологічних викрутасах. Вона буде кружляти в клітці, а ілюзія прогресу буде виникати лише завдяки більшій чи меншій широті і витонченості словникового запасу. Так, ми змінюємо свої ідеї, але зміна ідей не означає руху вперед. Це не підйом в більш високу тональність і частоту вібрацій, а просто пірует в тому самому середовищі. Саме тому Шрі Ауробіндо наголошував на *зміні свідомості*.

Як тільки шукач істини побачив, що думки приходять до нього ззовні, після того як сотню разів повторив цей досвід, він оволодів ключем до справжнього панування над розумом. Адже позбавитись думки після того, як вона увійшла і закріпилась в вас, дійсно складно, але відкинути ту ж думку, коли ми бачимо, як вона приходить до нас ззовні, не так вже важко. Як тільки ми оволодіваємо тишею розуму⁶⁴, ми стаємо володарями ментального світу, бо замість того, щоб бути

⁶⁴ Треба зауважити, що Шрі Ауробіндо розрізняє чотири основні ступені заспокоєння розуму і істоти в цілому, які він визначає так: 1) *заспокоєність* – стан, в якому відсутнє занепокоєння чи хвилювання (англ. quiet); *спокій* (англ. calm) – іще більш непорушний стан, який не може порушити ніяке хвилювання, він менш негативний, ніж заспокоєність; *мир* (англ. peace) – іще більш позитивний стан, він несе з собою почуття [остаточно] встановленого спокою, здатного все гармонізувати; *тиша* (англ. silence) – стан, в якому немає жодного руху розуму чи вітального руху, велична тиша, в яку не може проникнути і яку не може змінити жодний рух на поверхні. – прим. перекл..

вічно прикутими до однієї тієї ж довжини хвилі, ми тепер можемо вільно рухатись по всьому діапазону хвиль, приймаючи, чи відкидаючи їх – як нам буде завгодно. Але давайте послухаємо, як Шрі Ауробіндо сам описує цей досвід, який він вперше пережив з іншим йогою, Бхаскаром Леле, провівши з ним три дні.

«Всі ментально розвинені люди, які досягли рівня вище середнього, повинні так чи інакше, хоча б на деякий час, або для певних цілей розділяти розум на дві частини – на активну частину, яка є фабрикою думок, і на спокійну володарюючу частину, яка є одночасно Свідком і Волею, і яка спостерігає ці думки, розглядає їх, відкидає, виключає, приймає, вносить правки і зміни – Хазяїн в Домі Розуму, здатний до керування собою, самарадж'я. Йог йде іще далі: він не тільки стає там хазяїном, навіть залишаючись так чи інакше зв'язаним з розумом, він як би виходить з нього і знаходиться над ним, чи зовсім поза ним, він вільний. Образ фабрики думок для нього вже не зовсім прийнятний, бо він бачить, що думки приходять ззовні, із загального Розуму чи загальної Природи – іноді оформлені, чіткі, а іноді безформні – і тоді вони знаходять форму десь в нас. Принципове призначення нашого розуму – реагувати на ці хвилі думки (так само, як на вітальні хвилі, хвилі тонкої фізичної енергії), приймаючи, чи відкидаючи їх, або надавати особисту ментальну форму речовині думки (чи вітальним рухам) з оточуючої Природної Сили. Я дуже завдячений Леле за те, що він показав мені це. «Медитуй сидячи, – сказав він мені, – але не думай, а лишень дивись на свій розум; ти побачиш, як в нього входять думки; перш ніж вони зможуть увійти, відкидай їх від свого розуму до тих пір, поки розум твій не стане абсолютно німим». Раніше я ніколи не чув про те, що можна бачити думки, які приходять в розум ззовні, але я не почав роздумувати, чи це правда, чи це можливо, я просто сів і зробив це. В одну мить розум мій став спокійним, як повітря в тиху погоду на гірській вершині, а потім я побачив одну думку, потім іншу, які певним шляхом приходили іззовні; я відкидав їх перш ніж вони могли увійти і заволодіти мозком, і через три дні я був вільним Інтелектом, загальним Розумом, а не працівником на фабриці мислення, обмеженим вузьким колом особистих думок, а тим, хто отримує знання зі всіх сотень і сотень царств буття і вільний вибрати те,

що йому до вподоби в цій велетенській імперії бачення і імперії думки»⁶⁵.

Коли шукач істини оглядається назад і бачить ту нескладну ментальну побудову, з якої він колись починав, він дивується, як можна було жити в такій в'язниці? Особливо разуче для нього бачити, що на протязі багатьох років він жив в оточенні «неможливого», що люди взагалі живуть за ґратами: «Ви не можете зробити так або так; це суперечить одному закону, а оте – іншому; це нелогічно; це неприродно; це неможливо...» Він відкриває, що можливо все; справжня перешкода полягає у вірі в її існування. Проживши двадцять чи тридцять років в своїй ментальній шкаралупі, нібито якийсь думаючий молюск, він починає вільно дихати.

Він виявляє також, що одвічне протистояння між внутрішнім та зовнішнім не більше, ніж іще одна догма нашої ментальності. Насправді ж «зовнішнє» всюди усередині! Ми знаходимось усюди! Помилковою є віра в те, що при перебуванні в ідеальних умовах спокою, краси, ідилічної самотності, справи підуть простіше. *Завжди знайдеться що-небудь і буде заважати нам, причому всюди.* Те ж саме стосується протиставлення медитації та дії; шукач істини встановив в собі мовчання, отож ця його дія і є медитацією (водночас він зможе мигцем побачити протилежне, – медитація теж може бути дією); приймає він душ, чи займається своїми службовими справами, в нього вливається, через нього проходить і проходить Сила. Він навіки співзвучний іншим світам. І на завершення він побачить, що його дії стають точнішими, більш ефективними, могутніми, і при цьому вони зовсім не порушують його спокій: *«Субстанція ментального ества... нерухома, настільки нерухома, що ніщо не порушує його спокою. Якщо приходять думки чи дії, то вони... проходять крізь розум, наче птахи, що летять в небі в безвітряну погоду. Вони проходять нічого не чіпаючи, не залишаючи ніякого сліду. Навіть якщо тисячі образів, віддзеркалюючи найбільш бурхливі події, пройдуть крізь нього, все одно залишається та тиха непорушність, начебто самою речовиною розуму була субстанція вічного і непорушного миру. Розум, який досяг такої тиші, може розпочати діяти, причому інтенсивно і могутньо, але він збереже при цьому свою основу, – нерухомість, нічого не*

⁶⁵ Із збірки «Про себе», (On Himself, 26: p.83).

створюючи із себе, а отримуючи Згори і надаючи цьому ментальну форму, нічого не додаючи від себе: тихо, безпристрасно, але із захопленням радості [переживання] Істини, із блаженною силою і світлом її проявлення»⁶⁶.

Чи варто нагадувати, що в той час Шрі Ауробіндо очолював революційний рух і готував партизанську війну в Індії?

⁶⁶ «Листи про йогу», (Letters on Yoga, 22: p.637).

СВІДОМІСТЬ

Одного разу учню довелося приймати непросте рішення. Він звернувся до Шрі Ауробіндо з письмовим проханням про пораду і був вельми здивований, що йому порадили прийняти рішення «з вершини власної свідомості». Він був людиною Заходу і ніяк не міг збагнути, що це могло означати? Чи була ця «вершина свідомості» особливим способом посиленних роздумів, чи якимсь захопленням, яке виникає, коли розігрівається мозок? Адже єдиний відомий на Заході вид свідомості – це ментальний процес: я думаю, значить я існую. Така вже наша особлива упередженість. Ми вміщуємо себе в центр світу і нагороджуємо даром свідомості лише тих, хто розділяє наш спосіб буття та світосприйняття. Не так вже й давно нас дивувало те, що людина може бути негром. Проте, якщо ми хочемо зрозуміти, а що ж таке свідомість і використовувати її, конче необхідно вийти за межі такого вузького погляду. Після того, як Шрі Ауробіндо досяг певного рівня ментальної тиші, він зміг поділитися ось яким спостереженням:

«Ментальна свідомість – це діапазон виключно людей, він аж ніяк не охоплює всіх можливих діапазонів свідомості точнісінько так, як і зір людини не може охопити всі відтінки кольору, а її слух – всі рівні звуку. Адже існує безліч звуків і кольорів, які знаходяться вище або нижче доступного людині діапазону, вона не може їх чути і бачити. Так само, існують плани свідомості, які вище і нижче людського плану; звичайна людина не має з ними контакту, і вони здаються їй позбавленими свідомості: супраментальний і надментальний, а іще субментальний плани...»⁶⁷.

[Ще одне висловлювання з цього приводу]: «Те, що ми називаємо несвідомістю – це просто інша свідомість... Насправді ж, в стані сну чи запаморочення свідомості, наприклад, від удару по голові чи

⁶⁷ Із збірки «Листи про йогу», (Letters on Yoga, 22: p.234). – в наступних розділах автор більш докладно характеризує плани свідомості. – прим. перекл.

під дією наркотиків або коли ми «мертві» чи знаходимося в будь-якому іншому стані – в цей час ми не більш несвідомі, ніж перебуваючи в стані глибокої внутрішньої зосередженості на якійсь думці, коли ми не помічаємо ані нашого фізичного «я», ні того, що нас оточує. Для будь-кого, хто хоч трохи просунувся в Йозі, це насправді елементарне твердження...» І Шрі Ауробіндо додає: «В міру того, як ми просуваємося вперед і пробуджуємося до усвідомлення душі в собі і в предметах, нам стає зрозуміло, що свідомість присутня і в рослині, і в металі, і в атомі, і в електричному струмі – в будь-якому об'єкті фізичної природи; ми навіть виявимо, що вона в жодному відношенні не є нижчою чи більш обмеженою формою у порівнянні з ментальною [свідомістю]; навпаки, в багатьох «неживих» формах вона постає більш інтенсивною, швидкою, живою, хоча і не настільки розвиненою в напрямку поверхні».⁶⁸

Ось чому завдання починаючого заняття йогою полягає в тому, щоб ставати свідомим у всіх відношеннях, на всіх рівнях своєї істоти і у всіх ступенях загального оточуючого буття, а не тільки ментально; усвідомлювати як себе, так і інших, а також усі предмети, в пробудженому стані і уві сні; і, нарешті, навчитися бути свідомим в тому, що люди називають «смертю», адже крім того, що ми свідомі в нашому житті, нам належить стати свідомими в смерті.

Але ми не повинні приймати слова Шрі Ауробіндо на віру. Навпаки, він рішуче спонукає нас впевнитись в цьому самим. Ми мусимо прикладати зусилля для розкриття таємниці того, що зв'язує в нас всі способи нашого існування – сон, перебування в пробудженому стані і «смерть»; це надасть нам можливість увійти в контакт з іншими формами свідомості.

ЦЕНТРИ СВДОМОСТІ

Дотримуючись нашого експериментального методу, основа якого – мовчання розуму, ми приходимо до кількох відкриттів, які поступово виводять нас на стежку. Перш за все ми побачимо, що сум'яття, в якому живемо, потроху спадає; все більш рельєфно в нас

⁶⁸ З роботи «Синтез його», (The Synthesis of Yoga, 20: p.370).

проявляються рівні нашої істоти, ніби ми зроблені з різних фрагментів, кожний з яких має свою власну індивідуальність і свій особливий центр, більш того, живе життям, яке не залежить від життя інших фрагментів. Ця поліфонія (хоча це поки що більше нагадує какофонію) зазвичай прихована від нас голосом розуму, який все забиває і присвоює собі. Немає жодного руху нашої істоти на жодному рівні, ані якоїсь емоції, ні бажання, ні найменшого руху тіла, яке б не було миттєво захоплено розумом і вкрито шаром думки – іншими словами, *ми все менталізуємо*. Адже у цьому і полягає справжнє призначення розуму в еволюції: він допомагає нам вивести на поверхню свідомості всі рухи нашої істоти, котрі в протилежному випадку залишились би в стані безформної підсвідомої чи надсвідомої магми. Крім того, він допомагає нам встановити деяку подобу ладу в цій анархії, об'єднуючи всі ці дрібні феодальні держави під своєю верховною владою. Але, діючи так, розум приховує від нас їхній природний голос і функції – від верховної влади до тиранії всього лише один крок. Супраментальні механізми повністю блокуються, а якщо якимсь голосам надсвідомого все ж таки вдається пробитися, то вони миттєво викривлюються, послаблюються і вуалюються. Подібно до цього атрофуються підсвідомі механізми, позбавляючи нас спонтанності відчуттів, яка була вельми корисною на попередніх стадіях еволюції і стала б нам у пригоді і сьогодні. Якісь маленькі частини нашої істоти вже піднімають бунт, в той час як інші потихеньку накопичують сили, чекаючи на першу слушну нагоду, щоб кинути нам виклик. Але шукач істини, вже заспокоївши свій розум, почне розрізняти всі ці різноманітні стани в їх неприхованості і реальності, без ментального лоску. Він відчує на різних рівнях своєї істоти певні центри концентрації, силові сплетіння (вузли), кожне з яких має свій тип вібрацій чи свою вібраційну частоту. Ми всі, хоч раз у житті переживали вібрації, що випромінюються на різних рівнях істоти з різною щільністю. Наприклад, могли відчувати величну вібрацію одкровення, коли здається, ніби завеса раптово розривається і перед нами постає істина, постає без слів і ми навіть точно не знаємо, із чого це одкровення складається. Просто щось вібрає і це робить світ винятково широким, світлим і ясным. Ми могли також переживати більш тяжкі вібрації гніву, страху, вібрації бажання, вібрації симпатії; при цьому помічали,

що всі ці вібрації пульсують на різних рівнях і з різною інтенсивністю. В середині нас знаходиться ціла низка вібраційних вузлів, або *центрів свідомості*, кожному з яких відповідає один специфічний тип вібрацій, які можна розрізняти і відчувати безпосередньо, в залежності від ступеня мовчання розуму і гостроти нашого сприйняття. Розум – це *лише один* із цих центрів, *один* тип вібрацій, тільки *одна* форма свідомості, хоча він і намагається зайняти перше місце.

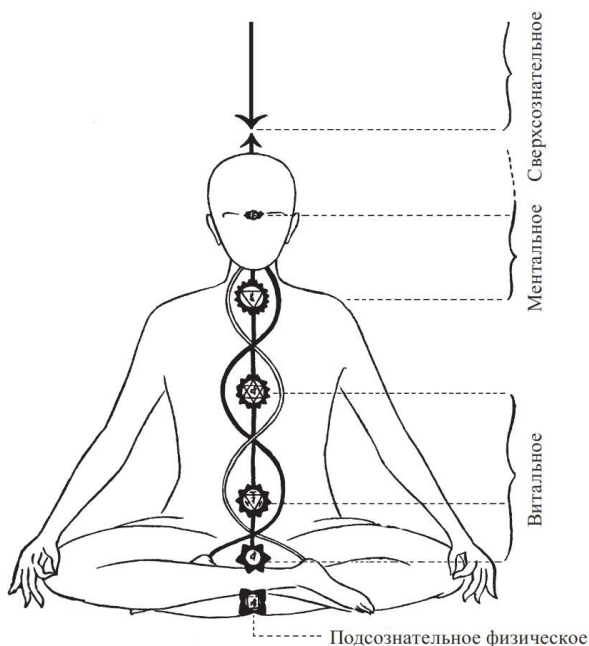
Ми не будемо детально зупинятися на описі цих центрів, як це прийнято традицією – краще самим пережити, ніж говорити про це. Не будемо також обговорювати їх місцезнаходження, шукач істини без зусиль відчує їх, як тільки стане трохи більш просвітленим. Достатньо сказати, що ці центри, які в Індії називають *чакрами*, знаходяться не в нашому фізичному тілі, а в іншому вимірі, хоча концентрація в них буває часом настільки інтенсивною, що у нас виникає гостре локалізоване фізичне відчуття. І насправді, деякі з них достатньо близькі до різних нервових сплетень нашого фізичного тіла, хоча й не всі.⁶⁹

Є принаймні сім центрів, розподілених в чотирьох зонах. (1) *Надсвідоме* з єдиним центром вище маківки голови⁷⁰, який керує нашим думуючим розумом, і має зв'язок із найвищими ментальними сферами – з осяяним розумом, інтуїтивним розумом та надрозумом. (2) *Розум*, який має два центри: один між бровами, який керує волею і динамікою нашої ментальної активності (він є також центром тонкого бачення, «третім оком», про яке говорять деякі традиції); другий – на рівні горла, він керує всіма формами ментального вираження. (3) *Вітальне*, яке має три центри: перший на рівні серця, він керує нашим емоційним життям (любов, ненависть і таке інше); другий,

⁶⁹ Далі автор наводить малюнок із схематичним зображенням центрів свідомості та енергетичних каналів згідно із існуючою в Індії тантричною традицією, а також відповідний додатковий коментар. Ми розмістили їх на наступній сторінці. Малюнок взято із Інтернет ресурсів – прим. перекл.

⁷⁰ У відповідності із стародавньою індійською традицією цей центр, який називають «лотосом тисяч пелюсток», розташований саме в маківці голови. На думку Шрі Ауробіндо, а також згідно із досвідом багатьох інших, те, що відчувається у маківці голови – це не сам центр, а сяюче віддзеркалення сонячного джерела, яке розташоване *вище* голови. – прим. перекл.

розташований на рівні пупка, контролює наші імпульси, пов'язані із владою, пануванням, володінням, підкоренням, а також із нашим честолюбством, прагненнями і таке інше; і третій, центр нижчого вітального, локалізований між пупком та статевим центром, на рівні брижового сплетіння, який контролює найнижчі вібрації: ревності, заздрість, бажання, жадібність, гнів. (4) *Фізичне і підсвідоме*⁷¹ з центром в області основи хребта – цей центр контролює нашу фізичну істоту і сексуальні імпульси; він також відкривається підсвідомим регіонам, що розташовані значно нижче.

Центри свідомості згідно з індійською тантричною традицією.

Канал всередині і два канали біля нього, що переплітаються, відповідають мозковому (медулярному) каналу і, напевне,

⁷¹ В книзі ми дотримуємося термінології Шрі Ауробіндо – «підсвідомість», «несвідомість», щоб підкреслити етимологічний зміст, в якому він їх використовував, маючи на увазі, що підсвідоме не знаходиться нижче нашої пробудженої свідомості, воно нижче свідомої стадії в еволюційному сенсі. – прим. автора.

симпатичній нервовій системі. Це шляхи, якими висхідна Сила (Кундаліні) піднімається від центру до центру після свого пробудження в найнижчому центрі. Вона піднімається вгору «подібно змії» до маківки голови, де розпускається в Надсвідоме. Напевне цим можна пояснити значення таких символів, як образ урея, єгипетського змія, який прикрашав головні убори фараонів, а також мексиканського Кецалькоатля, або пернатого змія, а також, можливо, змії нага, які звисали з голови Буди. Детальний опис цих центрів цікавий тільки для досвічених ясновидців... Вичерпний виклад цього питання можна знайти в роботі Артура Авалона «Зміїна сила».

Зазвичай у «нормальної людини» ці центри сплять чи закриті. Або ж через них проходить лише малесенький струм, необхідний для обмеженого існування істоти. Чесно кажучи, людина просто замурована всередині самої себе, не може зноситися з оточуючим світом безпосередньо, робить це лише в дуже вузьких межах; фактично ми не бачимо інших людей, чи предмети, а бачимо себе в інших людях, себе в предметах, лише себе в усьому, і немає цьому кінця. За допомогою йоги ці центри відкриваються. Їх відкриття може проходити або в напрямку знизу вгору, або ж в напрямку зверху вниз, в залежності від того, слідуємо ми традиційним йогічним і духовним методам, чи дотримуємось йоги Шрі Ауробіндо. Завдяки концентрації та тренуванням ми можемо врешті відчутти Силу, яка прокидається в нижній основі хребта і висхідним, хвильоподібним рухом, на зразок змії, рухається рівень за рівнем до маківки голови. На кожному рівні ця сила *проривається* (доволі брутально) через відповідний центр, який відкривається і водночас відкриває нас всім загальним оточуючим вібраціям або енергіям, які відповідають частоті цього центру. В йозі Шрі Ауробіндо низхідна сила відкриває ті ж самі центри в напрямку зверху вниз, відкриває повільно і м'яко. Досить часто нижні центри зразу повністю не відкриваються, це відбувається значно пізніше. І цей процес має суттєву перевагу, якщо пам'ятати, що кожний центр відповідає *універсальному* виду свідомості чи енергій. Відкриття від самого початку нижніх вітальних центрів, чи центрів підсвідомості, наражає нас на великий ризик бути просто

затопленими не тільки нашими дрібними персональними проблемами, а й зливою загального (або універсального) бруду. Адже ми автоматично вступаємо в контакт з безладдям і брудом всього світу. Саме тому традиційні йоги наголошують на необхідності захищаючої присутності Вчителя. Низхідна Сила дозволяє нам уникнути цієї небезпеки; ми встаємо віч-на-віч з нижніми центрами лише після того, як наше [внутрішнє] існування стійко закріпилось у вищому, надсвідомому світлі. Коли шукач істини оволодіває своїми центрами, він дійсно починає бачити об'єкти, істот, весь світ і самого себе такими, які вони є насправді, адже він тепер сприймає не зовнішні ознаки, сумнівні слова і жести – всю мімікрію замурованої в собі людини і оманливу зовнішність предметів – а чисті вібрації на кожному рівні, в кожному предметі, в кожній істоті, які вже ніщо не може замаскувати.

Але головне відкриття торкається нас самих. Якщо ми будемо діяти так, як було описано відносно заспокоєння розуму, якщо залишимося абсолютно прозорими, то незабаром помітимо, що не тільки ментальні вібрації приходять ззовні, перш ніж увійти в наші центри, але що *все* приходить іззовні: вібрації бажання, вібрації радості, вібрації волі і таке інше. Вся наша істота, з голови до п'ят, це приймаюча станція: *«Воістину, це не ми думаємо, виявляємо волю чи діємо, але думка, воля, спонукання і дія відбуваються в нас»*⁷². Тому казати «я думаю, значить я існую», або «я відчуваю, значить я існую», або «я хочу, значить я існую», це уподібнитися маленькій дитині, яка думає, що диктор чи оркестр заховані в телевізорі, що телевізор – це мислячий орган. А в дійсності жодне з цих «я» не є нами, вони не належать нам, тому що їх музика – загальна.

ФРОНТАЛЬНА ІСТОТА

І все-таки, ми можемо піддатися спокусі і заперечити, що це *наші* почуття, *наші* біль, *наші* прагнення і бажання; це наша *власна* чутлива природа, а не якийсь там собі телеграфний апарат! Дійсно, це наша природа в тому сенсі, що ми звикли відгукуватися на певні вібрації більше, ніж на інші, що деякі речі турбують чи причиняють біль

⁷² З роботи «Синтез йоги», (The Synthesis of Yoga, 20: p.203).

значніше, ніж інші; і цей набір звичок безсумнівно кристалізувався в особистість, яку ми звемо своїм «я». І все ж, якщо ми уважніше на це поглянемо, то навряд чи зможемо сказати, що це «ми» набули усіх цих звичок. Наше оточення, виховання, наші атавізми і традиції зробили вибір за нас. Щосекунди саме вони вибирають те, що ми хочемо чи вимагаємо, що ми любимо чи не любимо, начебто життя проходить без нас. Коли насправді в цьому усьому проявляється наше дійсне «я»? *«Універсальна Природа, – пише Шрі Ауробіндо, – відкладає в нас певні звички буття, особистості, характеру, здібностей, вподобань, тенденцій, саме це ми зазвичай називаємо собою»*⁷³. Ми також не можемо сказати, що це «я» є насправді фіксованим. *«Видимість стабільності набувається постійним повторенням і поверненням тих самих вібрацій і утворень»*⁷⁴. І все тому, що вона завжди одна й та сама – довжина хвилі, яку ми ловимо, чи, правильніше, яка ловить нас у відповідності із законами нашого середовища і виховання. Вони завжди одні і ті ж самі – ментальні, вітальні та інші вібрації, які проходять крізь наші центри, які ми привласнюємо собі автоматично, несвідомо і безперервно. А в дійсності все знаходиться в стані постійного руху, все приходить до нас із розуму більш широкого, ніж наш, із універсального, із вітального більш широкого, ніж наше, із універсального; або із ще нижчих сфер, з регіонів підсвідомого, чи з вищих сфер – з надсвідомого. Таким чином це маленька *фронтальна істота*⁷⁵ оточена, підтримується, проникнута і приводиться в рух цілою ієрархією світів, що було добре відомо стародавній мудрості: «Без зусиль один світ рухається в іншому (II.24-5)» – сповіщає Ригведа. Шрі Ауробіндо називає цю ієрархію сходами *планів свідомості*, які розташовані по порядку від чистого Духу до Матерії, і кожен з яких пов'язаний з одним із наших центрів. А от *«...ми усвідомлюємо лише якесь булькотіння бульбашок на поверхні»*⁷⁶.

⁷³ Із збірки «Листи про йогу», (Letters on Yoga, 22: p.358).

⁷⁴ Там же .

⁷⁵ З роботи «Синтез йоги», (The Synthesis of Yoga, 20: p.170).

⁷⁶ Ніродбаран, «Листування з Шрі Ауробіндо», (Nirodbaran. Correspondence with Sri Aurobindo, Vol. II, p.119).

І що ж залишається від нас самих в усьому цьому? Дуже небагато, якщо сказати правду, або ж – абсолютно все, і це залежить від рівня, на якому сфокусована наша свідомість.

ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЯ СВІДОМОСТІ

Ми починаємо розуміти, що таке свідомість, і відчувати, що вона знаходиться всюди у всесвіті, на кожному рівні і має відповідні центри в нас самих, але поки ми не знайшли «свою» свідомість. Можливо, тому, що свідомість не є чимось, що можна знайти в готовому вигляді, вона може лише запалати, як полум'я. В певні щасливі моменти нашого життя ми відчували щось на зразок живого тепла, якийсь внутрішній *поштовх* чи палку енергію, яку неможливо виразити в словах, пояснити розумом, бо вона виникає із нікуди, безпричинна, беззахисна, наче прагнення чи полум'я. В дитинстві нас ще неодноразово охоплювало відчуття цього чистого захоплення, цієї нез'ясовної ностальгії, але ж ми швидко виростаємо, покидаючи юність. Розум заволодіває цією силою, як і усім іншим, прикриває її показними, ідеалістичними словами; він спрямовує її в русло фізичних зусиль, професії, церкви. Або цією силою заволодіває вітальне і забруднює її більш-менш величними сентиментами, поки не використає для якоїсь власної забаганки чи для панування, підкорення або володіння. В деяких випадках ця сила грузне в іще нижчій трясовині. А інколи її поглинає цілком, залишається жалюгідна тінь під обтяжливою ношею. Але шукач істини, який вимусив замовкнути розум і вже не стає жертвою ідей, який заспокоїв вітальну істоту, якого вже не захоплює і не несе кожну хвилину бозна куди невгамовне сум'яття почуттів і бажань, відкриває у нещодавно набутій прозорості власної природи щось на зразок новонародженої юності, якусь нову нестримну *рушійну силу*. При допомозі «активних медитацій», із зростанням прагнення і потреби шукача істини посилюється його концентрація, він починає відчувати, що цей внутрішній імпульс нібито починає жити всередині нього своїм власним життям: «Він розширюється, виявляючи те, що живе, – промовляє Ригведа (I.113-8), – пробуджує когось, хто був мертвим». Шукач істини відчує, що «оце щось» набуває все зростаючої, все

більш відчутної щільності, концентрованої сили, і, а це вражає найбільше, – *незалежності*, нібито в ньому самому перебуває і сила, і єство, істота. Він помітить, спершу в своїх пасивних медитаціях (в спокої, вдома із закритими очима), що ця сила в ньому рухається, має масу і різну інтенсивність, що вона переміщується в ньому догори і вниз, неначе рідина, на зразок якоїсь живої субстанції. Ці рухи всередині нього можуть навіть стати настільки сильними, що згинатимуть тіло, коли сила йде вниз, чи випрямляти його і відхилити назад, коли вона піднімається догори. В наших активних медитаціях, в повсякденному житті ця сила послабляється і відчувається, як маленька приглушена вібрація на задньому плані, ми вже казали про це; але надалі ми починаємо відчувати, що це не тільки безособова сила, а присутність, *істота* всередині нас, якась підтримка, що надає нам міцність і силу, мало не захисні лати, а також незатьмарений погляд на зовнішній світ. Із цією непомітною внутрішньою вібрацією ми невразливі і більше вже не поодинокі. Вона там, за будь-яких обставин, повсякчасно. Вона тепла, надзвичайно близька, сильна. Достатньо дивно, що одного разу знайшовши її, ми виявляємо *те саме* всюди, в усіх істотах, в усіх предметах; безпосередньо входимо в контакт із ними, ніби все є єдиним, без розділення. Ми доторкнулися до чогось в нас, що не є ані простою маріонеткою універсальних сил природи, ні вузьким і сухим «я мислю, значить я існую». Це фундаментальна реальність нашої істоти, наше істинне єство, сутність, істинне «я», істинний центр, сердечність і буття, свідомість і сила.⁷⁷

В міру того, як це внутрішнє прагнення чи сила набуває виражену індивідуалізацію, а вона дійсно росте, як дитя, шукач істини починає усвідомлювати, що її рухи не випадкові, як йому спершу здавалося, що ця сила концентрується в різних частинах його істоти в залежності від його поточної діяльності і дійсно зв'язана із центрами свідомості: з ментальними центрами, коли ми думаємо, проявляємо волю чи виражаємо щось; з вітальними центрами, коли ми відчуваємо, страждаємо чи бажаємо; а також з іншими центрами, нижче або вище. Саме ця сила починає усвідомлювати об'єкти; всі центри, включаючи

⁷⁷ Ми ще поговоримо про цей центр, який Шрі Ауробіндо називає *психічним центром* або *психічною істотою*, а інші називають душею. – прим. автора.

розум, є тільки її каналами, що відкриваються на різних рівнях універсальної (чи всесвітньої) реальності, інструментами її проявлення і вираження. Саме ця сила є *мандрівником по світах*⁷⁸, дослідником планів свідомості; вона зв'язує різні стани нашого буття, від пробудженого до сну і смерті, коли маленький зовнішній розум вже не інформує і не направляє нас; вона охоплює усі діапазони всесвітнього існування і тримає зв'язок із всім без винятку.

Іншими словами, ми відкрили *свідомість*. Ми вивільнили те, що у звичайної людини постійно змішано з чим завгодно, розсіяно, втягнуто в пастку нескінченної ментальної чи сенсорної активності. Замість того, щоб навечно визначити своє місцеположення десь між черевом та лобом, ми зараз здатні переміщувати концентрацію нашої свідомості в більш глибокі чи високі регіони, які недоступні розуму, сенсорним органам і почуттям⁷⁹. Адже свідомість – це не спосіб мислення чи здатність відчувати (принаймні, не тільки це), що вона є владою, здатністю вступати в контакт з безліччю градацій буття, видимих чи невидимих. І чим більше розвивається наша свідомість, тим ширшим стає діапазон її дії і більшою кількістю планів свідомості, які їй доступні. Ми виявимо також, що ця свідомість не залежить від думок, почуттів і бажань нашої маленької фронтальної істоти; вона не залежить від розуму, від вітальної істоти і навіть від фізичного тіла; в певних, особливих обставинах, які ми обговоримо пізніше, вона навіть може виходити з тіла і переживати свої власні досвіди. Наше тіло, наші думки, наші бажання – це лише тонкий пласт нашого повного, цілісного існування.

СВІДОМІСТЬ – СИЛА, СВІДОМІСТЬ – РАДІСТЬ

Коли ми відкриваємо свідомість, то виявляємо, що вона є силою. Цікаво те, що потік внутрішньої сили ми починаємо відчувати іще до

⁷⁸ В оригіналі – *Traveler of the worlds*. Вислів повторює назву другої книги поеми Шрі Ауробіндо «Савітрі», (Savitry, 28: p. 93), «Книга мандрівника по світах».

⁷⁹ Мабуть, автор протиставляє звичайну, середню людину, яка не задумується над споконвічними проблемами буття, і йогічну діяльність, пов'язану із активністю вищих центрів. Можна додати, що існує чимала кількість людей, свідомість яких звичай концентрується між пупком та лобком. – прим. перекл.

того, як усвідомлюємо, що він і є свідомістю. Свідомість – це сила, *свідомість-сила*, як називає її Шрі Ауробіндо, бо ці два поняття нероздільні і рівнозначні (взаємозамінні). Давня мудрість Індії добре знала це і ніколи на санскриті не промовляла *Чит*, не приєднавши до нього термін *Агні*, що означає жар, полум'я, енергію. Чит-Агні (іноді вживають слово *Танас*, – це синонім слова Агні: *Чит-Танас*). На санскриті поняттю духовної дисципліни або дисципліни йоги відповідає слово *танас'я* – те, що виробляє жар чи енергію, а ще коректніше, – свідомість-жар, свідомість-енергію. Агні або Чит-Агні одне й те ж саме всюди. Ми кажемо про низхідну чи висхідну Силу, про внутрішню силу, ментальну, вітальну чи матеріальну силу, але не існує сотень різних видів сил; в світі є тільки *одна* Сила, єдина струмина чи потік, який циркулює в нас, як і в усіх об'єктах, приймаючи ту чи іншу властивість в залежності від рівня, на якому він діє. Наш електричний струм може освітлювати храм і бар, шкільну кімнату і ресторан, залишаючись тим самим струмом, незважаючи на об'єкти, що освітлює. Так само ця Сила, Тепла Сердечність, *Агні* завжди одна й та сама: і коли надихає життя, і коли освітлює наші внутрішні глибини, нашу ментальну фабрику, вітальний театр чи матеріальний притулок. В залежності від рівня вона несе більш чи менш інтенсивне світло, більш чи менш обтяжливі вібрації – і ті, що над свідомістю, і ментальні, вітальні, фізичні, – зв'язуючи та оживлюючи все. Це основна субстанція загального всесвіту, *Свідомість-Сила, Чит-Агні*.

Якщо свідомість – це сила, то справедливо і зворотне: сила – це свідомість; «*всі сили – свідомі*»⁸⁰, Універсальна Сила [всесвіту] є Універсальною Свідомістю. Саме це відкривається шукачеві істини. Після того, як він увійшов в контакт із течією свідомості-сили в собі, він може підключитися до будь-якого плану всесвітньої реальності, до будь-якої точки, сприйнявши чи зрозумівши [стан] свідомості в цій точці. Він навіть може впливати на неї, оскільки той самий потік свідомості є всюди, відрізняючись лише характером вібрацій: в рослинах, думках людського розуму і в сяючій надсвідомості, в інстинктах тварини, в металах, а також в наших найглибших медитаціях. Якщо б шматок деревини не мав свідомості, жодний йог

⁸⁰ Про Йогу, том 2, (On Yoga II, Tome 2: P.197).

не зміг би пересунути його за допомогою концентрації, адже тоді була б відсутня можливість контакту між ними. Якщо б хоч одна точка всесвіту була позбавлена свідомості, то весь всесвіт був би несвідомим, адже буття – єдине. Формула Ейнштейна, воістину геніальне відкриття, каже нам, що Матерія і Енергія є взаємозамінними: , Матерія – це конденсована (згущена) Енергія. А зараз нам належить експериментально виявити, що ця Енергія, або Сила є Свідомістю, що Матерія теж є формою свідомості, як і розум, вітальне і Надсвідоме. Як тільки ми виявимо цю Таємницю – свідомість в силі – ми будемо мати істинну і пряму владу над матеріальною енергією. Але ми тільки заново відкриваємо дуже давні істини, чотири тисячі років тому Упанішади вже знали, що Матерія це конденсована Енергія, точніше конденсована Свідомість-Енергія: «Енергією Свідомості⁸¹ згущує себе Брахман, з цього народжується Матерія, а із Матерії – Розум, Життя і світи» (Мундака Упанішада, 1.1.8).

Все навкруги – це Свідомість, бо все є Буття чи Дух. Все є *Чит*, бо все – це *Сат-Чит* на кожному рівні Його проявлення. Історія нашої земної еволюції – це не що інше, як поступове перетворення Сили в Свідомість. А точніше – поступове пригадування Себе за допомогою [тієї] Свідомості, яка похована у власній Силі. На перших стадіях еволюції свідомість атому, наприклад, була поглинута вихором його кружіння, як і свідомість гончара, байдужого під час роботи до будь-чого іншого, поглинута глечиком, який він виготовляє, як рослина поглинута власним фотосинтезом, а наша власна свідомість може бути поглинута книгою чи бажанням, забувши про всі інші рівні своєї реальності. Врешті, весь еволюційний прогрес вимірюється спроможністю відділяти і вивільняти елемент свідомості із його елементу сили, саме це мається на увазі під «індивідуалізацією свідомості». На духовній стадії еволюції (стадії йоги) свідомість повністю вільна від ментальної, вітальної і фізичної метушні, вона стає своєю власною господинею, може підніматися по всій шкалі вібрацій – від атома до Духу. Сила повністю стає свідомістю, вона повністю пригадує себе. Пригадати себе означає пригадати все, тому що Дух в нас пригадує Дух повсюди.

⁸¹ Тапасом – прим. автора

Одночасно, в міру того, як Сила знову набуває свою Свідомість, остання отримує назад владу над власною силою і над всіма силами; тому що бути свідомим означає мати могутність. Ані атом, що безперервно обертається, ні людина, яка слідує своєю біологічною колією і відпрацьовує на ментальній фабриці, не мають влади над своєю ментальною, вітальною чи атомною силою: вони просто знову і знову повторюють той самий шлях. На свідомій стадії ми, навпаки, вільні і стаємо господарями власних дій, реально пересвідчуючись, що свідомість – це сила, *субстанція*, якою можна оперувати, як із гідроксидами чи електричним полем. *«Коли людина стає обізнаною відносно власної внутрішньої свідомості, – писав Шрі Ауробіндо, – вона здатна виконувати з нею різноманітні дії, наприклад, направляти її назовні у вигляді потоку сили, зводити коло чи стіну свідомості навколо себе, спрямувати ідею таким чином, щоб вона увійшла в голову комусь в Америці, і т.д., і т.п.»*⁸² І він далі пояснює: *«В Невидимій Силі, яка викликає відчутні результати, як внутрішні, так і зовнішні, полягає весь зміст усвідомленості Йога... Якщо б ми не мали тисячі дослідів, які підтверджують, що ця внутрішня Сила здатна змінити розум, розвинути його можливості, додаючи нові, привносити нові діапазони знань, підкоряти собі вітальні рухи, змінювати характер, впливати на людей і будь-які об'єкти, контролювати умови і функції тіла, працювати у вигляді конкретної динамічної Сили із іншими силами, змінювати події..., ми не казали про неї так, як говоримо. Більше того, ця Сила є відчутною і конкретною не тільки завдяки результатам, але й в своїх рухах. Коли я кажу про відчуття Сили чи Енергії, я не маю на увазі лише якесь невиразне її відчуття, йдеться про відчуття конкретне, а тому – про здатність направляти її, керувати нею, спостерігати її рухи, усвідомлювати її масу і інтенсивність, а також подібним чином поводитися із іншими, протидіючими силами»*⁸³. В подальшому ми побачимо, що Свідомість здатна безпосередньо діяти на Матерію, трансформуючи її. Це остаточне перетворення Матерії в Свідомість і,

⁸² Ніродбаран, «Листування з Шрі Ауробіндо», (Nirodbaran. Correspondence with Sri Aurobindo, Vol. II, p.83).

⁸³ Із спогадів Д.К. Роя «До мене прийшов Шрі Ауробіндо», (D.K.Roy: "Sri Aurobindo Came to Me": p.206),

можливо, колись, навіть Свідомості в Матерію і є ціллю *супраментальної йоги*, про яку ми поговоримо пізніше. Існує багато ступенів розвитку свідомості-сили, від людини, яка перебуває в пошуку і тільки-но усвідомила своє внутрішнє прагнення, до йога; серед йогів теж існує багато градацій – саме там і розпочинається істинна ієрархія.

І про останнє з рівнянь. Свідомість – це не тільки сила, не тільки буття, вона є також радістю, *Анандою*, Свідомістю-Радістю, *Чит-Анандою*. Бути свідомим – це радість. Коли свідомість вивільняється від тисяч ментальних, вітальних чи фізичних вібрацій, в яких вона була похована, ми прокидаємось до радості. Вся істота насправді заповнюється масою вібруючої сили, прозорої, нерухомої, безцільної («начебто чітко сформована колона», – каже про це Ригведа, V.45). Чиста свідомість, чиста сила, чиста радість. Тому що всюди це та сама річ, *реальна* радість, яка, здається, не має ані початку, ані кінця і причини. Вона знаходиться всюди, в предметах, в істотах, як таємна основа і прихована причина їхнього зростання. Ніщо в світі не хоче позбавлятися життя, саме тому, що *ця радість присутня всюди*. Вона нічого не потребує для свого існування; вона *просто Є*, неспростовна, начебто вічна основа, що пролягає крізь часи і простір, наче посмішка поза всім, що існує. В ній – вся Таємнича Загадка всесвіту, всього, що існує. Невловима посмішка, майже ніщо, яке є усім. Все є Радістю, тому що все є Духом, який і є Радість, *Sat-Chit-Ananda*, Існування-Свідомість-Радість – вічна трійця, яка є всесвітом, яка є нами, таємниця, яку ми повинні відкрити і прожити в нашій довгій еволюційній подорожі.

«Із Блаженства народилися всі ці речі, Блаженством вони існують і зростають, до Блаженства вони повернуться» (*Taittiriya Upanishad, III.6*).

ЗАСПОКОЄННЯ ВІТАЛЬНОГО

МОРАЛЬНІ ОБМЕЖЕННЯ

В людській істоті існує складова частина, яка одночасно є джерелом значних труднощів і величезної енергії. Труднощів, тому, що вона забруднює, викривлює все, що надходить ззовні чи зверху, чинить шалений опір нашим намаганням заспокоїти розум, засмоктує свідомість в трясовину власних дрібних занять та інтересів, перешкоджаючи таким чином її рухам в інші сфери. Джерелом енергії, бо вона проявляє в нас могутню силу життя. Ця зона локалізована між серцевим та сексуальним центрами, Шрі Ауробіндо називає її *вітальною*.

Це місце переповнене плутаниною і змішуванням: задоволення тут безнадійно перемішане зі стражданням, біль з радістю, зло із добром і удавання з істиною. Різні світові духовні традиції встановили, що ця небезпечна зона завдає дуже багато турбот і тому вирішили повністю її ігнорувати, залишивши місце лише для так званих релігійних емоцій і наполегливо радячи новачкам просто відкидати все інше. Природу людини не змінити, кожен, здається, погоджується з такою думкою. Але подібна *моральна хірургія*⁸⁴, як називає її Шрі Ауробіндо, має дві вади. По-перше, вона не приносить справжнього очищення, адже навіть вищі емоції, якими б витонченими вони не були, все ж змішані, оскільки подібно нижчим емоціям вони сентиментальні по своїй суті, а значить неповні. По-друге, така хірургія нічого не попереджає, а тільки придушує. Вітальне само по собі є силою, яка не залежить від наших раціональних та моральних уподобань. Якщо ми спробуємо взяти над нею верх чи будемо брутальними в своєму радикальному аскетизмі або надмірній

⁸⁴ З роботи «Життя божественне» (The Life Divine, 18: p.48).

самодисципліні, вона скористається найменшим послабленням для відкритого бунту; адже вона добре знає, як помститися, і зробить це з лишком. А якщо в нас сила волі достатня для нав'язування своїх моральних або ментальних правил, ми, можливо, і переможемо, але ціною того, що висушимо в собі саму силу життя, адже розчароване вітальне оголосить страйк, і ми відчуємо, що очистились не тільки від зла, але й від дарунків життя: ми станемо безкольоровими, позбавленими аромату. Більш того, мораль діє лише в межах ментального процесу, вона не має доступу до сфер підсвідомого чи надсвідомого, так само, як і до зон смерті і сну. Курйозна арифметика: сон віднімає у нас один день з кожних трьох днів нашого існування, отже, на протязі шістдесяти років життя ми маємо право сорок років вести моральне життя і двадцять – аморальне. Іншими словами, мораль не виходить за межі нашої маленької фронтальної істоти. І тому не жорсткій моральній чи фанатичній дисципліні хочемо ми присвятити своє життя, а дисципліні духовній, всеосяжній, яка поважає кожную часточку нашої природи, визволяючи її від властивої саме їй специфічної мішанини; адже насправді ніде і ні в чому не існує абсолютного зла, всюди є лише мішанина.

До того ж шукач істини вже не розмірковує в термінах добра та зла (якщо він взагалі іще «розмірковує»), а користується поняттями «точно» або «неточно». Коли мореплавець бере пеленг, він використовує при цьому не свою любов до моря, а секстант, добре впевнившись при цьому, що дзеркало чисте. Якщо наше дзеркало забруднене, ми ніколи не побачимо дійсну реальність об'єктів і людей, бо всюди будемо зустрічати лише відображення наших власних бажань, страхів, відлуння нашої метушні. І не тільки в цьому світі, а у всіх інших світах, в пробудженому стані, уві сні, в смерті. Якщо ми *дійсно хочемо* побачити, слід вийти з центру картини. Тому шукачеві істини необхідно розрізняти елементи, які забруднюють його видіння чи очищають його; в цьому і буде полягати сутність його «моралі».

ЗВИЧКА РЕАГУВАТИ У ВІДПОВІДЬ

Найперше, з чим стикнеться в своїх дослідженнях вітального шукач

істини, стане та частина розуму, основне завдання якої полягає в наданні форми і виправданні всіляких імпульсів, почуттів і бажань; Шрі Ауробіндо назвав її *вітальним розумом*. Оскільки ми вже знаємо про необхідність ментальної тиші, то зараз докладемо зусиль для поширення знайомого методу заспокоєння і на цей, більш низький ментальний пласт. Як тільки вдасться цього досягти, ми зможемо сприймати все набагато чистіше, без знайомого ментального декору; різноманітні вібрації нашого буття постануть в своєму справжньому світлі і на дійсному рівні. Але найважливішим стане те, що ми зможемо спостерігати наближення цих вібрацій. Посеред зони мовчання, якою ми стали, найменший ментальний, вітальний чи інший рух стане для нас сигналом; ми миттєво будемо знати – щось торкнулося нашої атмосфери. І таким чином зможемо спонтанно усвідомлювати численні вібрації, які люди випромінюють, навіть не усвідомлюючи цього; ми будемо точно знати, що відбувається і хто перед нами (зовнішній лиск частіше за все не має нічого спільного з непомітно вібруючою реальністю). Наші взаємини із зовнішнім світом стануть яснішими: ми зрозуміємо, чому інстинктивно когось любимо, а когось – навпаки, чому відчуваємо страх або ніяковіємо. І от тоді зможемо корегувати свої реакції: приймати корисні вібрації, відхиляти темні і нейтралізувати шкідливі. Ми виявимо цікавий феномен: внутрішня тиша має силу. Якщо замість відповіді на реакції, які надходять, ми збережемо абсолютну непорушність, то помітимо: мовчазна непорушність *розчиняє* вібрацію; нібито навкруги нас виникає щось на зразок сніжного захисного поля, яке поглинає і нейтралізує всі удари. Розглянемо, наприклад, гнів: якщо замість того, щоб вібрувати в унісон з людиною напроти, нам вдасться зберегти непорушний внутрішній спокій, ми побачимо, як її гнів поступово тане. Мати зазначала, що ця внутрішня непорушність, ця внутрішня сила, здатність не відповідати може навіть зупинити руку вбивці чи укусу змії. Але, якщо ми тільки натягуємо маску спокою, а внутрішньо продовжуємо кипіти, нічого зробити не вдасться; нам не вдасться збрехати в діапазоні вібрацій, тваринам це дуже добре відомо. Це не має нічого спільного з так званим самоконтролем, який опановує тільки зовнішність, це істинна внутрішня влада. Більше того, таке мовчання здатне нейтралізувати всі без винятку вібрації, адже вони *заражуючі*, як найвищі, так і найнижчі. Саме тому вчитель здатний

передати учню духовний досвід чи силу. І саме від нас залежить прийняти подібне зараження чи ні; якщо ми злякаємося, це означає, що в нас увійшло зараження, і таким чином ми вже прийняли удар гніву або укусу змії. А можна сприйняти удар любові, як це було із Шрі Рамакрішною: коли він побачив, як погонич б'є батогами вола, то скрикнув від нестерпного болю, а його спина вкрилася кривавими слідами батога. Те саме утримує і фізичний біль; ми можемо дозволити зараженню вібрацією болю перемогти, а можемо навпаки – обмежити зону болю і урешті-решт нейтралізувати біль; успіх залежить від майстерності, нашої здатності від'єднати свідомість від цієї зони. Ключем до опанування завжди, на кожному рівні служить *тиша*, саме тиша дає змогу розпізнавати вібрації, а розпізнавання дозволяє діяти на них. Така здатність має незліченні види практичного застосування, отже ми володіємо незчисленими можливостями для прогресу. Повсякденне життя (пересічне для тих, хто живе «звичайно») стає надзвичайно широким полем для дослідження вібрацій і оволодіння ними, саме тому Шрі Ауробіндо завжди намагався нерозривно злити його і життя. Адаже в ізоляції дуже легко впасти в ілюзію бездоганного і повного володіння собою.

Ця сила тиші або внутрішньої нерухомоті має іще більше значення в сферах нашого психологічного буття. Оскільки вітальне це не тільки зона всіякого неспокою і збурень, а й джерело величезної енергії, ми спробуємо відокремити силу життя від усілякої заплутаності, не відокремлюючи самих себе від життя. Реальна заплутаність існує не в житті, а саме в нас, будь-які зовнішні обставини лише чітко віддзеркалюють те, чим ми є. Головна проблема вітального полягає в тому, що воно помилково ототожнюється з усім, що випромінює із себе. Воно заявляє: «Це *мій* біль, *моя* депресія, *моє* бажання, *моя* особистість», – і думає про себе, як про всі ці маленькі «я», але ж насправді це зовсім не так. Якщо ми переконані, що все це – наше, то, зрозуміло, нам нічого не залишається, як миритися із цією жалюгідною сімейкою, поки не мине атака. Але якщо ми залишимося у внутрішній тиші, то згодом чітко зрозуміємо: ніщо з цього не є нашим, все приходить ззовні. Ми просто продовжуємо сприймати ту саму довжину хвилі і нас захльостує кожне [вібраційне] зараження. Наприклад, ми знаходимося

в якійсь компанії людей в стані повної внутрішньої тиші і непорушного спокою (це не завадить нашому нормальному спілкуванню і діям); раптом в цій прозорості ми відчуваємо, як дещо намагається привернути нашу увагу чи увійти в нас, якийсь вплив або вібрація в атмосфері (це може викликати неясне занепокоєння). Якщо ми сприймемо вібрацію, то згодом боротимемося з депресією, відчуємо якесь бажання або неспокій; ми схопили зараження. Інколи це не просто вібрація, а суцільна спадаюча на нас хвиля. Чиясь фізична присутність необов'язкова, ми можемо перебувати на самоті в Гімалаях, і все ж сприймати вібрації світу. Ну, і де ж в усьому цьому «моя» невгамовність, «моє» бажання, як не в звичці нескінченно підхоплювати ті самі вібрації? Та шукач істини, який підтримує внутрішню тишу, вже не дозволить спіймати себе в пастку *хибного ототожнення*⁸⁵, він усвідомить існування *навколосвідомого чи свідомості навколишнього середовища*⁸⁶, як називає це Шрі Ауробіндо. Те сніжне поле навколо себе, яке може бути надзвичайно світлим, сильним і щільним, а може стати темним, зіпсованим, а інколи і таким, що суцільно розпадається, – все залежить від власного внутрішнього стану. Адже це і є індивідуальна атмосфера в неприкрашеному вигляді, наша захисна оболонка (достатньо чутлива, щоб дати нам можливість відчути чиєсь наближення або уникнути нещасливого випадку саме перед тим, як йому статися). В ній ми можемо відчути і зупинити психологічні вібрації *перед тим*, як вони увійдуть в нас. Як правило, вони настільки звикли вільно входити, знаходячи в нас спорідненість, що ми навіть не відчуваємо такого входу; процес привласнення і ототожнення з ними є миттєвим. Але наша практика внутрішнього мовчання формує внутрішню прозорість, яка поступово дозволяє сприймати їх наближення, зупиняти їх на вході, відкидаючи геть. Після того, як ми їх відкинули, вони інколи залишаються в [ближніх зонах] *навколосвідомого*⁸⁷, кружляючи і кружляючи навкруги, чекаючи нагоди увійти знову – ми можемо чітко відчувати гнів, бажання або депресію, які нишпорять

⁸⁵ З роботи «Синтез йоги» (The Synthesis of Yoga, 20, p. 321).

⁸⁶ Із збірки «Листи про йогу» (Letters on Yoga, 22:314).

⁸⁷ Якщо тільки не заглиблюються в підсвідоме, цю можливість ми обговоримо пізніше. – прим. автора.

навколо нас, – але оскільки їм ніяк не вдається втрутитися, вони поступово втрачають силу і зрештою залишають нас в спокої. Ми розірвали з ними зв'язок. І одного дня ми щасливо звернемо увагу на те, що певні вібрації, які здавалися невідворотними, більше не торкаються нас; вони нібито виснажили свою силу і просто можуть промайнути повз, наче на екрані; цікаво, що ми вже можемо наперед побачити, як ці маленькі зловредні пустуни намагаються вічно повторювати свої трюки. А іще, можна виявити, що певні психологічні стани уражають нас в певний час або періодично повторюються. Шрі Ауробіндо і Мати називають їх *формаціями*, – це амальгама, суміш вібрацій, яка завдяки постійним повторам набуває різновиду власної індивідуальності; як тільки ми її підхопимо, вона буде невблаганно розкручуватись від початку до кінця на зразок *грамофонної платівки*⁸⁸. І саме нам вирішувати, хочемо ми продовжувати, чи ні. Існує тисячі можливих експериментів, цілий світ спостережень. Але найсуттєвіше відкриття полягає в розумінні, що в усьому цьому є лише невеличка часточка від «нас», лише *звичка реагувати у відповідь*⁸⁹. Доки ми з причини необізнаності хибно ототожнюємо себе з вітальними вібраціями, не слід чекати якихось змін нашої природи, хіба що дещо станеться, завдячуючи ампутації; але з того моменту, коли прийшло розуміння того, як це працює, все може змінитися, адже можна за власним бажанням, *будь-де відмовитись від відповіді* на вібрації, що завдають турботи, зробивши це за допомогою встановлення внутрішньої тиші і тим самим анулювавши їх. Отже, всупереч всім твердженням, природа людини *може бути змінена*. Нічого в нашій свідомості чи істоті не встановлено раз і назавжди, все являє собою гру сил чи вібрацій, які формують ілюзію «природної» необхідності лише завдяки своєму працюванню і доброчесному повторенню. Саме тому йога Шрі Ауробіндо передбачає, що «... існує можливість повної зміни на зворотне правила, якому підкоряється звична реакція свідомості»⁹⁰.

З'ясувавши механізм, ми тим самим отримуємо дієвий метод

⁸⁸ Із збірки «Про Йогу, том 2» (On Yoga II, Tome 2, p. 451).

⁸⁹ Із збірки «Про Йогу, том 2» (On Yoga II, Tome 2, p. 489).

⁹⁰ З роботи «Життя божественне» (The Life Divine, 19: p. 989).

влади над вітальним, який полягає не в хірургії, а в заспокоєнні; проблему вітального не можна вирішити вітальною боротьбою з ним, це тільки виснажить наші енергії і не вичерпає існування вітального у всесвіті; вона вирішується іншим чином, його нейтралізацією за допомогою внутрішнього мовчазного спокою. «Коли ви досягаєте внутрішнього миру, – написав Шрі Ауробіндо учневі, – очищення вітального стає простою справою. Якщо ж ви тільки чистите і чистите, не роблячи нічого іншого, ваш рух буде дуже повільним, бо вітальне буде забруднюватися знову і знову, і його необхідно очищати сотні разів. Мир – це дещо чисте само по собі, тому встановлення стану внутрішнього миру – це позитивний шлях досягнення мети. Пошуки бруду та його очищення – це шлях негативний»⁹¹.

СИЛИ ПРОТИБОРСТВА

Але залишається ще одна перешкода. Не тільки ті вібрації, що надходять від людей чи від універсального [або загальносвітового] вітального, дошкуляють шукачеві істини. Насправді, розрізнення цих двох видів вібрацій навряд чи можливе, оскільки всі індивідууми являють собою просто наземну станцію⁹² універсального вітального або універсального розуму і вібрації цих двох видів безперервно спітаються між собою. Існує ще один тип вібрацій, який відрізняється своєю раптовістю і несамовитістю; ці вібрації зненацька буквально обрушуються на людину. За секунду шукач істини може стати «іншою людиною», до решти забути про обране призначення, свою мету, зусилля, начебто все було зметено, позбавлено змісту, розпалося на складові частини. Шрі Ауробіндо і Мати називають це [дією] *сил протиборства*⁹³. Це високо обізнані, свідомі сили, немає

⁹¹ Із збірки «Листи про йогу» (Letters on Yoga, 23: p. 654).

⁹² З роботи «Синтез йоги» (The Synthesis of Yoga, 20:322).

⁹³ В своїх численних висловлюваннях відносно сил, які протидіють духовному прогресу окремої людини і людства в цілому Шрі Ауробіндо і Мати використовують два поняття. Перше з них – це сили протиборства (англійське – adverse forces). Етимологія слова «adverse» має значення «від супротивного». Це перш за все сили інерції Природи, які чинять спротив будь-яким змінам з причини

сумніву, що єдина мета їх існування полягає в тому, щоб знеохотити шукача істини, відхилити його від обраного шляху. Першу ознаку їх присутності впізнати легко: згасає наша радість, затьмарюється свідомість, все ніби окутується атмосферою мелодраматичного або трагічного мороку. Страждання – це перший сигнал про присутність ворога. Театральність – улюблене пристановище цих сил; саме так вони здатні створити найбільші спустошення, адже вони залучають до гри свого давнього партнера, який перебуває в нас і безмежно полюбляє театральність, навіть коли голосно волає про допомогу. Зазвичай вони спершу намагаються підштовхнути до несподіваних, крайніх, незворотних рішень, щоб відвести нас якомога далі від обраного шляху – це давлуча, настійна, надмірно вимоглива вібрація, яка потребує *негайної* згоди. Або ж, вони із дивовижною майстерністю намагаються зруйнувати основні принципи, якими ми керувалися в пошуках істини, доказуючи, що ми обманюємо себе, що наші зусилля ні до чого не призведуть. А ще частіше вони навіюють стан депресії, залучаючи до гри свого стародавнього соратника, який живе в нас і якого Шрі Ауробіндо називає «...персона скорботи: приятель, який загортається в багаточарову тогу трагедії і суму, він не вважає своє існування виправданим, якщо не відчуває себе глибоко нещасним».⁹⁴ Всі реакції безладу, а ми називаємо їх «нашим» горем, «нашими» турботами, мають своїм прямим наслідком послаблення і розпад нашого захисного «сніжного поля», а це означає, що двері ворожим силам широко відчинені. Вони володіють тисяча і одним методом атаки – а це насправді атака – і чим більше ми рішучі [в нашому виборі шляху], тим вони більш невтомні і неблаганні. Сказане може здатися перебільшенням, але тільки для

невідання. Вони характеризують загальну *тенденцію* і безпосередньо не пов'язані з людьми. В ході еволюції ці сили можуть і повинні бути трансформовані (на що й направлені зусилля йоги). Друге – це суто *ворожі* сили (англійське – hostile forces). Етимологія слова «hostile» – ворожий, той, що має *виражену злу волю протидії*. Це поняття перш за все пов'язане з проявами людини. Універсальні (космічні) ворожі сили свідомо і войовничо протидіють духовному прогресу саме людства. Можна зрозуміти, що в підрозділі йдеться як про сили протиборства, так і про ворожі сили – прим. перекл.

⁹⁴ Ніродбаран. «Листування із Шрі Ауробіндо» (Nirodbaran. Correspondence with Sri Aurobindo, Vol. II, 112).

тих, хто не робив спроб самовдосконалення. Доки ми рухаємося «в загальному стаді», життя порівняно легке, з помірними зльотами та падіннями; але як тільки ми хочемо покинути колію, прокидається тисяча сил, які раптово стають дуже зацікавленими в тому, щоб ми поводитись «як усі»; тоді ми й усвідомлюємо, наскільки ж вміло організовано наше ув'язнення. Ми навіть чітко розуміємо, що ступінь нашого падіння знаходиться в прямій пропорції до здатності йти вгору; дуже багато відкривається нам, коли з очей спадає завіса. Якщо ми хоч трохи відверті відносно самих себе, то стає зрозуміло, що ми здатні накоїти все, що завгодно, і саме про це Шрі Ауробіндо зауважує: «...добродесність – це тільки претензійна нечистота».⁹⁵ Тільки той, хто ніколи не покидав власну фронтальну особистість, здатен продовжувати перебувати в ілюзії відносно себе.

На протязі усієї духовної історії світу які тільки диявольські чи «лайливі» прізвиська не надавали цим силам спротиву, начебто єдина їхня мета – засуджувати шукача істини, слати йому прокльони, а також завдавати клопоту порядним людям. Проте дійсність деякою мірою від цього відрізняється, адже де знаходиться диявол, як не в Богові? Якщо Бог не містить його, то від такого Бога мало що залишиться; адже цей світ, як і декілька інших світів, містить достатньо зла і зовсім небагато залишиться в ньому чистого, хіба що невидима математична точка, яка не має виміру. Але насправді досвіди засвідчують, що сили, які порушують «порядок», мають у всесвіті своє певне місце; вони непокоять лише в просторі нашої стиснутої, короткочасної свідомості і мають специфічне призначення. По-перше, вони завжди захоплюють нас зненацька, коли ми не готові; якщо б ми були стійкими, односпрямованими, а не розсіяними, вони б не похитнули нас ні на секунду. Крім того, давайте поглянемо вглиб себе замість скиглення і звинувачення диявола чи злих витівок зовнішнього світу; якщо зробити так, стане ясно – кожна з цих атак викрила одне із багатьох наших добродесних удавань. Або, як зауважує Мати, вона *зриває з нас тьмяну заволоку, яку ми натягуємо на себе, щоб тільки не бачити*. Не тільки власні тьмяні заволоки чи, навіть, суцільні непрозорі завіси приховують нашу слабкість, те ж саме є всюди в навколишньому світі, – від його прикритих

⁹⁵ З роботи «Синтез йоги» (The Synthesis of Yoga, 20, p. 53).

невеличких недосконалостей до проявів надмірної пихатості. І якщо порушуючі спокій сили зривають покрови надмірно жорстко, це не випадково, і роблять вони це не від безглуздої люті, а задля того, щоб відкрилися наші очі і ми почали вдосконалюватися, адже нам властиво цьому опиратися. Як тільки ми заволодіваємо хоч крихіткою істини чи відблиском ідеалу, з'являється досить сумна схильність: ми прагнемо замкнути все це на замок в герметичній і неприступній конструкції, і надалі рішуче відмовляємось хоч ворухнутись звідти. Як для індивідуумів, так і для світу в цілому, ці нелюб'язні сили виступають знаряддями прогресу. «Люди піднімаються тим, що сприяло їх падінню», – проголошує мудрість Куларнава Тантри. Ми заявляємо протест проти вочевидь марного і свавільного «лиха», яке вразило наше чутливе серце чи нашу плоть, звинувачуємо «Ворога», але *«... чи не може бути так, що саме наша душа, не зовнішній розум, а внутрішній дух погодився і вибрав все це, як частину свого розвитку, задля того, щоб пройти необхідний досвід швидше, прорватися durchhauen⁹⁶, навіть із ризиком або ціною значної шкоди зовнішньому життю і тілу? Чи не можуть труднощі, переешкоди, атаки бути для зростаючої душі, для внутрішнього духу засобами росту, додаткової сили, розширенням досвіду, способами тренування задля духовної перемоги?»⁹⁷* Ми скаржимося на зло, але якби воно не взяло нас в облогу, не кинуло нам виклик, якби його тут не було, ми б вже давним-давно спіймали вічну Істину і перетворили її в маленьку, милу, приємну, заяложену банальність. Істина рухається, в неї «є ноги»; а усі ці князі темряви для того і існують, щоб переконати, нехай і брутально, – вона не задрімала. *«Як ствердження, так і заперечення Бога корисні для нас»⁹⁸* – засвідчує Шрі Ауробіндо. А Мати додає: *«Протиборство зникне тільки тоді, коли в ньому вже не буде потреби для всесвіту. Воно, наче пробний камінь, безперечно необхідне для впевненості в істинності наших змін».*

І дійсно, Бог навряд чи є чистою математичною точкою, сторонньою по відношенню до цього світу; скоріше Він є всім цим

⁹⁶ Нім. «просікати», «прорубати» – прим. перекл..

⁹⁷ З роботи «Загадка цього світу» (The Riddle of this World, p.79).

⁹⁸ З роботи «Думки та афоризми» (Thoughts and Aphorisms, 17: p.146).

світом з його нечистотою, Він страждає і бореться задля досконалості, щоб згадати Себе тут, на Землі.

Спосіб дії відносно цих сил протиборства такий же, як з іншими вібраціями: тиша і внутрішня нерухомість вгамовують шторм. Ми можемо не досягти успіху в розчиненні цих атак з самого першого разу, вони можуть продовжуватися знову і знову, але надалі ми все більшою мірою відчуватимемо їх саме на поверхні істоти; зовні можна відчутти потрясіння, розпач, але глибоко всередині ми відчуватимемо «Свідка» – неушкодженого, незворушного, його ніщо і ніколи не може вразити. Ми падаємо і піднімаємося знову і з кожним разом стаємо сильнішими. Єдиний гріх – це занепад духу. Адже на практиці шукач інтегральної йоги буде відкритий ударам набагато більше за інших (Шрі Ауробіндо часто підкреслював, що його йога – це *справжня битва*⁹⁹), бо він намагається охопити своєю свідомістю *все*, ні від чого не ухиляючись; існує не один шлях до вищого блаженства, перемогти треба не одного стража; шляхів багато – зліва, справа, нижче, на кожному рівні нашої істоти. І нам належить здобути не один безцінний скарб.

ІСТИННЕ ВІТАЛЬНЕ

Отже, нам належить перетнути щось на зразок порогу, якщо ми хочемо знайти істинну силу життя поза неспокійним життям фронтальної істоти. Згідно з традиційними духовними вченнями цей перехід включає різні види приборкання і зречень (які, між іншим, служать головним чином посиленню аскетичної зарозумілості), але ж ми шукаємо абсолютно інше. Ми намагаємося не покинути життя, а розширити його, не відмовитись від кисню заради водню чи навпаки, а дослідити «хімічний склад» свідомості; іншими словами, знайти умови і спосіб, яким можна найбільш ефективно отримати чисту воду. Шрі Ауробіндо наголошував: «...*йога є більш великим мистецтвом життя*»¹⁰⁰. А Мати зауважує; «*Позиції аскета, який проголошує: «Мені нічого не потрібно» і мирянина, коли той каже: «Я хочу оце!»*, по суті не відрізняються. Один зв'язаний своїм

⁹⁹ З роботи «Синтез йоги» (The Synthesis of Yoga, 20: p.71).

¹⁰⁰ Із збірки «Листи про йогу» (Letters on Yoga, 22: p.125).

самозреченням, а інший – почуттям власності». Насправді, поки існує сама необхідність відмови від будь-чого, ми не готові, все ще по вуха в'яземо в дуальностях. Кожна людина, не маючи ніякої спеціальної підготовки, може будь-коли зробити наступні спостереження. По-перше, тільки-но ми скажемо вітальному: «Необхідно відмовитись від цього або покинути ось це», як миттєво його охопить прямо протилежне бажання. А якщо воно погодиться від чогось відмовитись, можна бути певним, що воно чекає на винагороду сторицею. І не важливо, велика чи мала ця відмова, адже в будь-якому випадку, негативно чи позитивно воно знаходиться в центрі шоу, обидва випадки для нього однаково поживні. Усвідомивши цю просту істину, ми повністю розкриваємо принциповий механізм функціонування вітального, а саме: його цілковиту байдужість до наших людських сентиментів. Біль приваблює його аж ніяк не менше, ніж радість, втрати – не менше надбань, ненависть – не менше любові, муки – не менше щасливого екстазу. Воно виграє в будь-якому випадку. Адже та сама Сила, та сама Енергія присутня як в стражданні, так і в насолоді. Ми постали віч-на-віч перед фактом амбівалентності, подвійності абсолютно всіх наших почуттів, з яких складаються фрагменти нашої фронтальної істоти. Кожне з наших почуттів є лише зворотною стороною протилежного, в будь-яку мить воно здатне змінитися на «протилежне»: розчарований філантроп (точніше, розчароване вітальне в філантропі) стає песимістом, заповзятий проповідник усамітнюється в пустелі, непохитний невіруючий перетворюється на фанатичного сектанта, а добродійну особу болісно шокує все те, на що вона просто не наважується. В цьому розкривається іще одна характерна риса поверхневого (фронтального) вітального, – це *непоправний шарлатан*¹⁰¹, безсоромний фігляр. Ми навіть не можемо бути впевнені в тому, що смерть матері зможе відтягти його від [звичних] насолод. Кожного разу, коли із нас виривається крик протесту чи болю (взагалі, будь-який крик), десь всередині нас починає тихенько хихикати мавпа. Ми всі про це знаємо і все ж залишаємось такими ж сентиментальними. А на завершення всього, вітальне відзначається тим, що безнадійно все затуманює. Воно –

¹⁰¹ З роботи «Синтез йоги» (The Synthesis of Yoga, 20: p.217)

просто уособлення густого туману; воно помилково сприймає силу своїх почуттів за силу істини і «...курні верхи вулканів на дні безодні – за істинні висоти»¹⁰².

Цілком очевидним виглядає і інше спостереження, яке впливає із попереднього. Вітальне цілковито нездатне допомогти іншим чи навіть просто з ними контактувати, якщо за [нормальний] контакт не вважати звичайну зустріч людських *его*.¹⁰³ Немає жодної вітальної вібрації, яку ми випромінюємо чи ретранслюємо, яка б не могла миттєво перетворитись в іншій людині в свою протилежність. Тільки-но нам спаде на думку побажати комусь блага, як автоматично пробуджується відповідне недобре почуття чи спротив, чи протилежна реакція, нібито вона виникла і сприйнята одночасно; цей процес здається таким же природним і неминучим, як хімічна реакція. І насправді, вітальне не намагається допомогти, воно хоче взяти і зробити це за будь-яку ціну. Всі наші почуття заплямовані хапанням. Почуття будь-якого суму, наприклад, з приводу зради друга, – це виразний знак причетності нашого *его*, адже якщо б ми дійсно любили людей заради них самих, не заради себе, ми б любили їх за будь-яких обставин, навіть якщо б вони виявились супротивниками. У всіх випадках ми б відчували радість тільки тому, що вони просто існують. Всі наші скорботи і страждання є проявами змищення і тому облудні. Істинна одна тільки Радість. Адже істинним в нас є лише те «Я», яке обіймає все існуюче, всі можливі протиріччя того, що існує. Коли все всередині нас, тоді все відчувається радістю, бо нема ніяких розривів.

А як же «Серце» з великої літери? – можемо запротестувати ми. Та годі вже, друзі, чи не є серце місцем найбільшої амбівалентності¹⁰⁴ і змішувань? А ще – воно швидко втомлюється [від почуттів]. І тут настає час наступного спостереження: наша здатність радіти – мала, як і здатність страждати, ми досить швидко можемо стати байдужими

¹⁰² Ніродбаран «Листування із Шрі Ауробіндо» (Nirodbaran. Correspondence with Sri Aurobindo, Vol. II, p.86).

¹⁰³ Его – в перекладі з латинської означає «я» або «самість», які в класичній психології розуміються як центральне ядро, навколо якого відбуваються усі психічні дії. – прим. перекл.

¹⁰⁴ Одночасна наявність двох протилежних почуттів, бажань. – прим. перекл.

до найгіршого нещастя. Чи не змивали води забуття наші найтяжчі скорботи? Ми спроможні вмістити дуже невелику частину Сили Життя, *не можемо витримати заряд*, – каже Мати. Один дійсно глибокий подих, і ми вже репетуємо від радості чи від болю, плачемо, ударяємо в закаблуки або непритомніємо. А це все та ж двозначна Сила, вона вливається і переповнює нас. Сила Життя не страждає, не турбується і не вихваляється, зла чи добра – вона просто є, вона тече, спокійна і всеосяжна. Всі суперечливі ознаки, які вона набуває в нас, це рудиментарні залишки етапів еволюції, що вже минули. Тих часів, коли ми були ще маленькими, відокремленими, жалюгідними, коли потребували захисту від цієї живої незмірності, яка була надто інтенсивною для нашої малості; ми повинні були навчитися розрізняти «корисні» і «шкідливі» вібрації. Перші здобували позитивний коефіцієнт задоволення, спільності, добра, інші – негативний коефіцієнт страждання, відштовхування і зла. Але страждання – це тільки завелика інтенсивність все тієї ж Сили, тому надмірна насолода змінюється на свою болісну «протилежність». *«Вони є взаємною угодою наших почуттів¹⁰⁵»,* – відмічає Шрі Ауробіндо. *Достатньо лише найменшого переміщення стрілки свідомості,* – каже Мати, а Шрі Ауробіндо підкреслює: *«Космічною свідомістю в стані абсолютного знання і всеосяжного досвіду всі дотики сприймаються, як радість, Ананда»¹⁰⁶*. Ніщо інше, як вузькість і неповноцінність свідомості спричиняє усі наші моральні і фізичні негаразди, наше безсилля і нескінченну трагікомедію нашого нинішнього існування. Але виснаження вітального не вилікує хворобу, як це вважають моралісти; вихід в іншому, в розширенні вітального, не в тому, щоб відмовляти йому, а приймати все більше і більше, невпинно розширюючи власну свідомість. Адже саме в цьому і полягає зміст еволюції. По суті, єдина річ, якої слід позбавитися – це наше невідання і вузькість. Коли ми уперто чіпляємося за нашу маленьку фронтальну особистість, її претензії, її причепливу сентиментальність і безгрішні скорботи, то уявляємо собою не «справжніх людей», а тухтіїв, слимаків Кам'яного Віку. *«Ми*

¹⁰⁵ Із збірки «Про себе», (On Himself, 26: p.355)

¹⁰⁶ Із збірки «Про Йогу, том 2» (On Yoga II, Tome 2, p.671).

*захищаємо своє право на страждання, скорботи і горе».*¹⁰⁷

Та сумнівна гра, яка розгортається в поверхневому вітальному, вже не зможе ввести в оману шукача істини, але ще на протязі значного проміжку часу в нього залишиться звичка відповідати на тисячі біологічних і емоційних вібрацій, які кружляють навколо нього. Перехідний період потребує часу (як і перехід від постійного дизиження розуму до ментального мовчання) і часто-густо він супроводжується короткими періодами сильної втоми. І це зрозуміло, організм полишає звичку оновлення енергії із загальних зовнішніх джерел (які незабаром виявляться важкими і грубими, адже ми вже спробували інші типи енергії), але він іще не може знаходитись в постійному контакті з істинним джерелом, звідси й «провали». Але і тут шукачеві допомагає низхідна Сила, вона потужно сприяє встановленню в ньому нового ритму. Він навіть помічає, дивуючись знову і знову, варто йому зробити лише один крок вперед, як Допомога зверху робить десять кроків йому назустріч, начебто на нього чекали. Проте було б неправильним вважати, що за своїм характером робота є лише негативною; зрозуміло, що вітальному подобається гадати, нібито воно робить грандіозні зусилля в боротьбі з самим собою, це його спритний прийом для захисту на усіх фронтах, але ж на практиці шукач істини не сповідує якихось суворих заперечних правил. Він дотримується позитивного прагнення своєї внутрішньої суті і дійсно переростає учорашні норми, а задоволення, які вже залишилися позаду, здаються йому чимось на зразок соски немовляти; він прагне діяти і жити краще. Ось чому так важко пояснити шлях тому, хто ніколи на нього не вступав, адже перед ним лише власна, видима сьогодні точка зору і перспектива або, точніше, втрата цієї перспективи. Проте, якби ми тільки знали, який це крок вперед – відмовитись від попередньої точки зору, як змінюється життя, коли людина рухається від стадії знайомих замкнених істин до стадії істин відкритих! І далі – в напрямку істини, яка являє собою все життя, істини надто великої, щоб уміститися в якомусь обмеженому погляді, адже вона охоплює всі аспекти і погляди. Істини, яка здатна оцінити корисність кожної, навіть найменшої речі на кожній стадії розвитку. Істини, достатньо величної, щоб відмовитись від самої себе

¹⁰⁷ Із збірки «Листи про йогу» (Letters on Yoga, 22: p.84).

і нескінченно переходити до істин ще більш величних.

За цим по-дитячому незрілим, неспокійним вітальним, яке швидко виснажується, ми знайдемо спокійне і могутнє вітальне, яке Шрі Ауробіндо називає *істинним вітальним*. Воно містить саму сутність Сили Життя, вільної від сентиментальних і дошкульних побічних продуктів. Ми вступаємо в стан спокійної спонтанної концентрації, – так море завжди спокійне в своїх глибинах. Ця фундаментальна нерухомість не є притупленням нервів, як і ментальне мовчання не є заціпенінням мозку, це основа дії. Це концентрована енергія, яка здатна розпочати будь-яку дію, протистояти будь-якому, навіть найбільш несамовитому і довготривалому потрясінню, не втрачаючи при цьому власної рівноваги. В залежності від ступеня нашого розвитку завдяки вітальній нерухомості можуть з'явитися найрізноманітніші здібності, але перш за все ми відчуємо невичерпну енергію, будь-яка втома є ознакою, що ми знову захоплені зовнішньою метушнею. В десятки разів збільшується наша працездатність, навіть фізичні можливості. Їжа і сон перестають бути єдиним джерелом енергії, яке забезпечує всі потреби; ми помітимо, що змінюється сам характер сну, а кількість їжі обмежується необхідним гігієнічним мінімумом. Можуть проявитися і інші сили, які часто вважають «чудотворними», але надприродні здібності є лише *наслідками методу*, ми не будемо тут їх обговорювати, адже краще упевнитись [в цих можливостях], переживши все на власному досвіді. Лише зазначимо, що той, хто опанував контроль над певними вібраціями в собі, автоматично отримує здатність контролювати їх будь-де в навколишньому світі. Надалі в цій нерухомій тиші постійно почне проявлятися іще одна властива їй риса: відсутність страждання і почуття незмінної радості. Коли звичайна людина отримує фізичний чи моральний удар, її природна миттєва реакція веде лише до зростання болю: вона стискується, зціплюється і починає просто кипіти всередині, а це лише примножує страждання. І навпаки, шукач істини, встановивши певну внутрішню нерухомість відчує, що вона розчиняє всі удари, бо вона *простора*; адже він вже не маленька, стиснута істота, а свідомість, яка переливається за межі тіла. Заспокоєне вітальне, як і мовчазний розум, спонтанно стає універсальним, усесвітнім: *«В йогічному досвіді свідомість*

*розширюється в усіх напрямках – в сторони, вниз, вгору, подовжуючи себе будь-куди до нескінченності. Коли свідомість його стає вільною, це відбувається не в тілі, а в тій безмежній височині, глибині і широті, де його життя продовжується вічно. Це Мир, Свобода, Могутність, Світло, Знання, Ананда».*¹⁰⁸ Найменше страждання будь-якого характеру – це безпосередня ознака протиріч в нашій істоті і втрати усвідомленості.

Це розширення нашої істоти буде мати ще один дуже важливий наслідок, який дозволить оцінити абсолютну необхідність вітальної нерухомості не тільки з позицій чистоти контактів, ефективності дій і радості життя, а просто з точки зору власної безпеки. Поки ми живемо в жалюгідності фронтальної істоти, вібрації є незначними, не дуже відчутні удари, скудною є радість, нас захищає власна малість. Але коли ми виходимо в загальне Вітальне, то знаходимо там однотипні вібрації чи сили, але вже гігантського, всесвітнього масштабу; ці сили рухають всесвіт так само, як рухають нас самих, якщо ми не набули бездоганної урівноваженості або внутрішньої нерухомості, то будемо просто знесені ними. Це характерно не тільки для універсального Вітального, а для всіх без виключення планів свідомості. Дійсно, людині (принаймні шукачеві інтегральної йоги) слід реалізувати стан космічної свідомості на всіх рівнях, супраментальному, ментальному, вітальному, навіть в фізичному тілі. Піднімаючись в Надсвідомість, він переконується, що інтенсивність, напруга Духу може і пригнічувати. Насправді, це та сама божественна Сила, та ж Свідомість-Сила, – угорі чи внизу, в Матерії чи в Житті, в Розумі чи на вищих планах; але чим нижче, тим більш темною вона стає, тим більше спотворюється і руйнується навколишнім середовищем. І якщо шукач істини, тільки-но покинувши щільність звичної субстанції, намагатиметься рухатись вгору надто швидко або спробує проскочити деякі фази, не встановивши спершу чистої, прозорої і міцної основи, його з легкістю може рознести, наче [перегрітий] паровий котел. Ось чому вітальна прозорість – це не просто питання етики і моралі, а так би мовити, технічна, точніше біологічна вимога. А на практиці велична Дбайливість, Милість завжди буде з нами і попередить передчасні досвіди; і, може бути, ми

¹⁰⁸ Із збірки «Про Йогу, том 2» (On Yoga II, Tome 2, p.184).

вузькі, обмежені, малі лише доти, поки це для нас необхідно.

А на завершення, коли ми оволоділи вітальною нерухомістю, то виявимо, що можемо досить ефективно допомагати іншим. Адже допомога іншим не має нічого спільного з емоціями чи милосердям, це питання сили, бачення, радості. В цьому спокої ми володіємо не тільки радістю, яка передається іншим, а і баченням, що розвіює всі примари. Ми спонтанно сприймаємо всі вібрації, а здатність розпізнавати їх характер дозволяє вміло з ними поводитись: заспокоювати, відхиляти і навіть змінювати. *Спокій, – каже Мати, – це дуже позитивний стан. Існує внутрішній мир, який не є протилежністю боротьби, – це спокій активний, здатний передаватися іншим, могутній. Він підкоряє і заспокоює, все приводить до ладу і для всього знаходить найкраще місце.*

Ми наведемо приклад такого спокою, що «заражує», хоча цей приклад і відноситься до більш пізнього періоду життя Шрі Ауробіндо. Це відбулося в Пондічеррі багато років тому, в сезон тропічних злив і періодичних циклонів, які налітають зненацька і спричиняють значні спустошення. В таких випадках двері й вікна закривали щільними бамбуковими щитами. В ту ніч зненацька налетів циклон, обрушуючи на землю суцільні потоки зливи, і Мати поспішила до кімнати Шрі Ауробіндо, щоб допомогти йому закрити вікна. Він був за столом і писав (на протязі багатьох років Шрі Ауробіндо писав кожного дня по дванадцять годин, з шести вечора до шести ранку, а наступні вісім годин ходив туди-сюди [по кімнаті] «задля йоги»); вікна були розкриті навстіж, але в середину кімнати не проникло жодної краплини дощу. Спокій, який панував там, був настільки суцільним, щільним, що циклон просто *не зміг* проникнути.

ПСИХІЧНИЙ ЦЕНТР

Ми – це не розум, адже всі наші думки мають своїм витоком загальний Розум, ширший за наш; ми – не вітальне, не наші почуття і дії, оскільки всі наші імпульси надходять із універсального Вітального, більшого за наше; ми також не обмежуємося [фізичним] тілом, адже його складові частини створені з Матерії, яка підкоряється всесвітнім законам, величнішим за наші. Що ж в такому разі складає той елемент в нас, який не є нашим оточенням, сім'єю, традиціями, шлюбом або професією, який не є грою універсальної Природи чи обставин, і який, незважаючи на все, надає відчуття «я», навіть коли все інше зруйновано; більше того, саме тоді, коли все розвалюється – адже тоді настає мить *нашої* істини.

На шляху дослідження ми вже виявили деякі центри чи рівні свідомості і побачили, що за кожним з них перебуває жива свідомість-сила. Вона зв'язує різні стани нашої істоти (головним наслідком ментального мовчання і заспокоєння вітального стало навіть відокремлення цієї свідомості-сили від ментальної і вітальної активності, в яку вона зазвичай втягнута), ми відчули, що цей потік сили чи свідомості і є фундаментальною реальністю нашої істоти поза будь-якими її станами. Але ця свідомість-сила повинна бути *чисюсь* свідомістю. Хто чи що є свідомістю в нас? Де центр, де хазяїн? Може, ми просто маріонетки деякої загальної, універсальної Істоти, яка і є нашим істинним центром, оскільки ментальна, вітальна і фізична активність за своєю природою фактично виявляється загальною? Насправді істина виявляється подвійною, але ніяким чином ми не маріонетки, окрім випадків, коли помилково наполягаємо, що фронтальна істота і є ми; саме вона і є справжньою лялькою. В нас дійсно існує індивідуальний центр, який Шрі Ауробіндо називає *психічною істотою*, а також космічний центр або *центральна істота*. Ми крок за кроком мусимо віднайти як перший, так і другий,

і стати Господарем усіх наших станів. І спершу ми спробуємо виявити наш індивідуальний центр, психічну істоту, який також іменують душею.

Це одночасно і найпростіша, і найбільш складна річ у світі. Найпростіша, бо дитина розуміє, а точніше *живе* нею, живе абсолютно природно; вона – цар, вона володіє всім світом. Вона живе у власній психічній істоті.¹⁰⁹ Найбільш складна, бо ця природність, спонтанність швидко вкривається всілякими ідеями і відчуттями; ми починаємо говорити про «душу», а це означає, що ми вже не в ній. Всі страждання юності є нічим іншим, як історією поступового ув'язнення психічної істоти. Ми кажемо про «страждання зростання», та, можливо, це страждання від задушення, а зрілість досягається, коли стан задушення стає нашим звичним станом. Отже всі труднощі шукача істини викликані ментальними та вітальними домішками. Пізніше ми також побачимо, що йдеться не про звичайний зворотній рух, ми ніколи не повертаємо просто назад; психічне дитя ми виявимо в кінці нашої подорожі (в кінці, який постає вічним початком), але це стане не хвилиною примхою, а буде *свідомим* опануванням. Психічне – це *істота*, вона зростає. Це чудо вічного дитинства у все більш просторому царстві. Психічний центр «...знаходиться всередині, неначе дитя, яке має з'явитися на світ», – промовляє Ригведа (IX.83.3).

ПСИХІЧНЕ НАРОДЖЕННЯ

Перші ознаки психічного народження – це любов і радість, радість, яка може бути надзвичайно інтенсивною, могутньою, але без екзальтації і без об'єкту, спокійною і глибокою, неначе море. Для існування психічної радості не потрібно нічого, вона просто є; навіть у в'язниці вона не може не існувати, адже це не відчуття, а стан. Вона неначе ріка, яка виблискує всюди, де протікає – через бруд, сльоту або валуни, по рівнині або в горах. Це любов, яка не є протилежністю ненависті і якій не потрібно нічого для підтримки свого існування; вона просто є, незмінно палає, не беручи до уваги, з чим

¹⁰⁹ Існують винятки з цього правила, рівні проявлення психічної істоти легко розрізнити навіть з першого погляду. – прим. автора.

зустрічається, палає в усьому, що бачить і чого торкається тільки тому, що не може не любити, адже такою є її природа. Для неї не існує нічого низького чи високого, чистого чи нечистого; ані полум'я її, ні радість не можуть потьмяніти. Існують і інші ознаки її присутності: Вона – легка, ніщо не може бути для неї обтяжливою ношею, неначе увесь світ – майданчик для її ігор; вона невразлива, недоторкана. Неначе Вона навечно перебуває поза будь-якими трагедіями, назавжди позбавлена всіляких катастроф; Вона – провидиця і прозирає все; Вона спокійна, невимовно спокійна, подібно найлегшому подиху в глибинах істоти; і безкрая, безкрая, наче вічний океан. Адже вона дійсно вічна. І вільна; ніщо не здатне упіймати її в пастку, ні життя, ні люди, ні ідеї чи доктрини, ні країни. Вона поза ними, навечно поза, але одночасно – вона незліченно присутня в серці всього існуючого, неначе є єдиною з усім. Адже вона – це Бог всередині нас.

Ось як може проявитися психічна істота для ока, яке здатне це сприйняти. Коли ви дивитесь на того, хто усвідомлює свою душу і живе в своїй душі, – каже Мати, – то відчуваєте, що поринаєте глибоко всередину людини, дуже глибоко, дуже далеко всередину. Якщо ви навіть просто дивитесь людині в очі (існують очі, в які просто неможливо проникнути, вони на зразок зачинених дверей, але деякі очі відкриті, в них можна увійти), так от, досить близько від поверхні ви зустрінете децо вібрує, інколи воно світиться, виблискує. Ви можете помилитися і сказати собі: «О, в цієї людини жива душа!», але це не вона. Це її вітальне. Для того, щоб знайти душу необхідно відступити від поверхні, поринути глибоко, дуже глибоко всередину, досягти мовчазної нерухокої порожнечини; там знаходиться щось сповнене теплоти, спокійне, якась насичена субстанція, яка являє собою саму непорушність і повноту, вона надзвичайно м'яка, це сама лагідність і ніжність – це душа. І якщо ви продовжуєте процес, усвідомлюючи все, то сприйматимете невимовну повноту і незбагненну глибину. Відчуєте, що зайшовши туди, в неї, розкриєте безліч таємниць; це нагадує віддзеркалення вічності на тиху і спокійну поверхню води. Час перестає існувати. Виникає відчуття, що ви існували завжди і назавжди перебуватимете у вічності.

Але це тільки ознаки, зовнішнє тлумачення того, що існує саме по собі; ми хочемо це пережити, усвідомити на власному досвіді. То як же ж людина може відкрити двері до психічної істоти, адже та дуже добре захована? Ну, перш за все вона прихована нашими ідеями і відчуттями, які безсоромно обкрадають і імітують її; адже в нас так багато ідей відносно того, що є добрим і поганим, високим і низьким, чистим і нечистим, божественним і небожественним; ми ув'язнені безліччю сентиментальних стереотипів відносно того, що достойне і недостойне любові, отже бідолаха психічне має не дуже багато шансів себе проявити, оскільки місце уже зайняте метушнею і гамором. Як тільки воно якимось виявляє себе, його негайно захоплює вітальне для використання у власних блискотливих екзальтованих поривах, у власних «божественних», безладних і буйних емоціях, для власницької любові, прорахованої шляхетності і щедрості, а також позбавленої смаку естетики; або його оточує огорожею розум, щоб використати для своїх «виняткових» ідей, власних непогрішмих філантропічних проєктів, своєї жорсткої етики. А що вже казати про церкви, незліченні церкви, які систематизують і упорядковують його в догмати, статті і параграфи певної віри. Де психічне в усьому цьому? І все ж воно там, незважаючи ні на що, божественне, терпляче і наполегливе, воно докладає зусиль, щоб пробитися крізь кожную можливу шпарину, використовує все, що йому надано чи нав'язано. Воно, так би мовити, «задовольняється тим, що має». І саме в цьому полягає проблема: як тільки йому вдається хоч на мить «визирнути» із схованки, воно виливає на все, чого торкається, таку пишноту, що ми схильні з легкістю прийняти [зовнішні] обставини за одкровення його світлої істини. Той, хто відчув одкровення власної психічної істоти, слухаючи Бетховена, може сказати: «Музику, одну лише музику можна вважати істинним і божественним проявом на Землі». Інший, хто відчуває власну душу посеред океанської неосяжності, може створити релігію відкритих морських просторів. А хтось присягне власному проповіднику, своїй церкві чи святому писанню. Кожен споруджує свою доктрину навколо золотої зернини особистого переживання. Але психічна істота *вільна*, дивовижно вільна від будь-чого! Їй *нічого* не потрібно, щоб бути, вона є; це втілення Свободи і вона використовує нашу більш чи менш величну музику, наші більш чи менш величні священні писання лише для того, щоб пробити отвір

в нашому панцирі і проявитися назовні. Вона віддає свою силу, любов, радість, своє світло і свою неприховану Істину будь-яким нашим ідеям, почуттям, доктринам, оскільки для неї це єдиний шанс проявити себе відкрито, єдиний спосіб вираження. В свою чергу, всі емоції, ідеї і доктрини здобувають від неї власну самовпевненість; вони привласнюють і ховають її від очей, витягуючи з цього елемента чистої Істини свої незаперечні твердження, виняткову глибину, односторонню універсальність. І таким чином «...сама сила елемента істини збільшує силу елемента хибного уявлення».¹¹⁰ Кінець кінцем психічне настільки сильно поглинається і змішується з усім іншим, що ми вже не в змозі відрізнити і відокремити підробку, не порушуючи при цьому тканину самої істини. Таким чином і існує наш світ, обтяжений напівправдою, яка виявляється іще більш обтяжливою, ніж фальш. І, може бути, справжня складність полягає не в тому, щоб звільнитися від зла, адже його легко розпізнати, якщо ми хоч трохи щирі, а в тому, щоб звільнитися від того добра, яке є лише зворотною стороною зла і навічно привласнило лише частину істини.

Якщо ми хочемо мати пряме, безпосереднє переживання психічної істоти, її кристальної чистоти і дивовижної свіжості, сприйняти її такою, як вона існує поза всіма розставленими нами пастками, поза нашими ідеями, відчуттями і проголошеннями, ми повинні створити внутрішню прозорість. Бетховен, море чи наші церкви служили лише засобами досягнення цієї прозорості. Як і завжди, тільки-но ми стаємо прозорими, зразу ж, без найменшого зусилля з нашого боку, спонтанно виявляється Істина, бачення, радість. Адже Істина – це найбільш природна річ у світі, а все інше якраз і створює плутанину, наприклад – розум і вітальне із своїми некерованими вібраціями і вченими ускладненнями. Всі духовні практики, які заслуговують на таке ім'я, повинні зрештою прямувати до такого цілковито природного стану, коли в зусиллях немає потреби; адже зусилля – це іще одна захмареність, іще одне нашарування ускладнень. Тому шукач істини не буде втягнутись у плутанину розумової моралі чи прийматися за сортування добра і зла з метою визволити психічне, адже насправді наміри як добра так і зла внутрішньо шкідливі. (*Мій*

¹¹⁰ З роботи «Есе про Гіту», («Essay on the Gita», p.193).

коханий прибрав з мене убрання гріха, і я з радістю дозволила їм упасти; потім він потягнув мої шати добродетельності, але я засоромилася, злякалась і перешкодила йому. І тільки коли він зірвав їх з мене силою, тільки тоді я побачила, як же далеко душа моя була захована від мене).¹¹¹ Він просто буде намагатися, щоб все заспокоїлось в тиші, адже тиша – це дещо чисте саме по собі, вона на зразок дистильованої води. «Не намагайся одну за одною змивати плями з свого убрання, зміни його повністю» – так наголошує одна дуже давня халдейська мудрість.¹¹² Шрі Ауробіндо називає це *зміною свідомості*. Дійсно, в цій прозорості старі звички буття, заспокоюючись, будуть втрачати свою владу і ми відчуємо в собі новий стан рівноваги – рівноваги не інтелектуальної, а навколо нового центру тяжіння. На рівні серцевого центру¹¹³, але глибше розташованого там вітального центру (який вкриває і фальсифікує психічне), ми усвідомимо існування регіону, де концентрація значно інтенсивніша, ніж в усіх інших зонах, начебто всі вони сходяться саме в цій точці; це і є *психічний центр*. Ми вже відчули всередині себе натиск течії свідомості-сили, яка має власне життя, рухається в тілі із зростаючою інтенсивністю в міру того, як поступового звільняється від ментальної та вітальної активності. А зараз, одночасно, в цьому центрі спалахує щось дуже споріднене до полум'я – *Агні*. Це і є справжня сутність, справжнє «я» в нас. Ми кажемо, що «хочемо знати», «прагнемо любові», але ж, *Хто* в нас дійсно прагне цього? Можемо бути певні, – не наше маленьке его, адже воно дуже задоволене собою; не ментальний «приятель», який все кружляє і кружляє в [звичних] ментальних колах; і не вітальний «хлопець», в якого існує єдине бажання – хапати і хапати. Але позаду всього цього живе невмируще полум'я, це воно прагне, адже пам'ятає про щось інше. Часто кажуть про «присутність», але це скоріше схоже на

¹¹¹ Із збірки «Думки та афоризми», (“Thoughts and Aphorisms”, 17: p.138).

¹¹² Порівняємо із відомою християнською притчею про старі міхи і молоде вино. Можна згадати також один із 12 подвигів Геракла, коли він замість поступового прибирання стайні царя Авгія відкрив шлюзи і потік чистої води змив увесь бруд. – прим. перекл..

¹¹³ Ще раз підкреслимо, йдеться не про фізичне серце, а про зону, фізично локалізовану глибше центра грудини. – прим. перекл.

гостру відсутність, нестачу, на живий отвір всередині нас, який стає все гарячішим, він палає, тисне все сильніше, поки не стає реальністю, єдиною реальністю в світі. І тоді, побувавши в ній, шукач істини може спитати, а чи насправді люди є живими, чи вони тільки удають себе такими? Бо він зустрівся із сутністю полум'я, єдиною істинною сутністю в світі, з єдиною річчю, що ніколи не зрадить нас. «В центрі «я» перебуває свідомо істота, вона опановує минуле і майбутнє; вона подібна полум'ю без диму... Її людина повинна терпляче вивільняти від [всіх пуг] власного тіла», – говорить Катга Упанішада¹¹⁴. Це «...дитя, яке приховане в таємній печері», мовить Ригведа (V.2.1); «...дитя Небес із тілом Землі» (III.25.1); «...той, хто є пробудженим в сплячому», – Катга Упанішада (V.8); і знову Ригведа: «Він – всередині, в центрі житла» (I.20.2); «Він подібний самому життю і диханню нашого існування, це наше вічне дитя» (I.66.I); «... сяючий Цар, який був прихований від нас» (I.23.14).

Це – Центр, Володар, місце об'єднання всього в нас:

*And entered where the Wings of Glory brood
In the silent space where all is forever known*¹¹⁵

*І увійшов туди, де Крила Слави мислять,
В безмовний простір, де навек відомо все*¹¹⁶

Якщо ми хоч один раз в житті, хоча б на одну мить сприйняли це полум'я всередині нас, це живе життя, адже існує так багато життів, які по суті є мертвими, то все для нас змінюється; всі спомини

¹¹⁴ Цитата з перекладу Шрі Ауробіндо Катга Упанішади з санскриту на англійську мову, (“Katha Upanishad”, IV.12,13; VI.17).

¹¹⁵ «Савітрі», частина 1, книга 2, пісня 5 «Йога свободи і величі Духу», (“Savitry”, 28: p.74)

¹¹⁶ Автор наводить лише один рядок поеми в наступній редакції: «*The sunlit space where all is forever known*» – «У простір сонячний, де навек відомо все». В останній редакції поеми, яка була видана після кропіткої роботи з архівами Шрі Ауробіндо, одне слово в цьому рядку було замінене. Ми наводимо саме останню версію, наважившись для більшої повноти додати іще й попередній рядок поеми. – прим. перекл.

бліднуть перед цією пам'яттю. Бо це – *ТА* Пам'ять. І, якщо ми будемо відданими цьому палаючому *Агні*, полум'я зростатиме в своїй силі, подібно до живої істоти в нашій плоті, подібно неослабному прагненню. Ми відчуватимемо всередині зростаючу щільність, яка гостро тисне, начебто щось в вас намагається і не може вийти назовні. *Жахливе відчуття, нібито щось обмежує ваше бачення і ваш рух; ви намагаєтесь силою пробити прохід, але все марно*, – каже Мати. І от одного дня, завдяки щирому прагненню, цілковитій рішучості, а, можливо, й справжній внутрішній агонії від відчуття ув'язнення, психічне напруження досягне своєї критичної межі, і ми матимемо духовне переживання. Знову слова Матері: *Тиск стає настільки сильним, гострота питання настільки напруженою, що в свідомості настає певний переворот. Замість перебування ззовні і намагань зазирнути всередину, ви нарешті опинитесь там; і в ту саму мить, коли це станеться, докорінно змінюється абсолютно все. Все, що виглядало правдою, природним, нормальним, реальним, миттєво починає виглядати гротескним, смішним, нереальним, навіть абсурдним. Ви доторкнулися до того, що володіє найвищою правдою і вічною красою; і от тепер ви цього ніколи не втратите.*

«О, Полум'я, коли ми належним чином підтримуємо тебе, то наша істота зростає і розширюється тобою, вся слава і краса – в твоїх бажаних відтінках, в твоєму бездоганному баченні. О, Безкрайність, ти є тою повнотою, яка несе нас до завершення нашого шляху; ти – нескінченність багатств, розсіяних усюди, з усіх сторін» (Ригведа II.1.12). Пробуджується істинне життя, нібито ми до цього так і не бачили світла дня: *Покладіть призму на одну з граней, – каже Мати, – і світло буде білим; переверніть її, і ви побачите заломлення світла. Саме це і відбувається: ви відновлюєте біле світло.* Мати також описує це переживання наступним чином: *ви нібито сидите перед зачиненими дверима, масивними бронзовими дверима і бажаєте, щоб вони відкрилися і дозволили вам перейти на той бік. Для цього ви концентруєте усе ваше прагнення в єдиний промінь, який починає штовхати і штовхати ці двері, штовхати все сильніше, із зростаючою енергією, поки раптом двері не піддадуться. І ви входите, немов би вас виштовхнуло в світло.*

Саме це є істинним народженням.

ЗРОСТАННЯ ПСИХІЧНОГО

Коли двері психічного відчиняються, найпершим прямим і неспростовним [духовним] переживанням стає відчуття, що ви існували завжди і будете існувати вічно. Ми виходимо в інший вимір, в якому відкривається, що ми давні, як світ і вічно юні, наше поточне життя – це тільки один із досвідів, одна ланка в цілісній низці досвідів, яка простягається в далеке минуле і загублюється в майбутньому. Все розширюється до масштабів Землі. Якою людиною ми іще не були? Яких провин іще не несли? Перевертаються всі цінності; дріб'язковість і велич різноманітних видів і проявів, – що із цього не є частиною нас? Де чужий, зрадник, ворог? О, божественне розуміння і абсолютне співчуття! І все стає набагато світлішим, нібито ми перемістилися із життя в печері на висоти; все набуває змісту і пов'язано між собою, припасовано, начебто стара загадка світу розтанула від дихання світла. Смерті не існує; вмерти може лише той, хто перебуває в невіданні. Як може існувати смерть для тих, хто є свідомим? *«Живу я чи вмираю, я існую завжди»*¹¹⁷. «Старий і виснажений, він знову і знову стає молодим», – каже нам Ригведа (II.4.5). «Душа ніколи не народжується і не вмирає, вона не виникала і не виникне. Вона ненароджена, вічна, постійна, найдревніша; вона не вмирає, коли гине тіло. Так, як людина кидає зношену одягу і бере нову, втілена душа покидає старі тіла і приймає нові. Для народженого неминуча смерть, а для померлого неминучим є народження» (Бхагавад-гіта, II, 20, 22, 27).

Те, що відомо під назвою реінкарнації не є, звісно, особливістю саме вчення Шрі Ауробіндо; про неї говорить вся найдревніша мудрість Землі, від Далекого Сходу до Єгипту і неоплатоників¹¹⁸, але Шрі Ауробіндо надає цьому поняттю нового змісту. З того моменту, як ми вийшли за межі вузького, скороминущого бачення одного життя, яке переривається смертю, у нас є дві можливості. Або ми погоджуємось з ортодоксальними послідовниками духовних вчень,

¹¹⁷ Із збірки «Думки та афоризми», (“Thoughts and Aphorisms”, 17: p.124).

¹¹⁸ Цікаво, що на Олександрійському Соборі отці Церкви також обговорювали питання про допущення [в християнській доктрині] поняття реінкарнації, – прим. автора.

що всі наші життя є нічим іншим, як марним ланцюгом страждань, який не має ніякої мети і від якого треба найскоріше звільнитися, щоб відпочити в Богові, Брахмані чи деякій Нірвані. Або ми віримо Шрі Ауробіндо (а ця віра заснована на досвіді), що вся низка життів вказує на зростання свідомості, яке кульмінує у своєму *земному звершенні*. Іншими словами, поза відомою нам еволюцією видів існує еволюція свідомості, ця духовна еволюція має завершитись індивідуальною і колективною реалізацією на Землі. Може виникнути питання, чому ж всі ці традиційні спіритуалісти, безумовно, обізнані, не передбачили цієї земної реалізації? Перш за все, недогляд стосується близьких до сучасності послідовників духовних вчень; його немає в Ведах (їх секрет заново осмислив Шрі Ауробіндо), можливо, і в деяких інших поки що невірних зрозумілих традиціях. Дійсно, доречним буде сказати, що духовність сучасної епохи відмічена затемненням свідомості, яке пропорційне її ментальному розвитку. До того ж, спіритуалісти навряд чи могли дійти до висновку, який за своєю природою відрізнявся від їхніх же передумов. Розпочавши з ідеї, що земне життя є ілюзією або проміжним царством, яке так чи інакше підкорене плоттю і дияволом, вони могли тільки підтвердити власні передумови про пошук визволення і спасіння поза межами світу. Замість того, щоб терпляче дослідити всі наявні ресурси людини – ментальні, вітальні, фізичні, психічні, звільнивши їх від «склерозу», розширити їх і обожнити, як це робили мудреці Ведичних часів (і, можливо, мудреці древніх Містерій, не кажучи вже про Шрі Ауробіндо), вони все це відкинули, намагаючись «...*вознестися зразу від чистого розуму до чистого духу*»¹¹⁹. Таким чином, вони, звісно, не могли бачити того, чого бачити не бажали. Матеріалісти також ухилилися, але в свій спосіб: вони досліджують лише крихту, фізичну реальність і відкидають все інше; розпочавши з ідеї, що єдиною реальністю є матерія, а все інше – це галюцинації, вони теж залишилися в межах власних передумов. Проте, якщо розпочати із всією можливою скромністю, без будь-яких упереджень, як це зробив Шрі Ауробіндо, озброївшись лише відкритою істиною і абсолютною упевненістю в інтегральних можливостях людини, ми, можливо, і досягнемо інтегрального знання, а значить і інтегрального життя.

¹¹⁹ Цитата з роботи «Синтез Йоги», (The Synthesis of Yoga, 20: p.353).

Якщо реінкарнацію розглядати з позицій еволюції свідомості, вона перестане вважатися марним колом [народжень і смертей], якою її бачили одні, або примарою фантазій, як зображували її інші. З типовою західною чіткістю Шрі Ауробіндо позбавляє нас *духовних казок*, як називає це Мати, в які вироделося дійсне знання наприкінці Віку Містерій; він запрошує нас до проникливості в експериментах, а не до ясновидіння. Справа не в тому, щоб «вірити» в переродження душі, а в тому, щоб пережити це на досвіді, і, перш за все, зрозуміти умови, при яких такий досвід стає можливим. Це є практичним питанням, яке торкається нашого цілісного розвитку на всьому протязі часу. В дійсності ж, перероджується не наша невеличка фронтальна персона, хоч це і розчарує тих, хто бачить себе все тим же мсьє Дюпоном чи містером Смітом. Спочатку в саксонській туніці, потім в бархатних бриджах, а під кінець – в джинсах, безумовно, це було б надокучливо. Зміст реінкарнації значно глибший і ширший. Після смерті цілісна зовнішня фронтальна істота розпадається; сукупність ментальних вібрацій, які згрупувалися завдяки постійним повторенням та сформували наше ментальне его¹²⁰ і ментальне тіло, розпадається на частини і повертається в загальний Розум; таким же чином, вібрації, які сформували наше вітальне его і тіло, розпадаються в універсальному Вітальному, як і фізичне тіло, яке розпадається на природні складові в універсальній Матерії. Залишається тільки психічне, яке і є вічним. Таким чином дослідження і досвід перероджень залежить від того, чи відкрили ми цей Центр, Психічного Володаря істоти, який несе свою пам'ять від одного життя до іншого, а також від ступеня нашого психічного розвитку. Якщо психічне на протязі всього життя було просто поховане під постійною ментальною, вітальною і фізичною активністю, воно не матиме ніяких споминів, які можна було б взяти з собою; і саме тому воно повертається на Землю знову і знову, щоб з'явитися врешті на поверхні зовнішньої істоти і стати повністю свідомим. Для того, щоб щось пам'ятати, треба насамперед вилікуватися від амнезії. От чому, поки не досягнуто певного стану розвитку, навряд чи доцільно вести бесіди про реінкарнацію, адже яка користь від знання про те, що психічне реінкарнує, якщо ми не

¹²⁰ Своєрідний частотний ментальний фільтр, через який важко в повсякденному житті проникнути вібраціям іншої частоти і тональності – прим. перекл.

усвідомлюємо його? Весь зміст нашої еволюції полягає в набутті свідомості.

Життя за життям психічне безмовно зростає поза фронтальною істотою *через* численні відчуття нашого фізичного тіла, впливи і прояви почуттів, незліченні думки, які рухаються через нас. Воно зростає, коли ми розквітаємо чи занепадаємо, завдяки нашим стражданням і радощам, нашому добру і злу; все це – його антени для дослідження світу. Коли вся зовнішня машинерія розчиняється, психічне зберігає лише *сутність* своїх досвідів, основні особисті тенденції, які утворюють первинний ембріон *психічної істоти* поза фронтальною істотою¹²¹. Психічне забирає із тільки-но залишеного життя певні наслідки, бо кожна наша дія має динамізм, який зумовлює її повторення, увічнення (це те, що в Індії називають *кармою*); конкретні відбитки оновляться в наступному житті особливими талантами, проявами специфічних проблем, природженими властивостями, страхами і незрозумілими фобіями, непереборними тяжіннями, а інколи навіть і винятковими обставинами, які повторюються майже механічно, нібито задля того, щоб поставити нас віч-на-віч із тією самою, так і не вирішеною проблемою. Тоді кожне наше життя відбиває певний тип досвіду (може здатися, що йдеться про різні досвіди, але це завжди один і той самий досвід); шляхом накопичення різноманітних переживань і типів досвіду психічна істота поступово набуває власної індивідуальності, її сила, усвідомленість і широта зростають, немов вона дійсно починає існувати тільки після того, як вичерпано всі сфери людського досвіду. В міру її зростання свідомість-сила в нас набуває все більшої індивідуалізації і напруженості, поки одного дня не зникне потреба у фронтальному коконі і вона не вийде на волю. З цього моменту

¹²¹ Психічна істота або істинна особистість виражає унікальну долю кожної індивідуальності (можна було б сказати, її особистого янгола) поза її соціальними, культурними та релігійними нашаруваннями. Так [в різних життях] людина може стати мореплавцем, музикантом, революціонером, християнином, мусульманином чи атеїстом; але, незважаючи на це, через будь-яке життя вона буде нести свій неповторний, тільки їй притаманний спосіб виражати любов, войовничу енергію життя, радість, внутрішню чистоту. Цей спосіб буде надавати всьому, що вона робить, неповторний, особливий колорит і відтінок. І з кожним разом, із життя в життя ця неповторність самовираження ставатиме все більш визначеною, очищеною і широкою – прим. автора.

психічна істота зможе безпосередньо усвідомлювати навколишній світ; вона стане господарем природи замість того, щоб бути її сплячим ув'язненим; свідомість стає володарем своєї сили, замість того, щоб в'язнути в ній і сплутуватися із нею. По суті справи йога – це та точка нашого розвитку, коли ми переходимо від нескінченних звивин природної еволюції до усвідомленої і контрольованої еволюції; це – *процес концентрованої еволюції*.

Як ми бачимо, існує багато рівнів розвитку, від звичайної людини із ледь пробудженим психічним з його поки що латентними можливостями до повністю пробудженої істоти. Саме реінкарнація пояснює разючу різницю у рівнях розвитку душі, приміром, звичайного звідника і Данте чи Франциска Асизького¹²² ; або між *обачливим обивателем*, як називає такий тип людини Шрі Ауробіндо, та шукачем істини. Пояснити цю різницю в принципі неможливо, доки ми вважаємо духовний розвиток тільки справою виховання, освіти, оточуючого середовища і спадковості. Останнє означало б, що тільки паростки «респектабельних» сімей мають душу, а три чверті «неосвіченого» людства засуджені на вічне прокляття. *«Сама людська природа, – вважає Шрі Ауробіндо, – передбачає різноманітні складові минулого душі, як і те, що її наступне земне майбутнє зумовлене сьогоднішнім»*.¹²³ Але, якщо незважаючи на очевидність, ми наполягатимемо на доктрині, що нам надається лише одне життя, то, безумовно, прийдемо до [іще більшого] абсурду. *«Платон і готтентот, щасливе дитя святої людини і той, хто був народжений злочинцями і виховувався, як злочинець, хто був занурений з самого початку і до кінця свого життя в смердюче загнивання великого сучасного міста, всі вони вважаються рівними і повинні створювати своїми діями і вірою в єдиному, але не рівному житті, все своє наступне вічне майбутнє. Це [звучить] парадоксом, який ображає і душу, і розум, і етичні почуття, і духовну інтуїцію»*.¹²⁴

¹²² Св. Франциск Асизький (1181 – 1226) прожив аскетичне, сповнене співчуттям до всього живого життя. Автор релігійних поезій – прим. перекл.

¹²³ З роботи «Проблеми переродження (реінкарнації)», (The Problem of Rebirth, 16: p.111).

¹²⁴ Там же, (The Problem of Rebirth, 16: p.110).

Але й серед пробуджених істот існує суттєва різниця. Деякі душі, деякі свідомості-сили народилися нещодавно, в той час як інші вже набули достатньо чіткої індивідуалізації; деякі душі перебувають в своєму першому променистому саморозкритті, але їм мало що відомо поза межами власної сяючої радості, у них навіть немає чіткої пам'яті про своє [еволюційне] минуле і вони не усвідомлюють тих світів, які несуть в собі. В той же самий час інші, рідкісні душі опанували широченну, планетарну свідомість. Людина може бути осяяним йогом чи святим, жити в глибинах своєї душі, але в той же час мати недостатньо зрілий розум, в неї може бути придушене вітальне, вона може ігнорувати власне фізичне тіло і брутально обходитись з ним, наче з твариною, а на довершення всього в неї може бути абсолютно непорочне надсвідоме. Можна досягти «порятунку», так і не досягнувши повноти інтегрального життя.

Тому за розкриттям психічного повинно іти слідом те, що фігурано можна назвати «колонізацією психічного», а іншими словами – *психічну інтеграцію*. Сучасна психологія також використовує поняття *інтеграція*, але навколо чого вона повинна відбуватися? Інтеграція або об'єднання в єдине ціле мусить мати центр. Так що ж, пропонується об'єднання навколо метушні ментального чи вітального его? З таким же успіхом можна спробувати пришвартувати човен до хвоста вугра. Після того, як ми відкрили внутрішнє царство психічного, необхідно поступово і терпляче приєднувати до нього зовнішнє царство. Якщо ми зацікавлені в реалізації тут, на Землі, вся наша ментальна і вітальна активність і навіть, як побачимо пізніше, вся фізична природа повинні об'єднатися навколо цього центра. Тільки при цій умові вони продовжать подальше існування: лише «психізовані» активності можуть разом із психічним розділити безсмертя. Все, що відбувається поза психічною істотою, по суті відбувається поза нами і не виходить за межі терміну життя нашого фізичного тіла. Існують життя, в яких «нікого» немає. Для того, щоб пам'ятати зовнішнє, психічний центр повинен брати безпосередню участь в нашій зовнішній діяльності, інакше він уподібниться сліпому царю. Тільки тоді ми зможемо говорити про реінкарнацію і пригадувати моменти минулих життів; зовсім не обов'язково це будуть спомини про яскраві і славні діяння

(скільки вже існувало наполеонів та цезарів, якщо вірити писакам на тему реінкарнації!), – це буде пам'ять про окремі *миті душі*¹²⁵. Адже для психічного немає нічого славного чи безславного, високого чи низького, – підкорення Евересту для нього подія аж ніяк не більш велична, ніж звичайна прогулянка до метро, якщо ми здійснили її усвідомленими. Психічне само по собі є славою і пишнотою.

Ці «миті душі» можуть утримувати в собі відбитки фізичних обставин, які їх супроводжували. Можна пригадати оточення, місце події, наше вбрання на той момент, деякі зовсім несуттєві деталі, які, так би мовити, наповняться вічністю саме в ту мить, коли відбулося внутрішнє одкровення. Навіть в цьому житті кожен може пригадати хвилини чистої прозорості або раптового внутрішнього розквіту, причому і через двадцять чи сорок років відбиток залишиться таким же живим: відтінок, який мало небо, маленький камінець обабіч дороги, незначний жест, який тоді трапився, – все це нібито стало вічним. І зовсім не «нібито», все дійсно стало вічним. Це – єдині моменти, коли ми були дійсно живими, коли із тисяч годин небуття на поверхню вирвалося наше дійсне «Я». Психічне може проявитися і в трагічні хвилини, коли вся істота концентрується в болісному напруженні і щось розривається в нас на шматки; ми відчуваємо якусь присутність в глибині, яка може вимусити зробити те, на що в нормальних умовах ми нездатні. Це інше обличчя психічного: воно – не тільки радість і ласка, це також спокійна сила, невразливий володар, який навічно перебуває над будь-якими трагедіями. І в цьому випадку деякі деталі місця і події можуть незабутньо викарбуватися в пам'яті. Але в наступне життя переходять не стільки деталі, як *сутність* того, що відбулося: нас вразять деякі переплетіння обставин чи безвихідні становища, з якими ми нібито вже зустрічались. Їх начебто оточує атмосфера фатальності: те, що не було подолане в минулому, вертається знову і знову, кожного разу трохи змінене, але в своїй основі – те саме. І так буде відбуватися, доки ми не станемо віч-на-віч [з проблемою] і не розв'яжемо вузол. Таким є закон внутрішнього прогресу.

Але в більшості випадків спомини про конкретні фізичні обставини не залишаються, бо зрештою вони не мають такого

¹²⁵ Із роботи «Синтез йоги», (The Synthesis of Yoga, 20: p.294).

значення, яке їм надає наша невеличка поверхнева свідомість. Існує навіть схожий природний механізм, який викреслює з пам'яті надлишок непотрібних спогадів як поточного життя, так і тих, що минули. Якщо ми спробуємо охопити в єдиному погляді все наше минуле життя, що насправді від нього залишиться? Туманна, невиразна маса із двома-трьома, може декількома видатними подіями і сценами; все останнє в пам'яті згладжується. Так саме відбувається з пам'яттю душі про минулі життя, діє екстенсивний процес просіювання. До того ж закон забуття і справді – мудрий; якщо б нам доводилось передчасно згадувати минулі життя, існує ймовірність, що це б заважало нашому сьогоденню. Наше поточне життя і так кишить безліччю марних спогадів, які перешкоджають прогресу; адже вони фіксують нас в певних внутрішніх ставленнях, протиріччях, відмовах, протестах, упередженнях. Для зростання нам вкрай необхідно забувати. Якщо, перебуваючи в безнадійно легковажній зовнішній свідомості, нам довелося б пригадати, що колись [в минулому житті] ми були доброчесним банкіром, а сьогодні знаходимо себе, приміром, в шкурі викінченого плутяги, то будемо цим вкрай спантеличені! Можливо, ми все ще достатньо юні для усвідомлення потреби душі в переживанні протилежності (зворотної сторони) доброчесності; а скоріше, що прихований абсцес нашої чесноти вже дано дозрів і потребує проколу. Еволюція не має нічого спільного із прагненням більшої святості чи претензіями інтелектуального росту, її мета полягає в зростанні свідомості.

Отже, все залежить від рівня нашого розвитку, від широти участі психічної істоти в зовнішньому житті; чим більше зовнішнього воно «колонізувало», тим більше споминів ми візьмемо з собою. На жаль, досить часто ми задоволені так званим внутрішнім життям, а в зовнішньому продовжуємо жити по-старому, не приділяючи йому достатньо уваги. Це суперечить [цілям і методам] інтегральної йоги. Якщо ж із самого початку ми вмістимо в наші пошуки все, всі рівні нашої істоти, все життя, якщо не будемо відмовлятися від мирського заради так званих «виняткових» потреб душі, то досягнемо об'єднаності і інтегрального життя, в якому будемо однаковими і зовні, і внутрішньо. І навпаки, якщо ми виключимо все заради так званих «духовних цілей», нам буде дуже важко повернутися,

спуститись донизу з досягнутих крихких висот для розширення і універсалізації розуму, визволення і універсалізації вітального, очищення підсвідомості; нарешті, для того, щоб працювати в бруді фізичного для його обоження. Адже нам буде дуже комфортно там, наверху, не до того нам буде, щоб чесно «місити фізичний бруд». А насправді, ми будемо просто *не в змозі* цього робити. Ми фактично про це й думати не будемо, адже як можна навіть уявити собі виконання цього непомірно важкого завдання, якщо з самого початку вважати розум, вітальне і фізичне тіло чимось тлінним, а своєю метою мати лише втечу від життя для набуття власного небесного «спасіння»?

Ось чому психічна реалізація, відкриття душі не стане для шукача істини кінцем шляху, це буде початком іншої подорожі. Подорожі свідомості, а не невідання, причому свідомість ставатиме все більш широкою, адже в міру зростання психічної істоти, її активної діяльності в мирському житті, зростатиме від життя до життя ясність, чіткість, тривалість ментальних, вітальних і фізичних спогадів. Зростатиме також усвідомленість, узгодженість, власна воля і ефективність кожного нового народження, ми по-справжньому почнемо розуміти, а що ж таке безсмертя. От тоді ми вільні, пробуджені навічно. Смерть вже не буде скарлюченою маскою, яка нагадує про те, що ми так і не знайшли самих себе, вона стане спокійним переходом від одного досвіду до іншого. Ми назавжди спіймали нитку свідомості і переходимо по той чи цей бік так, як перетинають кордон між двома державами. Знову і знову повертатимемось ми на древню Землю, мабуть, доки не станемо остаточно дорослими, як сказав Шрі Ауробіндо. Доки не станемо спроможними не тільки забезпечити безперервність нашого ментального і вітального буття, а й влити достатньо свідомості в клітини цього фізичного тіла, щоб і воно змогло взяти участь в безсмерті психічного. Адже все це постане питанням усвідомленості нашого ментального, вітального, фізичного життя, а також нашого сну, смерті і безсмертя. Свідомість – це засіб, ключ і остання мета.

НЕЗАЛЕЖНІСТЬ ВІД ФІЗИЧНОГО

Після розуму та вітального, фізичне постає третім інструментом духу в нас; фізична складова відіграє в йозі Шрі Ауробіндо особливу роль, оскільки без неї *життя божественне* на Землі неможливе. Зараз ми обговоримо лише деякі підготовчі, перші кроки досвіду, а саме – ті, які Шрі Ауробіндо розкрив на початку своєї йоги. Для йоги тіла необхідна набагато більш розвинена свідомість, ніж та, яку ми обговорювали до цього моменту¹²⁶. Адже в міру наближення до Матерії найнеобхіднішими стають все більш високі сили свідомості, бо опір трансформації зростає пропорційно цьому наближенню. Матерія – це місце найвищих духовних труднощів, але вона є також *місцем остаточної Перемоги*. Ось чому йога тіла лежить поза межами нашої ментальної і вітальної сили, це сфера *супраментальної йоги*, про яку ми говоритимемо пізніше.

НЕЗАЛЕЖНІСТЬ ВІД ОРГАНІВ ЧУТТЯ

Матерія є відправною точкою нашої еволюції. Обмежена Матерією свідомість в процесі еволюції поступово розгортається; звільняючись, вона крок за кроком повертає свій суверенітет, стверджує свою незалежність. Це – лише перші, а не останні кроки, як ми зможемо побачити. Проте зараз ми знаходимось майже в повній залежності від потреб тіла задля того, щоб вижити, а також від його органів чуття, – для сприйняття оточуючого нас світу. Ми дуже пишаємося здобутками наших механізмів і ця гордість зрозуміла. Але коли наш власний механізм страждає від головного болю, все навкруги

¹²⁶ Зразу ж підкреслимо, йдеться не про достатньо відомі класичні методи *вдосконалення* фізичного тіла, досягнення людиною гармонії та можливостей управління своїм фізіологічним і психологічним станом; це, наприклад, пропонує хатха-йога – мова йде про повну його трансформацію на клітинному рівні. – прим. перекл.

затмарюється; а якщо блискуче військо наших механізмів (телефонів, телевізорів і таке інше) відмовляється нам служити, стає неможливим встановити навіть те, що коїться за сусідніми дверима чи за рогом вулиці. Ми – небувало цивілізовані істоти, які фізично недалеко пішли від печерного дикуна. Задумаємося, може, всі наші механізми – це не символи влади, а символи жахливого безсилля? Винні в цьому як матеріалісти, котрі не вірять в силу внутрішнього духу, так і ті послідовники духовних вчень, які не вірять в реальність матерії. Однак це безсилля не є незворотним, адже в його основі лежить лише наша впевненість у власному безсиллі; чимось це нагадує стан людини, яка дістала в спадщину милиці і втратила віру у власні ноги. Головне – мати віру у власну свідомість, адже в ній присутні не лише ноги, а й сотні очей, рук і навіть крил.

Завдяки перебігу самого процесу еволюції поглинута матерією свідомість засвоїла залежність від зовнішніх органів чуття, своєрідних антен-щупалець, які дозволяли сприймати навколишній світ. Виходячи з того, що ці «антени» з'явилися перед тим, як почав усвідомлюватися їх хазяїн, ми по-дитячому вирішили, що саме «антени» створюють хазяїна, що без них його й бути не може, як і сприйняття світу. Але це – лише ілюзія. Наша залежність від органів чуття є *просто звичкою*; дійсно, вона тисячолітня, але не більш невідворотна, ніж кам'яні знаряддя печерної людини. *«Для розуму можливо – і це могло б стати для нього природним, за умови, що його можна було б упевнити звільнитися від панування матерії, – отримувати безпосереднє знання об'єктів чуття без допомоги органів чуття».*¹²⁷ Можна бачити і відчувати через континенти, начебто відстань не існує, адже відстань постає перешкодою лише для тіла та його органів чуття, а не для свідомості, яка за власним бажанням може сягнути будь-куди за умови, що вона навчилася розширяти себе; існує інший, більш світлий простір, де в єдиному спалаху, єдиній точці займання все існує одночасно. Можливо, зараз хтось із читачів очікує на своєрідний «рецепт» ясновидіння і повсюдності; але будь-який рецепт – це лише інший вид механістичності, тому ми так їх і полюбаємо. Дійсно, хатха-йога може бути ефективною, як і численні інші йогічні вправи, наприклад,

¹²⁷ З роботи «Життя божественне» (The Life Divine, 18: p.63).

концентрація на запаленій свічці (*тратака*), а також слідування непогрішимим дістам, виконання дихальних вправ, включаючи затримання дихання (*пранаяма*). Багато речей є чи можуть бути корисними. Але згадані вище методи потребують чимало часу, а їх можливості обмежені; крім того, вони можуть стати сумнівними, а в деяких випадках і небезпечними, якщо виконуються людьми недостатньо підготовленими чи очищеними. Замало бажати приходу сили, її вмістище повинно витримати цей прихід і не бути зруйнованим; одного бажання «бачити» недостатньо, треба розуміти те, що ти бачиш. А на практиці наше завдання може бути виконане набагато простіше, якщо б ми чітко зрозуміли: саме *свідомість* використовує всі ці методи та вправи, через них вона працює; отже, звернувшись до неї безпосередньо, ми збережемо чимало часу і матимемо додаткову перевагу: вона ніколи не зрадить. Маючи лише дерев'яний кілочок, свідомість здатна зрештою перетворити його на чарівну паличку, і в цьому не буде заслуги ані кілочка, ні застосованого для цього перетворення методу. Навіть якщо ув'язнити свідомість в підземну в'язницю, вона знайде спосіб звільнитися. Вся історія еволюції свідомості в Матерії є цьому підтвердженням.

Для інтегрального шукача робота з тілом є природним продовженням його роботи з розумом і вітальним. Для зручності ми вже описали послідовно, один за одним всі рівні нашої істоти; але все це працює як єдине ціле, тому кожна перемога, кожне відкриття на якомусь рівні має своє відлуння на всіх інших рівнях. Розглядаючи процес встановлення ментальної тиші, ми вже помітили, що треба заспокоїти декілька ментальних рівнів. По-перше, – це *думаючий розум*, який забезпечує постійний процес раціонального мислення¹²⁸. По-друге, це *вітальний розум*, який зайнятий нашими почуттями, бажаннями і поривами, виправдовуючи їх. Крім них існує ще й *фізичний розум*, який завдає ще більше турбот; його підкорення настільки ж важливе для опанування фізичної складової нашої істоти, як і заспокоєння думаючого і вітального розуму для опанування ментальної і вітальної складової. Може здатися, що розум в інтегральній йозі виступає якимось жертвним козлом, оскільки раз

¹²⁸ Нагадаємо, що основне завдання раціонального розуму – це розгляд можливих варіантів, обґрунтування вибору і ментальна воля йому слідувати. – прим. перекл.

за разом «переслідується» саме він. Тому підкреслимо: розум став значною допомогою на загальному шляху еволюції, для багатьох він залишається єдиним і незамінним її знаряддям; але будь-які помічники, навіть найбільш високі, навіть ті, які сьогодні вважаються божественними, кінець кінцем, стають перепоною на нашому шляху, оскільки призначаються лише на один крок, а нам належить зробити багато кроків і відкрити не одну істину. Якщо прийняти подібну пропозицію і розповсюдити її на всю без винятку систему наших цінностей, включаючи і винятковий ідеал, який ми в поточності так пестимо, просування на шляху еволюції стане набагато швидшим. Фізичний розум – найбільш недоумкуватий і тупий, він представляє в нас рудиментарний залишок першої появи Розуму в Матерії. Він – мікроскопічний, упертий, сповнений всіляких страхів, вузький і консервативний; все це є [ознаками і проявами] його еволюційного призначення. Він вимушує нас по декілька разів перевіряти чи зачинили ми двері, хоча ми точно знаємо, що зробили це; він впадає в паніку від найменшої подряпини, а також миттєво передбачає найстрашніші хвороби, коли щось хоч трошки пішло не так [в фізичному стані]; він сповнений непохитного скептицизму по відношенню до будь-якої новизни, а коли доводиться ледь-ледь змінити узвичаєний порядок – зводить силу-силенну всіляких ускладнень; він, наче впертий осел, безперервно, знову і знову повторює всередині нас одне й те саме. Рано чи пізно всі ми знайомимося з ним і вимушені збентежено його пострікати, але він все одно в нас, постійним фоном мимрячи тільки своє; лише галас нашого звичного існування дозволяє не чути його щомиті. Але як тільки заспокоюється думаючий і вітальний розум, одразу можна виявити його присутність; от тоді ми й усвідомлюємо, який він жахливо упертий. І тупо безглуздий до будь-яких раціональних умовлянь. Та зрештою і його необхідно змусити поступитися нашому прагненню. Адже зрозуміло: як раціонально думаючий розум [з часом] стає перешкодою для розширення ментальної складової свідомості, а вітальний розум – для універсалізації вітальної її складової, перешкодою встає і фізичний розум, який зводить масивну стіну протидії розширенню фізичної частини свідомості; це розширення є основою влади над фізичним. А на додачу – він безнадійно звужує всі канали взаємозв'язку; як внутрішні, так і зовнішні, шановано

запрошує всілякі нещастя; незайвим буде нагадати, як тільки ми «подумали» про щось або когось, – зразу ж вступаємо в контакт (здебільшого підсвідомо) з усіма вібраціями цього об'єкту і отримуємо всі наслідки цих вібрацій. Завдяки своєму природженому страху фізичний розум постійно притягує найнебезпечніші можливості, він завжди припускає найгірше. Така одержимість не має великого значення в повсякденному житті, де активність фізичного розуму губиться в загальному галасі і метушні, ми фактично захищені нестачею сприйнятливості. Але коли ми починаємо систематично встановлювати внутрішню прозорість і підвищувати сприйнятливість, негативні втручання фізичного розуму можуть стати серйозною, а інколи і небезпечною перешкодою.

Ментальна, вітальна та фізична прозорість виявляється подвійним ключем до незалежності. По-перше, незалежності від відчуттів; відколи свідомість-сила вже не втягнута в безперервну діяльність на різних рівнях істоти, а зібрана на зразок керованого, рухливого променя, її можна від'єднати волею від певної точки – від відчуття холоду, голоду, болю і таке інше. По-друге, виникає незалежність від органів чуття; як тільки свідомість-сила вивільнилася від миттєвого поглинання ментальною, вітальною і фізичною активністю, вона здатна розповсюджуватися за межі системи фізичного тіла і шляхом певної внутрішньої проекції вступати на відстані в контакт з об'єктами, істотами, подіями. У більшості випадків нам необхідно перебувати у стані сну або гіпнозу, щоб бачити на відстані в просторі або часі, звільнившись від звичних зовнішніх відчуттів; але подібний примітивний або обтяжливий метод зовсім непотрібен, коли вгамована ментальна метушня і ми здатні контролювати власну свідомість. Свідомість є *винятковим і єдиним органом*¹²⁹. Саме вона відчуває, бачить, чує. Сон і гіпноз – це просто початкові способи зняття вуалі поверхневого зовнішнього розуму. І в цьому існує здоровий глузд: якщо ми переповнені галасом власних бажань і страхів, що інше ми здатні реально бачити чи чути, як не незліченні відображення тих самих бажань і острахів? Як тільки замовкає розум і універсалізується заспокоєне вітальне, фізичне також очищується і

¹²⁹ Вислів з роботи «Синтез Йоги», (The Synthesis of Yoga, 20: p.833).

набуває природної здатності до універсалізації.¹³⁰ Ми – і тюремники, і ув'язнені самих себе; увесь всесвіт чекає біля наших дверей, досить лише погодитись прибрати екран, створений з наших власних жалюгідних побудов. До здатності розширення свідомості слід додати здатність до концентрації; свідомість, яка розширюється повинна мати змогу сфокусуватись на вибраному об'єкті в тиші і спокої, і *стати* цим об'єктом. Але концентрація і розширення є природними, спонтанними наслідками внутрішньої тиші. Лише у внутрішній тиші свідомість здатна дійсно бачити.

НЕЗАЛЕЖНІСТЬ ВІД ХВОРОБ

Як тільки ми звільнилися від напруженості і постійного дзижчання раціонально думаючого розуму, від тиранії, невгамовності і нескінчених вимог вітального розуму, від тупості і страхів фізичного розуму, ми починаємо усвідомлювати, а чим же насправді є це фізичне тіло, без всіх отих виснажливих обтяжень; нам відкривається, який же це дивовижний інструмент – слухняний, терплячий, сповнений безмежної доброї волі. Наше тіло виявляється інструментом, який найменше розуміють і з яким гірше всього поводяться. В набутій новій прозорості власної істоти ми вперше помічаємо, що тіло ніколи не хворіє; воно лише зношується, проте, можливо, і це зношення не є неминучим. Ми побачимо це, звернувшись до супраментальної йоги. Не тіло впадає в захворювання, хворіє свідомість. В міру вдосконалення в йозі, ми починаємо ясно бачити, що кожний випадок хвороби чи зовнішнього «нещасливого збігу обставин» *завжди* виявляється прямим наслідком втрати усвідомленості, неправильного ставлення до чогось чи психологічного безладу. Такі спостереження стають все більш захоплюючими, бо тільки-но нога вступила на шлях йоги, щось в нас стає *пильним*, вказуючи на помилки, визначаючи справжні причини того, що з нами відбувається, нічого не залишаючи в темряві; начебто «хтось» сприйняв наші пошуки всерйоз. Отже ми стаємо, свідками,

¹³⁰ Нагадаємо, що синонімами терміну «універсальний» є поняття «загальний», «всесвітній». Універсалізація індивідуума проявляється в здатності ототожнення із загальним, всесвітнім. Чим більш прозорою стає свідомість, тим чистіше ототожнення, тим менше викривлень індивідуального сприйняття. – прим. перекл.

інколи просто дивуючись, цілковитого взаємозв'язку між нашим внутрішнім станом і зовнішніми обставинами (наприклад, хворобою, «нещасливим випадком» тощо); начебто життя розгортається вже не ззовні всередину, а навпаки; нібито внутрішнє формує зовнішнє, причому до самих незначних, повсякденних подробиць; але в дійсності немає вже нічого тривіального і повсякденне життя стає мережею символів, які тільки чекають на розпізнання. Все взаємопов'язане. Весь світ постає чудом.

Було б дитячою помилкою уявляти, що духовне життя наповнене видіннями, привидами та «супраментальними» феноменами. Божественне ближче до нас, ніж ми це собі уявляємо, це «чудо» менш помпезне і більш глибоке, ніж наші примітивні уяви. В той момент, коли вдається розпізнати один із маленьких символів, які проходять перед нами, хоч раз сприйняти той ледь помітний зв'язок, який утримує все, ми стаємо ближчими до величного Чуда, ніж у випадку, коли б на нас зійшла манна небесна. Можливо і справді, дійсне чудо полягає в тому, що Божественне теж природне, ми просто не вміємо дивитись.

Отже, шукач почне усвідомлювати зворотний напрямок потоку життя, від внутрішнього – назовні (очевидно після того, як психічний Хазяїн вийшов з ув'язнення). Він почне читати ці повсякденні символи і усвідомить, що внутрішнє ставлення здатне формувати зовнішні обставини, як хороші, так і погані. Коли ми перебуваємо в стані внутрішньої гармонії і наші дії відповідають внутрішній істині істоти, то, здається, ніщо не здатне нам протистояти, навіть анулюються «неможливості», начебто починає діяти інший закон, який змінює закони «природні». (Насправді ж це – істинна «природа», яка з'являється з-під зависи ментальної та вітальної плутанини). Тоді ми починаємо насолоджуватися справжньою царською свободою. Але, якщо існує внутрішній безлад, ментальний чи вітальний, ми помічаємо, що він *притягує* згубні зовнішні обставини, якийсь нещасливий випадок чи хворобу. Причина проста, коли щось всередині нас відбувається не так, ми випромінюємо певний тип вібрацій, які автоматично вступають в контакт із усіма вібраціями того ж типу, на кожному рівні нашої істоти; всюди виникають перешкоди і зовнішні обставини стають руйнівними. Негативний

внутрішній стан не тільки викликає хаос, він також ослаблює нашу захисну оболонку в навколосвідомому, а інколи і руйнує її; це означає, що ми більше не захищені інтенсивним вібраційним полем, про яке вже казали. Ми відкриті, уразливі – адже саме вібрації внутрішнього безладу створюють дірки в нашій захисній оболонці, розкладають її, отже в нас може увійти все що завгодно. Слід також пам'ятати, що поганий внутрішній стан заразливий, стосунки з деякими людьми завжди зумовлюють появу неприємностей. Після того, як ми десятки чи сотні разів проходимо той самий досвід – а ним може стати будь-що, від легкої застуди, спотикання на сходах до серйозного нещасливого випадку, конкретний прояв постає наслідком внутрішнього стану, – ми зрештою усвідомлюємо, що ані наша власна особа, ні так звана випадковість не мають до цього ніякого відношення. Що лікування залежить не від певних медикаментів, воно полягає у відновленні істинного внутрішнього ставлення і внутрішнього порядку, а іншими словами – від свідомості. Якщо шукач усвідомлений, він може перебувати в самому осередку епідемії чи випити брудну воду Гангу, якщо йому заманеться, і нічого не торкнеться його, адже що може торкнутися пробудженого Хазяїна? Ми виділили бактерії та віруси, але так і не зрозуміли, що вони – лише зовнішні інструменти; хвороба спричиняється не вірусами, а тією силою, яка розташована *за ними* і використовує їх. Якщо ми ясні, прозорі, ніякі віруси в світі не здатні щось спричинити нам, бо наша внутрішня міць сильніша за силу зовнішню; вібрації нашої істоти настільки високі та інтенсивні, що вібрації більш низького рівня не можуть в нас проникнути. Лише подібне здатне проникнути до подібного. Можливо, рак і стане виліковним та щезне, як щезли деякі середньовічні лиха; але з цим ми не вирвемо із коренем *сили* хвороб, вони просто почнуть використовувати щось інше, іншого посередника, інший вірус, якщо буде викрите їхнє поточне знаряддя. Наша медична наука торкається лише поверхні об'єктів, а не їхньої причини і джерела. Існує лише одна хвороба – неусвідомленість. На більш пізніх стадіях, коли в нас буде твердо встановлена внутрішня тиша, і стане можливим сприйняття ментальних та вітальних вібрацій на вході до нашого навколосвідомого, ми так само будемо здатні відчувати вібрації хвороби і відкидати їх перед тим, як вони зможуть увійти. *«Якщо б ви почали усвідомлювати те, що оточує ваше «я», –*

писав Шрі Ауробіндо учневі, – *ви б могли вловити думку, пристрась, навіювання чи силу хвороби і запобігти їх проникненню в вас*». ¹³¹

Існує ще два види хвороб, про які слід згадати, вони не мають прямого відношення до якихось наших помилок. Ці хвороби є наслідком опору підсвідомого (ми розглянемо їх пізніше, при обговоренні очищення підсвідомості); існують також хвороби, які можна назвати «йогічними», вони виникають внаслідок неврівноваженості в стані розвитку вищих рівнів нашої свідомості та свідомості фізичної. Наша ментальна і вітальна свідомість може сягнути високого рівня розширення і отримати нову напруженість, в той час як фізична свідомість буде плентатися позаду в старих вібраційних рухах і не матиме можливості витримати зростаючу інтенсивність. Це веде до втрати рівноваги і здатне викликати хворобу не завдяки проникненню зовнішнього агента, мікроба чи вірусу, а через розрив нормальних внутрішніх взаємозв'язків нашої істоти; такого роду хворобами можуть бути алергічні реакції, колоїдні хвороби крові, а також ментальні і нервові порушення. Тут ми торкаємось проблеми матеріальної прийнятності вищих сил свідомості, однієї з найважливіших проблем супраментальної йоги. Це є однією з причин того, що Шрі Ауробіндо і Мати так наполягали на розвитку фізичного тіла; без цього можна поринути в екстаз чи піднятися прямо в Абсолют, але неможливо привнести інтенсивність і повноту Духа вниз, в наше «нижче» царство, – в ментальну, вітальну і фізичну сфери, щоб створити і там життя божественне.

НЕЗАЛЕЖНІСТЬ ВІД ТІЛА

Отже, як тільки ми відкрили невичерпне джерело величної Сили Життя, свідомість може стати незалежною від органів чуття, від хвороб і, значною мірою, – від їжі та сну; вона може стати навіть незалежною від тіла. Коли потік свідомості-сили в нас достатньо індивідуалізувався, виявляється, що можна відділити його не тільки від відчуттів та їх об'єктів, але й від тіла. Спочатку в наших медитаціях, які є першим майданчиком тренувань, поки не прийшла

¹³¹ Із збірки «Листи про йогу» (Letters on Yoga, 22: p.314).

справжня майстерність, ми спостерігаємо як свідомість-сила стає надзвичайно однорідною і компактною, а потім, звільнившись від ментальної і вітальної плутанини, вона потроху відсторонюється і від тілесного гудіння, а тіло стає дуже спокійним, нерухомим, наче прозора і невагома маса, що не займає простору, чимось майже не існуючим; стихає дихання, биття серця стає ледь помітним; а потім, раптово виникає гостре вивільнення і ми опиняємось десь в «іншому місці», поза межами тіла. Відбувається те, що в езотериці має назву «екстериоризації».

Існує багато «інших місць», стільки, скільки існує планів свідомості, і можна виходити в ту чи іншу точку, в залежності від того, як сфокусована свідомість (ми вже згадували загальний Розум і універсальне Вітальне). Та найближчим до нас, розташованим зразу ж за межами фізичного світу і дуже на нього схожим (різниця тільки в більшій напруженості), постає те, що Шрі Ауробіндо називає *тонким фізичним*. Це знання таке ж древнє, як наш світ, воно не є унікальністю йоги Шрі Ауробіндо, воно є частиною нашого інтегрального розвитку і готує нас до того моменту, коли ми залишимо тіло на довший період, щоб увійти в стан, який необізнані люди називають «смертю». Для більшої ясності послухаємо, як молодий учень описує свій досвід перебування в тонкому фізичному, коли він вперше залишив тіло. «Я лежав, витягнувшись на кушетці, сконцентрований, коли раптом опинився в домі свого друга; він і декілька інших займалися музикою. Я міг ясно все бачити, навіть ясніше, ніж у фізичному світі і пересуватися дуже швидко, без перешкод. Деякий час я залишався там, спостерігаючи; я навіть намагався привернути їхню увагу, але вони не усвідомлювали цього. Зненацька щось неначе штовхнуло мене, якимось інстинктивним відчуттям: «Час повертатися», і я відчув біль у горлі. Пам'ятаю, як для того, що вийти із зачиненої кімнати, де існувало лише невеличке віконце під стелею, моя зовнішня форма почала начебто випаровуватися (я все ж таки мав форму, хоч і не таку, якою була моя звична, матеріальна форма; вона була більш променистою, менш непрозорою). Я вилетів через віконце, наче струмінь диму. Потім я знову опинився у своїй кімнаті, поряд із тілом і зрозумів, що моя шия незручно і сильно зігнута, а голова притиснута до подушки, дихання було важким. Я

спробував знову увійти в тіло, але не зміг. Я перелякався. Спробував увійти через ноги, але не просунувся далі колін, вислизнувши назад. Це повторилося два чи три рази: свідомість піднімалася, а потім знову вистрибувала назовні, наче викинута пружиною. Я подумав: «Якщо б вдалося перекинути оцю табуретку (біля моїх ніг стояла невеличка табуретка), це б спричинило шум і я б прокинувся!». Але нічого не відбувалося. Я дихав все важче і важче, і жахливо злякався. Раптом я згадав Матір і закричав: «Мати! Мати!» І опинився знову в тілі, прокинувся, і відчув що моя шия зовсім затерпла». ¹³²

Отже, після багатьох циклів ув'язнення і пробудження, після незліченних потрясінь, які вимушують свідомість пригадати себе і вийти назовні, потім знову захватися для зростання під завісою, вона стає повністю сформованою індивідуальною структурою, розбиває свою зовнішню шкаралупу і затверджує власну незалежність. Ця незалежність, пише Шрі Ауробіндо, *«... стане настільки природним відношенням всієї істоти до фізичної структури, що ми відчуватимемо її, як децю зовнішню і знімне, на зразок одягу, який носимо чи інструменту, який опинився в наших руках. Можливо, ми*

¹³² Тут треба зробити три зауваження. По-перше, досить кумедно, що юнак, не маючи досвіду, спробував повернутися в своє тіло «через ноги». Не дивно, що це викликало такі ускладнення. Виходять із тіла і повертаються в нього, як правило, через серцевий центр. Можна також вийти через маківку голови, але навряд чи можна рекомендувати такий спосіб. Покидаючи назавжди свої тіла (це в Індії зветься *ікша-мритью*, що означає «добровільна смерть», йоги зазвичай виходять через маківку голови). По-друге, слід зауважити, що під час екстеріоризації тіло холодіє, а циркуляція крові зменшується до мінімуму; це зниження температури може навіть викликати повну каталепсію із всіма зовнішніми ознаками смерті в залежності від того, як далеко свідомість знаходиться від фізичного рівня. Таким чином ми можемо на конкретному прикладі пересвідчитися, що коли свідомість покидає тіло, з нею йде і сила, бо це одне й те саме. Коли ми непритомніємо, це означає вихід свідомості внаслідок того, що не всяку напругу ми здатні витримати, а оскільки не збудовано міст свідомості між різними станами нашої істоти, то цей вимушений відхід свідомості буде сприйнятий, як порожнеча. І останнє зауваження: ми бачимо, що коли юний учень згадав про Вчителя, про Матір, цього пригадування виявилось досить, щоб зникло викликане страхом сум'яття, було встановлено порядок і, зрештою, виконані правильні дії, щоб повернутися в тіло. Думаючи про Матір, він зразу ж налаштувався на правильну вібрацію, яка все привела до порядку. Таким є в загальних рисах один із механізмів захисту чи допомоги Вчителя учневі. – прим. автора.

навіть почнемо відчувати, що тіло в якомусь сенсі не існує, а є лише частковим виразом нашої вітальної сили чи ментальності. Такі переживання є ознаками того, що наш розум починає займати правильну позицію по відношенню до тіла, що починає виправлятися хибна точка зору ментальності, яка була в полоні і знаходилась під гнітом фізичних відчуттів».¹³³ Адже істинна точка зору завжди належить Володарю, психічній істоті, Духу в нас. Кожного разу, коли ми відчуваємо неможливість, обмеження чи якісь перепони, можна бути впевненими в тому, що це принесе перемогу завтра, адже без усвідомлення перешкод, ми не здатні їх подолати; ми створені для того, щоб завоювати все, оживити всі наші мрії, адже саме дух в нас мріє. В світі, де всілякі стримуючі фактори опутують нас немов залізна сітка, нашою найбільшою мрією, напевне, стане прагнення вирватися на волю, стати вільними від тіла, а також від будь-яких кордонів. Тоді непотрібними будуть паспорти, ми станемо громадянами без громадянства, безвізовими спадкоємцями всіх без виключення націй світу. Тоді ми зможемо насолоджуватись дивовижно широким життям і свободою. «О, Безмежність!...», – промовляє Ригведа.

¹³³ Цитата з роботи «Синтез Йоги», (The Synthesis of Yoga, 20: p.238).

СОН І СМЕРТЬ

ПЛАНИ СВІДОМОСТІ

Далеко не кожний здатен свідомо покидати власне тіло чи свідомо розширювати свій розум або вітальне, але багато людей роблять це несвідомо, уві сні, коли всі маленькі «я» нашої фронтальної істоти перешкоджають менше, не такою мірою поглинуті зовнішніми заняттями. Всі ці «я» виражають лише невелику частку реальності, яку можна бачити неозброєним оком, але існують і неосяжні царства реальності поза ними. Ми вже згадували про універсальний (загальний) Розум, загальне Вітальне і тонке Фізичне, які існують поза фізичною оболонкою; зараз ми повинні спробувати відновити [картину] загальної реальності цілісно. Для цього існує три способи, кожний з яких відповідає певній стадії розвитку. Перший, він доступний кожному, – це сон. Другий, менш простий, пов'язаний із екстериорізацією свідомості¹³⁴ або глибокою медитацією. Третій, в якому все стає природним, потребує більшого рівня розвитку: як виявляється, без допомоги сну чи медитації дійсно можливо бачити все широко відкритими очима, посеред будь-якої діяльності, начебто всі рівні загального існування знаходяться перед нашими очима, досяжні простому переміщенню свідомості, на зразок того, як ми переводимо і фокусуємо погляд від близьких об'єктів до віддалених. Отже, сон є першим інструментом, він може стати свідомим, усвідомленість може зростати і зрештою досягти такого рівня, коли ми вже станемо постійно свідомими, по цю сторону завіси чи по зворотну, уві сні і навіть в смерті; не буде вже повернення до стану повного затихання [в глибокому сні] чи розпаду на природні складові [у смерті], все стане просто переходом від одного стану свідомості до іншого. Адже та лінія розмежування, яку ми прокладаємо між сном і

¹³⁴Про це йшлося в попередньому розділі. – прим. перекл.

пробудженим станом, між життям та смертю, можливо, і узгоджується із зовнішніми ознаками, але вона відповідає існуючій реальності не більше, ніж державні кордони для фізичної географії чи зовнішній колір і фіксовані обриси предмету – позиціям ядерної фізики. В дійсності ніде не існує ніякого розділення, *за винятком нестачі усвідомленості*; два світи (точніше – цей і безліч інших) постійно співіснують, постійно взаємно проникають, лише існування певного способу сприйняття *того самого* дозволяє нам в одному випадку сказати, «я живий», в іншому – «я сплю» чи навіть «я мертвий» (звісно, якщо ми достатньо свідомі і здатні це зрозуміти). Все схоже на дослідження різними методами того самого об'єкту, розглядаємо ми його на субатомному, атомному, молекулярному чи на просто зовнішньому рівні. «Потойбічне» знаходиться по цей бік, знаходиться усюди саме в цій реальності. Ми наділяємо унікальною і виключною цінністю символи, які надають форму нашому зовнішньому, фізичному життю лише тому, що вони прямо перед нами, але вони є не більш і не менш важливими, ніж інші символи, які створюють наше екстрафізичне буття. Атомна реальність об'єкта не анулює його зовнішньої реальності, не заперечує її і навпаки; вони нерозривні. Інші символи мають не менше значення, ніж звичні для нас, фізичні; ми навіть просто не зможемо зрозуміти фізичне, поки не зрозуміємо *абсолютно всі* нефізичні символи. Без знань про інші рівні існування наші уявлення про оточуючий світ, залишатимуться такими ж неповними і хибними, як модель фізичного світу без знань про молекули, атоми та елементарні частки. Неможливо щось зрозуміти, поки не стало зрозумілим все.

Таким чином, існує нескінченна послідовність одночасно співіснуючих, далекоюжних реальностей, до яких природне вікно відкриває сон. І дійсно, якщо ми відійдемо від поверхневої класифікації «життя-смерть-сон» і перейдемо до більш істотної класифікації в масштабах всесвіту, то побачимо, що увесь всесвіт зверху донизу (якщо в ньому взагалі існує верх та низ) представляє собою цілісність свідомості-сили або, як це визначає Шрі Ауробіндо, градацію *планів свідомості*, які в безперервності сягають від чистої Матерії до чистого Духу: Тонке Фізичне, Вітальне, Ментальне, Супраментальне (можна, якщо захочеться використати і іншу

термінологію, факт залишиться незмінним) – все відбувається саме на цих планах, все там нероздільно співіснує. Життя, смерть і сон є лише різновидами *позиції свідомості* в межах шкали цих планів. В пробудженому стані ми сприймаємо ментальні та вітальні вібрації, які трансформуються в нас у певні символи, певний спосіб бачення, розуміння і буття. Коли ми спимо або «мертві», то сприймаємо *ті самі* ментальні, вітальні та інші вібрації, які трансформуються в нас в інші символи, інший спосіб бачення, розуміння і проживання *мієї самої реальності*. В будь-якому випадку ключем нашого існування тут чи в іншому місці є здатність до усвідомлення; якщо ми недостатньо усвідомлені в житті, то відчуватимемо нестачу свідомості і в інших станах: смерть стане дійсністю, а сон буде нагадувати справжнє оствіпіння. Ось чому здатність усвідомлювати всі ці плани стає фундаментальним нашим завданням. Коли ми будемо в змозі виконувати це завдання інтегрально, всі штучні кордони, які розділяють різні форми існування, будуть розтрошені; ми будемо переходити від життя до сну і смерті без перешкод і провалів свідомості, зберігаючи її безперервність. А іще точніше – сон і смерть перестануть існувати такими, як ми сприймаємо їх зараз, вони будуть заміщені різними способами сприйняття тотальної Реальності, а зрештою, можливо, інтегральною свідомістю, яка сприйматиме все одночасно. Наша еволюція далека від завершення. *«Смерть не є запереченням Життя, це – процес Життя»*.¹³⁵

Отже, фізичне життя в цьому фізичному тілі отримує особливе значення посеред всіх станів існування, адже саме тут ми можемо стати свідомими; це – *місце виконання роботи*, – каже Мати, саме тут, в тілі зустрічаються всі плани буття. Воно є полем роботи, бо це – відправна точка нашої еволюції; завдяки тілу повільно, після незліченних життів, які мало чим відрізнялися одне від одного, наше істинне «я» індивідуалізується, вступаючи в контакт із все вищими планами свідомості, сягаючи все більшого розширення на кожному плані. Отже, існує стільки ж різновидів стану сну і смерті, скільки і видів життів, адже вони є тим самим; все залежить від ступеня нашого еволюційного розвитку; як і в житті існує безліч можливостей, від повного зомбі до абсолютно пробудженої і

¹³⁵ З роботи «Життя божественне» (The Life Divine, 18: p.193).

індивідуалізованої свідомості. Тому не може бути загальних правил відносно смерті і сну, там все можливе, як і для нашого пробудженого стану. Найбільше, що можна зробити – це підкреслити загальні риси.

В нас присутні декілька центрів свідомості, це вже обговорювалось [в розділі 5], які розташовані від зони над головою і донизу. Кожний з цих центрів чимось нагадує радіоприймач, який налаштований на певну довжину хвилі і пов'язаний із різними планами свідомості, від яких ми постійно сприймаємо, частіш за все не усвідомлюючи цього, різноманітні вібрації – тонкі фізичні, вітальні, ментальні, вищі чи більш низькі – все залежить від набутої нами здатності мислити, відчувати і жити; наша індивідуальна свідомість діє на зразок фільтру, сортує і відбираючи вібрації у відповідності до оточуючого соціального середовища, традицій, виховання, освіти тощо. Як правило, уві сні чи смерті ми завдяки спорідненості відправляємось в ті плани і зони, з якими вже встановлений зв'язок. Таке відбувається на первісній стадії, коли свідомість людини повною мірою іще не індивідуалізована; вона може бути ментально очищеною і достатньо розвиненою, але в більшій чи меншій мірі людина думає, відчуває і живе, як всі інші; така свідомість є лише тимчасовим конгломератом, сукупністю, яка не поширюється за межі тіла, навколо якого сконцентрована. Коли такий тілесний центр вмирає, все розсипається на маленькі ментальні, вітальні та інші фрагменти, які повертаються у відповідні сфери, оскільки центру концентрації для них вже не існує. А коли центр перебуває уві сні, все також, в той чи інший спосіб, спить, оскільки нефізичні ментальні і вітальні елементи існують в залежності від тілесного життя і саме йому служать. В такій первинній стадії, якщо свідомість впадає в сон, то вона поринає в підсвідоме¹³⁶; вона повертається в своє еволюційне минуле і це може викликати силу-силенну хаотичних уявлень і образів, які викликаються випадковими асоціаціями, об'єднанням різноманітних фрагментів пам'яті і вражень – якщо тільки свідомість не продовжує уві сні більш менш

¹³⁶ Тут автор, посилаючись на статтю Шрі Ауробіндо у виданні «Мати Індія» (Mother India, Journal), підкреслює, що термін «підсвідоме» використано в його еволюційному, історичному сенсі; він означає не стан поза усвідомленим, пробудженим буттям, а саме первісний еволюційний стан на зразок тваринного чи рослинного світу. – прим. перекл.

упорядковану діяльність пробудженого стану. А надалі свідомість поринає ще глибше, в рослинне чи личинкове еволюційне минуле; це – так званий «глибокий сон»¹³⁷, він нагадує сон рослини чи тварини. Необхідно пройти багато етапів, перш ніж сформується істинний, психічний центр, його свідомість-сила, яка надасть хоч якусь зв'язаність і цілісність існуючій мінливій мішанині. Але з того моменту, як тіло перестає бути основним центром і ми починаємо жити внутрішнім життям, незалежним від фізичного життя і його обставин, особливо, якщо практикується йога, яка є процесом прискореної еволюції, наше буття насправді змінюється, а з ним – сон і смерть; ми починаємо воістину *бути*. А на практиці, перше, що ми помічаємо – це особлива природа деяких снів; явленим зовнішнім змінам передують тонкі внутрішні зміни, які впливають на характер снів. Від майже тваринного стану сну ми переходимо до стану усвідомленого сну, до *сну-переживання*; а також від стану розпадання в смерті, до стану, коли в [так званий] смерті продовжується життя. Всі перегородки, які розділяли наше єдине, інтегральне життя, розсіпаються. Замість постійного перебування в стані значної розсіяності, яка спричинена відсутністю істинного центру єднання, ми знаходимо Володаря, міцно вхоплюємо нитку свідомості-сили, яка поєднує всі плани загальної, всесвітньої реальності.¹³⁸

СОН-ПЕРЕЖИВАННЯ

Існує багато рівнів цього нового типу сну, які визначаються розвитком свідомості, – починаючи з рідких та хаотичних спалахів, що можуть статися на тому чи іншому плані, і аж до тривалого та самокерованого бачення, яке здатне вільно переміщуватися крізь всю існуючу ієрархію планів. Але і тут все залежить від нашої усвідомленості в пробудженому стані. Завдяки спорідненості вібрацій ми прямуємо до планів і зон, з якими встановлено зв'язок. Він формується засвоєним [характером і діапазоном] ментальних та вітальних вібрацій, які стали нашими ідеями, думками, прагненнями,

¹³⁷ Термін сучасної психології та фізіології. – прим. перекл.

¹³⁸ Мимоволі пригадується відома древньогрецька легенда про нитку Аріадни, яка вивела героя Тезея із лабіринту після перемоги над Мінотавром. – прим. перекл.

бажаннями, низькими чи шляхетними реакціями; залишаючи тіло, ми просто переміщуємося до їхнього безпосереднього джерела. А це джерело настільки яскраве і живе, що в порівнянні з ним звичні ментальні і вітальні транскрипції фізичного світу виявляються блідими і по суті – пустими. От тоді ми дійсно починаємо усвідомлювати ті неосяжні, незліченні світи, які покривають, обгортають, затьмарюють нашу маленьку планету, визначаючи її і нашу долю. Описати всі ці світи на декількох сторінках чи навіть в декількох томах просто неможливо; це б нагадувало спробу описати Землю, виходячи з побіжного погляду на якусь невелику місцевість. Тому ми просто надамо шукачеві декілька пояснень, які можуть допомогти в оцінках перебігу власного досвіду. Першими і основними вимогами проведення такого досвіду, як наголошував Шрі Ауробіндо, є прозора простота, відсутність бажань і заспокоєний розум; інакше можна стати жертвами різноманітних ілюзій. Терпляче, завдяки переживанням, що повторюються, ми спочатку вчимося розпізнавати план свідомості, на якому відбувається досвід, а потім і рівень, зону кожного плану. Цей процес орієнтації такий же важливий, як визначення, скажімо, дороги, регіону і держави, якою ми прямуємо, досліджуючи Землю. Після цього ми вчимося розпізнавати зміст переживання; адже все це – іноземна мова, навіть декілька іноземних мов, символи яких нам належить розшифрувати без будь-якого втручання ментальної мови. Дійсно, одна з основних перешкод полягає в тому, що ми обізнані лише в ментальній мові; її тлумачення мають властивість автоматично вплутуватися і це спотворює чистоту переживання при пробудженні. Оскільки в нас немає добре обізнаного поводиря, здатного розплутати цей клубок, нам належить навчитися залишатись після пробудження якомога спокійнішими ментально, намагаючись інтуїтивно сприйняти символічні значення цих мов; така здатність розвивається досить швидко, відповідно до розвитку свідомості і зростання кількості переживань. Спочатку все схоже на справжні джунглі чи китайський базар: все постає у вигляді переплутаної одноманітності. Лише згодом, коли минуть місяці і роки, ми почнемо нарешті розрізняти стежки, обличчя, місця і символи, а також упевнимось, наскільки яскравіші їх різновиди, ніж на Землі.

Але як же нам запам'ятати сон? Для більшості людей він постає суцільним провалом пам'яті – не вистачає сполучної ланки. А насправді існує багато таких ланок або *мостів*, як це визначає Мати, вони поєднують цілу низку країн, з яких ми, так би мовити, складаємося. Тому ми можемо легко згадати подорожі деяких складових нашої істоти, а от відносно інших складових – забудуться, саме завдяки відсутності мостів зв'язку між ними та свідомістю. Коли ми перетинаємо цю порожнечу чи ненавчену частину свідомості, то не пам'ятаємо про це (таке зазвичай трапляється із тими, хто впадає в «екстаз», пізніше ми ще повернемося до цієї теми). Достатньо розвинена людина, як правило, подорожує через весь діапазон планів свідомості, прямуючи до сфер найвищого Духовного Світла, до плану Сат-Чит-Ананди. Частіше за все це відбувається несвідомо, але лише декілька хвилин перебування там і виявляється справжнім сном, істинним оновленням і повним відпочинком в Радості і Світлі. Шрі Ауробіндо казав, що істинною метою сну є спонтанне повернення до Джерела для відновлення. Звідти ми повільно спускаємося через усі плани, Ментальний, Вітальний, Тонкий Фізичний, Підсвідомий (останній пригадується простіш за все), де кожна частина нашої багатоскладової істоти отримує відповідні її стану переживання. Існує також багато зон в межах кожного плану, для кожної з них існує свій, особливий міст сполучення. Основна складність полягає в побудові першого такого мосту, а саме – в усвідомленому зв'язку із зовнішньою пробудженою свідомістю. Єдиний спосіб зробити це полягає в тому, щоб залишатися абсолютно нерухомим і безмовним зразу після пробудження. Якщо повернутися чи трохи поворухнутися, все зникає або, це відбувається частіше, широке озеро сну миттєво вкривається брижами і ми вже майже нічого не пам'ятаємо. А якщо почнемо іще і думати, то брижі перетворюються в мулисті вири, які затьмарюють все; розум не допоможе згадати, думка в цьому процесі є зайвою, тут для неї місце відсутнє. Замість цього слід спокійно і пильно дивитися на широке, спокійне озеро у тривалому, безпредметному спогляданні, начебто прямий і гострий погляд здатен простромити сині глибини. Якщо наполегливо продовжувати, перед очима зненацька з'явиться образ чи слабкий контур, неначе слід віддалених земель, сповнений ароматів і дуже знайомий, та все ж невловимий. В цей момент не слід накидатися на цей образ, бо він

миттєво щезне, треба надати йому можливість спокійно і поступово прояснитися, самостійно набути власну форму, от тоді, кінець кінцем, може проявитися і місце події, і сам епізод. Якщо ми надійно тримаємо нитку свідомості, достатньо ледь потягнути її до себе, не намагаючись думати чи зрозуміти (розуміння прийде пізніше, якщо передчасно розпочати тлумачення, зв'язок перерветься); і та нитка поведе нас з однієї країни в іншу, від одного пригадування до наступного. Інколи можна стовбичити роками на тій самій точці шляху, нібито десь у пам'яті існує провал, ніби шлях перервала ущелина. Для відновлення втраченого зв'язку необхідне терпіння і непохитна наполегливість; завдяки їм кінець кінцем шлях буде знайдено, як, наприклад, це трапляється в джунглях.

Намагання знову увійти в сон для його пригадування – це не єдиний існуючий метод. Можна також сконцентруватись перед відходом до сну на меті пробудитися вночі в певні часи двічі чи тричі; це дозволить вхопити нитку свідомості на різних ділянках шляху, такий метод є надзвичайно ефективним. Всі знають, – якщо дійсно прагнути прокинутись в певний час, внутрішній годинник спрацює безвідмовно з точністю до хвилини; це називається «створення формації». Ці формації подібні невеличким вібраційним вузликам, які можна створити вольовим зусиллям; згодом вони набувають самостійного існування, виконуючи свої обов'язки дуже ретельно¹³⁹. Можна створювати формації різної потужності і тривалості (їх періодично можна «заряджати»), які матимуть різноманітні призначення; зокрема – для пробудження під час сну через постійні інтервали. Якщо ми будемо наполегливо продовжувати місяцями, а якщо треба – і роками, зрештою станеться так, що кожного разу, коли на одному з планів відбуватиметься щось важливе, ми зразу ж,

¹³⁹ Ми всі мимоволі створюємо «формації» власними бажаннями і думками (хорошими чи поганим), а потім про них забуваємо. Та формації нічого не забувають; пізніше, виконавши свою роботу, вони незмінно повертаються, через два чи через десять років. Певне бажання чи думка здійснилися, певним чином організовані якісь обставини, хоча ми вже давно перестали думати про це. Ми навіть не можемо по результатах впізнати те, що породжене нами. Таким чином, ми буквально оточені всілякими маленькими живими істотами, які шукають можливості реалізації, навіть якщо зараз ми цього вже зовсім не бажаємо. – прим. автора.

автоматично ставатимемо пильними. Необхідно лише зупинитись безпосередньо посеред сну, два чи три рази пригадати епізод або подію, щоб це «записалося» в пам'яті, і можна знову продовжувати спати.

Відносно безмежного поля досвідів-переживань слід виділити лише декілька загальних практичних моментів, які можуть стати шукачеві в пригоді на початку його шляху. Перш за все необхідно чітко розрізнити мішанину звичайних, підсвідомих снів від дійсних снів-переживань. Переживання не є простим сном, хоча ми зазвичай валимо все до купи; це реальні події на тому чи іншому плані свідомості, в яких ми брали безпосередню участь. Вони відрізняються від звичних снів вражаючою яскравістю і напругою: будь-яка подія в зовнішньому фізичному світі, навіть виняткова, видається тьмяною і млявою. Вони залишають глибоке враження, пам'ять про них *набагато яскравіша і гостріша* за пам'ять про [звичайні] фізичні події, начебто ми доторкнулися до більш багатогранного способу існування; не стільки в зовнішніх аспектах переживання чи кольорах, хоча воно може бути вражаюче яскравим (особливо на Вітальному плані), скільки змістовно. Шукач істини пробуджується, переповнений відчуттям заглиблення в світ, одночасно переповнений багатозначними символами (події фізичного світу зазвичай однозначні); ці символи настільки сповнені невидимими розгалуженнями і глибинами, що їх можна обдумувати дуже довго, так і не вичерпавши всього їх змісту. А коли перед ним постають сцени, які можна не тільки споглядати, а й брати в них участь, причому вони реальніші за можливі події фізичного світу (останні завжди якісь плоскі, на зразок фото чи кінематографічного кадру, де завжди відчувається щось на зразок жорсткого заднього плану), то він вже знає, що в нього було істинне переживання, а не звичайний сон.

*Unreal seeming yet more real than life,
... truer than things true,
If dreams these were or captured images,
Dream's truth made false earth's vain realities.*¹⁴⁰

¹⁴⁰ «Савітрі», частина 2, книга 2, пісня 3 «Слава та падіння Життя», («Savitry», 28: p.120).

*Немов уявні, а реальніші, аніж життя,
... більш справжні, ніж предмети
Якщо б були це сни чи образи зваблєві,
Їх істина примарними земні реалії зробила б.*

Існує іще один визначний феномен: із підйомом по шкалі планів свідомості змінюється якість оточуючого світла. Різниця в [характері] освітленості є безпомилковою вказівкою на те, де ми знаходимось і навіть в чому полягає сам зміст епізоду. Тут представлена вся світлова гама: від брудних відтінків Підсвідомого (сірих, коричневих, чорних) до вібруючих відтінків Тонкого Фізичного, від яскравих кольорів Вітального, слід зауважити, що вони виглядають дещо неприродними, крикливими, певною мірою жорсткими (цей регіон особливо оманливий), – до світла Розуму, який стає все інтенсивнішим із нашим підйомом до Джерела. Починаючи з Надрозуму і вище (план Надрозуму ми будемо обговорювати пізніше), виникає радикальна зміна в самій природі процесу бачення: об'єкти, істоти і предмети виявляються освітленими не іззовні, не яскраво розфарбованими (як на фізичній Землі, освітленій сонцем), вони світні *самі по собі*, [зсередини]; а на кінець – зовсім зникає той, хто «дивиться ззовні», існує лише абсолютне буття в спокійному, непорушному Світлі, повністю вільне від гомону і подій нижчих планів, які сприймаються відчуттями. Увійшовши в контакт із цим вищим Світлом хоча б на декілька хвилин, відчуваєш себе відновленим і відпочившим, як після восьмигодинного [звичайного] сну. Саме тому йоги здатні жити практично зовсім без сну; коротка концентрація посеред дня здатна освіжити не гірше тривалої прогулянки на природі. Наше тіло неймовірно життєздатне, саме психологічна метушня є тим, що так втомлює.

Окрім участі в подіях загального (універсального) масштабу, ми переконаємося, що сон є золотим покладом інформації про власний стан. Під час сну чітко проявляються всі рівні нашої істоти; складається враження, що в пробудженому стані ми глухі, німі, ненатуральні, щось на зразок ляльки-мотанки, а тут все раптом пробуджується до більш істинного життя. Різні рівні нашої істоти

можуть проявлятися уві сні у вигляді кімнат чи осель, в яких найменша деталь є важливою. *«Коли розпочинається дослідження власної внутрішньої істоти, різних її складових частин, – каже Мати, – часто складається враження, що ви входите в залу чи кімнату; у відповідності із кольором, атмосферою, об'єктами, що там знаходяться, до вас приходить чітке відчуття тієї частини істоти, в якій ви знаходитесь. Можна і далі рухатись всередину, в нові кімнати, кожна з яких матиме свої особливі ознаки.* Інколи замість кімнат можна несподівано зустріти різні види істот, їх родини, навіть справжній звіринець – вони уособлюють сили і вібрації, до яких ми звикли, яким надали притулок, які тепер визначають «нашу» природу, «наш» характер. Вони не є «істотами із сну», це абсолютно реальні формації, які знайшли в нас пристановище. Сили є свідомими, вібрації – теж свідомі; істоти-сили і свідомості-сили – це дві сторони однієї реальності. Побачивши їх, ми ясно розуміємо, що хотіли б зберегти і чого хотіли б позбавитись.

Шукача вразить іще одне спостереження, яке повторюється майже щоденно. Він переконається – під час нічного сну приходять чіткі передчуття всіх важливих *психологічних* подій, які фактично матимуть місце впродовж наступного дня. Спочатку це здається простим збігом обставин, існування зв'язку між сном та явністю викликає заперечення; але після того, як таке трапиться із сотню разів, ми стаємо пильнішими. Коли очевидний факт нарешті сприйнято, можна ефективно використовувати ці передбачення для прийняття запобіжних заходів. Наприклад, якогось дня ми зіткнулися з депресією чи впали в гнів, чи відчули внутрішній опір, сексуальний імпульс і таке інше. Можна також взяти інші приклади, які зовнішньо виглядають інакше: припустимо, ми декілька разів спотикнулися на сходах і ледь не полетіли сторчака, чи, приміром, підхопили жахливу простуду. Так от, зрештою ми помітимо, що кожна з цих маленьких, банальних денних подій відповідала іншому випадку, як правило символічному (оскільки при пробудженні факт переживання замінюється його ментальною транскрипцією), який ми пережили попередньої ночі. Ми можемо бути атаковані уві «сні» ворогом, або вплутатися в певний нещасливий збіг обставин, або бачити, інколи дуже точно, в усіх деталях психологічний епізод наступного дня.

Складається враження, що в нас існує «хтось» абсолютно пробуджений і дуже зацікавлений в тому, щоб допомогти розпізнати всі ці «чому», всі приховані механізми нашого психологічного життя, всі причини як наших падінь, так і прогресу. Адже в нас можуть бути і передчуття сприятливих психологічних змін, які наступного дня проявляться у вигляді певних досягнень, у розкритті свідомості, відчутті просвітленості, внутрішнього розширення; і ми пригадаємо, що попередньої ночі бачили світло, відчували підйом або спостерігали руйнування стіни чи дому (символів нашого спротиву чи ментальних побудов, які тримали нас в полоні). Ми будемо також вражені тим фактом, що передчуття зазвичай не зв'язані з подіями, які ми вважаємо важливими на фізичному плані, наприклад, із смертю когось із близьких або із певними мирськими досягненнями (хоча і такі передчуття можуть трапитись); ні, вони стосуватимуться саме повсякденних подробиць, які зовнішньо не виглядають важливими, але вельми значущі для внутрішнього прогресу. Це є ознакою розвитку нашої свідомості. Замість того, щоб неусвідомлено сприймати ментальні вітальні та інші вібрації, які формують наше життя без нашого відома і згоди, – ми їх наївно вважаємо власними, кажучи: *мій гнів, моя депресія, моє бажання, моє нервово збудження*, – ми починаємо бачити, яким чином все це в нас входить. Це постане наочним доказом, підтвердженням сотнями переживань, ніч за нічю, що вся гра нашої фронтальної природи породжується поза нами, в універсальному Розумі, в загальному Вітальному, а інколи – в більш високих сферах, якщо ми здатні до них підключитися. В цьому – початок панування, адже коли ми бачимо чи передчуваємо якісь події, можна змінювати їх хід. Земне життя є місцем найбільш неблаганного та сліпого детермінізму, але, одночасно, і всеперемагаючої свободи, все залежить від стану нашої свідомості. Одного разу учень звернувся до Шрі Ауробіндо, описавши свої «сни» і підкресливши досить дивний збіг обставин між подіями ночі та дня. Ось яку відповідь він отримав: *«Зрозумійте, що ці переживання – не просто уяви чи сни, а реальні події... Помилково думати, що ми живемо лише фізично, наділені розумом та [силою] життя. Ми постійно живемо і діємо на інших планах свідомості, зустрічаємось з іншими і впливаємо на них; все, що ми там робимо, відчуваємо, думаємо, всі сили, які накопичуємо, всі результати, які готуємо, є*

*непередавано важливими, вони впливають на зовнішнє життя, хоча ми і не усвідомлюємо цього. Не все реалізується, а проявлене на фізичному плані отримує іншу форму, хоча існує і точна відповідність; але ця малість є основою нашого зовнішнього існування. Все, чим ми стаємо, що робимо, переносимо в фізичному житті, готується за завісою всередині нас. Саме тому для йоги, метою якої є трансформація життя, надзвичайно важливим стає зростання усвідомленості всього, що відбувається в цих сферах, їх опанування, можливість відчувати, знати і правильно поводитись із таємними силами, які визначають нашу долю, наше внутрішнє зростання чи занепад».*¹⁴¹

СОН-ДІЯ

Від тваринного типу сну ми перейшли до сну свідомого або сну-переживання; тепер ми вже здатні перейти до третього типу, до сну-дії. Тривалий час наш сон, яким би свідомим він не був, по суті все ж залишається пасивним станом. Ми виступаємо лише свідками подій, безпорадними спостерігачами того, що відбувається в тій чи іншій частині нашої істоти. Слід підкреслити, що певного переживання зазнає саме *частина* нашої істоти, хоча в той момент може скластися враження, що вся наша істота страждає, б'ється, мандрує і таке інше, на зразок того, як під час дружньої бесіди на теми політики чи філософії може здатися, що в ній бере участь наше цілісне «я», а насправді – це функція лише ментальної та вітальної складових. Із зростанням усвідомленості в снах, враження та уяви змінюються сприйняттям неприкритої реальності. Ми починаємо чітко розуміти, що складені з мішанини ментальних, вітальних та інших фрагментів, яким властиве самостійне і відокремлене існування та проходження досвіду на планах, із якими вони пов'язані. Вночі, коли зникають кайдани тіла та тиранія ментального наставника, ця незалежність дивовижно оживає. Всі накопичені нами вібрації, які створюють «нашу» зовнішню натуру, перетворюються на безліч маленьких сутностей, які розбігаються туди чи сюди, ми виявляємо в собі різного сорту незнайомців, про чиє існування навіть не здогадувалися.

¹⁴¹ Із збірки «Про Йогу, том 2» (On Yoga II, Tome 2, p.110).

Іншими словами, всі ці фрагменти не є об'єднаними навколо центру, навколо психічного; а, оскільки вони не інтегровані, ми не можемо їх контролювати і змінювати перебіг обставин. Нам властива пасивність, оскільки дійсне «я» – це психічне, а згадані фрагменти з ним не зв'язані.

Необхідність інтеграції стає настійною досить швидко, адже ми прагнемо контролювати обставини тут, там, – всюди. Приміром, якщо покинувши тіло ми поринаємо в сфери нижчого Вітального (які співвідносяться із зоною між пупковим та сексуальним центрами), та частина нашої істоти, яка туди потрапляє, часто проходить дуже неприємні переживання; її атакують різноманітні ненажерливі сили, вони оживають в так званих «кошмарах», від яких ми якнайшвидше рятуємось, повертаючись у власне тіло, де перебуваємо в безпеці. Якщо ж певна частина нашої істоти погодилась на об'єднання навколо психічного центру, вона здатна пройти пекельні регіони в безпеці, бо володіє світлом психічного (а психічне – є іскрою величного первісного Світла); коли розпочинається атака, досить лише пригадати це світло (чи Всевишнього володаря або Вчителя), – і ці сили йдуть геть, просто зникають. Пригадування призиває істинні вібрації, для яких властиві енергії, здатні розчинити, розсіяти вібрації меншої інтенсивності. Існує навіть цікава перехідна фаза: припустимо, нас, безпомічних, охоплених жахом переслідують; раптом, фрагмент нашої істоти, який це переживає, пригадує про світло (чи згадує Володаря) і таким чином різко змінює ситуацію. На цих планах ми можемо також зустріти чималу кількість людей, знайомих і незнайомих, які перебувають поблизу чи дуже далеко, живих чи мертвих; «...вічно живих, яких ми мертвими зємо», як каже про це Шрі Ауробіндо в поемі «Савітрі». Як і ми, всі вони перебувають на тій самій довжині хвилі, тому ми можемо стати безпомічними свідками їх нещастя (а це, як ми вже зрозуміли, може втілитися в неприємні події на землі; всі отримані там удари можна отримати і тут; будь-яка подія підготовляє щось і тут). Але якщо фрагмент нашої істоти, який має переживання разом із відповідним фрагментом друга, незнайомця чи «померлого» зможе пригадати Світло (а це можливо, якщо він інтегрований навколо психічного), він в змозі повністю змінити хід подій, допомогти другові чи незнайомцю

в біді, допомогти позбавленій тіла істоті здійснити важкий перехід, залишити небезпечне місце чи звільнитися від шкідливих пов'язаностей (існує так багато місць, в яких ми – справжні в'язні).

Наведемо приклади. Перший із них є підкреслено простим і має негативний характер. «Х» бачить «уві сні», начебто вона гуляє із своєю подругою берегом озера, води якого здаються дивовижно чистими і прозорими. Зненацька з його глибин вистрибує змія і кусає подругу за горло. «Х» робить декілька спроб захистити подругу, але оскільки її саму охоплює страх і змія починає тепер переслідувати її, вона біжить звідти «назад, додому» (у власне тіло). Наступного дня вона дізнається, що подруга захворіла і повністю втратила голос. А її саму на протязі дня спіткає ціла низка хоч і малих, але неприємних епізодів внутрішнього і зовнішнього характеру. Якщо б «Х» була активно свідомою, сконцентрованою, нічого б не сталося, ворожа сила втекла б. Існують протилежні приклади, в яких на протязі дня нещасливі випадки в «чудесний спосіб» були попереджені, оскільки попередньої ночі були подолані за допомогою свідомого друга чи самотійно. Таким чином, можна успішно брати участь в багатьох видах діяльності, які готують наше власне завтра, а може, і загальний день для багатьох інших, все залежить від наших здібностей. «Свідомі істота, розміром не більше пальця, знаходиться в центрі нашого єства; це – Володар минулого і наявного... він існує сьогодні і існуватиме завтра», – промовляє Катга Упанішада (IV.12, 13). Необхідно пройти через численні переживання і перевірку фактами, перш ніж ми усвідомимо, до якої міри ці сні насправді не є снами. Існує декілька наших в'язниць, які можуть бути відчинені лише звідти. Таким чином, проблема дії тісно зв'язана із проблемою інтеграції навколо психічного.

Інтеграція стає набагато більш потрібною, коли в нас вже нема фізичного тіла, коли ми вважаємося померлими, адже ці фрагменти втрачають можливість повернення до притулку, де вони захищені. Якщо вони не інтегровані, не об'єднані навколо психічного центру, то можуть зазнати немалих страждань. Ймовірно, це і є джерелом всіх історій про існування пекла, які – не завадить знову повторити це – стосуються лише деяких нижчих частин нашої істоти. Адже нижні плани (особливо нижче Вігальне, найбільш складна зона з точки зору

інтеграції) переповнені зголоднілими, завжди ненажерливими силами. Один молодий учень, який передчасно помер, так зобразив своєму другу уві сні власну подорож: «Зразу за вашим світом не існує ані закону, ні порядку» – сутність пекла зображено з істинно британським лаконізмом. А потім він додав: «Зі мною було світло Матері (духовного Вчителя) і я успішно перебрався». Оскільки це переживання є типовим для багатьох випадків смерті, слід зауважити, що зустріч друзів уві сні відбувалася в чудових різнобарвних садах, що є типовим для вищих вітальних регіонів (їм відповідає серцевий центр); подібні місця утворюють незліченні так звані «раї» інших світів, хоча ці зони, безсумнівно, не є дуже високими [в духовному сенсі]. Як правило, індивід, який залишив тіло, перебуває в цих місцях так довго, як того забажає, а коли від цього наступає втома, його душа переміщується в місце істинного відпочинку, в первісне Світло, де чекає чергового повернення на Землю. Стверджувати, що на людину чекає «вічне пекло» – це жорстоке безглуздя. Як душа, чисте Світло може стати полонянкою цих низьких вібрацій? Це все одно, щоб сказати: інфрачервона довжина хвилі керує ультрафіолетовою. Подібне йде до подібного, завжди і усюди, по цей бік чи по той. Що ж інше може бути вічним, як не душа, як не радість? *«Якби існувало нескінченне пекло, воно мало б бути місцем нескінченного, щасливого екстазу, – каже Шрі Ауробіндо, – адже Бог – це радість, Ананда і не існує іншої вічності, крім вічності Його блаженства»*¹⁴².

Із інтеграцією істоти навколо психічного, ми переходимо від пасивного до активного сну, якщо взагалі ще можна казати про «сон», і від смерті, що завдає болісних тривог, до цікавої подорожі чи іншого виду роботи. Але, в залежності від широти свідомості, тут також існує багато можливих рівнів досвіду: від обмеженої дії, яка не поширюється далі вузького кола знайомств з живими чи мертвими та не виходить за межі знайомих і близьких нам світів; і до дії в масштабах всесвіту, яка характерна для декількох величних істот, чие психічне, так би мовити, колонізувало безкраї простори свідомості [пронизує, усвідомлює їх]; ці духовні велетні своїм спокійним світлом

¹⁴² Із збірки «Думки та афоризми», (“Thoughts and Aphorisms”, 17: p.137).

захищають світ.¹⁴³

На завершення короткого загального огляду, який може послужити шукачеві хіба що дорожніми позначками, звернемося до останнього спостереження відносно передчуттів. Ми вимушені знову підкреслити, що мати передчуття відносно чогось є ознакою: те «щось» вже існує на одному із планів перед тим, як відбутися тут; воно не прийшло із нічого. Ми надзвичайно скрупульозні і педантичні відносно фізичних реальностей, а от події нефізичних світів вважаємо незв'язними, невизначеними; можливо, тому, що невизначеність існує саме в наших головах. Але завдяки досвідам нарешті впевнюємось, що все організовано дуже доцільно, якщо і не зразу це стає зрозумілим: із підйомом по шкалі свідомості зростає не тільки кількість світла, прискорюється час, він, так би мовити, перекидає вже більші відстані в просторі чи більш віддалені від нас події (як в минулому, так і в майбутньому), а на кінець ми входимо в нерухоме Світло, де існує все. Як наслідок, ми вже чітко розуміємо, що здійснення в земних умовах наших передчуттів рано чи пізно відбувається, все залежить від плану свідомості, на якому було сприйняте видіння чи передчуття. Наприклад, якщо ми спостерігаємо подію в Тонкому Фізичному, а цей план межує із нашим, земне втілення слідує майже негайно, через декілька годин чи через день; там ми попадаємо в нещасливий збіг обставин, а наступного дня це вже трапляється тут. Частіш за все, передбачення події досить чітке, інколи до найменших подробиць. Чим вище ми піднімаємось шкалою свідомості, тим більш віддалене втілення передчуття, а також загальнішими стають його межі; деталі реалізації вже не настільки точні, нібито подія, як така, була невідворотною (за умови, що наше бачення достатньо звільнено від егоїзму), та при цьому існувала деяка межа невизначеності відносно фактичної реалізації. Але цьому існує пояснення, адже розбіжності виникають за рахунок певного викривлення, яке спіткає більш високу істину при її сходженні через

¹⁴³ Автор використовує саме термін *colonize*, який має два основних значення: 1) населяти, заселяти територію; 2) оволодівати, підкоряти, користуватися територією. В нашому політизованому сьогоденні слово «колонізація», яке увійшло в українську мову, у більшості людей перш за все асоціюється із другим значенням і історично несе негативний, загарбницький відтінок. В даному ж випадку автор використовує цей термін саме в першому значенні. – прим. перекл.

декілька планів до свого земного втілення. Багато висновків може виникнути із цього спостереження, а одне із основних полягає в тому, що чим більш свідомі ми на Землі або чим вище ми здатні піднятися по шкалі свідомості, наближаючись до Первісного Джерела, тим більшою є здатність наблизити земну реальність до Одвічного за рахунок анулювання спотворюючого детермінізму проміжних планів. Це може мати важливі наслідки не тільки для нас особисто в опануванні і трансформації власного життя, а й в глобальних масштабах, для світу в цілому. Багато вже написано про протиставлення свободи волі і детермінізму, але, як це часто буває, ми бачимо проблему під неправильним кутом зору. Повинно йтися не про протистояння, а про існування свободи і *багатьох* видів зумовленості. Ми підвладні, як каже про це Шрі Ауробіндо, *низці послідовно накладених один на одного видів зумовленості*,¹⁴⁴ – фізичної, вітальної, ментальної і вище; причому, детермінізм кожного з цих планів може змінити чи відмінити зумовленість того плану, який розташований нижче, зразу за ним. Наприклад, хороше фізичне здоров'я і термін життя, які надані людині, можуть бути відмінені вітальним детермінізмом «його» пристрастей чи можливими психологічними розладами; а ті, в свою чергу, можуть бути видозмінені ментальним детермінізмом його сили волі та ідеалом, а останній – іще вищим законом психічного. Свобода означає переміщення до більш високого плану. Теж саме стосується і Землі в цілому, адже ті самі сили керують як індивідуальними проявами, так і колективними. Якщо ми, як індивідуальні точки всіх цих видів зумовленості в матерії, здатні піднятися до вищого плану, тим самим ми автоматично допомагаємо зміні всіх більш низьких видів детермінізму, надаємо Землі більший доступ до свободи. І так – до того самого дня, коли за допомогою піонерів еволюції будемо здатні піднятися до *супраментального* плану, який змінить долю світу так же кардинально, як поява Розуму змінила його долю десь в районі третинного періоду кайнозойської ери.¹⁴⁵ А наприкінці, якщо кінець

¹⁴⁴ Автор використовує вислів Шрі Ауробіндо *superimposed determinism*, не посилаючись на конкретну роботу. – прим. перекл.

¹⁴⁵ Кайнозойська ера вважається новітньою ерою в геологічній історії Землі, настала 66 млн. років тому, триває й досі. – прим. перекл.

взагалі існує, Земля сягне Всевишнього Детермінізму, Всевишньої Свободи і своєї бездоганної реалізації. За допомогою власної роботи із свідомістю кожен із нас вносить свій вклад в протистояння приреченості, яка і досі охоплює наш світ. Таким чином ми стаємо живою діючою силою визволення Землі, досягнення нею завбаченої долі. Це насправді так, – еволюція свідомості має для Землі найвище значення.

РЕВОЛЮЦІЙНИЙ ЙОГ

Саме такими, [революційними]¹⁴⁶ стали ментальні, вітальні, фізичні та психічні відкриття Шрі Ауробіндо у віці від двадцяти до тридцяти років; він прямував наміченим шляхом невідступно, крок за кроком, абсолютно один, просто йдучи слідом за ниткою свідомості. На особливу увагу заслуговує той факт, що він практикував йогу за обставин і в таких місцях, де будь-хто інший ніколи цього б не робив: під час своїх лекцій з французької та англійської мови в Державному коледжі князівства Барода, під час роботи при дворі магараджі князівства, а пізніше, у все наростаючій мірі, – безпосередньо в своїй таємній революційній діяльності. Ті нічні часи, які не присвячувались вивченню рідної мови¹⁴⁷, санскриту чи політичній діяльності, він віддавав написанню поезій. «Ауробіндо мав звичку засиджуватися за написанням поезій до пізньої ночі, – пригадував його вчитель бенгалі, – а тому і вставав не дуже рано... Перед початком він певний час концентрувався, потім поетичні рядки могли безперервно литися з під його пера, неначе струмок». Завершивши написання поезій, Шрі Ауробіндо переходив до експериментів зі сном. В 1901 році, коли йому було [неповних] двадцять дев'ять, Шрі Ауробіндо одружується з дівчиною на ім'я Мріналіні Деві, намагаючись розділити із нею своє духовне життя. Пізніше, в одному з його листів до неї, який було знайдено в архівах британської поліції, можна було прочитати таке: *«Я сприймаю всі символи і ознаки шляху, який мені визначено, було б*

¹⁴⁶ Революційними, бо вони суттєво відрізнялись від класичних йог як принциповим підходом, так і методами. В англійському виданні книги автор підкреслив це в назві розділу: «The Revolutionary Yogi». Але, як ми побачимо далі, слово революціонер не тільки достатньо влучно характеризує його підходи до йоги, але й визначну зовнішню, суспільно-політичну діяльність. – прим. перекл.

¹⁴⁷ Йдеться про індійську мову бенгалі, якою Шрі Ауробіндо в той час не володів, адже, нагадаємо, він згідно з рішенням батька покинув Бенгалію в сім років для навчання в Англії. – прим. перекл.

добре, якби ви були поруч». Але Мріналіні не зрозуміла його, він залишився на самоті¹⁴⁸. Даремно шукати в житті Шрі Ауробіндо зворушливі і надприродні епізоди, які прикрашають життя великих святих та містиків, даремно чекати на якісь сенсаційні йогічні методи; все звичайно, очевидно, нічого не притягує увагу, власне, як і саме наше життя. Можливо, він [вже тоді] переконався, що в звичайному чудес набагато більше, ніж в надзвичайному: «*Зі мною все по-іншому, для мене все є незвичайним*», – написав він в одному з листів до Мріналіні. Пізніше, в поемі Савітрі ми прочитаємо:

*In the march of this obvious ordinary world
Where all is deep and strange to the eyes that see...*¹⁴⁹

*В ході знайомого і ясного нам світу
Є глибочінь і диво для очей, що бачать...*

А іще, можливо, він намагається своїм прикладом, своєю діяльністю, своєю йогою допомогти нам зрозуміти, що під кіркою звичайності існує безліч невідомих скарбів: «*Наші життя є тайною, що глибше за всі уявлення про неї*» (*Our lives a deeper mystery than we have dreamed*)¹⁵⁰. Якщо б ми тільки знали, наскільки пустопорожніми, короткозорими виявляються усі так звані дива; щось на зразок магічних фокусів для дорослих: адже тільки-но з'являється знання, яке хоч чогось варте, – все стає зрозумілим; ми бачимо, наскільки простою є Істина в порівнянні з усім, що ввижається нам надприродним. Прогресуючи в ході йоги, Шрі Ауробіндо покинув усю феєрію уявлень заради того, що він назвав «*духовним реалізмом*».¹⁵¹ І не тому, що не полюблив чарівні образи, – адже він

¹⁴⁸ На момент шлюбу дівчині було 14 років і вона знаходилась під впливом численних родичів, деякі з них негативно ставилася до духовних прагнень Шрі Ауробіндо. – прим. перекл.

¹⁴⁹ «Савітрі», частина 1, книга 1, пісня 4 «Тамне Знання», (“Savitry”, 28: p.64).

¹⁵⁰ Рядок із «Савітрі», частина 1, книга 2, пісня 5 «Божества нижчого Життя», (“Savitry”, 28: p.169).

¹⁵¹ Вислів із роботи «Цикл людства», (The Human Cycle, 15: p.301).

був поетом! Він просто зрозумів, що будь-які прекрасні фантазії могли б стати ще чарівнішими, якщо б набули фізичної реальності в земних умовах, якщо б нефізичне стало для нас звичайним, фізичним, тим, що можна побачити неозброєним оком. Спокійне опанування життя, а також природна робота з надприродним стали для Шрі Ауробіндо можливими ось за якої умови, – він не ділив цих двох світів. Звернемося до його власних слів, які були написані одному з учнів: *«Із поверненням в Індію як життя, так і йога стали для мене одночасно і поцейбічними, і потойбічними, жодна із сторін не виключалась. Будь-які людські інтереси я вважаю поцейбічними, більшість із них увійшла в моє ментальне поле, а деякі, наприклад, політика – в моє життя. І, одночасно, з моменту, як я зійшов на набережну Apollo Bander в Бомбеї, в мене розпочалися духовні переживання. Та вони не були відділені від цього світу, навпаки, внутрішньо вони безмежно спиралися на нього, як наприклад, в переживаннях Нескінченного, який наповнює собою матеріальний простір, а також Іманентного¹⁵², що присутнє в матеріальних об'єктах і тілах. І в той же самий час я прийшов до висновку, що виходжу в позафізичні світи та плани, які мають вплив і діяння на матеріальний план. Таким чином, для мене виявилось неможливим чітке розділення чи непримиренне протиставлення того, що я називаю двома полюсами існування, а також всього, що знаходиться між ними. Для мене все є Брахманом і я знаходжу Божественне усюди».*¹⁵³

ПРОБЛЕМА ДІЇ

Духовний реалізм Шрі Ауробіндо перш за все проявився в його революційній діяльності. Невдовзі з'явилася програма з чотирьох пунктів: 1) пробудження Індії до сприйняття ідеї незалежності, для цього було достатньо статей в друкованих виданнях та політичних промов; 2) підтримка в свідомості народу стану постійного опору, – на початку сторіччя Шрі Ауробіндо разом із ще одним національним

¹⁵² Іманентний – властивий природі самого предмета або явища, внутрішньо притаманний їм. – прим. перекл.

¹⁵³ Із збірки «Про себе», (On Himself, 26: p.98).

героєм, Тіллаком, були одними з перших, хто заговорив про повне визволення, пасивний опір і політику громадянської непокори (Ганді з'явиться на політичній арені лише через п'ятнадцять років); 3) перетворення політичної партії Індійський національний конгрес з її боязкими вимогами у *екстремістський рух*, який би недвозначно проголосив ідеал повної незалежності країни; 4) таємна підготовка до озброєного повстання.

Із своїм молодшим братом на ім'я Барин він започаткував створення в Бенгалії підпільних груп під прикриттям спортивних та культурних програм; дійшло навіть до того, що він за власний кошт направив до Європи таємного посланця, щоб той навчився виготовленню саморобних бомб. Коли Шрі Ауробіндо проголошував: *«Я – не безсилий мораліст і не кволий пацифіст»*¹⁵⁴, – то були не просто слова. Він достатньо ретельно вивчив французьку історію, а також перебіг революцій в Італії та Америці, щоб зрозуміти: існують обставини, в яких озброєне повстання може бути виправданим; Жанна Д'Арк, Мадзіні, Вашингтон аж ніяк не були поборниками «ненасильства». Коли в 1920 році його в Пондічеррі відвідав син Ганді, щоб обговорити проблему ненасильства, він відповів простим і прийнятним запитанням: «А що ви робитимете, якщо завтра будуть порушені північні кордони Індії?» Через двадцять років, в 1940 році Шрі Ауробіндо і Мати відкрито встали на сторону Союзників, в той час як Ганді, безперечно, у вибуху гідних похвали почуттів, надіслав відкритого листа до Британського народу із закликом не застосовувати проти Гітлера зброю, використовуючи замість неї «духовну силу». Ось чому доречно буде пояснити духовну позицію Шрі Ауробіндо по відношенню до насильницьких дій. *«Війна і руйнування, – пише він, – є не тільки загальними принципами нашого тутешнього суто матеріального існування, але й нашого ментального і морального буття. Не потребує доказів той факт, що в інтелектуальному, суспільному, політичному, моральному житті людей і кроку вперед не можна зробити без боротьби, битви між тим, що вже існує, живе, і тим, що намагається ствердити своє життя та існування, а також всім, що стоїть за кожною із сторін. Неможливо, принаймні для людей в обставинах, якими вони є зараз,*

¹⁵⁴ Там же (On Himself, 26: p.22).

розвиватися, зростати, і, одночасно, повною мірою додержуватися принципу нешкідливості, хоча саме цей принцип стоїть перед нами, як найкращий і найвищий закон поведінки. Будемо використовувати лише силу душі, ніколи і нічого не руйнуватимемо в боротьбі, навіть перед загрозою фізичного насильства? Добре, проте це можливо лише в межах дієвості духовної сили, а в той же час асуричні сили¹⁵⁵ в людях і націях з легкістю і без перешкод топчуть, руйнують, нищать, спалюють, оскверняють, адже ми бачимо все це сьогодні. Можливо, подібним утриманням ви завдасте іще більше шкоди, ніж застосуванням насильства... Для того, щоб у цьому світі навіки зник закон розбрату і руйнування, недостатньо чистоти наших рук і незаплямованості наших душ; **повинно зникнути його коріння в людстві** (виділено автором). Болото нерухомості, інерція, відсутність бажання або нездатність чинити хоч який опір злу навряд чи здатні скасувати цей закон. Безумовно, інерція, тамас спричиняє набагато більше шкоди, аніж може спричинити динамічний, раджасичний принцип боротьби, який зрештою створює більше, ніж руйнує. Ось чому, розглядаючи проблему індивідуальної дії, слід завжди пам'ятати: відсторонення від боротьби і неминучих руйнувань, що її супроводжують, навіть якщо йдеться про найбільш грубі, фізичні їх прояви, здатне допомогти нашому етичному розвитку, але залишає в недоторканості Убивцю живих істот».¹⁵⁶

Весь розвиток мислення Шрі Ауробіндо і його практичне відношення до боротьби, починаючи з підпільної діяльності в Бенгалії до від'їзду в Пондічеррі в 1910 році, так чи інакше оберталися навколо питання про методи: яким чином найбільш ефективно вразити цього «Убивцю живих істот» або «Пожираателя», як його називали мудреці Вед. І від незалежності Індії Шрі Ауробіндо перейшов до незалежності Світу. Із прогресом в йозі, завдяки досвіду, зростала його усвідомленість, що приховані сили стоять не тільки за нашим особистим психологічним безладом, а й за всіма проявами безладу в світі; ми вже казали, що все надходить з якихось інших джерел. Ось чому не тільки наше власне утримання залишає Убивцю неушкодженим, так само і війни не знищують його, хоча на практиці

¹⁵⁵ Духовний досвід Заходу називає ці сили демонічними. – прим. перекл.

¹⁵⁶ З роботи «Есе про Гіту», (“Essay on the Gita”, p.55).

нам інколи необхідно бруднити руки у війнах. В розпалі першої світової війни Шрі Ауробіндо зробив сповнене пророцької сили зауваження: *«Поразка Німеччини може призвести до нового його втілення, можливо, в іншій нації чи імперії і всю битву необхідно буде розпочинати знову. Поки залишаються живими старі боги, руйнування чи пригнічення тіла, в якому вони знайшли притулок, має невелике значення, вони дуже добре знають, як переселятися. Німеччина перемогла наполеонівський дух у Франції в 1813 році і звела нанівець рештки її провідної ролі у 1870 році; та сама Німеччина стала втіленням всього того, що нібито знищила. Подібний феномен здатен відновитися в набагато загрозливіших масштабах»*.¹⁵⁷ Так, ми знаємо, що старі боги здатні переселятися. Побачивши, що всі роки ненасильства закінчилися жахливим насильством, яким було відмічено розділення Індії в 1947 році,¹⁵⁸ Ганді¹⁵⁹ перед самою своєю смертю із сумом сказав: «Позиція насильства, яку ми таємно зберігали в собі, знову вийшла на поверхню і ми хапаємо одне одного за горлянку, як тільки дійшло до розподілення влади... Зараз, коли скинуто ярмо залежності, всі сили зла вийшли на поверхню». Це так, адже ані насильство, ні ненасильство не торкаються коренів Зла. В роки другої світової війни Шрі Ауробіндо відкрито зайняв позицію підтримки Союзників¹⁶⁰, пояснюючи одному з учнів, що це було єдиним *практичним* кроком в ситуації, яка склалася. *«Ви висловлюєтесь так, нібито події в Європі є вираженням боротьби сил Світла проти сил Темряви, але це, як і події першої світової війни, зовсім не так. Це – прояв боротьби двох*

¹⁵⁷ З роботи «Ідеал єдності людства», (“Ideal of Human Unity”, 15: p.320).

¹⁵⁸ Єдина на той час країна після кривавого релігійного протистояння між індусами та мусульманами була розділена, від неї відділився мусульманський Пакистан. – прим. перекл.

¹⁵⁹ Магатма Ганді – державний та політичний діяч, національний герой Індії, один із керівників та ідеологів національно-визвольного руху. Сформулював філософію ненасильства, яка вплинула на національні та міжнародні рухи прихильників мирних змін. – прим. перекл.

¹⁶⁰ Ризикуючи при цьому бути засудженим власними співвітчизниками (нагадаємо, що Індія зазнала чимало страждань від британського правління і її не обходила подальша доля Британії, яка була атакована Німеччиною) – прим. автора.

*сил Невідання... Око його здатне бачити не тільки зовнішні події, людей і очевидні причини, але й гігантські сили, які спричиняють і підганяють хід подій. Якщо люди, втягнуті в боротьбу, є знаряддям в руках правителів та фінансових товстосумів, то й ті, в свою чергу, є просто маріонетками таких сил. Коли ми привчаємося бачити поза явищами, нас вже не захоплюють зовнішні аспекти чи очікування одужання за допомогою політичних, інституційних чи соціальних змін».*¹⁶¹

Шрі Ауробіндо вже усвідомлював ці «гігантські сили» поза явищами, як і постійне проникнення надфізичного в фізичне. Його зусилля зосереджувалися не на моральній проблемі насильства чи ненасильства, яка, врешті, є досить поверховою, а на проблемі ефективності дії. Він абсолютно ясно усвідомлював, знову таки, через духовний досвід, – щоб вилікувати світ від зла, необхідно спершу вилікуватись «від того, що є коренем цього зла в людині». Не можна вилікувати нічого зовнішнього, поки це не вилікуване всередині, неможливо керувати нічим зовнішнім, поки нема контролю внутрішнього, адже як внутрішнє, так і зовнішнє є тим самим. Існує лише одна Природа, один світ, одна реальність і доки ми будемо намагатися вирішити проблему лише зовнішньо, – нічого не вийде. Якщо ми вважатимемо таке рішення занадто важким, то ні для людей, ні для світу не залишиться ніякої надії, адже всі наші зовнішні панацеї, як і слащава моральність, кінець кінцем, просто приречені на знищення цими прихованими внутрішніми силами: «Єдиний вихід, – стверджує Шрі Ауробіндо, – полягає в сходженні донизу свідомості, яка не є маріонеткою цих сил, сильніша за них і здатна примусити їх або змінитися, або зникнути».¹⁶² Саме до цієї нової, супраментальної свідомості поступово рухався Шрі Ауробіндо безпосередньо в гушчині революційної роботи, яку вів.

*Or we may find when all the rest has failed
Hid in ourselves the key of perfect change*¹⁶³

¹⁶¹ Із збірки «Листи про його» (Letters on Yoga, 22: p.153).

¹⁶² Там же, (Letters on Yoga, 22: p.153).

¹⁶³ «Савітрі», частина 1, книга 2, пісня 10 «Царства та Божества нижчого Розуму»,

*Коли все інше – марно, може статись,
Ключ докорінних змін ми знайдемо в собі.*

НІРВАНА

В 1906 році Шрі Ауробіндо залишає Бароду, щоб зануритися в саме серце політичного безладу в Калькутті. Грубі помилки лорда Керзона, губернатора Бенгалії, призвели до студентських заворушень; час настав. Разом із іншим великим представником руху за національне визволення, Бепін Палом, Шрі Ауробіндо починає випускати англійською мовою щоденне видання «Банде Матарам» («Уклін Матері Індії»), першу газету, яка відкрито пропагувала мету досягнення повної незалежності, і яка незабаром стала могутнім знаряддям пробудження Індії. Він засновує *Екстремістську партію* і розробляє програму національних дій – бойкот британських товарів, британських судів, шкіл, університетів. Обійнявши посаду директора першого в Калькутті «Національного коледжу», він зумів здійснити стільки сум'яття, що менше ніж за рік було виписано ордер на його арешт. На жаль для британців, його статті та промови не мали в собі нічого протизаконного; він не проповідував расову ненависть, навіть не нападав на уряд Її Величності; він просто проголошував право всіх націй на незалежність. Звинувачення з нього було знято внаслідок відсутності доказів і лише друкаря, який не знав жодного англійського слова, було засуджено до шести місяців ув'язнення. Цей неплідний арешт зробив Шрі Ауробіндо знаменитим; з того часу він став визнаним лідером націоналістичної партії; довелося вийти з-за лаштунків, де він вважав за краще залишатись. *«Мені абсолютно байдуже, чи буде згадуватися моє ім'я в якихось благословенних місцях, чи ні, – напише він пізніше. – Я ніколи не поривався до слави, навіть в період політичної активності; перевага віддавалася дії з-за зависи, без відома людей я підтримував, спонукав їх заради того, щоб справу було зроблено»*.¹⁶⁴ Але було б неправильним вбачати в [діяльності] Шрі Ауробіндо якийсь фанатизм; всіх його сучасників

(“Savitry”, 28: p.256).

¹⁶⁴ Із збірки «Про себе», (On Himself, 26: p.375).

буквально вражала ця «спокійна молода людина, яка без жодного слова була здатна вгамувати розбурханий мітинг». І саме посеред всього цього зовнішнього безладу (постійне чергування політичних мітингів із випуском газети, яка повинна була виходити щоденно, а також перебування під постійними загрозами з боку таємної поліції), Шрі Ауробіндо 30 грудня 1907 року зустрівся із йогом на ім'я Вішну Бгаскар Леле; ця зустріч внесла парадоксальний духовний досвід в його і без того парадоксальне життя.

Вперше за тринадцять років після повернення до Індії Шрі Ауробіндо з власної ініціативи зустрівся з йогом! Це є свідченням недовіри до аскетизму і спиритуалістів. Перше запитання до Леле було характерним для нього: *«Я хочу практикувати його за для роботи, за для дії, а не для сан'яси (відмова від мирського світу) та Нірвани»*.¹⁶⁵ Відповідь Леле була незвичною і заслуговує на увагу: *«Для вас це стане простою справою, адже ви – поет»*. Вони усамітнилися в затишній кімнаті на три дні. З того моменту його Шрі Ауробіндо набула іншого напрямку, на вигляд це був відхід від дії, але насправді – шлях до таємниці дії, а також до зміни світу. *«Першим результатом, – напише Шрі Ауробіндо, – стала серія приголомшливо потужних переживань і фундаментальних змін стану свідомості, які він [Леле] навіть не планував... і які були абсолютно протилежними моїм власним ідеям; вони із дивовижною яскравістю дозволили мені побачити світ на зразок кінематографічного відображення безликих форм, які існують в безособистій універсальності Абсолютного Брахмана»*.¹⁶⁶

*In the enormous spaces of the self
The body now seemed only a vacant shell*¹⁶⁷

*У неосяжних далях суті
Сприймалось тіло оболонкою пустою*

¹⁶⁵ Збірка «Про себе», (26: р.279).

¹⁶⁶ Там же, (26: р.279).

¹⁶⁷ «Савітрі», частина 1, книга 1, пісня 5 «Йога свободи та величі Духу», («Savitry», 28: р.82).

Вся інтегральна йога Шрі Ауробіндо [здавалася] розбитою вщент. Всі його зусилля по ментальній, вітальній і фізичній трансформації, як і віра в довершене земне життя були просто знесені, поглинуті безмірною ілюзією, в якій не залишалось нічого окрім пустих форм. *«Зненацька я був викинутий у стан над і поза усякими думками, вільний від будь-якого ментального чи вітального руху; в ньому не існувало ані відчуття власного еґо, ні реального світу – лише, дивлячись крізь нерухомі почуття, щось сприймало або підтримувало в своїй абсолютній тиші світ пустих обрисів, матеріалізованих тіней, які не мали істинної субстанції. Там не було ні Єдиного, ні навіть множинності, лише абсолютне ТЕ, позбавлене виражених особливостей, безвідносне, суще, неописане, немислиме, абсолютне і, все ж, – в найвищій мірі реальне, єдино реальне. Це не було ані ментальною реалізацією, ні проблизком, що надійшов зверху – не було абстракцією – воно було позитивним, єдиною позитивною реальністю; хоча вона і не займала простір, як фізичний світ, але наповнювала собою, заволодівала чи, скоріше, заливала, затопляла зовнішність фізичного світу, не залишаючи ніякого місця чи простору для будь-якої іншої реальності, крім себе, не дозволяючи нічому, крім себе здаватися дійсно існуючим, позитивним, наповненим суттю... Що досвід приніс із собою, так це несказаний Спокій, Мир, дивовижну, абсолютну тишу, а також безмежність звільнення і свободи».*¹⁶⁸

Шрі Ауробіндо безпосередньо увійшов в те, що буддизм називає Нірваною, а індуїзм – Безмовним Брахманом чи «Тим»; увійшов в Дао китайців, в Трансцендентність, Абсолют, Безособистість, як це йменують в західному світі. Він досяг уславленого «звільнення» (мукті), яке вважається найвищою точкою духовного життя – адже що може існувати поза Трансцендентністю? На власному досвіді Шрі Ауробіндо міг підтвердити слова славетного індійського містика Шрі Рамакрішні: «Якщо ми живемо в Богові, зникає світ, якщо живемо в світі – Бог більше не існує». Безодня між Матерією та Духом, через яку він намагався налаштувати міст, знову розверзлася перед його широко відкритими очима. Виходило, що західні та східні

¹⁶⁸ Із збірки «Про себе», (On Himself, 26: p.106).

послідовники духовних вчень були правими, встановлюючи єдиним призначенням всіх людських зусиль досягнення потойбічного життя. Рай, Нірвана, Звільнення існують, але – там, десь в іншому місці, ніяк не тут, не в цій юдолі сліз, не в цій ілюзії. Для Шрі Ауробіндо це духовне переживання було неспростовним.

Та зазначене переживання, яке зазвичай вважається фінальною стадією, стало для нього тільки відправною точкою нових, іще більш високих духовних досвідів, здатних об'єднати істину світу із істиною потойбічного в тотальну, безперервну божественну Реальність. Так, воно торкається фундаментального принципу, розуміння якого є серцевиною самого змісту нашого існування. Адже існує тільки дві альтернативи: або всевишня Істина не має ніякого відношення до цього світу, про що проголосили всі релігії, і ми, врешті, втрачаємо час на пусте; або поза всім тим, що нам сказали, все ж, існує дещо інше. Це питання виявляється іще більш доречним, оскільки лежить не в сфері теорій, а практичного досвіду. Послухаємо Шрі Ауробіндо: *«Я жив в цій Нірвані дні і ночі, поки вона дозволила увійти в себе чомусь іншому чи взагалі якось змінитись...а на кінець вона почала зникати в Надсвідомості, яка була над нею... Аспект сприйняття ілюзорності світу поступився сприйняттю, в якому ілюзорність була лише незначним поверхневим феноменом із неосяжною Божественною Реальністю за нею, всевишньою Божественною Реальністю над нею і напруженою Божественною Реальністю в серці всього, що до того здавалося лише образами на зразок кінематографічних форм чи тінями. І це не було ні відновленням ув'язнення в відчуттях, ні приниженням вищого переживання чи відходом від нього; скоріш все сприймалося, як зростання і розширення Істини... В моїй звільненій свідомості Нірвана виявилася початком духовної реалізації, першим кроком в напрямку повноти осягання, а не єдиним істинним досягненням, не кажучи вже про завершальний апогей».*¹⁶⁹

І що ж це була за Трансцендентність, яка, очевидно, знаходиться не на вершині, а десь в середній частині? Якщо використати просту, але коректну аналогію, то сон представляє собою трансцендентний стан по відношенню до неспанья, але він не є більш чи менш високим

¹⁶⁹ Там же, в збірці «Про себе», (On Himself, 26: p.154).

та істинним, ніж перебування в пробудженому стані. Це просто інший стан свідомості. В той момент, як ми [повністю] відстороняємось від ментальної та вітальної активності, природно, що все зникає; це чимось схоже на дію знеболюючого засобу на відчуття. Нам притаманна схильність вважати цей непорушний, безособовий Мир чимось набагато вищим за нашу звичну метушню; але, зрештою, саме ми її і створюємо. Поняття «вище» і «нижче» не мають нічого спільного із переходом в інший стан, вони пов'язані з якістю чи рівновагою свідомості в даному стані. Отже, Нірвана – це не вершина сходів, точно так, як нею не можуть бути ані сон, ні смерть. Її можна пережити *на кожному рівні нашої свідомості* шляхом відповідної концентрації – в розумі, в вітальному і навіть в фізичній свідомості. І хатха-йог, який зігнувся над своїм пупком, і напівдикун, який танцює навколо свого тотема, може несподівано перейти в будь-яке інше місце, якщо в цьому полягає їх доля, в інший трансцендентний вимір, в якому весь наш світ стає нічим. Те ж саме може трапитись із містиком, який концентрується в серці чи йогом, який робить це в своєму розумі. В дійсності людина не піднімається *вище*, вступаючи в Нірвану; вона просто відкриває прохід і виходить назовні. Шрі Ауробіндо не залишав ментального плану в своєму переживанні Нірвани: *«Я мав переживання Нірвани і німої тиші в Брахмані задовго до того, як з'явилось якесь знання відносно вищих духовних планів»*.¹⁷⁰ І тільки після підйому у найвищі плани свідомості прийшли переживання, які виявилися вищими за Нірвану; в них ілюзорний, нерухомий і безособовий аспект був поглинутий новою Реальністю, яка одночасно містила в собі цей світ і потойбічне. Таким стало перше відкриття Шрі Ауробіндо. *«Нірвана не може бути одномоментним завершенням Шляху, за яким не існує поля досвіду... це частина нижнього Шляху крізь нижчу Природу, а також початок Вищої Еволюції»*.¹⁷¹

Можна поглянути на Нірвану і під іншим кутом зору, спитавши себе, чи дійсно метою еволюції може бути вихід із неї, адже так вважають послідовники Нірвани, а також всі релігії, які вбачають в потойбічному мету всіх наших зусиль. Якщо відкласти емоційні

¹⁷⁰ Із збірки «Листи про йогу» (Letters on Yoga, 22: p.273).

¹⁷¹ Там же (22: p.71).

мотиви нашої віри чи невіри і просто поглянути на еволюційний процес, ми будемо вимушені признатися, що Природа із легкістю могла влаштувати такий «вихід», коли ми перебували іще на ранній стадії ментального розвитку, живучи головним чином, як інстинктивні та інтуїтивні істоти, відкриті, піддатливі. Ведична епоха чи вік містерій Древньої Греції, чи навіть Середні віки підійшли б для цього «виходу» набагато краще, аніж сьогодення. Якщо в цьому полягала мета еволюції Природи, припускаючи, що еволюція відбувається не випадково, а згідно із Планом, саме той тип людини був би для Природи найбільш привабливим. Саме тоді було б набагато простіше *перестрибнути через інтелект*, про що Шрі Ауробіндо пише в роботі «Цикл людства», здійснивши тим самим перехід від інстинктивно-інтуїтивної фази розвитку до духовного життя в інших світах. Інтелект є абсолютно зайвим утворенням, якщо мета еволюції полягає в тому, щоб від нього відмовитись. Але, схоже, Природа діє в протилежному напрямку, свідомо покриваючи ту початкову, примітивну інтуїцію все новими щільними ментальними нашаруваннями, які стають все більш складними та універсальними, а значить – іще більш марними з точки зору виходу. Нам добре відомий дивовижний розквіт інтуїції в епоху Упанішад в Індії на початку нинішньої еволюційної історії чи в Греції часів неоплатоніків на початку нашої ери; але вона була заміщена інтелектом, який, безсумнівно, нижчий від інтуїції, більш грубий за неї, але, в той же час, є більш універсальним. Ми зараз тільки ставимо питання, не намагаючись дати на нього відповідь: в чому ж полягає зміст еволюції? В тому, щоб дозволити таку розкіш, як поява розуму, інтелекту, а пізніше просто знищити його, повернувшись до не ментальної релігійної стадії? Чи, навпаки, в тому, щоб максимально розвинути розум (саме в цей процес ми зараз втягнуті); розвинути до того стану, коли він просто виснажитья від власної обмеженості та поверхневої метушні і підніметься до своїх найвищих, надсвідомих сфер, на духовний та супраментальний рівень, де протиріччя Матерії і Духу зникають наче міраж, де вже немає потреби кудись «вийти», бо всюди і скрізь ми будемо в Тому.

Проте, було б неправильним вважати, що переживання Нірвани є оманним, свого роду ілюзією в сприйнятті ілюзії; по-перше, не існує

хибних духовних переживань, вони можуть бути лише неповними; по-друге, Нірвана дійсно звільняє від певної ілюзії. Звичний для нас спосіб бачення світу є недосконалим. Це може нагадувати дуже реалістичну оптичну ілюзію на зразок того, як помилково ми сприймаємо занурений у воду прут, який здається зламаним. Як сказав Вільям Блейк,¹⁷² «ми повинні очистити двері сприйняття», і Нірвана допомагає це зробити, хоча і дещо радикально. Зазвичай ми спостерігаємо світ, який має три виміри, із безліччю відокремлених одне від одного об'єктів і істот; але, як і у випадку із прutom у воді, реальність є зовсім іншою, коли ми піднімаємось у вищий план, в Надсвідоме, і знову іншою, коли ми зійдемо нижче, до атомарного рівня. Різниця в сприйнятті зламаного прута і нашим звичайним баченням світу полягає в тому, що перше – просто оптична ілюзія, а от друге – ілюзія, що серйозно вкоренилася. В останньому випадку ми вперто наполягаємо, що бачимо зламаного прута і нас навіть не цікавить, чи є це реальністю. Адже ця переконлива ілюзія так добре узгоджується із нашим практичним життям і тим поверховим рівнем, на якому воно розгортається! Але одночасно вона є причиною нашого безсилля в управлінні ним, бо бачити обманним способом означає і жити в омані. Вчений, якому не перешкоджає зовнішня видимість, бачить і може управляти краще, але і його бачення є неповним; він не здатен в повній мірі опанувати не тільки життя, а навіть керувати фізичними явищами та силами, оскільки просто використовує деякі із найбільш очевидних їх проявів. Ось чому проблема бачення не обмежується питанням особистого задоволення; справа не в тому, щоб навчитися бачити краще і мати видіння в рожевих чи голубих тонах, вона в отриманні істинної влади над світом, обставинами, собою. Адже все це – одне і те ж, не існує [у всесвіті] нічого відокремленого. І понині всі ті, хто отримав доступ до вищих форм бачення (а існує багато їх рівнів), використали це головним чином для себе або були нездатні *втїлити, проявити* побачене – їх основні зусилля були спрямовані на протилежне, на те, щоб вийти із проявлення. Та подібний, досить сумнівний підхід не є єдиним і неминучим, як це продемонструє Шрі Ауробіндо. Невипадково ним була створена попередня основа в фізичному, вітальному,

¹⁷² Вільям Блейк (1757-1827) – англійський поет, художник та гравер. – прим. перекл.

ментальному та психічному.

Таким чином Нірвана – корисна (але не обов'язкова) проміжна стадія переходу від звичного до іншого способу бачення. Вона допомагає покінчити із повною ілюзорністю нашого звичного життя. «Наче зачаровані вони вбачають в омані істину» – каже Маїтрі Упанішада (VII.10). Шрі Ауробіндо не використовує слово *ілюзія*, він просто каже, що ми живемо в *Невіданні*. Нірвана дійсно звільняє нас від нього, але тільки для того, щоб привести в Невідання іншого роду; одвічна проблема людства полягає в тому, що ми завжди борсаємося від однієї крайності до іншої, повинні відкинути одне заради іншого. Ось чому проміжні стадії можуть сприйматися, як завершення; саме так сталося з багатьма духовними переживаннями. А насправді – завершення не існує, існує лише *«постійне піднесення і розширення Істини»*¹⁷³. Беручи до уваги, що Нірвана відкриває двері в потойбічне, можна сказати, що в цілому нірванічна або релігійна стадія являє собою перший крок вічного розвитку, який виводить нас із хибного сприйняття світу, отже її мета, по суті, полягає в нашому вихованні. Але той, хто нарешті пробудився, істинно народжений, повинен приготуватися до наступної еволюційної стадії, відмовитися від релігійної зосередженості на «інших світах» задля зосередженості на Всеосяжній Тотальності. Тоді нема чого виключати, все просто розширюється. І саме тому шукач інтегральності повинен бути дуже уважним, адже будь-яке внутрішнє переживання, яке торкається найбільш потаємної суті нашої істоти, завжди здається абсолютно неспростовним, а тому – завершальним. Воно може нас зачарувати на будь-якому рівні, згадаємо, наприклад, слова Вівекананди¹⁷⁴ про Нірвану: «Океан безмежного спокою, без брижі, без подиху». Виникає величезна спокуса залишитися там, як в останній із можливих гаваней. Ось чому доцільно згадати пораду Матері всім шукачам: *«Який би характер не носило переживання, яким би сильним чи захоплюючим воно не було, ви ніколи не повинні дозволяти йому панувати над вами, переповнювати вашу істоту... Коли і як би ви не входили в контакт із будь-якою силою чи свідомістю, вищою за*

¹⁷³ Із збірки «Про себе», (On Himself, 26: p.102).

¹⁷⁴ Свами Вівекананда (1863-1902) – індійський мислитель, йог, релігійний реформатор, учень Рамакрішні. – прим. перекл.

вас, замість повної покори цій силі чи свідомості, ви завжди мусите пам'ятати – це лише одне із тисяч і тисяч можливих духовних переживань, отже, воно не може бути абсолютним. Яким би прекрасним воно не було, існують інші, іще більш прекрасні і дивовижні, яким би високим воно не було, ви в майбутньому здатні піднятися іще вище».

На протязі декількох місяців жив Шрі Ауробіндо в стані Нірвани, поки вдалося досягти чогось іншого. Може показатися дивним, що в цьому стані він продовжував щоденно готувати випуск газети, відвідувати таємні збори і навіть виступати із політичними промовами. Перед першим таким виступом в Бомбеї він поділився труднощами із Леле: *«Той запропонував мені молитися, але я був настільки поглинутий свідомістю Безмовного Брахмана, що не міг молитися. Він відповів, що це не так вже й важливо; молитися будуть він та дехто іще, а мені належить просто вийти на мітинг, зробити Намаскар [поклоніння] аудиторії, як Нараяні і чекати; промова прийде до мене не із розуму, а з іншого джерела»*.¹⁷⁵ Шрі Ауробіндо зробив точнісінько так, як було запропоновано, і: *«Промова з'явилася, начебто хтось її диктував. З того часу будь-яка промова, письмова робота, думка, а також зовнішні дії в той самий спосіб сприймались із джерела над розумом»*.¹⁷⁶ Шрі Ауробіндо вступив в контакт із Надсвідомістю. А зроблена в Бомбеї промова була дійсно досить цікавою. *«Спробуйте усвідомити силу, яка всередині вас, – звернувся він до войовничих націоналістів, – спробуйте вивести її вперед; так, щоб усе, що ви робите, стало не вашою дією, а дією Істини, що перебуває всередині вас. Що здатні вдіяти всі ці суди, чи можуть щось вчинити всі сили світу проти Того, що знаходиться в глибинах вашої істоти, проти Безсмертної, Ненародженої і Невмирущої Єдиної Суті, яку нездатен простромити меч і спалити полум'я?.. Це не можна ув'язнити чи відправити на шибеницю. Чого можна боятися, якщо ви усвідомлюєте Того, хто у вашій внутрішній глибині?»*¹⁷⁷

На світанку 4 травня 1908 року Шрі Ауробіндо витягли із ліжка

¹⁷⁵ Із спогадів А.Б. Пурані «Життя Шрі Ауробіндо», (Purani A.B.. Life of Sri Aurobindo, p.109).

¹⁷⁶ Із збірки «Про себе», (On Himself, 26: p.49).

під дулом пістолета британського поліцейського. Йому було тридцять шість. Тільки-но провалилася спроба замаху на життя англійського судді, який мешкав в Калькутті. Використана в спробі замаху бомба була виготовлена в саду, де Барин, молодший брат Шрі Ауробіндо, тренував «учнів».

¹⁷⁷ Із збірника «Промови», (Speeches, 1: p.664).

ЄДНІСТЬ

Шрі Ауробіндо був вимушений провести цілий рік в Аліпорській в'язниці, чекаючи на вирок. Він не був причетний до невдалої спроби замаху на вбивство; організація повстання не мала ніякого відношення до окремих поодиноких актів терору. *«Коли мене заарештували і терміново помістили в поліцейський відділок Лал Базар, моя віра тимчасово похитнулася, бо я не міг розгледіти сутність Його наміру. Тому в якийсь момент я завагався і звернувся до Нього в своєму серці: «Чому це трапилось зі мною? Я вірив, що мав покликання працювати для народу моєї країни, і до того, коли ця робота буде зроблена, перебуватиму під Твоїм захистом. Чому ж я тут, та й ще із таким звинуваченням?»* Пройшов день, другий, третій, поки зсередини надійшов голос: *«Чекай і дивись».* Тоді я заспокоївся і почав чекати. Мене перевели із відділка Лал Базар до Аліпору і на місяць посадили в одиночну камеру, ізолювавши від людей. Вдень і вночі чекав я там на голос Божий всередині, щоб дізнатися, що він має сказати мені і зрозуміти, що я повинен робити.. Пригадалося, що за місяць чи більше перед арештом приходив призов залишити будь-яку діяльність, усамітнитись і заглибитись в себе, щоб увійти з Ним в більш тісний зв'язок. Я проявив слабкість і не зміг погодитись із цим призовом. Моя робота [по визволенню Індії] була для мене дуже дорогою і в гордині власного серця я вважав, що без мене вона постраждає чи навіть провалиться і буде припинена; тому мені не слід залишати її. Тепер Він ніби знову заговорив зі мною, промовивши: *«Я розірвав за тебе ті кайдани, від яких в тебе не стало сили звільнитися, бо не в цьому полягає моя воля, ніколи в мій умисел не входило це продовжувати. Існує інша справа, яку тобі належить зробити, задля неї я і привів тебе сюди, щоб навчити того, що ти не зміг зробити самостійно, і*

*підготувати для моєї роботи».*¹⁷⁸ Ця «робота» полягала в реалізації космічної свідомості чи Єдності, в дослідженні планів свідомості, що вищі за план звичайного розуму, тобто, Надсвідомості. Це повинно було привести Шрі Ауробіндо на шлях Великої Таємниці. *«Я не схильний докладно розповідати про все те, що трапилось зі мною за той час, за винятком одного: день за днем Він розкривав переді мною Свої дива... На протязі дванадцяти місяців ув'язнення давав Він мені це знання».*¹⁷⁹

КОСМІЧНА СВДОМІСТЬ

На протязі місяців Шрі Ауробіндо перебував у стані, схожому на фантазмагоричний, безплідний сон на фоні Трансцендентної статичної Реальності. Проте досить дивно, що посеред цієї Пустоти, ніби виникаючи із неї, знову з'явився світ, тепер в новому обличчі; начебто кожного разу необхідно все втратити задля того, щоб знову знайти на більш високому рівні. *«Підкорений, підпорядкований, заспокоєний, звільнений від самого себе розум приймає саме Мовчання, як Всевишне [буття]. Але після цього шукач істини відкриває, що там для нього міститься чи знову створюється все... тоді порожнеча починає заповнюватись, із неї виникає чи туди проривається вся різноманітність Істини Божественного, всі аспекти прояву, численні рівні динамічної Нескінченності».*¹⁸⁰ Коли ми бачимо лише статичну Нескінченність, то перед нами тільки одне з облич Бога, якого ми вилучили з цього світу, хоча світ, який вважається вільним від Бога, можливо, є кращим за світ, який наповнений поважним та скорим на осуд Богом. Але як тільки Німа Тиша змиває усі наші урочистості, великі і маленькі, залишаючи нас на деякий час наповненими білою чистотою, ми знову знаходимо світ і Бога разом, на кожному рівні, в кожній точці, начебто вони ніколи не розлучалися, хіба що в крайнощах матеріалізму чи спиритуалізму. На подвір'ї Аліпорської в'язниці, під час однієї з прогулянок

¹⁷⁸ Із збірника «Промови», (Speeches, 2: p.3).

¹⁷⁹ Збірник «Промови», (Speeches, 2: p.7).

¹⁸⁰ «Синтез йоги», (The Synthesis of Yoga, 20: p.109).

[ув'язненого] відбулася ця зміна свідомості: «Я дивився на тюрму, яка ізолювала мене від людей, і вже не був в'язнем за її високими стінами; ні, мене оточував Васудева¹⁸¹. Я прогулювався під гілками дерева напроти моєї камери, та це не було дерево. То був Васудева, то був Шрі Крішна*, це він стояв наді мною, закриваючи мене своєю тінню. Я дивився на тюремні ґрати камери, на ту саму решітку, яка служила її дверима, і знову бачив Васудеву. Це Нараяна* стояв на варті, охороняючи мене. Чи я лежав на грубих ковдрах, які служили мені ложем і відчував руки Шрі Крішни, які обіймали мене, руки мого Друга і Священного улюбленого... Я дивився на ув'язнених, на шахраїв, злодіїв, убивць, дивлячись на них, я бачив Васудеву, це Нараяна перебував в цих затемнених душах і неправильно вживаних тілах. – Це переживання ніколи вже не залишить Шрі Ауробіндо. Слідство тривало шість місяців, із двома сотнями випадкових свідків і чотирма тисячами свідчень; на протязі цього часу Шрі Ауробіндо щоденно зачиняли в залізну клітку в центрі судової зали, але він вже не бачив навкруги ні ворожого натовпу, ні суддів. – Коли розпочався судовий процес, мене супроводжував той же внутрішній голос. Він казав: «Коли тебе кинули у в'язницю, чи не сповнилось відчаєм твоє серце, чи не заходивсь ти до мене в молитві, вигукуючи, де ж Твій захист? Подивись тепер на суддю, на прокурора». Я подивився, це вже не був суддя, у кріслі сидів Васудева, Нараяна, я подивився на прокурора, це був вже не прокурор, – там сидів і посміхався до мене Шрі Крішна. «Чи боїшся ти тепер? Я присутній в усіх людях і керую їхніми діями і трудами».¹⁸² Воістину, Бог не знаходиться поза межами Його світу, він не «створював» світ, а став світом, як про це кажуть Упанішади. «Він став знанням і невіданням, він став істиною і неправдою, Він став усім, що існує» (Таїтір'я Упанішада II, 6). «Цей світ наповнений істотами, які є його частинами» (Шветашватара Упанішада (IV, 10). «Для ока, яке бачить, усе є Єдиним, в божественному переживанні все є однорідною масою Божественного».¹⁸³

¹⁸¹ Тут і далі по тексту цитати – імена Божественного, – прим. автора.

¹⁸² В збірнику «Промови», (Speeches, 2: p.4,5).

¹⁸³ «Синтез йоги», (The Synthesis of Yoga, 20: p.285).

Ми можемо подумати, що все це – цілковито містичне переживання всесвіту, яке має мало чого спільного із нашою повсякденною реальністю; на кожному кроці ми стикаємось із потворністю і злом; увесь світ просто переповнений болем, придушеними стогами. Де в усьому цьому Божественне? Невже саме Божественне є варварством, яке завжди готове створити нові табори тортур? Невже цей всеохоплюючий, проникаючий усюди егоїзм, ця мерзотність, прихована чи та, що пихато виставляє себе напоказ – Божественне? О, ні! Бог не винен в усіх цих злочинах, він є досконалим, він не може бути учасником всього цього – *neti, neti*.¹⁸⁴ Бог настільки чистий, що він не від світу цього, для нього просто нема місця в бруді, де ми задихаємося...

«Ми маємо поглянути існуванню в обличчя, якщо наша мета полягає в тому, щоб прийти до правильного рішення, яким би це рішення не виявилось. А поглянути в обличчя існуванню означає поглянути в обличчя Богу, бо їх не можна розділити... Цей світ нашої битви та праці є несамовитим, небезпечним, руйнівним, поглинаючим, життя в ньому ненадійне, душа і тіло людини рухаються в ньому посеред постійної жахливої небезпеки; це світ, в якому із кожним кроком вперед, хочемо ми цього чи ні, щось знищується і ламається, де кожний подих життя одночасно є і подихом смерті. Покласти відповідальність за все, що ми вважаємо злом, що вселяє жах, на плечі напівмогутнього Диявола чи покласти це на плечі Природи, зводячи нездоланне протистояння між природою світу і Бога, наче Природа існує незалежно від Бога, чи звалити цю відповідальність на людину та її гріхи, начебто її голос був панівним при створенні цього світу чи вона могла створити будь-що проти волі Бога – все це вправні, зручні вигадки... Ми створюємо Бога Любові і Милосердя, Бога Добра, справедливості, праведності, доброчесності згідно із власними розумінням справедливості, доброчесності та праведності, а все інше, кажемо ми, – це не Він, це не Його справи, це було зроблено диявольською Силою, якій Він з якоїсь причини дозволив проявити злу волю; чи якимсь темним

¹⁸⁴ *Neti, neti* – не те і не це. Ця формула і метод Джняна Йоги (Йоги знання) відкидає усе тимчасове, скороминуще заради наближення до чистої, невизначеної суті, до Бога, – прим. перекл.

Аріманою насупроти нашому доброму Ормузду;¹⁸⁵ чи, нарешті, це стало наслідком помилки егоїстичної, гріховної людини, яка зіпсувала все, що спочатку було створено Богом досконало... Нам слід сміливо подивитися в обличчя реальності, зрозумівши, що саме Бог, не хтось інший, створив цей світ в Своєму бутті, створив таким, яким він є. Побачити, що Природа поглинає своїх дітей, Час пожирає життя створінь. Смерть є універсальним і неминучим явищем, а несамовитість сил Рудри¹⁸⁶ в людині і Природі – теж вища Божественність в одній із своїх космічних іпостасей. Ми повинні побачити, що Бог – щедрий творець, співчутливий, сильний, великодушний захисник одночасно є Богом пожирателем і руйнівником. Муки на ложі страждань і зла, на якому нас катують – теж його торкання, як і щастя, ніжність, насолода. І тільки коли ми подивимося на все очима абсолютної єдності, відчуємо цю істину в глибинах власної істоти, тільки тоді зможемо ми повністю розкрити і за цією маскою спокійний, прекрасний вираз обличчя всеблаженного Божества, а в торканні, яке випробовує нашу недосконалість, – дотик друга і вихователя духу в людині. Дисонанси світу є дисонансами Бога, тільки приймаючи їх, проходячи крізь них, зможемо ми досягти більш величних консонансів його всевишньої гармонії, вершин і хвилюючих просторів його чудес, його космічної Ананди. Адже істина – це основа справжньої духовності, а відвага – її душа».¹⁸⁷

Тоді заживлюється рана, яка, здавалося б, навіки розділяє світ між Сатаною та Небесами, нібито не існує нічого іншого, окрім Бога та Зла, а ми поміж ними – ми, «...неначе дитя, яке то пестять, то хльостають батогом, щоб направити до доброчесності».¹⁸⁸ Будь-яка дуальність – це бачення, в основі якого лежить Невідання. Не існує

¹⁸⁵ В релігії древніх персів Ормузд – верховний бог, уособлення світла, добра, творчого начала; він перебуває в постійній боротьбі із своїм братом, «темним богом» Аріманом, який уособлює сили зла. – прим. перекл.

¹⁸⁶ Одне із імен Божественного, –прим. автора.

¹⁸⁷ З роботи «Есе про Гіту», (“Essay on the Gita”, p.59, 516).

¹⁸⁸ З роботи «Життя божественне» (The Life Divine, 19: p.805).

нічого, крім *незчисленного Єдиного*¹⁸⁹ усюди, «божественні дисонанси» мають допомогти зростанню Божества всередині нас. Нехай так, але залишається досить великий розрив між цією, можливо, божественною недосконалістю та абсолютною Досконалістю. А чи не може бути це космічне Божественне якимось «усіченим», применшеним? А чи не спробувати нам десь знайти незаплямоване, трансцендентне, бездоганне Божественне? *«Якщо між духовним життям і життям в світі існує протилежність, то саме через цю прірву йому [шукачеві інтегральної йоги] належить прокласти міст, саме цю протилежність повинен він перетворити тут у гармонію. Якщо світом правлять плоть та диявол, тим більш значною є причина, за якої дітям Божественного слід залишатися тут і підкорити цей світ Богу та Духу. Якщо життя виявляється душевним розладом, це означає, що існує багато мільйонів душ, яким необхідно принести світло божественного розуму; якщо це мрії і вони є реальністю для внутрішнього буття багатьох мрійників, то їх слід підвести або до ще більш благородних мрій, або пробудити; а якщо це неправда – то введенням в оману слід принести правду»*.¹⁹⁰

Але повного переконання все ж не відчувається. Можна погодитись, що Бог перебуває в усьому цьому злі та стражданні, можна зрозуміти, що прихований Ворог, який катує нас, насправді є творцем нашої сили, таємним формувальником нашої свідомості; ми дійсно можемо бути «воїнами Світла» в цій темній царині, на зразок древніх ріші. Але чому все-таки темрява є першорядною? Чому Той, кого ми уявляємо вічно бездоганим та досконалим, став цим всесвітом, який навряд чи виглядає божественним? Для чого Йому знадобилася Смерть, Неправда, Страждання? Якщо це просто маска, то навіщо вона? Якщо все це тільки ілюзія, то навіщо уся ця жорстока гра? Та все ж, можливо, це – благословення, що Господь Бог не створив всесвіт у відповідності із нашими уявленнями про досконалість. Адже у нас існує так багато ідей відносно того, що таке «досконалість», яким Богові слід бути, а особливо – яким йому бути не слід! Якщо б таке сталося і ми відкинули все, що заважає, то від нашого світу нічого б не залишилося, окрім або одного великого

¹⁸⁹ «Савітрі», частина 1, книга 1, пісня 4 «Таємне Знання», (“Savitry”, 28: p.66).

¹⁹⁰ «Синтез йоги», (The Synthesis of Yoga, 20: p.313).

Нуля, який би, врешті, не зміг винести нечистоти навіть нашого власного існування, або – величезного військового табору. Мати якось наголосила: *«Доброчесність завжди придушувала складові частини життя; якщо б усі чесноти всіх країн скласти до купи, від життя навряд чи щось залишилося б»*. І насправді, нам відомий лише один вид досконалості, той, що виключає, а не обіймає усе існуюче; та досконалість – це вся *повнота*. Оскільки ми спостерігаємо в межах часу лише мить Вічності, оскільки ця мить не вмщує в собі все те, що б нам хотілося бачити, чим володіти, ми скаржимося на цей світ, проголошуючи його хибно створеним; але коли ми виходимо із притаманної нам миттєвості і вступаємо в Повноту Тотальності, все змінюється, ми сприймаємо Досконалість в самому процесі творіння. Цей світ іще не завершено, він знаходиться в стані *становлення*. Це поступове підкорення Божественного Божественним задля Божественного на його шляху становлення *того нескінченно більшого, чим нам належить стати* (із поеми «Савітрі»). Наш світ перебуває в процесі еволюції і еволюція має духовне значення і зміст.

*Earth's million roads struggled towards deity*¹⁹¹

Мільйонами земних доріг

Виборювався до божественності шлях

Що нам дійсно відомо відносно величної земної подорожі? Для нас цей шлях виглядає звивистим, жорстоким, брудним, але ж ми тільки-но народилися! Ми тільки-тільки вийшли із Матерії забруднені, маленькі, пригнічені стражданням, неначе бог, якого було поховано в гробниці і який більше не бачить, розшукуючи навпомацки, де право, а де ліво і на усе натикаючись. Але кому відомо, яке нове народження, яка відновлена пам'ять, які відновлені сили чекають на нас в самому кінці нашого шляху? Цей світ перебуває в стані створення, кінець всієї історії нам іще невідомий.

¹⁹¹ «Савітрі», Частина 1, книга 2, пісня 11 «Царства та Божества вищого Розуму», («Savitry», 28: p.260).

*Seek Him upon the earth...
For thou art He, o King. Only the night
Is on thy soul
By the own will. Remove it and recover
The serene whole
Thou art indeed...¹⁹²*

*Шукай Його ти на Землі...
Бо ти – це Він, о Царю. А ніч
Твою закрила душу
З твоєї ж волі. Зніми ж завісу
Та поверни прозорість цільну,
Якою ти насправді є...*

ЦЕНТРАЛЬНА ІСТОТА. ВСЕСВІТНЯ ОСОБИСТІСТЬ.

«Ти є Він» – в цьому полягає вічна істина. *Tam tвам aci* – ти є Те, цієї істини вчили древні Містерії, але її забули більш пізні релігії. Втративши головну таємницю, вони стали жертвами всіх видів помилкового дуалізму, замінивши незрозумілими містеріями величну і просту Містерію. «Я і Отець мій – одне», – проголосив Христос (Іоанн, 10, 30). «Я – це Він», *so 'хам*, – промовляють мудреці Індії; в цьому полягає істина, яку відкривають всі люди вільного духу, незалежно від того, звідки вони – зі сходу чи заходу, з минулого чи з сучасності. В цьому полягає вічний Факт, який всі ми мусимо для себе відкрити. Те «я», та особистість, яка затверджує свою тотожність із Богом, не є якимсь привілейованим індивідом. Не залишається вільного простору для маленької особистості, відокремленого «я» в цьому переможному розквітанні; мудреці Упанішад, ріші Вед, нарешті Христос ніколи не заявляли про свою одвічну монополію на стосунки із Богом. У дійсності – це голос усіх людей, сплавлений в єдиній космічній свідомості, адже всі ми є синами Божими.

Для цього Відкриття існує два шляхи чи два етапи. Перший полягає в тому, щоб знайти душу, психічну істоту, яка одвічно єдина із Божественним, є іскрою величного Світла. «Дух тут, в людині і Дух

¹⁹² Із збірника поезій та п'єс, ("Collected Poems and Plays, 5: p.311).

в Сонці – це Єдиний Дух, іншого не існує» – читаємо ми в Таїтір'я Упанішаді (X). «Не знає той, хто стверджує: «Він і я – це різне» (Бріхадаран'яка Упанішада, 1, 4, 10). Десь шість чи сім тисяч років тому Веди визначили таке народження внутрішнього Духу «народженням Сина». «Можна побачити червону сяючу субстанцію: величний бог вивільняється із темряви» (Ригведа V, 1, 2). Вражаюче могутніми словами проголошували ріші Вед вічну тотожність Сина і Отця, а також божественну трансформацію людини: «Визволяй отця свого, охороняй його своїм знанням, отець твій, ставши сином твоїм, буде народжувати тебе» (Ригведа V, 3, 9).

В момент духовного народження ми бачимо, що ця душа в нас є такою ж в усіх людських істотах, і не лише в них, але й в предметах, тільки в прихованому стані. «Він є дитям вод, дитям лісів, дитям предметів, які здатні і які не здатні рухатись. Він присутній навіть у камені» (Ригведа 1, 70, 20). Усе – єдине, бо Єдиний є усім. Чи не сказав Христос: «Це – тіло моє, це – кров моя», показавши на два найбільш матеріальні, земні символи, на хліб та вино? Проголосивши тим самим, що і Матерія є тілом і кров'ю Бога. Якщо б Він не був уже присутнім у камені, то як би міг з'явитися в людині, яким надприродним втручанням? Ми – результат еволюції, а не примхливих див. *«Тут [в природі людини] присутнє все минуле Землі... Сама природа людської істоти містить в собі матеріальну та вітальну складову, яка готує появу розуму, а також тваринне минуле, яке сформувало перші елементи складного комплексу людяності. І давайте не будемо стверджувати, що тільки після того, як Природа завдяки еволюції сформувала життя, тіло і тваринний розум людини, в цю створену форму зійшла душа... адже це передбачає існування прірви між душею та тілом, душею та життям, душею та розумом, якої насправді не існує; сама по собі Матерія є субстанцією і енергією духу і не могла б існувати, якщо би була чимось іншим, адже нічого не може існувати, якщо не являє собою субстанцію і енергію Вічного...»*¹⁹³. «Адже і німе, і сліпе, і грубе, а не тільки існування ментально усвідомленої людини чи тварини є Тим. Все це нескінченне творіння є процесом народження

¹⁹³ З роботи «Життя божественне» (The Life Divine, 19: p.677).

Духу в формі». ¹⁹⁴

Коли ми відкриваємо двері психічного, це стає першим етапом зняття вуалі з космічної свідомості. Але зростаюче психічне, зростаючу свідомість-силу, яка внутрішньо стає надзвичайно живою, щільною, могутньою, вже не задовольняє вузька індивідуальна форма. Відчуваючи себе єдиною з Тим, вона прагне бути такою ж безкрайньою, як Те, такою ж всевітньою, як Те, прагне віднайти власну природжену тотальність. *«Бути, бути у всій повноті є метою Природи в нас... а бути у всій повноті означає – бути усім, що існує»*.¹⁹⁵ Ми відчуваємо необхідність повноти буття, бо ми і є Повнота. Ідеал, який манить нас, мета, що направляє наші кроки, розташовані насправді не попереду, вони не притягують нас, а підштовхують; вони одночасно позаду, попереду, всередині. Еволюція – це вічне розквітання того, що завжди було квіткою в цвітінні. Якщо б у глибинах не існувало сім'я, нічого навіть не поворухнулося б, адже тоді нема того, що прагне. Це сім'я і є Потребою всевіту, воно є нашим *вічним буттям*. Це – наш брат світла, який іноді, коли все здається втраченим, проявляє себе; це – осяяна сонцем пам'ять, яка знову і знову торсає нас і не залишить в спокої, доки ми не віднайдемо знову наше Сонце. Це – наш космічний центр, *центральна істота*, в той час, як психічне є нашим індивідуальним центром. Але центральна істота не локалізована в якійсь певній точці; вона перебуває в усіх точках; незбагненим чином вона знаходиться в серці кожного створіння і одночасно обіймає усе. Всевишнім правом перебуває вона *всередині*, так само, як і зверху, знизу – усюди. Це – *велетенська точка*¹⁹⁶. Коли ми знаходимо її, знайдено все, все міститься там. *«Повнолітня»* душа знайшла своє джерело, виток; Син знову стає Отцем, вірніше, Отець, який став Сином, знову стає Собою. *«Відступають, розколюються, раптово осідають стіни, які ув'язнювали нашу свідому істоту; втрачається будь-яке відчуття індивідуальності і особистості,*

¹⁹⁴ З роботи «Проблеми переродження (реінкарнації)», (The Problem of Rebirth, 16: p.272).

¹⁹⁵ З роботи «Життя божественне» (The Life Divine, 19: p.1023).

¹⁹⁶ «Савітрі», («Savitry», 28: p.24).

*Простору і Часу, якоїсь діяльності чи дії законів Природи; більше не існує его, визначеної особистості чи тої, що не піддається визначенню, існує лише свідомість, лише буття, лише абсолютний спокій і блаженство; стаєш безсмертним, стаєш вічністю, стаєш безмежністю. Все, що залишається від індивідуальної душі – це гімн миру, свободи та блаженства, який вібрує десь у Вічності».*¹⁹⁷

Ми вважали себе маленькими, відокремленими один від одного, одна істота плюс інша істота посеред відокремлених об'єктів. Нам була необхідна ця відокремленість задля росту під нашими відокремленими оболонками, бо інакше ми залишилися б недиференційованою частиною всесвітньої плазми, членами сім'ї, які не мають власного життя. Завдяки такому відділенню ми стали свідомими. Але ми все ще не до кінця свідомі і страждаємо від цього відділення, відокремлення від інших, від самих себе, від об'єктів, адже знаходимось поза єдиною точкою, в якій все існує об'єднаним.

В одній із бесід з дітьми Мати сказала: *«Єдиний спосіб все виправити – це повернути усвідомленість, врятувати, це дуже просто. Існує лише єдине джерело. Цей виток є бездоганністю Істини, оскільки лише він дійсно існує. Зовнішньо [Це Джерело] проявляється проектуючись, розсипаючи себе, створюючи таким чином те, що ми бачимо, а також безліч маленьких, прекрасних, блискавичних розумів, що знаходяться в пошуку того, що поки не знайшли; та вони можуть знайти його, адже те, що вони шукають, знаходиться всередині них самих. Лікувальний засіб знаходиться в серці хвороби».*

Життя за життям в цій довгій еволюції, після достатньої кількості страждань, ставши достатньо дорослими, щоб ясно усвідомити – все надходить до нас ззовні, від Життя, більш величнього, аніж наше, від загального Розуму і Матерії, що безмежно ширші за нас, настає час свідомо стати тим, чим ми завжди були, не усвідомлюючи цього, – всесвітньою Особистістю.

«Навіщо ти обмежуєш себе? Відчуй себе мечем, що б'є тебе самого, але й обіймає своїми, яскравим світлом Сонця й танком нашої Землі... всім, що було і є, і прагне бути. Бо ти – Безмежність,

¹⁹⁷ «Синтез йоги», (The Synthesis of Yoga, 20: p.185).

ПІЗНАННЯ ЧЕРЕЗ ОТОТОЖНЕННЯ

Можна припустити, що ця космічна свідомість є різновидом поетичної і містичної надфантазії, чимось абсолютно суб'єктивним, не маючим ніякого практичного значення. Але спочатку нам слід внести ясність, а що ж ми вважаємо «об'єктивним» та «суб'єктивним», бо, наполягаючи на використанні так званого об'єктивного, як єдиного критерію істини, можна втратити увесь цей світ, який просто вислизне від нас. Адже і мистецтво, і живопис, і навіть наука на протязі останніх п'ятдесяти років залишають від непорушного, «об'єктивно існуючого» не більше крихти. Безумовно, в існуванні ростбіфу впевнитися простіше, аніж відчутти радість в останніх квартетах Бетховена, отже він є більш універсальним об'єктивним фактом. Але насправді подібне протиставлення лише применшує, збіднює, а не збагачує світ, воно є хибним. Суб'єктивність є більш високою, хоча й підготовчою стадією об'єктивності; якщо б кожний пересвідчився в реальності космічної свідомості чи хоча б відчув радість в квартетах Бетховена, то, можливо, в нашому світі було б менше варварства.

Шрі Ауробіндо не був тією людиною, яку задовольняють космічні мрії. Автентичність досвіду і його практична доречність можуть бути миттєво засвідчені дуже простою перевіркою, яка розкриває новий спосіб пізнання; він полягає в ототожненні. Ми знаємо об'єкт пізнання, бо *стаємо* цим об'єктом. Свідомість здатна переміститися у будь-яку точку *своєї* всесвітньої реальності, сконцентруватися на будь-якій істоті, події і миттєво внутрішньо знати все знати – так само, як ми знаємо биття власного серця. Адже все тепер відбувається всередині нас, а не іззовні, не існує відокремлення. Дуже давно Упанішади засвідчили: «Якщо пізнане Те, – пізнане все» (Шанділ'я Упанішада, II.2). Перші ознаки цієї нової свідомості достатньо помітні: «*Ви починаєте відчувати інших, як частину себе чи як різноманітні повторення себе, як те саме «я», лише видозмінене Природою в інших тілах. Чи, принаймні, відчуватимете себе в*

¹⁹⁸ Із вірша «Надлюдина», (Superman, 16: p.289).

більшому, всесвітньому «я», яке відтепер стає вашою величною реальністю. Практично все починає змінювати свою природу і зовнішній вигляд: сприйняття світу корінним чином змінюється в порівнянні із тими, хто зачинений у власному «я». Змінюється характер пізнання, він стає безпосереднім, таким, що не залежить від зовнішнього розуму і почуттів. Не те, щоб зникла можливість помилки, це неможливо поки хоч якась частина розуму залишається інструментом передачі знання, але виникає новий, широкий, глибокий вид переживання, бачення, пізнання, контакту з об'єктами; границі пізнання можуть бути розширені майже безмежно».¹⁹⁹

Власне кажучи, цей новий спосіб пізнання не відрізняється від нашого. Дійсно, переживання чи знання будь-якого роду, від суто фізичного до метафізичних висот, приховано є пізнанням через ототожнення: ми знаємо, бо є тим, що знаємо. Шрі Ауробіндо підкреслив: *«Істинне знання досягається не мисленням. Воно є тим, що ви собою уявляєте, чим ви стаєте».*²⁰⁰ Якщо б не існувало цієї прихованої тотожності, тієї єдності, яка перебуває в основі всього, ми не були б здатні знати хоч щось про цей світ і його істот. Рамакрішна, який кричить від болю і вкривається кривавими ранами від батога, коли поруч б'ють буйвола, психічне усвідомлення, що предмет заховано в певному місці, йог, який здатний вилікувати учня, знаходячись за сотні миль від нього, чи Шрі Ауробіндо, який запобіг проникнути в кімнату удару циклона, – це просто декілька вражаючих нашу уяву, але цілком природних явищ. Природною є не відокремленість, не відмінність, а та неподільна єдність всього, яка нами не сприймається. Тільки подібне здатне знати і відчувати подібне; тільки подібне може впливати і діяти на подібне. Ми можемо знати лише те, чим ми є: *«Розум не можна навчити чогось, якщо у вигляді потенційного знання, приховано це вже не існує в розквітаючій душі створіння. Таким самим чином вся досконалість, яка доступна зовнішній людині, є тільки реалізацією вічної досконалості її внутрішнього Духу. Ми знаємо про Божественне, стаємо Божественним, бо ми вже є Те в прихованій частині*

¹⁹⁹ Із збірки «Листи про йогу» (Letters on Yoga, 23: p.216).

²⁰⁰ Із спогадів А.Б. Пурані «Вечірні бесіди з Шрі Ауробіндо», (A.B. Purani: Evening Talks, p.180).

*природи. Будь-яке навчання – це розкриття, будь-яке становлення – це розгортання. Надбання себе є тайною; самопізнання і зростання свідомості – це засіб і процес».*²⁰¹

Ми залишалися відокремленими від світу і інших істот на протязі тисячоліть. Сформувавши власне еґо, кристалізувавши декілька атомів Величного Тіла, ми проголосили власне «я» проти усіх інших, які подібно нам скостеніли під кіркою еґо. Ставши відокремленими, ми вже не були здатні сприймати себе тим, чим первісно були в величній Материнській Єдності. І тому надалі винайшли очі, руки, відчуття, розум задля приєднання до того, що виключили із своєї великої Істоти; а тепер свято віримо, що без оцих очей, пальців, голів не можемо нічого знати; але все це лише ілюзія, яка виникла внаслідок відокремлення. Властиве нам нині непряме пізнання приховує, укриває від нас безпосереднє упізнавання, без якого наші очі, пальці, голови і навіть мікроскопи не здатні нічого ані сприйняти, ні зрозуміти, навіть працювати. Наші очі не є органом бачення, це орган розділення на частини. Коли у нас відкривається Око Істини, всі ці лінзи та інші «милиці» стають непотрібними. Нарешті, наша еволюційна подорож стає поступовим відвоюванням того, що ми самі засудили на заслання, починається відродження Пам'яті. Наш дійсний прогрес вимірюється не кількістю зроблених винаходів, які є просто штучними засобами повернення того, що ми зробили для себе чужим; він вимірюється тим обсягом всесвіту, який ми спроможні відновити і усвідомити, як частину себе.

А це і є радість, *Ананда*, бо бути усім означає володіти радістю усього, що існує.

*The bliss of a myriad myriads who are one*²⁰²
Блаженство міріад [створінь], які єдині

«Звідки з'явитися в ньому суму, як можна ввести в оману того, хто все і скрізь сприймає як Єдине?» (Іша Упанішада 7).

²⁰¹ «Синтез йоґи», (The Synthesis of Yoga, 20: p.48).

²⁰² «Савітрі», частина 1, книга 3, пісня 3 «Обитель Духу і нове Творіння», («Savitry», 28: p.325).

НАДСВІДОМЕ

ЗАГАДКА

Отже, нашу земну подорож окреслює потроєна зміна свідомості: відкриття психічної істоти або іманентного Духу, відкриття Нірвани або трансцендентного духу і відкриття центральної істоти або космічного Духу. Ймовірно, це і є дійсним значенням символу святої трійці «Отець-Син-Дух Святий» в християнській традиції. Ми не маємо на меті вирішувати, чий досвід є кращим, а хочемо самостійно впевнитися в ньому. *«Філософії та релігії дебатують відносно того чи іншого аспекту Бога; йоги, ріші та святі віддають перевагу тій чи іншій філософії або релігії. Наше завдання – не дискутувати, а реалізувати ці аспекти і стати ними, не наслідувати якийсь один аспект, виключаючи інші, а обійняти Бога в усіх Його аспектах і навіть за їх межами»*²⁰³ – саме в цьому полягає зміст інтегральної йоги. Та все ж, нам цікаво, чи немає за цим потрійним відкриттям чогось іще, адже яким би високим не здалося нам кожне з них в момент переживання, жодне само по собі не надає відчуття повного звершення, якого ми прагнемо. Принаймні якщо вважати, що і Земля, і індивідуум повинні брати участь в такому звершенні. Відкриття психічної істоти, наприклад, – це величне досягнення, ми починаємо усвідомлювати власну божественність, але воно залишається обмеженим індивідуальністю, не виходить за межі стін особистості, які ув'язнюють нас. Відкриття центральної істоти є всеосяжною реалізацією, всесвіт стає нашою власною істотою, але при цьому втрачається відчуття індивідуальності; дійсно, було б помилкою вважати, що саме містер Сміт перебуває посередині космічної свідомості і зазнає втіхи від того, що спостерігає, адже цього містера вже немає. Відкриття Трансцендентного є вельми високою

²⁰³ «Година Бога», (The Hour of God, 17: p.62).

реалізацією, але при цьому втрачається як відчуття індивідуальності, так і світу – не існує нічого, окрім Того, а воно вічно поза властивою людству грою [свідомості]. Теоретично можна стверджувати, що Отець, Син та Дух Святий – це Єдине; теоретично можна стверджувати будь-що, але на практиці, коли ми маємо відповідне духовне переживання, кожна з цих змін свідомості здається відрізаною від інших величезною прірвою. Доки ми не знайдемо практичного шляху примирення існуючого потрійного з'явння між пантеїзмом, індивідуалізмом та монізмом²⁰⁴, звершення неможливе ані для індивідуальності, ні для світу. Недостатньо знайти індивідуальний центр, покинувши повноту світу, чи знайти тотальність світу, втративши індивідуальність; не кажучи вже про переживання всевишнього Спокою, в якому тануть як індивідуальність, так і світ. З приводу останнього переживання великий Рамакрішна якимось вигукнув: «Я не хочу бути цукром, я хочу їсти цукор!» В цьому хаотичному, спустошеному світі, де ми мусимо діяти, зустрічатися з усім віч-на-віч, проходити певне становлення, нам слід перш за все *бути*. Без буття наші перетворення стають в пануючому хаосі просто марнотратством. Але й без становлення наше буття розчиняється, перетворюється на «*блаженний Нуль*»²⁰⁵. А без існування індивідуальності, яке реальне значення можуть мати всі ці дивовижні реалізації, адже нас вже нема? Ось яке протиріччя слід розв'язати, причому не в філософських термінах, а в термінах життя, нашої здатності і сили діяти. Здається, що і понині шлях примирення цих протиріч так і не знайдено; ось чому всі релігії і послідовники духовних вчень помістили трансцендентного Отця на вершині ієрархії, поза всім цим злосчасним хаосом, спонукаючи нас шукати повноту, якої ми прагнемо, десь в іншому місці. Однак, інтуїція вказує нам, наділеним тілом істотам, які прагнуть тотальності, що можливість цієї абсолютної повноти *повинна* існувати в тілі, інакше б ми її не прагнули. Не існує того, що ми називаємо «фантазіями»,

²⁰⁴ Пантеїзм – ототожнення Бога з природою; індивідуалізм – принцип, за яким сприйняття індивідууму вважаються найвищими, найбільш значущими; монізм – визнання першопричиною буття тільки чогось одного, наприклад, або матерії (матеріалістичний монізм), або духу (ідеалістичний монізм) – прим. перекл.

²⁰⁵ Із «Синтезу йоги», (The Synthesis of Yoga, 20: p.320).

існують лише відстрочені реальності, істини, які чекають на свій час. Жюль Верн є свого роду свідченням цього. Так от, чи не чекає на нас ще одна, четверта зміна свідомості, яка здатна змінити все?

В залізній клітці посеред зали суду Шрі Ауробіндо досяг кінця існуючого шляху. Одне за одним він реалізував Іманентне, Трансцендентне і Всесвітнє – клітка містила в собі хіба що тіло: в своїй свідомості він за власною волею перебував всюди. Але, можливо, він пригадував юнака на ім'я Ауробіндо, в тілі якого, починаючи з Кембриджу і проведених на Заході років, послідовно акумулювалась і зростала та свідомість, для якої зараз стала реальністю Свідомість нескінченна; але саме тіло залишалось таким же, як і мільйони інших тіл, було підвладне тим же законам Природи, відчувало голод, спрагу, час від часу хворіло і поступово, але неминуче, наближалось до розпадання. Свідомість є безкрайною, сяючою, безсмертною, але внизу все залишається без змін. І завдяки далекоглядності, завдяки тому, що його вже не могли ввести в оману маски моральності і порядності, він, заглянувши в підсвідомість, розгледів в нижній частині безмежної Свідомості гримасу, вищир тварини, незайманий матеріальний бруд під сяючим ореолом. Внизу все продовжувалось, як і завжди, не змінилося нічого. А, можливо, він дивився по іншу сторону клітки і бачив всі свої інші «я», які продовжували осуджувати, ненавидіти, страждати. Чи є хтось врятований, поки не врятоване все? І що ця нескінченна Свідомість насправді *зробила* для всіх цих людей? Так, вона бачить, знає, але що *вона* здатна зробити? Чи не покинув він Бароду задля дії, задля конкретних справ? А тепер він спостерігав все в своїй безмежній свідомості, переживав безмірну радість наверху, сприймаючи як *«сміється чиста радість на вершинах Абсолюту»*²⁰⁶, але що могла ця радість зробити, якщо внизу все було зовсім не так, як наверху? Внизу все залишалось, як і завжди, страждало, вмирало. Він не слухав суддів, навіть не відповідав на запитання, від яких залежало його життя; він тільки прислухався до Голосу, який повторював: *«Я веду тебе, не бійся. Звернися до тієї Роботи, задля якої я привів тебе у в'язницю»*. І тому Шрі Ауробіндо сидів у клітці, заплющивши очі,

²⁰⁶ Рядок із «Савітрі»: *“And joy laugh nude on the peaks of the Absolute”*, частина 2, книга 6, пісня 2 «Шлях Доли та проблема болю», (“Savitrī”, 29: p.454).

продовжуючи пошук всередині. Чи не існує тотальність наверху, яка може бути також повнотою внизу? Невже шлях закінчується цим «золотим безсиллям»? І в чому тоді зміст всієї цієї подорожі?

З якоїсь незрозумілої причини душа входить в цю Матерію чи стає цією Матерією, а потім дуже повільно, на протязі віків вивільняється з неї; вона зростає, завдяки своїм відчуттям, мисленню, досвідам отримує індивідуальність; все в більшій мірі вона знову повертає собі приховану божественність, свою свідомість-силу, щоб врешті повністю усвідомити себе і повернутися до власного Джерела, трансцендентного, космічного чи нірванічного, в залежності від її прихильності і долі. Невже вся ця нескінченна сага складена лише простомлюючий перехід від Божественного до Божественного через темне чистилище Матерії? Але навіщо ж все-таки чистилище? Чому цієї Матерії? Навіщо взагалі було входити в неї тільки задля того, щоб потім із неї вийти? Хтось може сказати, чи варті наприкінці космічні або нірванічні блаженства всіх труднощів, пов'язаних із подорожжю до них? Можливо, це так і є, але поки що Земля страждає; наверху можна перебувати в осяянні всевишнього блаженства, але внизу продовжують поширюватися і процвітати муки, хвороби і смерть; наша космічна свідомість, не кажучи вже про Нірвану, ні на йоту не змінили хід земної еволюції. Інші скажуть, що кожній людській істоті на Землі треба це зробити, пробудитися від стану гріха – нехай так, але, знову ж, чому саме тут, якщо треба звільнитися від земних гріхів? Ми говоримо про «гріхопадіння», про Адама та Єву, про якийсь абсурдний перворідний гріх, який нібито зруйнував все те, що Бог на початку створив досконалим, проте все є Богом! І райський змії, якщо такий там був, був Богом, і Сатана з його Пишнотою і Ділами²⁰⁷ – теж саме. Нема нічого, окрім Нього! А якщо так, то неville Він настільки неотесаний, щоб несвідомо і настільки безпорадно упасти, а потім страждати усупереч власному бажанню; або настільки жорстокий садист, щоб грати у власну помилку, а потім заради забави звільнити Себе від Своєї ж помилки? Невже Земля – це просто помилка? Якщо в Землі немає змісту *для Землі*, то страждання світу не мають значення *для світу*, якщо це місце існує лише для того, щоб ми пройшли очищення від якоїсь безглуздої помилки, тоді ніхто і нічого

²⁰⁷ Так у автора: «...Satan and his Pomp and his Works». – прим. перекл.

– ані всевишне блаженство, ні абсолютний екстаз не здатні виправдати цю марну інтерлюдію, безглуздий проміжний епізод. Богу нема чого було входити в Матерію, якщо його метою було вийти з неї; для Бога не існувало потреби в Смерті, Стражданні, Невіданні, якщо ці Смерть, Страждання та Невідання не несуть самі в собі *свій власний зміст*; якщо ця Земля, це тіло – не просто знаряддя очищення чи втечі, якщо кінець кінцем вони є місцем Таємниці, яка все змінить.

*I climb not to thy everlasting Day
Even as I have shunned thy eternal Night...
Thy servitudes on earth are greater, King,
Than all the glorious liberties of heaven...
Too far thy heavens for me from suffering men.
Imperfect is the joy not shared by all.²⁰⁸*

*Не прагну увійти в твій вічний День,
Хоч й стережуся Ночі вікової...
Бо поневолення Землі, вагоміше, о, Царю,
Аніж небес усі свободи дивні...
Занадто, як на мене, небеса твої
Далекі від людських страждань,
Неповна радість, котра не для всіх.*

До того ж, якщо поглянути пильніше на цю загадку, на це зернятко душі, навколо якого обертається уся містерія, то слід погодитись: щонайменше «спасати» душу – не треба; вона є вічно вільною, чистою, вона навічно є спасенною у власному світлі. В той момент, коли ми вступаємо в душу із широко відкритими очима, то, безумовно, бачимо – вона витончено божественна, сповнена світла, її не зачепив увесь той бруд, який накидано зверху. А от Землю спасати необхідно, вона вже просто переобтяжена, спасати необхідно життя, воно вмирає. Де знаходиться те сім'я, що здатне здійснити Визволення? Де Сила, що визволить? В чому полягає

²⁰⁸ Із поеми «Савітрі», (“Savitry”, 29: p.685-686). В рядках наведені слова Савітрі із передостанньої, одинадцятої книги в заключній, третій частині поеми «Книга незгасаючого дня: вибір Душі і найвище Звершення» – прим. перекл.

істинне спасіння світу? Послідовники духовних вчень праві в своєму бажанні пережити всевишню легкість душі, але праві і матеріалісти, котрі збивають Матерію в намаганні вирвати дива із збитої щільності. Але вони не володіють Секретом. Ніхто не володіє Таємницею. Дива перших не мають тіла, а дива других – душі.

Тіло, так, саме тіло, яке спершу здавалося лише затемненим інструментом, що існує лише для вивільнення Духу, як це не парадоксально, – саме воно може стати місцем непізнаної тотальності Духу: *«Те, що здається інструментами, є ключем до таємниці, без нього самі Основи Основ нездатні розкрити власного секрету»*.²⁰⁹ «Звернися до своєї роботи», – мовив голос. А робота ця полягала не в тому, щоб тішитися в космічному блаженстві, а шукати тут, в цьому тілі і для Землі новий шлях, який би об'єднав в єдиній формі свідомості свободу Трансцендентності, живу безмірність Космічного і радість індивідуальної душі на більш досконалій Землі і в більш істинному Житті. Адже *«...істинна зміна свідомості є такою, що поміняє фізичні умови світу, зробить із нього нове створіння»*. Це – слова Матері.

УМОВИ ВІДКРИТТЯ

Якщо ми прагнемо «змінити фізичні умови світу», а значить – так звані природні закони, яким підкоряється наше життя і увесь світ, якщо хочемо здійснити таку зміну силою свідомості, необхідне виконання двох умов. По-перше, ми повинні працювати у власному тілі, не шукаючи ніякого порятунку в потойбічному і не намагаючись це тіло покинути, бо саме воно є точкою входження свідомості у Матерію. По-друге, ми повинні прикласти зусилля, щоб відкрити той принцип, той закон свідомості, який матиме силу трансформувати цю Матерію. До сих пір, в чому легко пересвідчитись, жодна із відомих людству форм свідомості чи її рівнів не мали сили здійснити подібну зміну – ані ментальна, ні вітальна, ні фізична. Правда, завдяки абсолютній дисципліні деяким індивідуумам вдалося кинути виклик законам природи: подолати силу тяжіння, холод, голод та інше. Але, по-перше, це були індивідуальні зміни, які неможливо передати

²⁰⁹ Із «Синтезу йоги», (The Synthesis of Yoga, 20: p.110).

іншим; а по-друге, такі зміни насправді не трансформують Матерію: закони, які управляють тілом, в своїй основі залишаються незмінними; деякі специфічні ефекти, які зовнішньо виглядають надприродними, лише тимчасово накладаються на природу. З цього приводу можна пригадати приклад події, яка сталася з іще одним революційним йогою, із яким товаришував Шрі Ауробіндо. Того одного разу покусав скажений пес. Використовуючи силу свідомості, він миттєво блокував дію вірусу і продовжував жити звичним життям, наче нічого не сталося (доцільно мимохідь зауважити, якщо б стан свідомості того йогога був досконалим, його просто не міг би покусати собака). Одного дня, під час особливо бурхливого політичного мітингу, він втратив самовладання і, шаленіючи від гніву, звернувся до одного з ораторів. Декілька годин поспіль він вже вмирав в агонії сказу. Його сила дозволяла лише *контролювати* власну свідомість і в ту мить, коли його свідомість похитнулася, все, як і раніше, пішло звичним шляхом; адже закони тіла не змінилися, на них лише на деякий час «наділи намордник». Тому та зміна, яку мають на увазі Шрі Ауробіндо та Мати, передбачає не досягнення більш-менш довготривалої дії «надприродних» сил, які лише драпірують дію сил природних; вона передбачає зміну самої людської природи і умов її фізичного існування; це не є контролем, це є справжньою трансформацією. Крім того, якщо ми прагнемо, щоб подібна реалізація охопила усю Землю, то цей новий принцип існування, який Шрі Ауробіндо назвав супраментальним, повинен остаточно *затвердитися* в кожному із нас; спочатку в декількох індивідуумах, а потім, завдяки розповсюдженню, свого роду «зараженню», – в усіх, хто готовий його сприйняти. Певною мірою подібно тому, як природно і остаточно затвердилися на Землі принципи розуму і життя. Іншими словами, він означає створення на планеті божественного надлюдства, яке вже не буде підкорятися законам невідання, страждання та [фізичного] розкладання.

Ця справа може здатися надто грандіозною, навіть фантастичною, але тільки тому, що наше бачення обмежено рамками лише кількох десятиліть. А в дійсності, це відбувалося б у повній відповідності із ходом еволюційного процесу. Якщо ми визнаємо всю земну еволюцію еволюцією Духу у формах, якщо всі людські переродження є

ознаками зростання душі і Духу в людських істотах, то може виникнути сумнів: чи завжди Дух буде погоджуватись із властивою людству вузькістю, обмеженістю? Можна також запитати, чому Він мусить наприкінці шляху просто повернутися до властивої Йому надземної Слави і Радості, які для Нього не було ніякої необхідності покидати; адже кінець кінцем Світло завжди там – вічне, незмінне. Навряд чи подібне може стати завоюванням для Духу! Але Матерія... саме тут повинні бути створені небеса. Може бути, Він прагне досягти того самого Тріумфу та Радості в умовах, які здаються повною протилежністю його умовам – в житті, яке оточили облогою смерть, невідання, темрява, в численних відмінностях світу, а не в чистій і незаповненій єдності? В такому випадку це життя, ця Матерія зможуть нарешті віднайти власне значення; тоді вони перестали б вважатися чистилищем чи пустим переходом в потойбічне, а сприймалися б *лабораторією*, в якій крок за кроком за допомогою матерії, рослинного світу, тварин і, нарешті, завдяки зростаючій усвідомленості людських істот, Дух розгортає надлюдство, бога. *«Душа іще не завершила всього, що для неї визначено, досягнувши рівня існуючого людства; вона все ще повинна продовжувати розвиток цього людства до його вищих можливостей. Очевидно, що душа, яка вибирає притулком недорозвиненого примітива із племені карибів, апаша²¹⁰ Парижу чи американського гангстера іще не вичерпала необхідності народження в людському тілі, не розвинула в усій повноті значення людяності, не опрацювала до кінця відчуття Сам-Чит-Ананди у всесвітній Людині; те саме можна сказати про душу, що обирає притулком сповненого віталізму європейця, який зайнятий енергією виробництва та вітальними насолодами; а також про душу азіатського селянина, який поглинутий рутинним колом домашнього та господарського життя. Можна резонно сумніватися чи увінчують розквітавання та вершину духу в людині Платон або Шанкара. Ми схильні вважати, що це має бути границею, бо вони і інші здаються найвищою точкою, яку може досягнути людський розум. Та, можливо, це – ілюзія, яка породжена нашими сьогоднішніми можливостями... Душа має минуле, що*

²¹⁰ Кариби – група індіанських племен Південної Америки. Апаш – людина, що належить до декласованих елементів суспільства у Франції, хуліган, злодій. – прим. перекл.

*існувало до появи на Землі людської істоти, в неї є і надлюдське майбутнє».*²¹¹

Шрі Ауробіндо не є теоретиком еволюції, він – її практик. Ми трохи забігли уперед в обговоренні цього питання тільки задля того, щоб пролити трохи світла на його розвиток навіпамацки у аліпорській в'язниці. Там він зміг упевнитись, що ця блаженна космічна безмежність не є тим місцем, де може бути зроблена хоч якась робота; для цього треба знову повернутися вниз, в тіло, повернутися покірливо і шукати саме там. Все ж, може виникнути питання: якщо трансформація має бути здійснена свідомістю, а не якимись зовнішніми засобами, чи існує для цього що-небудь вище рівня космічної свідомості? Чи не є цей рівень вершиною сходів, а значить – граничною межею сили? Подібне питання є абсолютно доречним, якщо ми прагнемо зрозуміти хід практичного процесу відкриття і, кінець кінцем, самі здійснити його. Відповідь може включати два зауваження. По-перше, недостатньо досягти вищих сил свідомості, повинен існувати *хтось* здатний їх втілювати; в іншому випадку ми станемо схожими на шукача, який виявляє просто неймовірних створінь – але за допомогою... бінокля. Де той самий «хтось» в космічній свідомості? Там нікого немає. Іще краще здатна пояснити це сучасна аналогія: можна послати космічну ракету до Сонця, досягаючи тим самим вершини світу, але це не стане вершиною звершення для людської істоти, бо вона не зрушила в цьому процесі ані на дюйм. Ракета покидає межі впливу Землі. Подібним же чином йог, зосередившись на *єдиній* точці своєї істоти, концентрує енергії, ніби в кінчному соплі ракети, пробиває свою зовнішню оболонку і з'являється десь в іншому просторі, в іншому космічному чи нірванічному вимірі.

*One-pointed to the immaculate Delight,
Questing for God as for a splendid prey,
He mounted burning a cone of fire.*²¹²

²¹¹ З роботи «Життя Божественне», (The Life Divine, 19: p.761).

²¹² «Савітрі», частина 1, книга 1, пісня 5 «Йога свободи і величі Духу», («Savitry», 28: p.79-80). В оригіналі автор надає лише останній рядок уривку, ми наважилися дати трохи ширший фрагмент. – прим. перекл.

*Односпрямований у чисте Щастя,
До Бога прагнучи в величних молитвах,
Вознісся вверх полум'яним стовпом.*

І все ж, *хто* реалізував космічну свідомість? Не йог, адже він продовжує їсти, пити, спати, інколи хворіє, а також вмирає, як і всі люди-тварини²¹³. Це – не він, а лише крихітна точка його істоти переживає космічну свідомість, саме та точка, на якій він так палко концентрувався, щоб пробити свій панцир. Інші частини його істоти, вся його людська земна природа, яку він виключив із свого духовного переживання, яку приборкував чи придушував задля кращої концентрації на цій єдиній точці відходу, не бере участі у досвіді космічної свідомості, хіба що через опосередковане випромінювання. Ось чому Шрі Ауробіндо прийшов до першого, дуже важливого висновку: недостатньо лінійної реалізації лише в одній точці, необхідна *глобальна реалізація* в усіх точках, яка б охоплювала всю без винятку людську істоту. А ось що відмічає з цього приводу Мати: *«Якщо ви хочете змінити власну природу, свою істоту і брати участь в створенні нового світу, то традиційного прагнення, односпрямованого лінійного зусилля вже недостатньо; вам необхідно охопити все, все вмістити в своїй свідомості»*. Звідси і поняття «інтегральна йога», «повна йога» – *пурна йога*. Ми намагалися позбавитися індивідуальності, цієї обтяжливої ноші, що заважала нашому бажанню переміститися у духовну чи космічну широчінь, але без неї ми нічого не можемо зробити для Землі; ми не здатні принести вниз ті скарби, що існують вверху. *«Існує дещо більше, ніж просте руйнування оманливого панцира індивідуальності і вихід в Нескінченність»*²¹⁴. Ось чому услід за Шрі Ауробіндо ми схиляємося до висновку: *«Придушення індивідуальності цілком може стати придушенням бога в людській істоті»*.²¹⁵

Друге, спостереження [відносно умов відкриття] є іще більш

²¹³ Так у автора: «...like all human animals» - прим. перекл.

²¹⁴ Із роботи «Есе про Гіту», (Essays on the Gita, p.646).

²¹⁵ Із «Синтезу йоги», (The Synthesis of Yoga, 20: p.185).

важливим. Повернемося до аналогії з космічною ракетою: вона здатна пройти крізь земну атмосферу в будь-якій точці і досягти Сонця, причому – незалежно від того, де стартувала, з широти Нью-Йорку чи з екватору. Нема необхідності здиратися на Еверест, щоб встановити там стартовий майданчик! Так само, йог здатен реалізувати стан космічної свідомості в будь-якій точці чи на будь-якому рівні своєї істоти – в розумі, серці, навіть в тілі – адже космічний Дух присутній всюди, в кожній точці всесвіту. Переживання може розпочатися будь-де, на кожному рівні, при концентрації на камені чи горобці, на ідеї, молитві, почутті чи на тому, що люди зневажливо іменують ідолом. Космічна свідомість не є найвищою точкою свідомості людини; щоб її досягти, ми не піднімаємось над індивідуальним, а виходимо із нього. Навряд чи необхідно підніматися в свідомості чи ставати Плотіном²¹⁶, для того, щоб досягти універсального (всесвітнього) Духу. Навіть – навпаки, чим менш ментально розвиненою є людина, тим простіше для неї досягти такого переживання. У пастуха під зірками чи рибалки Галілеї²¹⁷ для цього є більше шансів, ніж для усіх філософів світу, взятих разом. В такому випадку, чи варто людині розвивати свідомість, якщо народний містицизм спрацьовує краще? Ми мусимо зізнатися: або всі ми знаходимося на хибному шляху, або всі ці містичні витівки із втечею [від світу] не вичерпують всього змісту еволюції. З іншого боку, якщо погодитись, що правильний еволюційний курс полягає в прояві піків земної свідомості в таких фігурах, як, наприклад, Леонардо да Вінчі, Бетховен, Олександр Великий [Македонський], Данте, то ми знов таки мусимо визнати – жоден із цих великих людей не зміг змінити життя. Отже, вершини розвитку розуму чи серця не дають чогось більшого, ніж досягнення вершин космічних; в пошуках ключа до загадки та сили змінити світ необхідний *новий принцип* свідомості. Причому він *не повинен розривати цілісність*: якщо ланка зв'язку виявиться порушеною і буде втрачена індивідуальність, то ми знову поринемо у космічну чи

²¹⁶ Плотін – древньогрецький філософ-ідеаліст, найвидатніший представник неоплатонізму. Його вчення увібрало в себе досягнення майже всіх давньогрецьких філософських шкіл. Неоплатонізм Плотіна — остання велика філософська система античності. – прим. перекл.

²¹⁷ Історична область, де перебував і проповідував Ісус. – прим. перекл.

містичну дисперсію, втративши таким чином зв'язок із Землею. Усвідомлення Трансцендентності та Єдності, безперечно, є обов'язковою основою духовної реалізації, без цього ми уподібнимось тим, хто намагається звести будівлю, не заклавши фундамент. Але це повинно бути зроблено при дотриманні принципу еволюційної безперервності, необхідна еволюція, а не революція. Іншими словами: нам слід вийти, при цьому – не виходячи. Замість ракети, що закінчить своє існування, зникнувши в сонці, ми мусимо «загарпунити» Сонце всевишньої свідомості і мати спроможність доставити його вниз, до всіх без винятку точок нашої земної свідомості. *«Найвищим є знання, яке усвідомлює і приймає Бога як у всесвіті, так і поза межами всесвіту; Інтегральною є йога, яка, знайшовши Трансцендентне, здатна повернутися у [проявленій] всесвіт, зберігаючи оволодіння, підтримуючи силу для руху уверх і вниз по величних сходах буття».*²¹⁸ Це подвійне сходження, здатність свідомості індивідууму рухатися як уверх, так і униз, є найважливішим принципом супраментального відкриття. Але на цьому шляху Шрі Ауробіндо мав доторкнутися до невідомої пружини, до джерела, яке змінить усе.

ПІДЙОМ СВДОМОСТІ

Недостатньо просто описати відкриття Шрі Ауробіндо, необхідно також зрозуміти, яким чином воно може стати досяжним для нас. Проте, дуже важко накреслити схему, сказавши: «Це і є шлях», адже духовний розвиток завжди узгоджений із природою кожного індивідууму. І для цього є підґрунтя: ми вивчаємо самих себе, а не іноземну мову, а двох однакових натур не існує. *«Ідеал, який я ставлю перед нашою йогою, не накладає ніяких пут на духовне життя і прагнення. Духовне життя неможливо описати жорсткими визначеннями чи обмежити фіксованими ментальними правилами; духовне життя постає безкрайм полем еволюції, неосяжним царством можливостей, які значно ширші, ніж в царинах, які нижче нього, із сотнями областей, тисячами типів, стадій, форм, шляхів, різновидів духовних ідеалів, рівнів духовного*

²¹⁸ Із «Синтезу йоги», (The Synthesis of Yoga, 20: p.14).

прогресу».²¹⁹ З цієї причини можливо лише означення декількох дороговказів, і ми маємо надію, що кожен сам знайде особисту провідну нитку, яка вкаже його особистий шлях. Треба завжди пам'ятати, що істинний метод його полягає в тому, щоб ухопити і не випускати нитку *власної* свідомості, «сяючу нитку», як казали ріші (Ригведа X.53), йдучи за нею до самого кінця.

Оскільки космічна свідомість та Нірвана не дають нам того еволюційного ключа, який ми шукаємо, давайте продовжимо наш пошук і зробимо це разом із Шрі Ауробіндо в Бароді, де він перервав його перед двома величними переживаннями. Перший крок – це підняття в Надсвідомість. Вже говорилося: як тільки в розумі шукача встановлюється тиша, як тільки він заспокоює власне вітальне і звільняється від [постійного] заглиблення в фізичне, його свідомість відходить від незчисленних видів активності, з якими вона непримітно змішувалася, розсіюючи себе, і здобуває незалежне існування. Вона стає чимось на зразок відокремленого ества всередині істоти, компактною Силою із постійно зростаючою напругою. І чим більше вона зростає, тим менше її влаштовує обмеженість тіла; можна помітити, як вона випромінює себе назовні, спочатку під час сну, потім на протязі медитацій і нарешті – коли наші очі широко відкриті. Але цей рух назовні не є, так би мовити, просто горизонтальним, в напрямку загального Розуму, Вітального та Фізичного; свідомість намагається також рухатися *уверх*. Це намагання піднятися не обов'язково стане результатом усвідомленої дисциплінованої практики; це може бути природним, спонтанним прагненням (ніколи не слід забувати, що наші зусилля в цьому житті є продовженням інших численних спроб в багатьох попередніх життях, саме цим пояснюється нерівномірність розвитку окремих індивідуумів і неможливість встановлення фіксованих правил). Ми можемо мимовільно відчувати над головою щось привертаюче нашу увагу, схоже на простір чи світло, щось на зразок намагніченого полюсу, який стає джерелом всіх дій, думок, зону концентрації над головою. Шукач істини заспокоїв розум не для того, щоб стати байдужою колодою, його тиша не є мертвою, вона – жива; він настроюється *уверх*, бо відчуває там життя. Тиша не є закінченням, вона – засіб, на

²¹⁹ Із збірки «Про Йогу, том 2» (On Yoga II, Tome 2, p.739).

зразок того, як знання нот стає засобом, що дозволяє оволодіти музикою, різною музикою. День за днем, завдяки зростаючій конкретності свідомості, він отримує сотні ледь помітних досвідів-переживань, які виникають із Тиші наверху. Можна ні про що не думати, як раптом думка перетинає розум – навіть не думка, а легенький проблиск – і стає точно відомо, що необхідно зробити і як це повинно бути зроблено, до найменшої подробиці, начебто частини головоломки встали на місце; і все це з абсолютною безперечністю (внизу все сумнівно, будь-яка проблема має щонайменше два рішення). Або його може торкнутися ледь помітний імпульс: «Піди та відвідай того-то», він іде і «зовсім випадково» виявляється, що тому потрібна його допомога; чи: «Не роби цього», він наполягає на своєму – і з ним трапляється неприємність. Або без будь-якої причини «ноги несуть його» до певного місця і там він зустрічається саме із тими обставинами, які йому так необхідні. Або, припустимо, треба вирішити якусь проблему; він залишається нерухомим, внутрішньо безмовним, спрямованим угору, – і приходить відповідь, ясна і неспростовна. Коли він говорить або пише, то може досить реально відчувати над головою певний простір, із якого він витягує думки, неначе світлу нитку із кокону: він залишається нерухомим під потоком, просто транскрибуючи його, в той час як у його власній голові нічого не ворухнеться. Але, якщо дозволити розуму хоч трохи втрутитися, все зникає чи, радше, викривлюється, адже розум, маючи невірну звичку мавпування, намагається імітувати горні вказівки, приймаючи власні кволі спалахи за істинні осяяння. Чим більше шукач істини набуває вміння дослухатися до цих легких велінь згори і довіряти їм (вони не галасливі, не наказуючі, навпаки, ледь-ледь сприймаються, щось на зразок подиху; вони більш схожі на відчуття, ніж на думку, а також дивовижно миттєві), тим надалі частішими, точними і непереборними вони стають. Поступово він доходить до розуміння, що всі його дії, навіть зовсім несуттєві, можуть безпомилково скеровуватися із безмовного джерела вгорі, що всі його думки породжуються саме там, світлі і безсумнівні; в ньому, в середині починає народжуватися *спонтанне пізнання*. Його життя починає перетворюватися на постійну низку маленьких див. *«Якщо б люди змогли вловити хоча б проблиск тих нескінчених насолод, тих досконалих сил, тих осяяних сфер спонтанного пізнання, того*

*широкого спокою нашого буття, які чекають на нас на шляхах, які іще не підкорені нашою тваринною еволюцією, вони б залишили все і не заспокоїлись доти, поки не заволоділи б цими скарбами. Але вузьким є шлях, важко піддаються зусиллям двері, і страх, недовіра, скептицизм – ці вірні вартіві Природи – напоготові, не даючи нам покинути її пасовиська».*²²⁰

Коли зона вгорі стає конкретною, живою, подібною протяжності світла над головою, шукач відчує внутрішній потяг увійти з ним в більш тісний зв'язок, вирватися на волю, бо із болісною гостротою почне відчувати наскільки вузькими і штучними є розум і життя внизу, неначе карикатура. Він відчує, що натикається на все навкруги, що всюди він не дома, що все – слова, ідеї, відчуття – є неправдивими, все дратує. Все це – не *те*, завжди не *те*; завжди не влучно, завжди приблизно, завжди неповно. Інколи уві сні, попереджувачим знаком ми можемо опинитися у величному яскраво палаючому світлі, настільки яскравому, що мимоволі закриваються очі. *В порівнянні із ним сонце здається темним* – казала Мати. Ми повинні дозволити цій Силі всередині нас, цій Свідомості-Силі, яка навіщомацки проторує собі шлях уверх, рости; нам слід надихати її власним прагненням чогось іншого, більш істинного життя і знання, більш правдивих відносин із світом та іншими істотами. *«І найвеличніший прогрес – в зростанні прагнення»*²²¹. Нам слід відкинути всі ментальні побудови, які кожної миті намагаються вкрасти сяючу нитку. Ми повинні залишатися у постійному *стані відкритості*, бути вищими за ідеї, адже ми прагнемо не ідей, а простору. *«Ми повинні не тільки розрізати на шматки сільця розуму і відчуттів, а й уникнути також пастки мислителя, теолога, засновника церкви, уникнути тенет Слова та рабства Ідеї. Все це є всередині нас, очікуючи нагоди обгородити дух стіною із форм; але ми завжди повинні іти за межі, завжди відмовлятися від меншого заради величнішого, кінцевого, заради Нескінченності; ми повинні бути готовими слідувати від осяяння до осяяння, від переживання до переживання, від одного стану душі до іншого... Ми не повинні*

²²⁰ Із збірки «Думки та афоризми», (“Thoughts and Aphorisms”, 17: p.79).

²²¹ Рядок із «Савітрі»: *His greatest progress is a deepened need*, частина 1, книга 2, пісня 4 «Царства нижчого Життя», (“Savitry”, 28: p.143).

також прив'язуватися навіть до тих істин, які вважаємо самими надійними, адже вони є лише формами і вираженнями Несказанного, який відмовляється обмежувати себе будь-якими формами та виразами; ми повинні завжди перебувати відкритими для вищого Слова зверху, яке не обмежує себе своїм власним змістом, відкритими світлу Мислення, яке здатне містити в собі всі протилежності». ²²² І одного дня, завдяки нашому палаючому прагненню, нашому стану на зразок маси стисненого газу, двері, розламаючись, нарешті піддаються. Свідомість піднімається, – каже Мати, – ламаючи жорсткий панцир там, в районі маківки голови, і ви виходите в світло. ²²³

*Above was an ardent white tranquility*²²⁴
Був наверху палаючий і білий спокій

Це переживання прориву в Надсвідомість, перехід із минулого, яке зв'язує нас по руках і ногах, до майбутнього, яке здатне бачити, є відправною точкою йоги Шрі Ауробіндо. Замість буття внизу, вічно обтяженого, ми перебуваємо наверху, дихаючи повними грудьми. «Свідомість більше не знаходиться в тілі і не обмежена ним; вона відчуває себе не тільки над ним, а й простягнутою у просторі; тіло перебуває нижче цього вищого буття, воно обгорнуте своєю розширеною свідомістю... воно постає лише умовою в широті істоти, її інструментальною частиною... в остаточній реалізації цього вищого буття наверху по суті вже нема повернення вниз, за винятком лише частини свідомості, яка може спускатися для роботи в тілі чи на нижчих рівнях, в той час як [основна] частина ества, яка постійно перебуває нагорі, здійснює контроль над усім, що відбувається та робиться». ²²⁵

²²² Із «Синтезу йоги», (The Synthesis of Yoga, 20: p.315).

²²³ Зрозуміло, що йдеться не про злам фізичного тіла; все це відбувається в тонкому тілі. – прим. перекл.

²²⁴ «Савітрі», частина 1, книга 2, пісня 10 «Царства і Божества нижчого Розуму», («Savitry», 28: p.239).

²²⁵ Із збірки «Про Йогу, том 2» (On Yoga II, Tome 2, p.246).

ЕКСТАЗ?

Після того, як прорив здійснено, необхідно неквапливо і систематично продовжувати [розпочату роботу]. Дійсно, перший порив свідомості полягає в подальшому стрімкому зльоті безпосередньо вверх, туди ніби щось притягує, надаючи відчуття нескінченного підйому, на зразок зльоту в ракеті, який кульмінує в певного роду сяючу нірвану. Блаженство, яким супроводжується це розквітання у вищій точці (чи в тому, що нам здається вищою точкою), це танення є настільки непереборним, що спуск і пошук чогось на проміжних рівнях здається просто недоречним; все, чого хотілося б – залишатися спокійним, наскільки це можливо, щоб ніщо не могло занепокоїти цей чарівний стан Миру. Фактично ми навіть не помічаємо якісь проміжні рівні між виходом в маківці голови і злиттям на вершині; трохи засліплений, схожий на новонароджене дитя, яке вперше відкриває очі, шукач істини не в змозі щось упізнати у цій суцільній чи голубуватій білості, і невдовзі втрачає опору під ногами. Іншими словами, він впадає в транс, в стан екстазу, як це називається на Заході чи в стан *самадгі*, як це називають в Індії. Проте, коли він виходить із того стану, то знаходить себе абсолютно таким же, як і раніше. *«В своїй квапливості досягти... (шукач) вважає, що між думаючим розумом і Найвищим немає нічого; він заплющує очі в самадгі, намагаючись прорватися між усім, що насправді знаходиться в проміжку, навіть не помічаючи ці величні, осяяні царини Духу. Можливо, він досягне своєї мети, але тільки для того, щоб заснути в Нескінченності».*²²⁶

Зрозуміло, після повернення, шукач скаже, що це – дивовижний, неописаний, найвищий стан. І, врешті, буде правий, але, як зауважила одного разу Мати, *«... ви можете говорити про це все, що завгодно, оскільки просто нічого не пам'ятаєте... Коли ви виходите із свого свідомого стану і вступаєте в ту частину власної істоти, яка повністю не усвідомлена чи, радше, із зоною, з якою у вас немає усвідомленого зв'язку, ви впадаєте в самадгі... Ви перебуваєте в безособовому стані, так би мовити, у стані неусвідомленості; цілком природно, що саме тому ви нічого не пам'ятаєте, адже ви*

²²⁶ Із «Синтезу йоги», (The Synthesis of Yoga, 20: p.28).

нічого не усвідомлювали». Шрі Ауробіндо говорив, що екстаз – це просто більш висока форма неусвідомленості. Може так статися, що те, чому ми дали назву Трансцендентного, Абсолюту чи Всевишнього, є зовсім не тим, що часто описується, як екстатичне згасання, що останнє є лише обмеженням нашого *теперішнього* стану свідомості. Твердження: «Тут закінчується світ і розпочинається Трансцендентність», начебто між ними існує провалля, виглядає абсурдним. Приміром, для пігмея Трансцендентне може розпочинатися з елементарного висновку розуму: сума букв K+I+T дає слово KИT; а світ для нього, можливо, зникає на рівні, що не вище навіть інтелекту. А насправді – ніякого провалля немає, воно існує лише в нашій свідомості. Можливо, еволюційний розвиток означає саме дослідження все більших і більших просторів свідомості всередині невичерпного Трансцендентного, яке насправді розташовано не над, і взагалі, не поза межами цього світу, а усюди тут, яке поступово розкриває себе перед нашими очима. Адже якщо доісторична Трансцендентність розташувалася колись над протоплазмою, потім над амфібією, мавпою, а після цього над людиною, то це зовсім не означає, що вона залишила світ протоплазми, щоб ретируватися все вище і вище в якійсь постійній гонці власного вилучення; саме ми залишили примітивну свідомість заради життя у віддаленому майбутньому, у все тій же всюдисущій Трансцендентності.²²⁷

Замість того, щоб непритомніти у вищій точці (чи точці, яка сприймається вищою), вважаючи екстаз символом прогресу, шукачеві істини слід зрозуміти, що це є ознакою неусвідомленості і постаратися розкрити справжнє життя, приховане за цим засліпленням. *Докладайте зусиль для розвитку власної внутрішньої індивідуальності, – казала Мати, – і ви отримаєте можливість входити в ті самі зони повністю свідомими,²²⁸ отримувати радість від контакту із вищими сферами, не втрачаючи усвідомленості, не*

²²⁷ На даній стадії нашого дослідження неможливо щось додати з цього приводу. Потрібен супраментальний досвід, щоб знайти ключ для вирішення цього помилкового протиставлення. – прим. автора.

²²⁸ Виділено автором, – прим. перекл.

повертаючись звідти з пустими руками замість досвіду.²²⁹ А Шрі Ауробіндо наполягав: *«Саме в пробудженому стані повинна прийти та закріпитися ця реалізація... Переживання і транс мають свою корисність для розкриття істоти та її підготовки, але істинне оволодіння реалізацією настає лише тоді, коли вона є постійною в пробудженому стані»*²³⁰. Мета, яку ми переслідуюмо – це стан інтегрального опанування, а не духовний ескапізм, не ухилення від дійсності, а таке оволодіння можливе лише при безперервній усвідомленості. Коли ми впадаємо в екстаз, то загублюємо «когось», хто міг би стати мостом між силами наверху і безсиллям внизу.

Після того, як у аліпорській в'язниці Шрі Ауробіндо пробив панцир у маківці голови, він розпочав методичне дослідження планів свідомості, що розташовані над звичайним розумом, подібно тому, як у Бароді вивчав плани свідомості, що розташовані нижче. Він продовжив після перерви там, де зупинилося сходження по величних сходах свідомості, які без розривів і екстатичних інтерлюдій простягаються від Матерії до тієї непізнаної точки, де він і насправді розкриє щось нове. Адже *«...найвища істина, інтегральне самопізнання досягається не самозасліплюючим стрибком в Абсолют, а наполегливим і терплячим переходом за межі розуму»*.²³¹

ІСТОТИ І СИЛИ

Постійно, не усвідомлюючи цього, ми отримуємо вплив і надихання із цих вищих, надсвідомих сфер, які виражають себе всередині нас у вигляді ідей, ідеалів, прагнень чи витворів мистецтва; таємно вони

²²⁹ Примітка автора: «Дехто вважає, що термін «екстаз» слід замінити терміном «енстаз» (у автора “ecstasy” та “enstasy”). Та чи перебуває людина «в собі», тільки знаходячись поза собою? Адже «екстаз» – від «ex-stare» – буквально означає «бути поза межами тіла чи сприйняття світу». А простіше, – наша мета полягає в тому, щоб «бути в собі» не перебуваючи «поза межами себе». Тільки в тому випадку, коли вищий досвід проходить в нашому тілі, посеред повсякдення, можна дійсно вжити термін «енстаз». Інакше, цей термін заводить в оману, хоч і вдало ілюструє прірву, яку ми створили між життям та Духом».

²³⁰ Із збірки «Листи про йогу» (Letters on Yoga, 23: p.743).

²³¹ Із «Синтезу йоги», (The Synthesis of Yoga, 20: p.281).

формують наше життя, наше майбутнє. Так само постійно і не усвідомлено ми отримуємо вітальні і тонкі фізичні вібрації, які кожної миті визначають наше емоційне буття і відносини із світом. Відокремлена замкненість в індивідуальному, особистому тілі є лише упертою зоровою ілюзією; а насправді ми у всіх відношеннях є пористими і буквально купаємося в універсальних силах подібно анемоні²³² в морі. *«Людина інтелектуально (= нерозсудливо)²³³ щєбече про поверхові зовнішні наслідки, приписуючи їх всі своєму «сповненому величі Я», ігноруючи той факт, що його істинно високе «Я» заховане дуже далеко від його бачення, заховане вуаллю тьмяно виблискуючого інтелекту та туманних випарів його вітальних емоцій, почуттів та поривів»²³⁴*. Наша виняткова свобода полягає в тому, щоб піднятися до вищих планів за допомогою індивідуальної еволюції. А наша єдина роль зводиться до транскрипції і матеріального втіленні істин того плану, до якого ми належимо. Для кращого розуміння механізму всесвіту доцільно звернути увагу на два важливих моменти, які є спільними для усіх планів свідомості, від найвищого до найнижчого.

Перший з них полягає в тому, що всі ці плани залежать від нас чи від того, що ми про них думаємо, не більше, ніж море залежить від анемони; вони існують *незалежно* від людини. Сучасна психологія виходить із того, що всі рівні буття змішані між собою в так званому «колективному несвідомому»; і звідти, неначе з величезного капелюха фокусника у випадковому порядку витягуються будь-які архетипи чи неврози. В цьому вона виказує відсутність достатньої проникливості: по-перше, сили цих планів зовсім не є несвідомими (за винятком нас самих), вони напрочуд свідомі, безумовно більш свідомі, аніж ми; по-друге, ці сили не є «колективними» – в тому сенсі, що являють собою продукт людства не більше, ніж море є продуктом діяльності анемони. Скоріше, фронтальна людина є продуктом тієї Неосяжності, яка існує поза нею. *«Градації свідомості*

²³² Анемона - трав'яниста рослина із квітками різного кольору. – прим. перекл.

²³³ Вставка автора. – прим. перекл.

²³⁴ Ниродбаран «Листування із Шрі Ауробіндо» (Nirodbaran. Correspondence with Sri Aurobindo, Vol. II, p.119).

– це загальні всесвітні стани, які не залежать від світосприйняття суб'єктивної особистості; скоріш, світосприйняття суб'єкта визначаються градацією плану свідомості, в якому воно формується згідно із архетипом власної природи чи своєю еволюційною стадією». ²³⁵ Як і завжди, лише людина здатна перевернути все догори ногами, поставивши себе в центрі всесвіту. Але все це не є справою завжди спірних теорій, це є предметом досвіду, який здатний отримати кожний. Якщо ми залишимо тіло і в свідомому стані увійдемо в ці плани, то чітко зрозуміємо: вони існують за межами нас, на кшталт того, як увесь зовнішній світ існує поза межами місця, де живемо ми. Існують з усіма силами, істотами і навіть регіонами, які не мають нічого спільного із нашим земним світом. Це засвідчують цілі цивілізації, повідомляючи про те символічними знаками, викарбуваними чи змальованими на стінах і в храмах, цивілізації, які, можливо, були менш винахідливими в порівнянні із нашою, але мали аж ніяк не менше здорового глузду, ніж ми.

Другий важливий момент безпосередньо стосується свідомих сил та істот цих планів. Зразу ж проведемо лінію розмежування між забобонами чи навіть містифікаціями, які виникають завдяки нашому «колективному» вкладу, та істиною. Як і завжди, вони суттєво перемішані. І тут, більше, ніж будь-коли, шукачеві істини слід озброїтися *ясною строгістю*, про яку так часто згадував Шрі Ауробіндо. Він не повинен сплутувати надрозум і нерозумність. На практиці, коли ми свідомо вступаємо в ці плани – уві сні, медитації чи у випадку обміркованої екстериоризації [виходу із тіла] – то можемо мати два типи сприйняття: у вигляді безособових потоків сил, які можуть бути більш або менш світними; або у формі індивідуальних істот. Але вони є формами прояву одного й того ж. *«Стіна між свідомістю та силою, між безособовістю та уособленням стає значно тонкішою при виході за межі покривала матерії. Якщо спостерігати якийсь процес з позиції безособової сили, то сприймається енергія за роботою, яка діє задля досягнення певного результату. Якщо ж подивитися на те саме з позиції існування істоти, сприйматиметься істота, яка володіє, керує та використовує силу, або ж є представником і використовується*

²³⁵ Із збірки «Листи про йогу» (Letters on Yoga, 22: p.235).

*свідомою силою, як інструментом певної дії чи вираження... Сучасна наука встановила: якщо ви спостерігаєте за рухом енергії, то з одного боку він сприйматиметься і діятиме як хвиля, з другого боку, – як маса часток; причому і хвиля, і маса часток діятимуть у властивій їм спосіб. Деякою мірою подібний принцип спостерігається і тут».*²³⁶

Ось чому дехто із шукачів ніколи не бачитиме істот, лише світні сили; а інший завжди сприйматиме лише істот, не спостерігаючи ніяких сил. Все залежатиме від їхньої внутрішньої схильності, від форми їх прагнення, від релігійного, духовного і навіть культурного підґрунтя. Саме тут бере початок суб'єктивність, а з нею – і можливість всіляких змішень і забобонів. Але суб'єктивність не повинна підривати досвід, як такий; вона є лише ознакою, що те саме можна спостерігати і передавати по різному, в залежності від нашої природи. Чи бачили колись двоє художників той самий пейзаж однаково? Знавці із природних та надприродних явищ вважають, що критерієм істинності мусить бути незмінна постійність результатів досвіду, але це більше підходить до критерію його одноманітності; постійна різноманітність досвідів доводить, що ми маємо справу із живою істиною, а не із якоюсь дерев'яною, на яку схожі наші ментальні та фізичні істини. Крім того, ці свідомі, високо свідомі сили здатні за власною волею приймати будь-яку форму, не задля того, щоб ввести нас в оману, а для того, щоб зробити себе доступними для специфічної свідомості саме тієї особистості, яка відкривається їм чи благає до них. Християнський святий, який має видіння Пресвятої Діви Марії і індуїст, якому постає видіння богині Дурги²³⁷, можливо, сприймають одне й те саме; вони можуть увійти в контакт з тим самим планом свідомості, із однаковими силами, але, очевидно, що богиня Дурга нічого не значитиме для християнина. З іншого боку, якщо та сама сила проявляє себе в чистому стані, тобто як світна безособова вібрація, вона стає недоступною ані поклоннику Богородиці, ні побожному Дурги; вона нічого не скаже їхньому

²³⁶ Із збірки «Про Йогу, том 2» (On Yoga II, Tome 2, p.197).

²³⁷ Дурга – одна із найбільш шанованих богинь в індуїзмі, дружина бога Шиви, який входить в тріаду верховних богів індуїзму, втілення його енергії (шакті). – прим. перекл.

серцю. Обоження теж має свої правила, адже не кожний є настільки розвиненим, щоб відчувати напругу любові, яка наповнює крихітну точку золотого світла, що не має форми. Але іще більш дивовижним є те, що поет, такий як, наприклад, Рембо чи Шеллі²³⁸, входячи в контакт із *тими самими* планами, знову ж таки побачать дещо абсолютно інше у тому ж самому; зрозуміло, що ні Дурга, ні Діва Марія можуть не викликати особливого інтересу у поета, замість цього він може сприйняти величні вібрації, пульсації світла чи кольорових хвиль, які в ньому позначаються напруженістю поетичної емоції. Можна пригадати рядки із Рембо:

*«O, happiness, o, reason,
I drew aside the azure of the sky, which is blackness,
And I lived as a golden spark of natural light».*²³⁹

*О, щастя, о, здоровий глузд,
Покинув я блакить небес, що стала темнотою,
І жив неначе іскра золота у справжнім світлі.*

Подібне емоційне сприйняття могло дійсно прийти з тих самих планів свідомості чи, інакше кажучи, мати ту ж саму частоту коливань, що і у індуського чи християнського містика, хоча поетична транскрипція вібрації виглядає дуже далекою від того, що здатне викликати релігійне вірування. Математик, якому вдалося раптово, у новій формі розпізнати побудову всесвіту, теж, можливо, доторкнувся до тих самих висот свідомості, тих же вібрацій одкровення. Адже ніщо не трапляється «випадково», все звідкись надходить, із якогось плану свідомості, і кожен із них має свою довжину хвилі, свою світлову напругу і частоту коливань; можна увійти в той самий план свідомості, в те саме осяяння у тисячу різних

²³⁸ Артюр Рембо (1854-1891) – французький поет-символіст XIX сторіччя; Персі Біші Шеллі (1792-1818) – англійський поет епохи романтизму. – прим. перекл.

²³⁹ Із поезії Артюра Рембо «Одне літо в пеклі» в перекладі на англійську мову; курсив автора. Оригінальна версія, представлена у французькому виданні книги Сатпрема виглядає так: «O bonheur, ô raison, j'écartai du ciel l'azur, qui est du noir, et je vécus, érinçelle d'or dela lumière nature», – прим, перекл.

способів.

Той, хто вийшов чи вважає, що вийшов за межі стадії релігійних форм сприйняття, може захопитися за висновок, нібито всі особисті форми є оманливими чи належать до рівнів нижчого порядку, що лише безособові сили є істинними; та подібний висновок – лише помилка нашої людської логіки, яка завжди намагається зводити все до якоїсь одної універсальної концепції. Видіння Дурги є аж ніяк не більш оманливим, ніж поезія Шеллі чи рівняння Ейнштейна, які знайшли своє підтвердження лише через десять років. Помилка і забобон починається із твердження, що *тільки* Пречиста Діва – істинна чи такою є *тільки* Дурга або *тільки* поезія. Об'єднуючою істиною, яка несе примирення, може стати сприйняття того, що всі ці форми є породженням одного й того ж божественного Світла, його різних рівнів.

Але не слід впадати і в протилежну помилку, вважаючи, що так звані безособові чи імперсональні сили є механістичними. Їм властива насичена внутрішня напруга, теплота, світла радість і вони частіш за все викликають відчуття особистості, яка просто не має зовнішнього вигляду. Кожний, хто мав внутрішнє переживання потоку, повені золотого світла чи розквітання сапфірної блакиті, чи сяяння чистого білого світла, не має сумніву, що із цим золотом надходить Знання, із цією блакитною лазур'ю – сила, яка сама себе підтримує, а за чистою білістю – несказанна Присутність. Деякі сили здатні торкнутися нас, немов посмішка. Тоді дійсно стає зрозумілим, що протиставлення між імперсональним та персональним, між свідомістю та силою є лише утилітарною відмінністю прагматичної людської логіки, а вона має дуже мало спільного із реальністю; немає ніякої необхідності спостерігати якусь особу для того, щоб знаходитись в присутності Особистості.

По суті єдиним і невід'ємним залишається відкриття себе вищим планам всесвітнього буття; а коли це зроблено, кожна особистість отримує у відповідності із його чи її потребою, здатністю вмістити чи особливим прагненням. Усі суперечки між матеріалістами та послідовниками духовних вчень, між філософами та поетами, художниками, музикантами є просто дитячими іграми людства, яке тільки народжується, в якому кожен прагне, щоб всі інші підпадали

під його власний шаблон. Коли ми досягаємо випромінюючої Істини, то бачимо – Вона здатна вмістити все без усіляких конфліктів; кожен є Її дитиною: містик отримує радість від кожного його серцю Єдиного, поет має поетичну радість, математик – радість математичну, живописець сприймає кольорове одкровення. І все це – духовні радості.

Незважаючи на це, «ясна строгість» залишається могутнім захистом, оскільки, на жаль, далеко не кожний має здатність підніматися у вищі регіони, де сили є чистими. Набагато простіше відкритися на вітальному рівні, який представляє собою світ величної Сили Життя, бажань та пристрастей (він добре відомий медіумам та окультистам); там нижчі сили залюбки і без зусиль, у вражаючих, засліплюючих кольорах набувають зовнішнього вигляду божественності або страхітливих форм. Якщо шукач істини є чистим, він так чи інакше розпізнає містифікацію і його невеличке психічне світло розчинить всі загрози та надто яскраві міражі вітальної мелодрами. Але як взагалі можна бути впевненим у власній чистоті? Ось чому не слід уперто і невідступно йти за особистими уявленнями та вподобаннями; слід тільки прагнути все більш і більш високої істини, дозволяти Їй проявляти себе в будь-якій формі, яку вибере Вона; в цьому полягатиме запорука від помилок та забобонів.

Тепер можна зробити спробу в загальних рисах описати ці рівні надсвідомого так, як вони сприймаються тими, хто не поступився екстатичній несвідомості і, як Шрі Ауробіндо, сприймав їх в [свідомому] духовному переживанні. Форми, образи завжди є обмеженими, вони пов'язані із певною традицією, епохою (втім і вони мають своє місце і власну істину). Те, що знаходиться найближче до універсальної істини, має дуже мало спільного із формами, – головним є випромінюючі світло вібрації. Вживаючи поняття «вібрації», ми жодним чином не маємо на увазі мертві хвилі квантової фізики; йдеться про рухи світла, які сповнені неслуханної радості, любові, знань, краси; яким властиві всі ті якості, що постають найвищими проявами людської свідомості, релігійної чи ні.

A light not born of sun or moon or fire,

*A light that dwelt within and saw within
Shedding an intimate visibility...*

*Не сонцем, і не місяцем, і не вогнем
Народжене це світло,
Світло живе всередині і бачить там,
І робить потаємне зримим...²⁴⁰*

ПЛАНИ РОЗУМУ

Перед тим, як досягти супраментального плану свідомості, який є початком вищої півсфери буття, шукач істини перетне декілька ментальних регіонів чи світів. Шрі Ауробіндо поіменував їх у висхідному порядку так: вищий розум, осяяний розум, інтуїтивний розум та надрозум. Безумовно, можна було б використати і іншу термінологію, головне, що кожній із поименованих чотирьох зон відповідають дуже специфічні переживання; кожен, хто здатен на свідоме сходження, може переконатися в цьому.

Теоретично ці чотири зони свідомості належать до Надсвідомого. Сказано «теоретично», бо поріг надсвідомого для різних особистостей може суттєво відрізнятись. Для одних вищий чи навіть осяяний розум не є надсвідомою зоною, це частина їх нормальної пробудженої свідомості. А для декого – розум, який просто здатен раціонально розмірковувати, все ще залишається досить довгою перспективою подальшого внутрішнього розвитку. Іншими словами, лінія розділення надсвідомого і інших планів має тенденцію зміщуватися вгору в ході еволюційного розвитку. Якщо підсвідоме постає нашим еволюційним минулим, то Надсвідоме існує в вигляді еволюційного майбутнього, яке поступово перетворюється на звичайний стан нашої пробудженої свідомості.

Ми не будемо намагатися дати тут опис того, що ці вищі плани свідомості являють самі по собі, незалежно від людини. Кожен із них – це цілий всесвіт буття, набагато просторіший та активніший за Землю, наша ментальна мова не здатна адекватно їх змалювати;

²⁴⁰ «Савітрі», частина 2, книга 7, пісня 5 «Віднаходження Душі», («Savitry», 29: p.525).

необхідна мова провидця або поета – «інша мова», як сказав Рембо. Шрі Ауробіндо зробив це в «*Savitri*», своїй епічній поемі, яка вже не раз згадувалась, і до якої знов відсилаємо нашого читача:

*A million lotuses swaying on one stem.
World after coloured and ecstatic world
Climbs towards some far unseen epiphany.*²⁴¹

*Мільйони лотосів один колише стебель.
У прагненні палкім за світом світ
Угору сходить, у невидиму духовну яв.*

Але ми можемо розказати, що ці плани несуть людині, як вони можуть змінити наше сприйняття світу, якщо піднятися до них.

Звичайний розум, який всім нам добре відомий, сприймає речі послідовно, лінійно, одна за одною. Він не здатен зробити стрибок, це спричиняє розрив в його логіці, ставить його в глухий кут: все стає незв'язним, ірраціональним, туманним. Він не здатен розглядати одночасно більше, ніж щось одне, інакше впадає в протиріччя; якщо він в полі свідомості визнає якусь істину чи факт, це означає автоматичне виключення всього, що відрізняється від цієї істини чи факту; він працює на зразок затвору фотооб'єктиву, який одномоментно пропускає лише одне зображення. Все, що не є частиною бачення у цю саму мить, належить вже до мотлоху помилок, фальші чи неуцтва. Ось чому буквально все є частиною системи невблаганних протиріч: біле порівнюється із чорним, істина протиставляється неправді, Бог – Сатані; звичайний розум просувається, наче осел по дорозі, увагу якого привертає лише один пук трави за іншим. Коротко кажучи, звичайний розум невпинно подрібнює на шматочки простір і час. Чим нижче спускатися по сходах свідомості, тим дрібнішими стають ці шматочки. Можна припустити, що для жука усе, що перетинає його шлях, з'являючись, припустимо, справа, є майбутнім; воно перетинає лінію його теперішнього часу і зникає наліво, у минулому. Людина, яка стоїть

²⁴¹ «Савітрі», частина 1, книга 2, пісня 12 «Небеса Ідеалу», («Savitry», 28: p.279).

над жуком із одною ногою зліва, а другою, одночасно, справа, є, виходячи із логіки жука, явищем надприродним і неприйнятним; адже одночасно перебувати тут, а також в минулому і майбутньому неможливо, значить уся людина просто не існує. Наше віконце затвору є трохи ширшим, минуле і майбутнє вже не розташовані зліва і справа у просторі, вони змінюються на вчора і завтра в межах часу; в порівнянні із жуком ми виграли новий вимір буття – «час». Але існує інший, супраментальний стан свідомості, який здатен іще більше розширити віконце, опинитися над учора і завтра, над часом, над протиставленнями; в ньому одночасно сприймається минуле, наявне і майбутнє, чорне та біле, істинне і так зване неістинне, добро і так зване зло, всі наші «так» і «ні». Усі протиставлення є лише результатом подрібнення часу на шматочки. Ми кажемо про помилку, бо просто іще не знаємо того блага, яке вона готує чи видимою частиною якого вона є; ми кажемо про «неістинне», бо просто не мали достатньо часу для спостереження того, як із грязюки з'являється і розквітає лотос; ми кажемо «чорне», але наше власне денне світло є тьмою для того, хто бачить Світло! Наша помилка була необхідним супутником блага; «ні» було нероздільною частиною або другою половиною «так»; біле, чорне, а також всі кольори веселки виявилися різними транскрипціями єдиного світла, яке послідовно, по частинах розкриває себе. Не існує протиставлень, існує лише взаємне доповнення. Вся історія підйому свідомості є історією розширення отвору, переходу від лінійного та суперечливого стану свідомості до глобального.

Шрі Ауробіндо дійсно вживає термін «глобальний»; він застосовує поняття вища *півсфера* свідомості, розглядаючи супраментальне, бо вища істина не виключає земну кулю, інакше ця істина була б неповною без своєї нижньої половини. Те, що знаходиться наверху, не виключає того, що внизу, а доповнює його; вічність не є протилежністю часу – так же, як руки, що обіймають, не є протиставленням тому, кого вони взяли в обійми. Таємниця як раз і полягає в тому, щоб знайти вічність посеред скороминущого, нескінченність – в обмеженості, а також всеосяжну повноту речей – у найнижчій крихті. Інакше нікого не можна обійняти і ніхто не може обійняти.

Цей підйом свідомості є не лише підкоренням часу, але й завоюванням радості, любові і безмежності істоти. На нижчих еволюційних рівнях подрібнюється не лише простір і час, там подрібнюється усе. Процес спуску свідомості від Духу до атому супроводжується прогресуючим *«законом фрагментації»*²⁴² – це подрібнення радості, подрібнення любові, сили і, безумовно, подрібнення пізнання і сприйняття. Зрештою все перетворюється на хмарку мікроскопічних тропізмів, туманний порошок *«сомнамбулічної свідомості»*²⁴³, яка вже є пошуком Світла, а, можливо, пригадуванням Радості. *«Загальною ознакою такого зниження завжди виступає зменшення інтенсивності – інтенсивності буття, інтенсивності усвідомлення, інтенсивності сили, інтенсивності радості у об'єктах і радості самого існування. Подібно цьому, коли ми піднімаємось в напрямку вищого рівня, ця інтенсивність зростає»*.²⁴⁴

Звичайний розум

Якість світла чи якість вібрацій – ось що суттєвим чином відрізняє один план свідомості від іншого. Якщо розпочати з нашого нинішнього еволюційного рівня, розглядаючи його з точки зору якості світла, від якого походять всі інші рівні, то звичайний розум виглядатиме для тих очей, які здатні це бачити, як сірувата маса із невеличкими більш темними плямами чи цілком темними вібраційними вузликами; це виглядає наче хмара мух, яка роїться навколо голів людей, змальовуючи їх тисяча і одну думку, які крутяться у нескінченному вирі, входять та виходять, мігруючи від однієї особи до іншої. Зрідка, надходячи зверху, може промайнути невеличке світло, маленька радість, спалахнути крихітне полум'я любові, танцюючи посеред всієї цієї сірості. Але ця *нейтральна основа*, як називає її Шрі Ауробіндо, є такою густою, щільною, всеохоплюючою, що вона поглинає і знебарвлює усе, засмоктуючи все силою темного тяжіння; ми не можемо довго переносити ані

²⁴² Вислів із роботи «Цикл людства», (The Human Cycle, 15: p.209).

²⁴³ Вислів із роботи «Година Бога» (The Hour of God, 17: p.15).

²⁴⁴ Листування, третя збірка, 1949 рік (Letters, 3rd series, p.124).

радість, ні біль, не в змозі перенести забагато світла; усе постає дрібним, спазматичним, все швидко вгамовується. Все підкоряється тисячі різноманітних умов.

Вищий розум²⁴⁵

Цей рівень найчастіше проявляють філософи та мислителі. Він менш непрозорий, більш вільний. Загальний фон вже не такий сірий, злегка забарвлений голубизною, спалахи світла зверху поглинаються не так швидко. Вони більш інтенсивні, ясні, частіші. Радість проявляє себе довше; любов стає більш всеохоплюючою, ці почуття вже менше залежать від безлічі обставин і умов нижчих рівнів: ми починаємо розуміти, що таке радість і любов самі по собі, без причини. Але світло все ще холодне, до деякої міри жорстке. Важка ментальна субстанція продовжує поглинати світло, яке надходить зверху, змішуючи його із власною речовиною, покриваючи його пластами міркувань без усвідомлення. Внаслідок цього, засвоєння світла відбувається лише після довгого процесу логічної обробки, розбавлення, подрібнення на параграфи, слова та ідеї. Крім того, сторінки та параграфи, які виробляє вищий розум, походять лише від одної точки проникнення світла чи від декількох (вони є продуктами власних висновків; це невеличкі крапельки інтуїції, які були поспішно «перетравлені»). В процесі розвитку йому доводиться докладати великих зусиль задля виключення всього, що може суперечити власним висновкам. Він, безумовно, здатен відкритися вищим планам свідомості, отримуючи проблiski осяяння, але ці плани не є його нормальною висотою, його субстанція заздалегідь призначена для розкладання світла на частини. Він не здатен зрозуміти, поки сам собі все не пояснить.

²⁴⁵ В своїй класифікації Шрі Ауробіндо використовує термін «The Higher Mind», що буквально означає «більш високий розум» по відношенню до звичайного стану розуму. Але, насправді, для переважної більшості людей цей стан розуму виявляється дійсно вищим із усіх можливих. Тому термін «Вищий розум» (не плутати із поняттям «Верховний Розум» або Супраментал) здається цілком прийнятним, тим більше, що він вже певною мірою затвердився в літературі з Інтегральної йоги. – прим. перекл.

Осяяний розум

Природа осяяного розуму інша. В міру того, як вищий розум поступово звикає до тиші, він отримує доступ до цих сфер. Це означає, що субстанція розуму поступово прояснюється; те, що надходило краплинами, тепер може плинути потоком: *«Основою стає вже не загальна нейтральність, а чиста духовна легкість і щастя, на цій основі виникають особливі відтінки естетичної усвідомленості, які піднімаються із власного джерела. В цьому полягає перша фундаментальна зміна»*²⁴⁶. Свідомість наповнюється потоком світла, часто золотого, в який, в залежності від внутрішнього стану, можуть вливатися інші кольори; це – *променисте вторгнення*. Одночасно виникає ентузіазм, в тому сенсі слова, який вклали в нього древні греки: стан раптового пробудження, неначе вся істота прийшла до готовності, бо була занурена у дуже швидкий ритм, у новісіньке світло із його новими цінностями; з'являються нові горизонти та неочікувані асоціації. Димова завіса, що обіймала світ, піднімається. Все об'єднується всередині величної вібрації радості. Життя стає просторішим, більш істинним, більш бадьорим та життєздатним; усюди виблискують невеличкі істини, безмовно, наче кожна річ, обставина сповнена таємниці, особливого змісту, індивідуального буття. Людина просто купається в неописаному *стані істини*, не намагаючись довідатись про нього – цей стан просто є. І це – чудово. Все сповнене світлом, життєдайним, люблячим.

Цей світний потік по різному проявляє себе в різних людях (ми завжди поспішаємо надати йому форму замість того, щоб дати спокійно просочитися крізь всю істоту і виконати свою роботу прояснення). Дехто відчує, як розквітає поетичне натхнення, хтось зуміє углядіти нові архітектурні форми, іще хтось невідступно йтиме до нових наукових відкриттів, в той час як інші продовжуватимуть поклонятися своєму Богу. Здебільшого, доступ до цього плану свідомості супроводжується спонтанним розквітом творчих енергій, особливо на ниві поезії. Заслуговує на увагу те, що серед учнів Шрі Ауробіндо можна знайти чимало різномовних поетів, які писали китайською, індійською, англійською та іншими мовами, немов поезія та мистецтво стали першим практичними результатами їх йоги:

²⁴⁶ Листування, третя збірка, 1949 рік (Letters, 3rd series, p.124).

*«Я спостерігав як в інших, так і в собі несподіване розквітання здібностей в усіх видах діяльності, яке наступає завдяки відкриттю свідомості; так, наприклад, той, хто довго і безуспішно намагався виразити себе в поетичних ритмах, на протязі дня ставав майстром поетичного слова. Це є питанням правильного мовчання в розумі і правильного відкриття до Слова, яке намагається себе виразити. Адже Слово вже знаходиться там, готове, сформоване у тих внутрішніх планах [свідомості], де народжуються усі артистичні форми. Має змінитися саме транслюючий розум, ставши досконалим каналом передачі, а не перешкодою».*²⁴⁷

Поезія постає найбільш придатним засобом передачі того, що

²⁴⁷ Із спогадів Д.К. Роя «Шрі Ауробіндо прийшов до мене» (Sri Aurobindo Came to Me, p.127).

Тут перекладач, вибачаючись, дозволить собі короткий відступ від слів автора. Адже дуже вдалою поетичною ілюстрацією тільки-но наведених слів здається вірш поетеси А.А. Ахматової «Творчість» із збірки «Таємниці ремесла». Надаємо його закінчення російською та українською мовами:

... Сужается какой-то тайный круг, ...
И в этой бездне шепотов и звонов
Встает один, все победивший звук.
Так вокруг него непоправимо тихо,
Что слышно, как в лесу растет трава,
Как по земле идет с котомкой лихо...
Но вот уже слышались слова
И легких рифм сигнальные звоночки, —
И тут я начинаю понимать,
И просто продиктованные строчки
Ложатся в белоснежную тетрадь.

...Знов звузився якийсь таємний круг,
Та в цій безодні шепотів і дзвонів
Встає один всепереможний звук.
Круг нього все так невиправно тихо,
Що чути, як серед дерев росте трава,
Як йде землю, несучи свій клунок, лихо,
Та ось уже почулися слова
І легких рим сигнальні дзвіночки, —
Тоді я починаю розуміть,
І просто продиктовані рядочки
На білім аркуші лягають вмить.

собою уявляють вищі плани свідомості. В поетичних ритмах легко сприймаються вібрації. Тому в цій книзі й надалі використовуватиметься поезія, щоб передати особливості цих вищих планів, хоча Надсвідоме не є привілеєм лише поетів. В численній кореспонденції на теми поезії, а також в роботі «Поезія майбутнього» Шрі Ауробіндо надає багато різноманітних прикладів поетичних рядків, джерелом яких виступає осяяний розум.²⁴⁸ Це – безумовно, Вільям Шекспір; його творчість надає найбільше відповідних прикладів, за умови, що ми підемо далі зовнішнього розуміння і сприйняття вібрацій, які існують поза словами; адже поезія, як і всі види мистецтва, є, зрештою, виразом ледь помітних, несказаних символів, які вдалося вхопити; способом передачі того, що постає [для звичайного розуму] майже нічим, але це «ніщо» все ж утворює саму сутність життя:

*«... that his virtues
Will plead like angels, trumpet-tongued...
And, pity, like a naked new-born babe
Striding the blast, or heaven's cherubim, horsed
Upon the sightless couriers of the air
Shall blow the horrid deed in every eye
That tears shall drown the wind»²⁴⁹.*

*...і добродітності його
Благатимуть, як янголи у горни...
Й жалоба, народившись немовлям*

²⁴⁸ Далі у французькому та англійському виданнях книги існують розбіжності. Для французького видання Сатпрем відзначає, що Шрі Ауробіндо у вигляді прикладів поезій, які надихнув осяяний розум (як і інші планами Розуму), наводив рядки англійських поетів, наприклад, уривки із творів Шекспіра, Вордсворта та інших. На думку автора, поетичні рядки англійською мовою були б малозрозумілими французькому читачеві, тому він використав у вигляді прикладів поезії А. Рембо. Ми, услід за перекладачем книги на англійську мову, Люком Вене, наважимося, все ж, в основному тексті навести саме ті рядки, які давав Шрі Ауробіндо в роботі «Поезія майбутнього», давши поряд їх переклад на українську мову.

²⁴⁹ Наведено уривок із сьомої сцени першого акту трагедії В. Шекспіра «Макбет». – прим. перекл.

*В поривах вітру, чи небесним херувимом,
Що осідлав коня послань ефірних,
Жахливу дію видихне всім в очі
Так, що потоне вітер у сльозах.*

Наведені поетичні рядки є «осіяними» не завдяки їх безпосередньому змісту; вони постають такими, бо втілюють особливу ноту відповідного плану свідомості. Ту саму ноту можна відшукати в картинах Рембрандта, музичних композиціях Сезара Франка чи навіть просто в словах друга; це – торкання істини, що існує «поза», ледь помітна вібрація, яка проникає безпосередньо в серце; для неї поетичний рядок, художнє полотно чи соната виявилися лише більш-менш придатною транскрипцією. Чим вище ми підносимось, тим чистішими, більш осяяними, широкими і могутніми стають вібрації. Коли своєму вірші «Дитя росло в спеку і в дощ три роки» В. Водсворт промовляє:

*And beauty born of murmuring sound
Shall pass into her face...*

*Краса, народжена із шепотіння звуків,
Проникне в лик її...,*

вібрація майже відчутна на дотик, настільки явна її присутність.²⁵⁰ Однак в даному випадку – це не вібрація осяяного розуму із джерела над головою, вона йде із серця. А що є більш важливим – вона не має нічого спільного із безпосереднім змістом рядків, слова просто виступають її вбранням. А от наступний рядок Френсіса Томпсона є безпосереднім витокком осяяного розуму:

*The abashless inquisition of each star.
І безсоромність слідства кожної з зірок.²⁵¹*

²⁵⁰ В англійському варіанті це особливо відчутно завдяки повторенню звуку «б» в словах *beauty, born* та звуку «с» в словах *sound, pass, face*. – прим. перекл.

²⁵¹ Для знавців французької мови ми надаємо без перекладу три поетичні приклади,

Те, що суттєво відрізняє твори, які надійшли з цього плану, Шрі Ауробіндо визначає, як *світне поширення*, раптове затоплення світлом. Це несхожа ні на що інше вібрація, яка завжди викликає легке потрясіння; після нього щось продовжує вібрувати досить довго, неначе камертон, який тримає певний тон. І все ж, вона рідко залишається чистою на протязі всього твору, адже хід роботи визначається змінами стану свідомості із його підйомами та спадами, якщо тільки все не згладжується спеціальною дисципліною. Прочитовані вище останні два рядки уривка із Шекспіра є прикладом відступу від прояву осяяного натхнення із джерела над головою; тут присутня частина вітального, а також звичайного стану свідомості.

Разом із красою творів осяяного розуму ми відкриваємо також його обмеженості: цей вид поезії народжує буквально потоки образів і слів одкровення (часто завдяки внутрішній візуалізації та слуху, які можуть відкритися на цій стадії). Це – мало не лавина барвистих, вигадливих, інколи непослідовних зображень. Може здатися, що свідомість насилу вміщує потік світла і його незвичну інтенсивність; її просто переповнює, затоплює. Ентузіазм легко може перейти в надмірне збудження; якщо решта істоти в достатній мірі не готова, не очищена, то будь-яка із більш низьких частин свідомості може перехопити і заволодіти світлом і силою, що йдуть зверху, і використати їх у власних намірах; в цьому полягає досить поширена пастка. Кожного разу, коли більш низькі частини істоти, особливо її вітальна складова, перехоплюють світний потік, вони роблять його більш жорстким, драматизують і спотворюють. Сила все ще

які навіть Сатпрем у французькому виданні книги. Перші два – це рядки А. Рембо (із поем «П'яний корабель» та «Одне літо в пеклі»), останній рядок – із поезії Маларме «Лебідь». По тексту вони розташовані саме в тих місцях книги, де представлені приклади із Шекспіра, Вордсворта та Томпсона. – прим перекл.

Je sais les cieux en éclairs, et les trombes
Et les ressacs les courants; je sais le soir,
L'Aube exaltée ainsi qu'un peuple de colombes,
Et j'ai vu quelquefois ce que l'homme a cru voir!
O saisons, ô châteaux,
Quelle âme est sans défauts?
Le transparent glacier des vols qui n'ont pas fui!

присутня, але вона вже стає нездоланно жорсткою, в той час як сутністю осяяного розуму є радість. Можна було б згадати багато поетів і геніїв інших видів творчості.²⁵² До того ж сама субстанція осяяного розуму не є повністю прозорою, вона напівпрозора; світло в ній розсіюється, це нагадує відчуття істини, яка присутня всюди, але до якої не можна безпосередньо доторкнутися; звідси – часті випадки незв'язності, нечіткості. Все це є лише початком нового народження. Перед подальшим підйомом необхідне ще більше очищення, а що важливіше за все – спокій, мир, справжня рівновага і більш глибоке внутрішнє мовчання. Чим вище ми піднімаємося в свідомості, тим стійкішою мусить бути рівновага.

Інтуїтивний розум

Інтуїтивний розум відрізняється від осяяного своєю ясною прозорістю. Він рухливий, як ртуть, здатен босоніж перестрибувати із скелі на скелю. На відміну від вищого розуму, йому не перешкоджають «ортопедичні» ментальні підпорки, які приковують нас до суто земного, начебто пізнання навіки приречено до залежності від сили силенної громіздких ментальних рефлексій. Знання – це спалах, який проривається із німої тиші. Воно знаходиться безпосередньо тут, не вище і не глибше, а прямо перед нашими очима, чекаючи, щоб ми стали прозорішими. Справа не стільки в нашому підйомі, скільки в розчищенні від власно створених перепон. Весною рисові поля Індії простягаються перед очима під похмурим небом, скільки сягає око, мирні, зелені, сповнені ніжного аромату; зненацька, з одночасним криком у небо злітають тисячі папуг. А ми їх і не бачили. Все відбулося несподівано, із блискавичною швидкістю; з такою ж неймовірною швидкістю може прояснитися свідомість. Якась проста подробиця, один звук, єдина

²⁵² Варто іще раз підкреслити різницю, яка існує між індивідуумами, до яких приходять випадкове натхнення та осяяння, часто ненадійного характеру, та тими, хто систематично розвиває власну свідомість, і тому здатен за власною волею вступити в контакт із будь-яким планом свідомості; за власним бажанням залишатися там, скільки потрібно, отримуючи і передаючи натхнення та осяяння без якихось викривлень. У цьому і полягає завдання інтегральної йоги. – прим. автора.

крапля світла, – і з’являється цілий світ, у всій своїй пишноті і повноті. Неначе одним змахом крил злетіли тисячі невидимих птахів. Інтуїція відтворює в доступних нам масштабах первісну містерію величного Погляду: могутній спалах, який одночасно побачив усе, пізнав усе, і в той же час – насолоджується спостереженням найменших подробиць, однієї за одною, не поспішаючи, послідовно, пізнаючи саме цю мить, сприймаючи міради точок зору, які Він вже охопив одним сприйняттям в крихті Вічності.

*An eternal instant is the cause of the years.*²⁵³

Одвічна мить, вона – причина часу.

Разом з інтуїцією приходить дуже специфічна радість, яка відрізняється від радості осяяння. Вже нема відчуття потоку, який надходить зверху, його змінює щось схоже на упізнавання; начебто в нас завжди існувало двоє: світлий брат, який і живе у світлі, та брат мороку (це ми сьогоднішні), який існує внизу. Останній навпомацки, незграбно, в темряві повторює всі рухи брата світла, імітуючи його знання, його величне переживання, але якимось жалюгідно, хирляво, незграбно. А потім, несподівано, виникає тотожність, двоє стають одним. Ми стаємо єдиними у певній точці світла. Як виняток, нарешті зникають будь-які розбіжності. І це – радість.

Коли ми станемо єдиним цілим в усіх точках, настане життя божественне.

Ця точка злиття приносить знання, яке може виразити себе тим чи іншим чином, в залежності від нашого поточного заняття, але по своїй суті це завжди прояв тотожності, зустрічі: ми знаємо, тому що упізнали. Шрі Ауробіндо називав інтуїцію *спомином Істини*²⁵⁴. Коли трапляється спалах інтуїції, ми ясно бачимо, що пізнання – це не відкриття чогось нового, ми просто відкриваємо, виявляємо самих себе! Не існує нічого іншого, що треба відкривати, існує лише

²⁵³ «Савітрі», частина 1, книга 3, пісня 2 «Поклоніння Божественній Матері», (“Savitry”, 28: p.315).

²⁵⁴ Визначення з роботи «Життя Божественне», (The Life Divine, 19: p.1127).

поступове упізнавання у часі тієї миттєвості Світла, яке *ми всі* вже бачили. Чи існує той, хто не бачив хоч один єдиний раз? Хто не переживав в своєму житті цього Пригадування? Якими б не були наші вірування чи невіра, наші здібності або їх відсутність, наші незначні чи більш значущі висоти, завжди в житті існує мить, яка є *нашою* миттю. Деякі з нас живуть не більше секунди, все останнє є просто забуттям.

Мова інтуїції зосереджується в стислому, чіткому вислові, зайві слова відсутні, на відміну від пишномовності осяяного розуму. Але і останній, завдяки рясній барвистості, передає світний ритм та істину; можливо, не настільки чітко, але якось тепліше. Коли Плотін вміщує суцільне коло всіх людських зусиль в єдиній фразі – «Політ Єдиного до Єдиного» – він використовує надзвичайно високий рівень інтуїтивної мови. Так само це зроблено в Упанішадах. Але подібна якість визначає і обмеження інтуїції: якими б насиченими змістом не були наші інтуїтивні вислови, вони не здатні охопити і відобразити всю істину; необхідна більш повна, всеоточуюча теплота, яка властива осяяному розуму, але прозоріша. Адже інтуїція «... *бачить спалахами, точка за точкою, а не цілісно*»²⁵⁵. Простори, які відкриває спалах інтуїції, вражаючі, неспростовні, але це тільки *один проміжок істини*²⁵⁶. До того ж розум поспішає перехопити інтуїтивні прозріння; він, як зауважив Шрі Ауробіндо, *одночасно применшує та перебільшує їх*²⁵⁷. Перебільшує, бо надмірно узагальнює інтуїтивне послання, намагаючись розповсюдити його на все без винятку; применшує, бо замість того, щоб надати змогу інтуїтивному спалаху спокійно виконати роботу освітлення та прояснення нашої субстанції, він миттєво ним заволодіває, покриваючи все нашаруваннями роздумів (чи образотворчими, поетичними, математичними, релігійними нашаруваннями); надалі він більше не здатен розуміти інакше, як через інтелектуальні, мистецькі чи релігійні форми, які він сам на інтуїцію і напнув. Для розуму надзвичайно тяжко збагнути, що одкровення може бути сповненим, переповненим силою навіть у тому

²⁵⁵ Із збірки «Листи про йогу» (Letters on Yoga, 22: p.264).

²⁵⁶ Вислів із «Синтезу йоги» (The Synthesis of Yoga, 20: p.772).

²⁵⁷ Там же.

випадку, коли воно «поза розумінням»; що воно сповнене особливої могутності, *поки* його не зведено на декілька рівнів нижче, не розбавлено і роздрібно задля того, щоб «зробити зрозумілим». Якщо б ми змогли залишитися спокійними впродовж інтуїтивного спалаху, ніби підвішеними в його світлі, не накидаючись зразу на нього задля розшматування на інтелектуальні фрагменти, то через деякий час помітили б: *вся* наша істота перемістилася на іншу висоту, ми оволоділи новим видом бачення замість того, щоб залишатися маленьким неживим висловом. Кожна спроба щось пояснити веде до того, що трансформуюча сила випаровується, зникає.

Якщо замість того, щоб мчати за ручкою чи пензлем, пірнати в стрімкий потік слів задля звільнення від надлишку отриманого світла, шукач істини намагатиметься зберегти тишу і прозорість, якщо буде в цьому наполегливим та терплячим, то побачить: кількість спалахів поступово збільшується. Вони стають ближчими, Він спостерігатиме, як в ньому повільно народжується ще один вид свідомості; він несе в собі одночасно і завершеність, і джерело як осяяного, так і інтуїтивного розуму, а також усіх існуючих ментальних форм розуму. Це – план надрозуму.

Надрозум

План Надрозуму²⁵⁸ є вершиною, яку людська свідомість досягає рідко. Це – стан космічної свідомості, але без втрати індивідуальності. Замість відмови від усього заради стрімкого зльоту у небесні висоти, шукач істини поступово і терпляче підкоряє кожну сходинку власної істоти так, що основа істоти без будь-яких розривів залишається зв'язаною із її вершиною. План надрозуму – це світ богів, джерело натхнення великих засновників релігій. Саме там народилися всі відомі нам релігії; для всіх них джерелом походження став надрозумний досвід в якомусь одному із незліченних його аспектів. І релігія, і одкровення, і духовні переживання походять з певного плану; все це не народжується Божим громом та блискавкою і не виникає невідомо звідки; той, хто втілює конкретне одкровення, не

²⁵⁸ В своїй класифікації англійською мовою Шрі Ауробіндо називає цей план розуму *Overmind*, що в буквальному перекладі і означає Надрозум. – прим. перекл.

зачинає його із нічого, джерелом постає надрозум. Цей план є також вищою формою усіх найвищих творінь в мистецтві. Але необхідно завжди пам'ятати; незважаючи на те, що це – вершина, вона все ще належить до ментального плану.

Коли свідомість піднімається до цього плану, вона вже бачить не «точка за точкою», а у спокої, величними об'ємами²⁵⁹. Світло вже не розсіяне, як у випадку осяяного розуму, не виявляє себе ізольованими спалахами, як на рівні інтуїтивного розуму; використовуючи дивовижну цитату із Вед, це – «суцільний океан постійних блискавок». Свідомість вже не обмежена коротким проміжком поточного моменту чи вузьким діапазоном візуального бачення; вона розкрита, спостерігає єдиним поглядом *сягнесті віддалі у просторі та часі*²⁶⁰. Суттєвою відмінністю від інших планів виступає рівномірність і повна однорідність світла. У винятково сприйнятливому осяяному розумі можна, наприклад, спостерігати голубуватий загальний фон із несподіваними струменями світла, інтуїтивними спалахами чи рухливими світними вибухами; інколи навіть трапляються низхідні надментальні потоки. Але все це залишатиметься мінливою грою світла, в якій не проявлятиметься стабільність. Подібний стан [свідомості] – це досить звичне явище для найвеличніших поетів та музикантів, які нам відомі; вони досягають певного рівня [внутрішнього] ритму, надзвичайної мистецької осяйності і час від часу, торкаючись найвищих сфер, повертаються звідти із цими напрочуд вражаючими поетичними рядками чи музикальними фрагментами, які потім одне покоління повторює за іншим, ніби звертаючись до казкового сезаму. Осяяний розум, як правило, є основою (вже достатньо високою), а от надрозум – це вже Царство Боже, в яке можна одержати доступ лише в моменти Милості.

Але у випадках повної і постійної реалізації стану надрозумної свідомості, який, наприклад, змогли реалізувати ріші Вед, скороминуча мінливість вже відсутня. Свідомість вже представляє собою *сталу масу світла*. В ньому реалізується принцип цілісного,

²⁵⁹ В оригіналі *calmly in great masses*. Вислів із збірки «Про Йогу, том 2» (On Yoga II, Tome 2, p.263).

²⁶⁰ Вислів там же, із збірки «Про Йогу, том 2» (On Yoga II, Tome 2, p.263).

загального чи універсального, вселенського бачення, пізнається всесвітня радість, краса, любов. Адже усі суперечності нижчих планів породжуються нестачею світла, його обмеженою можливістю, коли реалізується освітлення лише певного доступного поля; в той час, як у цьому рівномірному світлі суперечності, а вони подібні невеличким затіненим проміжкам між двома спалахами чи темним кордонам на межі нашого поля світла, розчиняються в єдину наочну світну масу, в сукупну загальність. Оскільки світло тепер присутнє всюди, неминуче всюди виявлятимуться радість, гармонія, краса, адже протилежності вже не сприймаються як заперечення чи затінені проміжки між двома пробłysками усвідомленості, вони постають елементами змінної інтенсивності всередині суцільної, безперервної космічної Гармонії. І не тому, що надментальна свідомість нездатна бачити те, що ми сприймаємо потворністю, злом, стражданням, просто усе виявляється взаємопоєднаним у всеосяжній всесвітній грі, де кожний прояв має своє місце і мету існування. Цей вид свідомості є об'єднуючим, а не розділяючим. Ступінь об'єднаності виступає точним виміром надрозумної досконалості. Більше того, разом із баченням цієї єдності, баченням божественним (Божественне вже не постає чимось гіпотетичним чи теоретично можливим, воно стає зримим, перетворюється на доступний сприйняттю стан свідомості, яким вдалося оволодіти абсолютно природно, подібно тому, як стала матеріально світною наша свідомість), надрозумна істота сприймає таке ж світло всюди, в усьому, в усіх об'єктах та істотах, так же, як сприймає це всередині власного «я». Вже не існує відокремлюючих провалів, проміжків невідомості; все безперервно купається в єдиній субстанції. Шукач істини сприймає всесвітню, космічну любов, розуміння, співчуття, адже усі ці інші «я» так само рухаються в напрямку власної божественності або, точніше, поступово перетворюються на світло, яким вони і є в своїй суті.

Отже, ми можемо досягти надрозумного стану свідомості багатьма різноманітними способами; завдяки релігійній самовідданості, поетичним, інтелектуальним, мистецьким зусиллям, героїчній завзятості чи будь-чому іншому, що дозволяє людині перевершити себе. Серед головних засобів духовного прогресу Шрі Ауробіндо особливо місце відводив мистецтву, вважаючи його одним із

найважливіших. На жаль, митці і творчо обдаровані натури часто наділені чималим его, яке стає перепоною на цьому шляху, саме воно виявляється для них основною проблемою. Релігійній людині, яка прокладає шлях, розчиняючи власне его, йти простіше, але вона дуже рідко завдяки власним зусиллям досягає універсалізації. Вона, скоріше, «вистрибує» за межі індивідуальності, не турбуючись про розвиток всіх проміжних східців на сходах свідомості, а коли досягає «вершини», то для спуску цих сходів вже не існує. Або вона вже не хоче повертатися вниз, чи вже просто не існує її індивідуального «я», здатного виразити побачене; можливо, старе індивідуальне «я» з усіх сил і намагатиметься виразити новий стан свідомості, але тільки в тому випадку, коли взагалі існуватиме потреба хоч щось виразити. Ріші Вед, які, ймовірно, надають нам єдиний приклад систематичного і безперервного духовного прогресу від одного плану свідомості до іншого, належать до найвеличніших поетів, яких колись знала і знає Земля. Шрі Ауробіндо показав це в своїй роботі «*Таємниця Вед*». Санскритське слово *kavi* одночасно означає і «той, хто бачить істину», і «поет». Людина була поетом, бо вона була провидцем. Це зрозумілий факт, який часто забувається. Тому, мабуть, варто іще раз зупинитися на мистецтві, як засобі підйому свідомості, а особливо – на поезії надрозуму.

Поезія мантр

Плани свідомості характеризуються не тільки різною інтенсивністю світних вібрацій, а й різницею звукових вібрацій чи ритмів, які можна почути, якщо мати «вухо вух», про яке згадує Веда. Звуки, образи, світло, істоти – все це різні аспекти єдиного Існування, яке з різною інтенсивністю і по різному проявляє себе на кожному плані. Чим нижче спускаємося ми сходами свідомості, тим більш поділеними на фрагменти постають звукові вібрації, світло, істоти, сили. Наприклад, на вітальному плані можна почути негармонійні, дисонуючі, різкі вібрації життя, подібні певним музичним творам, які мають виток із цього плану, або певним вітальним художнім чи поетичним творам, – всі вони відтворюють ламаний та багатокольоровий ритм вітального. Чим вище ми підніматимемося, тим більш гармонійними, об'єднаними, злагодженими, обтічними

стають вібрації, щось подібне можна почути в струнних квартетах Бетховена; здається, що їх звуки єдиним подихом підносять вверх, в сяючі висоти чистого світла. Сила музики передається вже не кількістю багатокольорових спалахів, а вищим внутрішнім напруженням. Більш висока частотність вібрацій перетворює багатокольорову веселку на суцільну білизну, робить ноту настільки високою, що та здається нерухомою, немов вона завмерла у вічності; здається, ніби все злилося в єдину світло-звучо-силу, яка, можливо, є спорідненою до священного індійського складу-звучу Ом. «...слово, приховане в полум'ї вищім»²⁶¹. «Спочатку було Слово», – читаємо ми і у Священному Писанні християн.

В Індії існує тайне знання, яке базується на звуках та різниці у вібраційних тональностях, народжених на певних планах свідомості. Коли ми промовляємо, наприклад, звук Ом, можемо ясно відчувати, як вібрації обгортають центри голови, в той час як звук Рам діє на пупковий центр. А оскільки кожен із наших центрів свідомості знаходиться в прямому контакті із певним планом, то за допомогою повторення визначених звуків (така практика має санскритську назву «джапа») ми здатні увійти в контакт із відповідним планом свідомості.²⁶² На цьому заснована ціла духовна дисципліна, яку називають тантричною, оскільки вона бере свій початок із священних текстів, які відомі під назвою «Тантра». Основні звуки, які несуть в собі сутність і силу для встановлення контакту зветься *мантрами*. Існує багато різновидів мантр, як правило таємних, вони передаються учню від його духовного вчителя, Гуру²⁶³. Окремі мантри можуть служити прямо протилежним цілям, адже існує багато різних рівнів на кожному плані свідомості. Комбінуючи окремі звуки, можна на нижчих рівнях свідомості, як правило, на вітальному рівні, увійти в контакт із відповідними силами та оволодіти незвичними енергіями.

²⁶¹ Із збірки «Поезії минулого і сьогодення», (Poems Past and Present, p.1).

²⁶² Кожний центр містить певну санскритську букву: Лам, Вам, Рам, Ям, Хам, Ом – у висхідному порядку. Ці головні звуки втілюють особливі вібрації, які керують силами кожного з цих планів (див. книгу А. Авалона «Зміїна сила») – прим. автора.

²⁶³ Можна вчитати мантри із книги і повторювати їх до нескінченності, але якщо вони не були дані Учителем, Гуру, то не матимуть відповідної енергії чи «активної сили». – прим автора.

Деякі мантри можуть спричинити смерть (за п'ять хвилин, і її супроводжуватиме шалена блювота), деякі мантри здатні точно вразити якусь частину чи певний орган тіла, деякі можуть вилікувати, захистити, деякі здатні спричинити пожежу чи накласти чари. В основі подібного типу магії чи хімії вібрацій лежить свідоме оволодіння нижчими вібраціями. Але існує і вища магія, її основою теж є оволодіння вібраціями, але вищих планів свідомості. Сюди можна віднести поезію, музику, духовні мантри Вед та Упанішад, мантри, які дає Гуру своєму учню, щоб допомогти вступити у свідомий безпосередній контакт із певним планом, силою чи божественною істотою. В таких випадках звук утримує в собі енергію досвіду та реалізації, він відкриває очі.

У такий самий спосіб поезія та музика, які є нічим іншим, як неусвідомленим процесом оволодіння цими таємними вібраціями, можуть стати могутнім знаряддям відкриття вищим планам свідомості. Якщо б ми були здатні свідомо складати поетичні чи музичні твори, усвідомлено маніпулюючи вищими вібраціями, то створили б шедеври, які були б подарунками первинних сил. Замість поезії, яка є грою уяви інтелекту, *баядерою розуму*²⁶⁴, як виразив це Шрі Ауробіндо, ми створювали б мантричну поезію та музику, щоб «...привести богів у наше життя»²⁶⁵. Адже істинна поезія є дією, вона відкриває в свідомості маленькі впускні отвори – ми жадливо замуrowані, забарикадовані – через які може увійти Реальність. Така поезія постає *мантрою Реальності*²⁶⁶, посвяченням. Саме це ріші Вед та провидці Упанішад здійснювали своїми мантрами, які мали силу надати осяяння тому, хто був готовим²⁶⁷. Саме це Шрі Ауробіндо пояснив в роботі «*Поезія майбутнього*» і здійснив в поемі «*Savitri*».

Мантри, велика поезія, велика музика чи священне Слово – все це

²⁶⁴ Вислів із роботи «Цикл людства», (The Human Cycle, 15: p.5).

²⁶⁵ Вислів із збірки «Поезія майбутнього», (The Future Poetry, 9: p.233).

²⁶⁶ Там же, (The Future Poetry, 9: p.9).

²⁶⁷ На жаль, ці тексти надходять до нас у перекладі, тому зникає оригінальна магія звуку. Але дивна річ, коли чуєш оригінальний санскритський текст, який виспіває той, хто має знання, можна отримати осяяння, навіть не розуміючи жодного слова. – прим. автора.

надходить із плану надрозуму. Він є джерелом будь-якої творчої чи духовної активності (а їх не можна розділити: категоричне протиставлення інтелекту зникає в цьому ясному просторі, де все є священним, навіть мирське). Зараз можна спробувати описати ту особливу вібрацію чи ритм надрозуму. По-перше, кожному, хто має здібність більш-менш свідомо входити у контакт з вищими планами (наприклад, поетам, письменникам, музикантам), відомо: за межами певного рівня свідомості перестаєш сприймати та намагатися передати ідеї, просто *чуєш*. Вібрації чи хвилі, чи ритми буквально нав'язують себе шукачеві істини, заволодівають ним і лише потім, *після цього*, під час спуску вниз вдягаються у слова, ідеї, музику чи кольори. Але слова, ідеї, музика, кольори – це лише наслідок, побічний продукт: все це тільки надає форму першій, абсолютно неспростовній вібрації. Якщо поет, істинний поет, знову і знову виправляє начерк, то робить це не задля покращання форми, не для того, щоб знайти більш вдале вираження, а, так би мовити, щоб точніше упіймати вібруюче поза словом життя; якщо істинна вібрація відсутня, вся магія розпадається, як у випадку, коли жрець часів Вед неправильно вимовляв мантру при обряді жертвування. Якщо свідомість прозора, звук чується ясно, чітко, це, так би мовити, *зримий* звук, звук-образ, звук-ідея: він нероздільно пов'язує звук, бачення та думку всередині єдиної світної суті. Все знаходиться там, самодостатнє, всередині єдиної вібрації. На всіх проміжних планах (вищій, осяяній чи інтуїтивній розум) вібрації, як правило, розділені, розбиті на спалахи, імпульси, окремі виверження, а в надрозумі вони постають єдиними величними нотами. Вони не мають ані початку, ні кінця, здається, що вони «... *народжуються із Неосяжності і тануть в Безмежності*»²⁶⁸. Вони не «починаються» десь, а, скоріше, вливаються у свідомість, неначе сяйво вічності, яке продовжує свою вібрацію, що існувала задовго до цього і продовжуватиме існування після цього. Немов відлуння *іншої* подорожі, яка існує поза межами цієї.

*«Sunt lacrimae rerum mentem mortalia tangunt»*²⁶⁹

²⁶⁸ Листування, третя збірка, 1949 рік (Letters, 3rd series, p.97).

Цей рядок із Вергілія Шрі Ауробіндо насамперед цитував серед інших, як приклад натхнення, джерелом якого є надрозум; така його якість визначається не змістом слів, а ритмом, який передує словам та слідує за ними; так, ніби вони були вписані у декорації, що обрамляють вічність чи, скоріше, викарбувані *самою* Вічністю. Так само, наведений нижче рядок із Леопарді набуває величі не завдяки змісту, а чомусь набагато більш тонкому за зміст, тому, що філігранно вібрує поза ним:

*«Insano indegno mistero delle cose»*²⁷⁰

Чи взяти оцей рядок із Вордсворта:

*«Voyaging through strange seas of thought, alone»*²⁷¹

Шрі Ауробіндо цитує також Рембо:

*«Million d'oiseaux d'or, ôfuture Vigueur!»*²⁷²

До поезії повертається її справжня роль, яка полягає не в тому, щоб подобатись, приносити задоволення, а в тому, щоб робити цей світ більш реальним, впливаючи в нього більше Реальності.

Якщо ми люди із релігійним складом розуму, то, можливо, побачимо богів, які населяють цей світ. Істоти, сили, звуки, різні види світла і ритмів – все це ні що інше, як багатогранність істинних форм тієї самої непоясненної, але не недосяжної Суті, яку ми називаємо

²⁶⁹ Рядок з «Енеїди»: *Лють сльози за речами й тлінь розуму торкається*

²⁷⁰ Букв.: *Безумна, безсоромна містерія речей.*

²⁷¹ Букв.: *Подорожуючи невідомими морями думок, самотній.*

²⁷² Букв.: *Мільйон золотих птахів, о, майбутня Міць!*

Богом. Ми продовжуємо говорити про Бога, будувати храми, створювати поеми і закони – все задля того, щоб упіймати одну крихітну пульсацію, яка наповнює нас сонячним світлом; та вона вільна, вільна, як вітер над вкритими піною морськими берегами. Ми можемо також увійти у світ музики, який по суті не відрізняється від інших, це просто один із особливих вимірів тієї самої несказанної Вібрації. Якщо тільки один раз, один єдиний раз в своєму житті, хоча б на крихітну мить нам вдасться почути ту Музику, ту, співаючу нагорі Радість, ми пізнаємо те, що чули Бетховен та Бах; ми будемо знати, чим є Бог, бо ми почули Бога. Можливо, ми не промовимо нічого визначного, просто знатимемо, що *ТЕ* існує, і після цього усі страждання світу здаватимуться викупленими.

На самісінькій вершині надрозуму, каже Мати, залишаються лише *величні хвилі світла у безлічі мінливих відтінків*. Існує гра духовних сил, які пізніше (інколи набагато пізніше) втілюються в нових ідеях, соціальних змінах чи земних подіях. Але все це – після проходження один за одним всіх пластів свідомості, внаслідок чого вони зазнають суттєвих викривлень і втрачають більшу частину свого світла. Все ж, існують на цій землі безмовні мудреці, їх небагато, які здатні володіти цими силами, об'єднуючи, комбінувати їх і спрямовувати вниз, на землю. Вони роблять це так, як інші складають вірші. Можливо, саме вони є істинними поетами. Їхнє існування – це жива мантра, яка прискорює появу на Землі істинної Реальності.

Цими рядками закінчується опис підйому [стану свідомості], який Шрі Ауробіндо здійснив у аліпорській в'язниці. Ми надали лише декілька доступних людині відображень цих сфер свідомості. Тут нічого не сказано про їхню сутність, про тріумфальне існування цих світів, існування, яке не залежить від наших блідих відображень: необхідно *почути і побачити* все це самим!

*Calm heavens of imperishable Light,
Illumined continents of violet peace
Oceans and rivers of the mirth of God
And griefless countries under purple suns
(http://www.aurobindo.ru/workings/satprem/adventure_of_consciousne)*

*ss_e.htm#206_)*²⁷³

(http://www.aurobindo.ru/workings/satprem/adventure_of_consciousness_e.htm#206_)

*Нетлінне Світло спокою небес
І осіянні континенти тиші,
І океани, ріки втіхи Бога,
Краї без суму під пурпуром сонць.*

5 травня 1909 року, після річного ув'язнення Шрі Ауробіндо було виправдано. Своім життям він був зобов'язаний двом несподіваним обставинам. Один із ув'язнених, зрадивши, доніс, нібито саме Шрі Ауробіндо очолював підпільний рух. Це свідчення в суді означало смертний вирок, але за невідомих обставин зрадника було застреленого у його камері. Коли прийшов день суду, усі очікували суворого покарання, та захисника Шрі Ауробіндо зненацька охопило осяяння, яке розповсюдилось по всій судовій залі і глибоко потрясло присяжних: «Ще довго після його смерті і відходу слова його звучатимуть відлунням не тільки в Індії, але й далеко за її межами. Ось чому я стверджую, що ця людина стоїть зараз не тільки перед бар'єром цього суду, вона стоїть перед бар'єром Вищого Суду Історії.» Шрі Ауробіндо було тридцять сім. Його молодшого брата Барина, який на суді сидів з ним в одній клітці, було засуджено до шибениці.²⁷⁴

А Шрі Ауробіндо знов сприймав голос: «Пам'ятай, ніколи не піддавайся страху, ніколи не вагайся. Пам'ятай, що саме Я здійснию все це, не ти чи хтось інший. Тому які б хмари не насувалися, якими б не були загрози, страждання, яким би важким, нездійсненим все не здавалося, не існує нічого нездійсненого, нічого неподоланного.

*Бо це Я звершую все».*²⁷⁵

²⁷³ «Савітрі», частина 1, книга 2, пісня 3 «Слава та падіння Життя», («Savitry», 28: р.120).

²⁷⁴ Пізніше цей вирок було замінено на довічну депортацію на Андамаські острови. – прим. автора.

²⁷⁵ Із збірки «Промови», (Speeches, 2: р.6).

ПІД ЗАСТУПНИЦТВОМ БОГІВ

Вийшовши із в'язниці, Шрі Ауробіндо знайшов політичну сцену спустошеною численними стратами та депортаціями, які вчинив британський уряд. Тим не менше, він відновив свою роботу, започаткувавши щотижневик «Карма-йоґ» на бенгалі та англійською мовою, символічним гаслом якого стали слова із Бгагавад-гіти: «Йоґа є мистецтвом у дії». Незважаючи на ризик нового ув'язнення, Шрі Ауробіндо підтвердив раніше проголошений ідеал: повна незалежність Індії від Британії та політика громадянської непокори. Різниця полягала лише в тому, що зараз його турбувала доля не тільки Індії, а всього світу. Він досяг надрозумних сфер свідомості, звідки єдиним швидким поглядом можна сприйняти «величезні далі простору та проміжки часу», і його тепер цікавило майбутнє людини. А що людина могла б зробити?

Він досягнув межі людської свідомості. Здавалося, що вище вже нічого немає окрім розрідженої білості придатної для інших істот чи іншого способу існування, але аж ніяк не для земних легень. Здавалося, який би шлях не було обрано, чи містика, чи повільнішу ходу поета, митця або будь-кого із великих творців, все одно, свідомість кінець кінцем зникає біля цього білого кордону, де перестає існувати все. «Дехто», котрий міг служити мостом, щезає; в цьому суворому світлі завмирають всі пульсації, зникають ритми вібрацій. Раніше чи пізніше усе властиве людині розчиняється у Надлюдському, начебто мета усього цього еволюційного підйому полягала у тому, щоб покинути людську малість та повернутися до Джерела, яке, якщо притримуватись елементарної логіки, нам не слід було покидати з самого початку. Навіть якщо припустити існування невідомої сходинки свідомості вище надрозуму, чи не виявиться вона ще більш розрідженою, невловимою? Індивід піднімається все вище і вище, зростає його божественність, але він все більше віддаляється

від землі. Можливо, він і видозміниться, але світ залишиться тим самим. У чому ж, в такому разі, полягає наше земне майбутнє, якщо не існує нічого окрім надрозумної свідомості?

Всі ми плекаємо надію, що вдосконалення свідомості, а також наука, об'єднавшись, призведуть до поліпшення світу та більш гармонійного життя. Але життя не змінюється дивами, воно зазнає змін завдяки кращим знаряддям, а ми володіємо лише одним знаряддям – Розумом. Ось чому, якщо розсудливо подивитись на власне майбутнє, не захоплюючись обставинами сьогодення, його зовнішніми тріумфами (задовго до нас теж тріумфували, і у Фівах, і у Афінах, і в інших місцях), нам слід придивитися пильніше до власного інструменту, до Розуму; адже яким є Розум, таким і постане майбутнє. І дійсно, виявляється, що найпривабливіші наші ідеї, найвищі творчі задуми, найчистіші діяння любові спотворюються, фальшуються, забруднюються тієї самої хвилини, коли вони торкаються життя. Ніщо не добирається до нас у своїй чистій формі. Ментально ми вже винайшли безліч всіляких дотепних систем, але Життя ніколи їх не приймало. Візьмемо хоч сучасний цивілізаційний стан: що залишилося від чистої ідеї комунізму після Леніна?²⁷⁶ Що залишається навіть від Христа під грудю усіляких догм та заборон? Сократа було отруєно, а Рембо втік в абіссинську пустелю; нам відома доля фур'єристів²⁷⁷, відомо, якими подіями закінчилася концепція ненасильства в Індії; відома доля катарів²⁷⁸, яких страчували, саджаючи на кілок. Історія, наче Молох, [символ жорстокої сили, що вимагає численних жертв], продовжує подібні

²⁷⁶ Нагадаємо, що Сатпрем писав книгу на початку 60-тих років ХХ сторіччя. Ситуація стала іще більш показовою після розвалу СРСР на початку 90-х років. А в першій половині другого десятиріччя ХХІ сторіччя Росія, яка у минулому очолювала боротьбу за комуністичну ідею, за «міжнародну солідарність трудящих усього світу», порушивши всі існуючі міжнародні норми, виступає вже неприкритим військовим агресором. І проти кого? Проти братнього (виявляється, тільки на словах) українського народу. Дуже показовий факт. – прим. перекл.

²⁷⁷ Фур'єристи – послідовники одного з учень утопічного соціалізму, яке розробив мислитель Шарль Фур'є (1772-1837). – прим. перекл.

²⁷⁸ Катарі – послідовники релігійної течії в ХІ – ХІІІ сторіччях, які вважали світ породженням диявола та закликали до аскетизму. Офіційна церква переслідувала їх, вважаючи прибічниками ересі. – прим. перекл.

перетворення. Сьогодні, після багатьох поразок, ми можемо здатися собі «переможцями», але якою ж повинна бути та перемога, щоб у порівнянні із нею наш нинішній стан слід було б вважати крахом? Невже усе є лише хронологією перемог та поразок? Здається, що життя створене із субстанції, яка все безнадійно спотворює; усе засмоктується нею, наче пісками Єгипту, усе зрівнюється, згладжується, нібито якимось непереборним гравітаційним тяжінням. Шрі Ауробіндо відмічав: *«Очевидно, що Розум неспроможний радикально змінити природу людини. Можна нескінченно змінювати людські установлення, та все ж недосконалість проб'є собі шлях через всі установи... Повинна існувати інша сила, яка здатна не тільки протистояти цьому тяжінню донизу, але й подолати його»*.²⁷⁹

Навіть якщо б наші ідеї і досягали життя в своєму чистому вигляді, вони не змогли б створити щось не у формі військового наказу; чи наказу священного, зручного релігійного наказу, та все одно – наказу. Адже Розум здатен лише вигадувати всілякі системи та шукати способів усе без винятку обмежити цими системами. *«Людський розум, що бореться із життям, стає або емпіричним²⁸⁰, або доктринерським»*.²⁸¹ Він захоплює частку істини, лише краплину божественного осяяння і перетворює їх на універсальний закон; він постійно плуває поняття єдності та одноманітності. Навіть коли йому вдається зрозуміти необхідність відмінності, він просто не здатен її реалізувати, бо може впоратися лише із незмінним та обмеженим; а світ переповнений нескінченним різноманіттям. *«Ідеї самі по собі є [інструментом] неповним і недостатнім, Їх перемога не тільки постає вельми частковою, та, якщо успіх і був би повним, він все ж не справдив би надії, адже ідеї не відображують всієї істини життя і тому не здатні надійно управляти життям і вдосконалювати його. Життя уникає формул та систем, які старанно випрацьовує і*

²⁷⁹ Із спогадів А.Б. Пурані «Вечірні бесіди з Шрі Ауробіндо», (А.В. Purani: Evening Talks, p.120).

²⁸⁰ *Емпіризм* – напрям, який єдиним джерелом пізнання визнає чуттєве сприймання і досвід, нехтуючи теоретичними узагальненнями і логічним мисленням.
Доктринерство – сліпе, педантичне дотримування застарілих положень, доктрин; схоластика. – прим. перекл.

²⁸¹ Вислів із роботи «Цикл людства», (The Human Cycle, 15: p.133).

намагається йому нав'язати розум; воно проголошує свою неосяжну складність, наповненість безмежними потенційними можливостями і відмовляється підкоритися тиранії деспотичного інтелекту людини... Коріння проблеми полягає у тому, що у самій основі всього нашого життя та існування, як внутрішнього, так і зовнішнього, присутнє те, що інтелект ніколи не зможе взяти під свій контроль, існує Абсолют, Безмежність. Поза усіма формами і проявами життя є Абсолютне, саме його шукає кожна річ у свій власний спосіб; усе обмежене, бореться, докладає зусиль для того, щоб виразити нескінченність, яка відчувається справжньою власною істиною. Більше того, не тільки кожен клас, тип, тенденція в Природі вимушені докласти власних зусиль із відповідною варіабельністю. Не тільки те, що саме по собі є Абсолютним та Безмежним, в існуючий для кожної форми та тенденції спосіб скеровує їх. Поряд з усім цим діє принцип безкінечної потенційності та варіабельності, який постає цілковито незбагненим для інтелекту; адже розум успішно вправляється лише із встановленим та обмеженим. В людині ця проблема досягає своєї кульмінації. Бо не тільки людству в цілому властиві безмежні потенційні можливості; не тільки для кожної із сил та тенденцій людства характерним є пошук власної абсолютності у властивий тільки для них спосіб, а тому, і це природно, вони не вгамовується під жорстким контролем розуму. Для кожної окремої людини також існують свої ступені, методи, комбінації варіабельності. Адже кожна людська істота не тільки сформована звичною людською природою; одночасно кожна людина належить Нескінченності в собі і тому є унікальною. Саме такою постає реальність нашого буття: інтелектуальний розум та інтелектуальна воля не здатні керувати життям у вигляді верховних управителів, незважаючи на те, що в сьогоденні вони є для нас найвищим знаряддям, а в минулому були надзвичайно важливими і корисними для нашої еволюції»²⁸².

Але, якщо еволюція, як наполягає Шрі Ауробіндо, є еволюцією свідомості, то можна вважати, що людство не залишатиметься навечно прикутим до нинішнього ментального рівня; його розум стане осяяним, все більше і більше проявлятиметься інтуїція і врешті решт

²⁸² Із роботи «Цикл людства», (The Human Cycle, 15: p.133, 136).

він, можливо, зуміє відкритися надрозуму. Можна припустити, що відкрившись надрозуму, людство впорається із управлінням заплутаним різноманіттям життя. Адже надрозум виступає богоподібною свідомістю, він і насправді є проявом свідомості найвеличніших із знаних світом пророків; це – маса непохитного світла, отже може здатися, що усе гармонізується у цьому всеосяжному світлі. Але, на жаль, [деякі] факти розбивають цю надію шцент. Перш за все, це стосується самої природи надрозуму. Безумовно, що в порівнянні із нашим розумом він виглядає значно могутнішим, але це – перевага у рівні всередині *того самого типу*; подібна перевага не є перевершенням ментального принципу, надрозум – один із способів втілення цього принципу. Він здатний розширити людські можливості, але не змінити їх. Надрозум може обожнити людину, але одночасно здатен *непомірно возвеличити* її, як на це вказує Шрі Ауробіндо²⁸³ ; адже у разі, коли людина приєднає нову силу до потреб власного еґо, а не душі, то вона перетвориться на ніцшеанську надлюдину, а не на бога. А нам, врешті, не потрібна надсвідомість, нехай хоч і найвищого ґатунку, ми прагнемо просто *іншої* свідомості. Навіть якщо людина погодиться підкоритися душі, а не власному еґо, надрозум, все ж, не зможе трансформувати життя з тих самих причин, які завадили це зробити Христу та іншим великим пророкам. Надрозум не є *новим* принципом свідомості, це той самий принцип, який здійснював керівництво нашою еволюцією з тих самих часів, як з'явилася людина. Із надрозуму надходять усі наші величні ідеї та творчі сили; ми жили під заступництвом богів тисячі років – інколи завдяки голосам наших пророків та релігій, інколи завдяки голосам поетів та творців. Одначе, сьогодні вже достатньо зрозуміло, що жоден із них не трансформував світ, хоча, можливо, це і поліпшувало його буття. Чи можемо ми сьогодні упевнено сказати, що наш спосіб життя є більш придатним, аніж у античних афінян?

Недосконалість надрозуму можна простежити в декількох його проявах. Перш за все, він втілює принцип розділення. Так, вище ми казали, що надрозумна свідомість постає масою непохитного світла, що їй притаманне сприйняття космічної гармонії та єдності, бо вона бачить світло всюди, як у собі. По суті це не є принципом

²⁸³ В роботі «Життя Божественне», (The Life Divine, 19: p.722).

диференціації всередині єдності. Надрозум сприймає все, як одне, але сама структура його усвідомлення є такою, що на практиці він допомагає розділенню єдності. «Він бачить усе, але бачить усе лише з однієї, власної точки зору».²⁸⁴ Достатньо просто пригадати суперечливі на вигляд висловлювання наших пророків, щоб зрозуміти: кожен сприймав, бачив єдність, але тільки *під властивим йому кутом зору*. Їхня свідомість була на зразок повені світла, яка проноситься крізь увесь світ і здатна обійняти будь-що у своїх численних променях, не відкидаючи ніякої тіні; і все ж кожен із цих променів виходить із однієї точки. В результаті перед нами віч-на-віч постає ціла низка явно непримиренних божественних досвідів. Хтось засвідчує космічне Божественне, дехто – всюдисущу позакосмічну Трансцендентність, а хтось інший стверджує про розлите усюди іманентне Божественне. Визнається істина персонального Бога, істина імперсонального Бога, істина Нірвани, істини Любові, Сили, Краси, Інтелекту – всі інші істини незліченних мудреців, сект, церков, пророків та ясновидців, які надають нам своє власне бачення Світу. Все це – істини божественні, самі по собі досвіди теж є істинними, але кожен із них є лише одним променем абсолютного Світла. Зрозуміло, що усі великі пророки були достатньо мудрими, щоб розпізнати істину в інших божественних досвідах, вони були мудрішими за послідовників і створені потім церкви. І все ж, вони залишалися обмеженими сутньою перешкодою в самій свідомості, яка просто не здатна не розділяти, як не може цього не робити із світлом призма, що [своєю присутністю] розкладає його на складові. Розумова чи надрозумна свідомість здатна мати справу лише із однією істиною в одиницю часу. Саме це засвідчують і минулі, і теперішні містики: кожне божество є втіленням *лише однієї* космічної могутності, – любові, мудрості, руйнування, збереження тощо. Будда виявив і виражав трансцендентне, яке сприймає лише абсолютне Ніщо; Христос сприймав і виражав лише любляче Милосердя і т. п.; але якою б величною не була кожна із цих істин, вона залишається лише *однією* істиною. Чим нижче надрозумна істина (а вона вже є частковою) спускається від одного плану свідомості до іншого для того, щоб виразити себе, тим більшою постає фрагментація.

²⁸⁴ Вислів із збірки «Про Йогу, том 2» (On Yoga II, Tome 2, p.263).

Розпочавшись розділенням, вона неминуче закінчує найвищим розділенням. Від Будди до «колісниць»²⁸⁵, від Христа до усіх християнських сект сьогодення – процес дуже наочний. Це стосується не тільки сфер духовності та релігії, те ж саме відбувається у всіх сферах життя, адже сама по собі функція надрозуму полягає у внесенні у гру тільки однієї можливості. «Він надає всьому [можливість] повного відокремленого розвитку та задоволення... із щирою та завзятою логічністю. Він може надати красі небачену пристрась сяючих форм, а свідомості, яка здатна її сприйняти, – небувалу височінь та глибину екстазу».²⁸⁶ Саме так мільйони ідей-сил розділяють наш світ: комунізм та індивідуалізм, ненасильство та розпалювання війни, епікурейство та аскетизм – і так до нескінченності. Кожна із них є якоюсь однією частиною божественної Істини, одним променем Бога. Такої речі, як абсолютна помилка просто не існує, все є лише поділенням, фрагментами єдиної Істини. Безумовно, ми можемо вбачати існування Єдності, здатні сприймати істини інших, можемо намагатися досягти синтезу протилежностей. Але наш синтез не відновить єдності, адже він залишатиметься синтезом ментальним, таким собі *попури замість єдності*, як зауважувала про це Мати. Не дати, не взяти – призма, яка прикидається, що усі кольори походять від єдиного Світла, а тим часом на практиці, в світі, який від неї походить, кольори-то розділені. Так само усі сили, які випромінюються із надрозумного плану свідомості, є результатом його власного первісного розділення. Знову доводиться окремо підкреслити, що все сказане не є предметом інтелектуальних спекуляцій чи філософською дилемою, яка чекає на вирішення. Це постає космічним фактом, органічною реальністю на зразок природних голок дикобраза. Для того, щоб припинилося розділення, має зсезнути призма. Світ є розділеним, відокремленим і невідворотно залишатиметься саме таким, доки ментальний принцип свідомості, високий чи низький, звичайний чи надзвичайний, буде

²⁸⁵ На початку нашої ери буддизм розколовся на дві течії: *махаяну*, що в перекладі з санскриту означає «велика колісниця» та *хінаяну* «мала колісниця». Інакше вони ще йменувалися, як шлях правої та лівої руки. Пізніше всередині кожної із течій виникають чисельні філософські школи буддизму. – прим. перекл.

²⁸⁶ Листування, третя збірка, 1949 рік (Letters, 3rd series, p.128).

продовжувати ним керувати.

Як би там не було, можна все ж припустити, що в більш або менш віддаленому еволюційному майбутньому проявиться на Землі істинно надрозумна свідомість чи навіть одночасно їх з'явиться декілька. Згуртувавшись навколо цих сяючих центрів, менш розвинена частина людства отримає можливість дізнатися про гармонійне життя, з'явиться деякий тип єдності і життя, певною мірою, зміниться. Та все ж, це стане єдністю в межах одного сяючого променя. Хтось, скажімо, насолоджуватиметься в промені чистої Краси, в той час як інші зігріватимуться, перебуваючи у промені інтегрального комунізму, заснованому на братерській любові (якщо спиратись на сучасну еволюційну тенденцію, то ці промені скоріш за все будуть достатньо жорсткими, сконцентрованими навколо певної ідеології економічного чи титанічного типу). Але якщо навіть такі божественні центри і з'являться на Землі, різноманіттю життя постійно загрожуватиме не тільки однотипність єдності, а й оточуюча темрява; усе людство не перебуває на рівних етапах розвитку, ми завжди забуваємо про цей факт. Саме у цьому полягає вічна слабкість усіх наших грандіозних схематичних побудов. Ці витончені центри нагадуватимуть лише *острівки світла*²⁸⁷ посеред менш розвиненого людства, яке накочуватиметься, затемнюватиме чи навіть намагатиметься загасити вище світло. Адже всі пам'ятають долю античної Греції та Риму посеред оточуючого варварського світу. Здається, що світ рухається до ще більш мудрого еволюційного закону, згідно із яким ніщо не врятоване, поки не врятоване все. Відлучення від церкви та різноманітні пекла є лише дитячими забаганками Невідання, плодом наших ідей про землю чи небеса; не може існувати рай, якщо хоч одна людина перебуває у пеклі! Тому що існує тільки єдина Людина. До того ж, якщо навіть уявити, що островки світла зможуть завдяки Могутності центра запобігти зовнішньому вторгненню, ніщо не гарантує вічного існування згаданої Могутності. Історія всіх релігій, таїнств, ініціацій чи лицарських рухів свідчить про очевидний факт: після смерті Майстра та його найближчих учнів, все розсипається, вульгаризується, деградує, спотворюється чи просто вмирає. Описаний закон «низхідного тяжіння» і дотепер здається

²⁸⁷ Вислів із роботи «Життя Божественне», (The Life Divine, 19: p.954).

непереборним. Якщо еволюції суджена перемога, то життя мусить бути трансформовано в усій своїй суцільності, а не якимись фрагментами, не у вигляді привілейованого променя чи благословенного острова. А для цього необхідний інший тип Могутності, такої Могутності, яка здатна протистояти низхідному тяжінню; необхідний інший глобальний принцип свідомості, такий, що не розділяє, здатний вмістити незчисленні різновиди життя, не нівечачи їх.

Якщо поглянути на еволюційне майбутнє з індивідуальної, а не колективної точки зору, то надрозум також виглядає нездатним принести живу повноту, якої ми прагнемо. Якщо мета еволюції полягає просто у створенні більшої кількості Бетховенів, Шекспірів чи, можливо, декількох нових Платонів найвищого гатунку, то неможливо позбутися думки про жалюгідність подібної кульмінації за мільйони років еволюції та для мільярдів витрачених на цьому шляху індивідуальних життів. Бетховен, Шекспір чи навіть святий Іоанн не можуть бути єдиною еволюційною метою, або ж життя позбавлене істинного змісту. Адже кому [із творців] не ясно, що їхні творіння стали прекрасними завдяки саме нестачі контакту із життям? Всі вони сповіщають нам, наскільки *там* більш привабливо і прекрасно в порівнянні із тим, що є *тут*, внизу: все заповнене мільйонами золотих птахів та божественною музикою. Все трапляється наверху, а що ж має місце тут? А тут життя продовжується, як і завжди. Хтось може зауважити, що ці величні ідеї, натхненні поезії, прекрасна музика та миттєвості божественних видінь варті набагато більше, аніж усі взяті до купи години нашого повсякденного життя, і буде правий... але в цьому й справа! Саме це є підтвердженням того, що життю чогось скорботно не вистачає, що сама мета життя загубилася десь *поза* ним. Ми прагнемо істини тіла, земної істини, а не того, що існує десь над нашими головами. Ми шукаємо не відпочинку та відновлення сил, а створення наново.²⁸⁸

Дотепер все відбувається так, нібито мета еволюційного прогресу індивідууму полягає у відкритті вищих планів, а якщо це зроблено, то у влаштуванні там свого особистого приватного гніздечка,

²⁸⁸ У англійському виданні книги яскрава гра слів: *recreation* – відпочинок, відновлення сил; *re-creation* – створення наново, відтворення. – прим. перекл.

відокремленого від усієї останньої світобудови. Такого собі острова світла посеред економічного філістерства²⁸⁹ : хтось це робить за допомогою музики, інший використовує поезію, дехто заглиблюється в математику чи релігію, а хтось виводить у море вітрильну шлюпку чи, навпаки, зачинається у чернецькій келії. Нібито уся цілеспрямованість перебування в тілі полягає у втечі як від життя, так і від тіла. І справді, досить лише поглянути на своє власне життя; ми ніколи не перебуваємо в ньому! Завжди «до», чи «після», занурені у спогади та надії; а от рідкісні моменти перебування «тут та зараз» такі жалюгідні та темні..., інколи виникає питання, а чи взагалі існує «тут і зараз» за винятком тієї миті, яка вже не належить власне життю. І не треба звинувачувати лише церкви, адже всі ми постійно живемо в потойбічному; церкви лише проповідують більш вагому потойбічність. Навіть Рембо це помітив: *«Життя існує десь не тут...»*.

А Шрі Ауробіндо шукав істинне життя саме тут. *«Життя, а не відсторонена, мовчазна, високо піднесена екстатична Потойбічність, – тільки саме Життя є полем діяльності для нашої йоги»*.²⁹⁰ Він чітко зрозумів, що досягнення вершин свідомості не достатньо для перетворення існуючого життя в життя істинне. Можна досягти надрозуму, відкрити радість та співучу безмежність, але це відбудеться не тут, не у житті, яке продовжує перебувати за ґратами. *Перебуваючи у висотах свідомості, – зауважувала Мати, – ви дійсно знаєте, але після повернення назад, в Матерію, все пережите виглядає водою, яка миттєво поглинається піском*. Ми відправляли власні «ракети» у височінь духовних небес, оспівували все, що є найкращого в людині, і при цьому не потурбувалися про нижчі рівні, задоволені тим, що існуюча в нас груба натура достатньо приспана і не турбує наші божественні мрії; але саме тому життя і залишається грубим, як і ми самі. *«Мати надію на істинну зміну життя людства, не змінивши природу людини – пропозиція ірраціональна та бездуховна; це означає благи чогось протиприродного і*

²⁸⁹ Філістерство – самовдоволення, обивательська зашкарублість, мішанський світогляд. – прим. перекл.

²⁹⁰ Із «Синтезу йоги», (The Synthesis of Yoga, 20: p.82).

*нереального, якогось нездійсненого чуда».*²⁹¹ Саме тому наші острови світла час від часу спустошуються нашим же внутрішнім варварством, або прихованим та підступним захворюванням типу ракової пухлини; начебто ті острови були Афінами чи Фівами. Ось чому знову і знову настає вимушена смерть, неначе кожного разу Господь Еволюції тикає та й тикає нас носом у землю, нагадуючи, що ми ще не знайшли всього світла, відшукавши його виключно наверху. Життя вмирає не тому, що виснажується, а від того, що так і не змогло знайти себе. Віками ми прокладали шлях угору, підкоряли острів за островом, але нам вдавалося відшукати лише половину Таємниці, після чого кожного разу наступав крах; і все ж, можливо, так відбувалось не тому, що шлях є безнадійним, не тому, що нас карали за скоєні «гріхи», не задля спокути якоїсь неймовірної Провини, а для того, щоб ми відкрили тут, в Матерії другу половину Таємниці. Для нас, кого переслідує Смерть та Неусвідомленість, кого знесилюють страждання та зло, єдиним рішенням залишається не порятунок втечею, а знаходження в глибинах Смерті та Несвідомості, в самому серці Зла ключа до божественного життя. Необхідно трансформувати варварство та темряву тут, внизу, а не відганяти їх за межі наших островів. Після підйому свідомості – її сходження донизу. Після осяянь наверху – радість тут, а також перетворення Матерії. *Можна сказати, що тільки після того, як коло дійсно замкнеться, коли будуть об'єднані дві протилежності, коли найвище з'явиться безпосередньо в фізичному, всевишня Реальність проявить себе в серці атому, тільки тоді досвід досягне свого істинного завершення. Здається, – казала Мати – що неможливо нічого зрозуміти посправжньому, доки не зрозумієш це тілом.*

Таємниця, яку Шрі Ауробіндо назвав Супраменталом, не є подальшим ступенем, який розташований вище надрозуму, не є найвищим із усіх можливих станів чи підйомів розуму. Це – нове Заступництво, нове Сприяння, яке не зв'язано ані з богами, ні з релігіями; від нього залежить вся наша наступна еволюція.

Лютневого вечора 1910 року, менше ніж через рік після визволення з аліпорської в'язниці хтось зайшов до редакції щотижневика «Карма-йог», щоб попередити Шрі Ауробіндо: його

²⁹¹ Із роботи «Життя Божественне», (The Life Divine, 19: p.1159).

знову вирішено заарештувати та депортувати на Андаманські острови. Несподівано він почув Голос, який промовив лише три слова: «Слідуй до Чандернагора²⁹² ». Через десять хвилин Шрі Ауробіндо вже піднімався на борт першого із човнів, який прямував вниз течією Гангу. Це виявилось кінцем його політичної кар'єри, завершенням інтегральної йоги і початком йоги супраментальної.

²⁹² Невеличкий анклав із портовим містечком в Бенгалії, який належав тоді Франції.
– прим. перекл.

ТАЄМНИЦЯ

Можна спробувати розповісти дещо про цю Таємницю, пам'ятаючи при цьому, що досвід продовжується. Шрі Ауробіндо розпочав цей досвід; він переконався в існуванні Таємниці у 1910 році у Чандернагорі і працював над нею на протязі сорока років; він присвятив цьому все життя. Те саме зробила і Мати.

Шрі Ауробіндо так і не сповістив про подробиці свого відкриття. Він завжди був надзвичайно мовчазним відносно себе, не через обережність, а просто тому, що власне «я» для нього не існувало. Господар оселі у Чандернагорі, [де він певний час мешкав], із щирим подивом пригадує: «Коли він говорив, здавалося, що це хтось інший говорить через нього. Коли я поставив перед ним тарілку з їжею, він просто зосереджено подивився на неї, потім з'їв зовсім трохи, причому цілком механічно! Виглядало так, ніби він був повністю занурений в себе навіть під час їди; він медитував із відкритими очима»²⁹³. Тільки з деяких більш пізніх листів та фрагментів бесід можна спробувати з'єднати в якесь ціле елементи його досвіду. Першою зачіпкою може стати випадкове висловлювання, яке наводить один із учнів. Воно демонструє, що надалі після аліпорської в'язниці він постійно продовжував прокладати шлях: *«На протязі п'ятнадцяти днів я зазнавав усілякого роду ментальних тортур. Я був вимушений спостерігати картини усіх видів людських страждань»*.²⁹⁴ Треба пам'ятати, що у цих світах бачити означає переживати у досвіді. Отже, одночасно із тим, як Шрі Ауробіндо піднімався в напрямку надрозуму, його свідомість спускалася в те, що ми зазвичай називаємо пеклом.

Подібне постає для шукача істини одним із перших феноменів,

²⁹³ Із спогадів А.Б. Пурані «Життя Шрі Ауробіндо» (А.В. Purani "Life of Sri Aurobindo", p.132).

²⁹⁴ Там же, стор. 122.

ступінь гостроти індивідуально може бути різною. *Не для слабких ця йога*, – скаже Мати і це є правдою. Адже якщо перший відчутний результат йоги Шрі Ауробіндо полягає в народженні нових поетичних та мистецьких здібностей, то другим, інколи навіть негайним *наслідком* постає безжалісне висвітлення зворотної сторони свідомості, спочатку індивідуальної, а потім і універсальної. Усвідомлення цієї близькості та дивовижного взаємозв'язку між надсвідомим і підсвідомим, безумовно, стало для Шрі Ауробіндо початковим пунктом прориву.

ГРАДАЦІЇ ПІДСВІДОМОГО

Існує цілий світ Підсвідомого (те, що знає сучасна психологія – це лише деякі його зовнішні торочки); цей світ є таким же безкраїм, як і світ Надсвідомого, в ньому існує багато рівнів, сил, істот (чи істот-сил, якщо це для нас більш прийнятно). Це наше найближче і одночасно – найвіддаленіше еволюційне минуле; точно так, як Надсвідоме постає нашим еволюційним майбутнім. У цьому минулому присутні відбитки і сучасного життя, і усіх наших минулих життів. Усі залишки, всі сили, які домінували в нашому сходженні від неживої матерії до рослин, тварин, а потім і до людей, не тільки зберігаються в підсвідомому, вони продовжують там своє життя і безпосередньо впливають на нас. Якщо ми більш божественні, ніж думаємо про себе, то це завдяки добродійності надсвідомого майбутнього, яке підтягує нас вперед; і, одночасно, якщо в нас більше звірячого, аніж можна собі навіть уявити, то завдяки підсвідомому і несвідомому минулому, яке тягне назад. Ця дуальна містерія містить у собі ключ до всієї Таємниці.

None can reach heaven who has not passed through hell
*Ніхто не зможе досягти небес, не перетнувши пекла*²⁹⁵.

Так, можна досягти духовних небес, навіть не маючи гадки про ці

²⁹⁵ «Савітрі», частина 1, книга 2, пісня 8 «Світи Неправди, Матір зла та сини темряви» (“Savitry”, 28: p.227).

занедбані зони, чи взнати про них хіба що в результаті нещасливого випадку. Але ж існують як різні види небес, так і різновиди пекельних зон (кожен рівень нашої істоти має свої власні «небеса» та «пекла»). Як правило релігійна людина зрікається свого індивідуального «я», оминаючи у такий спосіб підсвідоме. Для неї достатньо пройти крізь тільки одні ворота із їхніми «стражниками», настільки неприємними, що стають зрозумілими усі «страхиття» та «спокуси» із життя святих. Але це лише єдині ворота, через які необхідно пройти. Тим самим небеса, до яких вона прагне, означають відмову від зовнішнього існування задля поринання в екстаз. Але, як уже відмічалось, мета цієї йоги не полягає у втраті свідомості наверху чи внизу; особливо важливо не замружувати очі на умови існування внизу. Пошук інтегральної істини не призначений ані для умов суцільної темряви, ні для засліплюючого світла. Де б не ступав шукач, він мусить бачити. Це є найголовнішою умовою панування. Адже ми не шукаємо переходу до кращого існування, а намагаємося трансформувати наше нинішнє існування.

Як і в надсвідомому, у підсвідомості теж існують декілька нашарувань чи світів, декілька «темних печер», як називає їх Ригведа. В дійсності кожний із рівнів нашої істоти має власне підсвідоме: існує ментальне, вітальне та фізичне підсвідоме, яке переходить у матеріальне Несвідоме²⁹⁶. У цих пластах підсвідомого ми знайдемо у відповідному порядку усі первісні, грубі ментальні форми чи сили, які спершу [до появи людини] з'явилися у світах Матерії та Життя; всі агресивні імпульси, які супроводжували народження Життя, усі рефлекторні відбитки страху, страждання, а на кінець – сили хвороби, дезінтеграції та Смерті, які підсвідомо здійснюють контроль і керівництво нашим фізичним життям. От тоді стає очевидним, що справжнє життя на Землі неможливе, доки всі ці світи зберігатимуть контроль над нашою фізичною долею. Ми є справжнім полем бою: усі світи, від найвищого до найнижчого зустрічаються саме в нас. Ось чому ми не повинні тікати, затискаючи носа чи осіняючи себе хрестом; навпаки, необхідно твердо, рішуче вступити на це поле

²⁹⁶ Згідно Шрі Ауробіндо різні області психіки людини наслідують наш еволюційний підйом, і це – логічно. Адже саме з Матерії, починаючи з неї проявляли себе все більш високі форми свідомості. Тоді те, що названо, як Несвідоме, представляє зовнішню матерію. – прим. автора.

битви та перемогти.

*He too must carry the yoke he came to unloose;
He too must bear the pang that he would heal...*²⁹⁷

*Йому нести ярмо, яке прийшов він знищить,
Йому зносити біль для зцілення її...*

ОБМЕЖЕНОСТІ ПСИХОАНАЛІЗУ

Сучасна психологія також усвідомила існування підсвідомого, його важливість та нагальну потребу його очищення. Але психоаналітики зуміли розгледіти лише половину картини – тільки підсвідоме, без надсвідомого. Більше того, вони самовпевнено припустили, що їхні слабенькі ментальні мигтіння здатні висвітлити барліг усіх цих крадіїв. З тим самим успіхом можна спробувати знайти шлях у суцільній темряві джунглів, користуючись лише невеличким кишеньковим ліхтариком! У більшості випадків вони вбачають у підсвідомості лише зворотну сторону маленької фронтальної істоти; і це пояснюється існуванням фундаментального психологічного закону, якого жодному не вдасться оминати: зниження пропорційне ступеню підйому. Людина не здатна спуститися нижче, ніж їй вдалося піднятися, бо сила, яка необхідна для спуску, – це та сама сила, яка необхідна для підйому. Якщо б, наприклад, хтось випадково спустився нижче своєї можливості піднятися, це негайно завершилося б нещасливим випадком, одержимістю або божевіллям, адже в цьому випадку відповідна сила відсутня. Чим ближче підбираємося ми до витоків Істини тут, внизу, тим більше розкривається для нас невимірна мудрість. Загадкові психологічні комплекси містера Сміта чи мсьє Дюпона розташовані, так би мовити, буквально в кількох дюймах нижче поверхні, а його свідоме буття – лише в декількох дюймах вище за неї. Отже, доки наші психологи не здобудуть відповідного просвітлення, вони не здатні насправді спуститися у підсвідоме, а значить не мають можливості щось насправді вилікувати; хіба що деякі поверхневі відхилення, та й в цьому

²⁹⁷ «Савітрі», книга 6, пісня 2 «Шлях Долі і проблема Болю», («Savitry», 29: p.446).

випадку існує постійний ризик повернення розладів десь в іншому місці чи в іншій формі. Неможливо щось вилікувати, поки не вдалося дістатися до самих основ, а до них не добратися, якщо немає здатності піднятися до відповідних висот. Чим більш низьким є спуск, тим більш потужним повинне бути внутрішнє світло, а інакше вас просто зжеруть живцем.

Якщо б психоаналіз залишався у власних вузьких рамках, то не було б причин для побоювань; він би врешті усвідомив власні обмеження, виконуючи в той же час корисну соціальну функцію зцілення незначних «психологічних подряпин». Але, на жаль, для багатьох він став зараз чимось на зразок Євангелія. Завдяки наполегливому зосередженню на наших темних, а не божественних можливостях, він стає потужним посередником для виникнення усіляких ментальних відхилень. Не підлягає сумніву, що усі «грубі помилки» нашого еволюційного шляху знайдуть властиве їм місце та призначення; безумовно, що нашу самовдоволену мораль необхідно було добряче струснути, але вибраний для цього спосіб став небезпечним, адже він викликає хворобу назовні, не маючи реальної сили для її лікування. *«Він, врешті, робить розум та вітальне іще більш, а не мени забрудненими, ніж до його втручання»²⁹⁸*, – зауважує Шрі Ауробіндо, і додає: *Сучасна психологія, як наука, переживає вік немовляти, вона одночасно стрімка, невгамовна та невміла. Як і в усіх новонароджених галузях знань в ній проявляється властива розуму універсальна звичка: здобувши часткову, обмежену істину, негайно і невиправдано її узагальнити, намагаючись з допомогою її вузьких понять пояснити все безмежне поле Природи; психоаналіз Фрейда піднімає на поверхню певну частину людської натури, найтемнішу, найбільш небезпечну і хворобливу, – пласт нижчої вітальної підсвідомості, – виділяє певні, найбільш патологічні її прояви і приписує всьому цьому роль і дію, яка виходить далеко за межі властивої їй природи... Цей передчасний підйом чи його невідповідність досвіду веде до ризику можливого затемнення та забруднення інших частин в субстанції свідомості і тим самим – до отруєння всієї вітальної і навіть ментальної частини натури. Ось чому необхідно перш за все розпочинати із позитивного, а не*

²⁹⁸ Вислів із збірки «Про Йогу, том 2» (On Yoga II, Tome 2, p.686).

*негативного досвіду, із привнесення в нижчі частини хоч чогось божественного, привнесення спокою, світла, непорушної врівноваженості, чистоти, божественної сили в ті частини свідомої істоти, які повинні зазнати змін; тільки після того, як це належним чином зроблено і встановлено міцний позитивний базис, підйом прихованих протидіючих ворожих елементів підсвідомості для їх усунення силами божественного спокою, світла та знання можна вважати достатньо безпечним».*²⁹⁹

Існує ще одна, більш серйозна перешкода, пов'язана із психоаналізом. Якщо б навіть психоаналітики якимось чином і отримали силу спуститися у підсвідоме, то і в цьому випадку вони б не змогли нічого вилікувати, ризикуючи при цьому привести у дію сили, якими б не змогли управляти, як це сталося із казковим учнем чаклуна; та, якщо б вони навіть і впорались із управлінням цими силами, то скоріш за все разом із злом знищили б і добро, непоправно понівечивши людську природу. Адже вони не володіють знанням. Із доступного для них рівня ментальних міркувань вони не мають можливості заглянути достатньо далеко у майбутнє, щоб розпізнати те добро, яке готується очевидним [на сьогодні] злом, а також ту динамічну Силу, яка прихована грою протилежностей. Для того, щоб відсортувати цю дивовижну суміш, необхідна інша сила, інше бачення: *«Необхідно пізнати ціле перед тим, як вам вдасться зрозуміти його частину, а також пізнати найвищий рівень перед тим, як ви насправді зможете зрозуміти найнижчий. В цьому полягає перспектива вищої психології, яка поки що чекає свого часу, для якої всі існуючі сьогодні блукання навпомацки просто перестануть існувати».*³⁰⁰

Тут ми зачіпаємо докорінну помилку сучасної психології: вона виявляється неспроможною нічого пояснити, бо веде пошук у нашому еволюційному минулому. Дійсно, половина Таємниці, можливо, і розташована там, і все ж нам бракує вищої сили для того, щоб відчинити двері внизу. Наше призначення ніколи не полягало в тому, щоб оглядатися назад, навпаки, воно в тому, щоб дивитися вперед і

²⁹⁹ Із збірки «Про Йогу, том 2», (On Yoga II, Tome 2, p. 689).

³⁰⁰ Там же. (On Yoga II, Tome 2, p.689).

вгору, в напрямку супраментального світла, бо саме воно є нашим майбутнім, і тільки майбутнє здатне пояснити і вилікувати минуле. Шрі Ауробіндо з цього приводу якось написав учневі: *«Для мене важко сприймати цих психоаналітиків серйозно, хоча для когось це може бути важливим, бо напівзнання постає потужною силою і може стати великою перешкодою перед правдою Істини... Вони дивляться знизу вгору і намагаються пояснити вище світло, виходячи із темряви внизу, але основи всього розташовані саме наверху, а не внизу. Надсвідоме, а не підсвідоме є фундаментом для всього. Зміст лотосу не можна пояснити, виходячи з аналізу таємниць мулу, з якого він виростає. Його таємницю слід шукати на небесах, в архетипі лотосу, який вічно квітне у вищому Світлі».*³⁰¹

Здається, що ми прогресуємо знизу догори, від минулого до майбутнього, від темряви до світла свідомості. Але це є лише нашим незрілим сьогочасним розумінням, яке затемнює існуюче ціле; в іншому разі нам вдалося б зрозуміти, що не минуле підштовхує вперед, а майбутнє підтягує нас ближче до світла, мало-помалу просочуючись в нашу темряву. Адже як взагалі здатна темрява створити світло? Якщо б ми були народжені темрявою, то й закінчили б тільки нею. «Вічне Дерево, чиє коріння розташоване наверху, а гілки спрямовані униз» – проголошує Катга Упанішада (VII). У нас виникає відчуття власних гігантських зусиль, спрямованих до прогресу, до кращого розуміння, до усестороннього пізнання; виникає відчуття власного напруженого стремління в напрямку майбутнього. Але це – тільки наслідок обмеженості існуючої точки зору. Якщо б ми володіли іншою перспективою бачення, то змогли б сприйняти надсвідоме Майбутнє, яке намагається вступити в наше сьогодення. І зрозуміли б, нарешті, що властиве нам відчуття власного зусилля насправді є опором, який виникає внаслідок нашої обмеженості та неуттва. Майбутнє виникає не тільки внаслідок руху знизу вверх, бо в такому випадку для Землі не існувало б ніякої надії, вона б закінчила або вибухом у небесах всевишнього психічного напруження, або зворотнім падінням у непроглядну темряву. Одночасно із рухом знизу майбутнє настає зверху вниз; воно все глибше і глибше проникає в наш густий ментальний туман, в безлад нашої вітальної мішанини, у

³⁰¹ Знову там же. (On Yoga II, Tome 2, p.689).

підсвідому та несвідому темряву ночі, аж поки не освітить, не розкриє, не вилікує все, надаючи всьому повної завершеності. Але чим глибше воно проходить, тим сильнішим стає опір; ми живемо в літа Залізного Віку, в період великого Бунту та Небезпеки. Але одночасно – це літа величної Надії. І, якщо буде на то Боже веління, у найвищій точці, там, де це Майбутнє торкнеться найбільших глибин нашого минулого, де це Світло прорветься до самого дна, до твердої основи ночі, ми відкриємо таємницю Смерті і вічного Життя. Але якщо дивитися тільки вниз, ми знайдемо лише нечистоту, лише брудоту.

ТЕМНА ПОЛОВИНА ІСТИНИ

Зараз ми підтягуємось іще ближче. Шукач істини розпочав подорож з позитивного переживання. Він розпочав свій шлях, бо відчув потребу в чомусь іншому. Він намагався досягти ментальної тиші і виявив, що це його зусилля викликає Відповідь. Він відчув низхідну Силу, нову вібрацію в глибині своєї істоти, яка робить буття яснішим, більш живим. Можливо, він навіть мав переживання розриву власних обмежень і виходу на новий рівень. Ознаки встановлення нового ритму можуть надходити у безліч різноманітних способів. Але після цього, після обнадійливого початку, все вкривається вуаллю, начебто все йому просто наснилося, чи його занесло бозна-куди звичайнісіньким дитячим ентузіазмом. Щось всередині починає мститися, навіюючи приступи скептицизму, обурення, навіть бунту. Це стане наступною, можливо, *істинною* ознакою того, що він прогресує і вступив у бій з реаліями власної природи чи, радше, що низхідна Сила розпочала свою роботу збивання субстанції. Кінець кінцем, прогрес є не стільки справою сходження вгору, скільки очищення від домінуючих перешкод, адже коли ми ясні, прозорі, то виявляється, що всередині нас уже все присутнє. Ось чому шукач істини починає відкривати у собі численні внутрішні перешкоди. На шляху інтегральної йоги часто виникає відчуття погіршення, в той час як ми прагнули покращання, ми вимушені вести війну в той час, як шукали миру і світла. Так давайте не будемо лякатися, це *насправді є битва*. Поки ми пливемо за течією, то здаємося собі дуже милими,

порядними, сповненими добрих прагнень особистостями, але в ту саму мить, коли напрямок руху змінено, все починає чинити опір. Ми починаємо реально усвідомлювати гігантські сили, які обтяжують, пригнічують людей, притупляючи їх розум і почуття; але це усвідомлення може розпочатися лише за умови, що ми прикладаємо зусилля для звільнення від лещат їхньої влади. Як тільки шукач істини отримує перше переконливе відкриття наверху, починає сприймати Світло, майже одночасно він отримує «підніжку», всередині щось нібито починає відчувати біль. І тоді він починає розуміти, що ж мав на увазі Шрі Ауробіндо під «...пораненим мороком, який скаржиться на світло»³⁰². Це стане для нього першим уроком, який засвідчить: кожний крок уверх неодмінно супроводжується кроком вниз.

Замість того, щоб приречено сприймати ці гострі потрясіння, як невідворотну долю, шукач істини перетворить їх в основу своєї роботи. Адже цей подвійний рух підйому та спуску дійсно є фундаментальним процесом інтегральної йоги: «З кожної підкореної вершини ми повинні повернутися вниз, щоб привнести в нижчі смертні рухи отриману силу і осяяння»³⁰³. Саме такою постає ціна [духовної] трансформації життя, в іншому випадку нам було б дано надихатися на піках та оспівувати їх, в той час як життя внизу залишалося б таким самим, сповненим болісного кипіння. На практиці низхідний рух не породжуватиметься примхливими ментальними рішеннями; чим менше в цей процес втручається розум, тим краще. Крім того, виникає доречне питання, як Розуму, який зручно і задоволено вмовився за своїм невеличким письмовим столом, може взагалі спасти на думку кудись-там «низходити»? Всю роботу в нас автоматично виконує пробуджена та індивідуалізована свідомість-сила. В той самий момент, коли ми досягаємо певної інтенсивності усвідомлення та [внутрішнього] світла, це автоматично вчиняє тиск на решту нашої природи, що закінчується відповідними реакціями затьмарення чи спротиву. Це виглядає на зразок того, коли надмірна доза кисню чомусь раптово надходить в океанські глибини:

³⁰² Наведені слова – рядок із п'ятої пісні «*Божества нижчого Життя*» (*The Godheads of the Little Life*) в другій книзі поеми «Савітрі», (*Savitry*: 28, p.172).

³⁰³ Із «Синтезу йоги», (*The Synthesis of Yoga*, 20: p.123).

тамтешні створіння починають відчайдушно чинити спротив чи навіть просто вибухають від цього. Повна зміна свідомості дійсно виглядає дуже дивно, нібито із добре освітленої кімнати ми входимо в *ту саму*, але темну кімнату. Чи коли *той самий*, переповнений щастям [внутрішній] простір, загадковим чином, миттєво заповнюється стражданням: все залишається тим самим, але стан повністю змінився. Нібито та сама сила, та сама частота коливань, та сама вібрація чомусь змінила свій знак на протилежний, плюс на мінус. Ось тоді можна крок за кроком спостерігати, як, наприклад, любов здатна перетворитися на ненависть, а чистота стати брудом; все залишається тим самим, але має протилежний характер. Однак, доки наші різноманітні психологічні стани залишатимуться просто зворотними відносно один одного, наше добро – протилежною стороною нашого зла (а, може, краще сказати лицевою стороною?), життя ніколи не зміниться. Потрібна якась радикальна зміна, потрібен інший тип свідомості. Всі поети, всі геніальні творці пізнали змах крил [іншої] свідомості. Але навіть маючи власні переживання *осаяння*³⁰⁴, Рембо одночасно відвідував невідомі царства, які вражали його присутнім там «жахом»; йому також доводилось проходити через зворотні перекинуття вниз. Але замість того, щоб бути несвідомо перекинутим від якоїсь крайності до її повної протилежності, замість неусвідомленого сходження угору і зворотного спуску, який відбувається проти власної волі, шукач інтегральної істини буде методично та усвідомлено працювати, ніколи не втрачаючи рівноваги. Більше того – із зростаючою довірою до Свідомості-Сили, яка ніколи не розкриє більше світла і не викличе більшу протидію, ніж він здатен витримати. Переживши достатньо досвідів переходу від однієї кризи до іншої, нам, врешті-решт, вдається розпізнати систему, метод роботи Сили; ми помітимо, що кожного разу, коли здається, нібито ми зійшли з кривої сходження угору і навіть втратили те, що вже було досягнуто, наприкінці вдається відновити реалізацію, але вже на більш високому і широкому рівні, який був збагачений саме тою частиною, яку додало наше «падіння»; якщо б цього «падіння» не відбулося, відповідна нижча частина ніколи не змогла би бути приєднаною до більш

³⁰⁴ Нагадаємо, «Осяяння» – саме таку назву має одна із найбільш відомих поем Артюра Рембо. – прим. перекл.

високих частин свідомості, інтегрованою з ними. Можливо, той самий, але вже колективний процес мав місце при падінні стародавніх Афін, адже в результаті, разом із падінням певні варварські племена отримали змогу через деякий час розкрити для себе Платона. Процес інтегральної йоги не притримується методу сходження вгору по прямій лінії в намаганні досягти якоїсь нескінченно віддаленої точки; згідно з баченням Шрі Ауробіндо він радше нагадує *спіральне* сходження, яке повільно і методично приєднує всі частини нашої істоти на основі невпинного, все більш широкого розкриття, яке, в свою чергу, базується на все більш *глибокій* основі. Ми спостерігатимемо не тільки метод дії Свідомості-Сили, а й регулярність, ритмічність циклів, таких же певних, як морські приливи і відливи чи фази місяця. Чим більше ми прогресуємо, тим ширшим стає діапазон циклів, ближчою їхня спорідненість із суто космічними процесами. І одного дня нам вдасться усвідомити власні зниження, як періодичні зниження загальної земної свідомості, а у власних труднощах розпізнати безладдя, опір і бунт, які спричиняє вся Земля. Кінець кінцем, все стане настільки внутрішньо взаємозв'язаним, що ми зможемо упізнати в крихітних проявах, у зовсім незначних подіях повсякденного життя чи найближчих об'єктах ознаки більш масштабного застою, яким охоплені всі люди, і який викликає загальний підйом чи зниження всередині тієї самої еволюційної хвилі. Тоді приходить розуміння, що всі ми надійно скеровані у напрямку єдиної Меті, що буквально все, навіть найменша дрібниця має певне значення. Якщо хоч щось зрушило з місця, це породжує загальні зміни. Ми всі знаходимось на шляху настільки величної подорожі, що просто не здатні цього навіть уявити.

Невдовзі ми будемо вражені іще одним парадоксом. Існує не тільки закон підйому та спуску, до цього додається іще одне протиріччя, яке може виявитися основним. Кожен із нас має мету, вона пролягає як через нинішнє життя, так і через увесь ланцюжок наших життів. Оскільки кожна людська істота є неповторною, ми мусимо виразити притаманну нам неповторність; вона є нашою центральною істиною, завданням нашої персональної еволюційної боротьби. Ця мета проявляє себе лише поступово, після численних

досвідів і послідовних пробуджень, після того, як розпочинає своє буття і розвиток внутрішня особистість. Тільки тоді ми починаємо усвідомлювати щось на зразок нитки, яка пролягає через це життя, а також через усі свідомі моменти наших інших життів. Ця нитка має особливу орієнтацію, начебто все завжди підштовхувало нас в певному напрямку; із нашим удосконаленням цей напрямок вимальовується із зростаючою чіткістю та гостротою. Проте, разом із зростаючою усвідомленістю цієї мети перед нами одночасно розкривається специфічна перешкода, яка постає прямою протилежністю, протидією меті. Виникає парадоксальна ситуація: ми нібито несемо всередині чітку тінь нашого ж світла. Ця тінь чи перешкода, чи проблема виникає перед нами знову і знову, протистоїть нам із зростаючою наполегливістю; вона завжди та сама, хоча й ховається під різноманітними масками та проявляється в надзвичайно різноманітних обставинах. Після кожної виграної нами битви вона повертається знову, причому сила її протистояння зростає пропорційно росту нашої усвідомленості. Все виглядає так, нібито ми приречені знову і знову вести ту саму битву на кожному із тільки-но завойованих планів свідомості. Чим ясніше постає мета, тим густішою стає її тінь. Тепер ми віч-на-віч постали із Ворогом:

*This hidden foe lodged in the human breast
Man must overcome or miss his higher fate
This is the inner war without escape.³⁰⁵*

*В людському серці приховався ворог цей,
Його перемогти призначено людині
Або ж – пройти повз власну вищу долю.
Цієї внутрішньої битви оминати не дано.*

Шрі Ауробіндо називає його також Злою Персоною (Evil Persona). Іноді можна почати розпізнавати істинну мету не позитивно, а «від супротивного», через уперті повторення тих самих перешкоджаючих обставин і відповідних невдач. Виникає враження, що все спрямовано

³⁰⁵ «Савітрі», частина 2, книга 4, пісня 2 «Шлях Долі і проблема Страждання», (“Savitry”, 29: p, 448).

в одному напрямку, ми ніби постійно обертаємось в якомусь замкненому колі, все ближче і ближче підступаючи до його центру, який є одночасно як метою, так і її протилежністю. Шрі Ауробіндо писав: *«Обдарована для певної роботи особистість завжди чи майже завжди (мабуть, відносно цього не слід створювати надто жорстке загальне правило) має приєднану до себе істоту, яка інколи постає частиною такої особистості і виглядає повною протилежністю тому, що є головною умовою для [успішного] виконання роботи. Або, якщо на початку така зв'язана з особистістю істота іще не сформована, то споріднена їй сила проникає в навколишнє середовище, як тільки починається усвідомлення свого призначення. Здається, що її основне заняття полягає в протистоянні, створенні всіляких перешкод та обставин, які заважають; одним словом, вона виявляє усю повноту та складність проблем, які викликані розпочатою роботою. З точки зору окультної організації речей складається враження, що поставлене завдання не може бути вирішене іншим чином, аніж за допомогою визначеного наперед інструменту, який здатен всі ці труднощі прийняти на себе, зробити їх власними. Численні ситуації, які на поверхні виглядають крахом планів і зусиль, можна пояснити саме цим».*³⁰⁶ У розмовах з учнями Мати підкреслювала те ж саме явище. *Якщо ви втілюєте собою можливість перемоги, в вас завжди існуватиме супротив цій перемозі, постійне джерело ваших страждань. Якщо ви сприймаєте дуже густу тінь десь всередині власної істоти, те, що відчутно дошкуляє, то можете бути впевнені, що несете в собі відповідну можливість світла. І Мати додає: Кожен має особливу мету, особливу місію, необхідність виняткової власної реалізації; одночасно із цим ви несете в собі всі ті перешкоди, які необхідні для того, щоб реалізація стала повністю досконалою. Ви також виявите, що всередині світло та тінь існують поруч: здібності завжди супроводжує те, що перешкоджає їх реалізації. І якщо ви відкрили в собі дуже цільну і глибоко вкорінену темряву, будьте впевнені, десь в вас існує дуже сильне світло. Від вас залежатиме, як буде використане перше для проявлення другого.*

Можливо, таємниці Життя так просто вдається від нас вислизнути,

³⁰⁶ Із збірки «Про Йогу, том 2» (On Yoga II, Tome 2, p.733).

бо нам все ніяк не второпати цей дуальний закон світла та темряви, а також загадку власної подвійної природи, одночасно і тваринної, і божественної. Вишколені різноманітними етичними та релігійними системами в дусі маніхейської концепції існування³⁰⁷, ми всюди сприймаємо безжалісну, невпинну боротьбу між Добром та Злом, Істиною та Оманою; і в цій боротьбі дуже важливо бути на правильній стороні, по праву руку Господа. Ми все розділили навпіл: царство Боже та Диявольське, мізерне життя в цьому світі та істинне життя на небесах. Ми спробували покінчити із зворотною стороною мети і при цьому одночасно позбавилися самої мети. Адже мета не потребує ампутації ані знизу, ні зверху. Доки ми будемо відкидати одне заради другого, на нас чекає жалюгідна поразка, ми не зрозуміємо мету буття. Існує єдність, коли ми щось вилучаємо, все останнє розпадається на частини. Чи можна позбавитися «зла», не висадивши в повітря увесь існуючий світ? Якщо хоч єдиній людині вдасться звільнитися від «зла», то, кінець кінцем, весь світ розпадеться на складові частини, адже все існує в *єдності*. Світ сформований з *однієї* субстанції, а не з двох, хорошої та поганої. Звідти неможливо щось вилучити чи до неї щось додати. Ось чому ніяке чудо не здатне врятувати світ. Чудо *вже існує* в цьому світі, все можливе світло вже тут, як і усі небеса, які тільки можна уявити; будь-який сторонній елемент зіпсує світ. Все вже існує в ньому. Ми знаходимося безпосередньо всередині чуда, тільки от загубили ключ. Можливо, нам нічого не треба вилучати чи додавати, навіть нічого відкривати не треба, досить тільки сприйняти *ту саму* річ по-іншому.

Якщо ми хочемо віднайти Мету, то повинні залишити маніхейство та правильно сприйняти те, що Шрі Ауробіндо називав *«темною половиною істини»*. Він писав: *«Людське знання відкидає тінь, яка закриває половину сфери істини від її власного світла... Відкидання розумом неправди в пошуках останньої істини є одною із основних причин того, що розум не здатен досягти стійкої, сферичної та повної істини»*.³⁰⁸ Якщо ми усунемо все помилкове, а Бог знає, що цей світ наповнений помилками та нечистотою, то, цілком можливо, нам

³⁰⁷ Маніхейство – доктрина, запропонована перським метафізиком Мані (III ст. н.е.) на принципі дуалістичності знань (ідеального та матеріального). В її основі погляд на дійсність, як на протиставлення двох протилежних начал (добра та зла і т. ін.) – прим. перекл.

вдасться досягти певної істини, але ця істина виявиться пустою. Реальне наближення до Таємниці полягає в тому, щоб, по-перше, зрозуміти, а потім побачити, що все в цьому світі, «...*навіть найбільш абсурдне і далекосяжне відхилення*» містить під зовнішньою маскою іскру істини; абсолютно все – це Бог, який поступово прямує до Самого Себе. Поза Ним не існує нічого. «*Адже, насправді, помилка – це напівістина, яка спотикається внаслідок власних обмежень; часто вона є Істиною, яка натягує на себе облудну зовнішність для того, щоб невпізнаною дістатися ближче до мети*». ³⁰⁹ Якщо хоч щось в цьому світі було б абсолютною фальшкою, то увесь світ виявився б фальшивим. Якщо шукач істини вирушає в дорогу із цією передумовою, позитивною передумовою і крок за кроком прямує вгору, кожного разу погоджуючись зробити відповідний крок вниз задля визволення *того самого світла* ³¹⁰, прихованого під будь-якою маскою, в кожному елементі, навіть у невимовному бруді, під усякою безглуздою помилкою чи огидним злом, він почне усвідомлювати, що усе перед його очима стає прозорішим, стає яснішим реально, а не тільки теоретично. І він відкриє не тільки вершини, а й *безодні Істини* ³¹¹. Він зрозуміє, що цей Ворог був найбільш старанним помічником, неймовірно зацікавленим у досконалій та ефективній реалізації. По-перше, тому що кожна битва збільшувала його сили, а іще – тому що кожне падіння примушувало вивільняти істину внизу замість того, щоб самотньо рятуватися у пустій височині. Кінець кінцем він зрозуміє, що його особиста ноша була ношею нашої Матері Землі, яка теж бореться за свою частку світла. Князі Темряви уже врятовані! Вони перебувають за роботою, ці сумлінні позивачі всеосяжної Істини, а не істини, яка все виключає.

³⁰⁸ Із збірки «Думки та афоризми», («Thoughts and Aphorisms», 17: p.15).

³⁰⁹ Тут і трохи вище – цитата з роботи «Життя Божественне», (The Life Divine, 18: p.12).

³¹⁰ Вислів із «Синтезу йоги», (The Synthesis of Yoga, 20: p.123).

³¹¹ Вислів із роботи «Цикл людства», (The Human Cycle, 15: p.133).

*Not only is there hope for godheads pure;
The violent and darkened deities
Leaped down from the one breast in rage to find
What the white gods had missed; they too are safe.*³¹²

*Не тільки непорочним божествам – надія;
Із того ж серця боги тіні вниз пірнули
У лютім прагненні знайти усе,
Що світлі боги пропустили; врятовані й вони.*

Тепер шукач істини зрозуміє, що в єдиній всеосяжності абсолютно все має своє власне призначення, якого не оминати. Не тільки жодна річ не може бути пропущена, але й ніщо не є *більш або менш важливим*, адже тотальне завдання представлено в найменшій дрібниці, в будь-якому малопомітному повсякденному русі, на зразок того, як це відбувається у космічних зрушеннях; там, ймовірно, те ж саме всеосяжне Світло та Радість в усій повноті одночасно присутні як у нескінченно малому атомі, так і в безмірності надсвідомого. Тоді темна половина істини починає поступово освітлюватися. Кожне спотикання чи помилка запалює полум'я страждання, яке нібито пробиває отвір знизу; кожна слабкість викликає появу відповідної сили, немов енергія падіння перетворилася в енергію підйому; кожна недосконалість стає кроком вперед до більшого звершення. Вже не існує ані гріхів, ні помилок, є лише нескінченні невдачі, які примушують дослідити власне царство вздовж та поперек, сприйняти все для того, щоб вилікувати і виконати все без винятку. Крізь крихітну щілину нашого панцира проникли любов та співчуття до всього світу, їх ніколи не зможе зрозуміти жодна сяюча чистота; чистота завжди непохитна, забарикадована, наглухо закрита на зразок неприступної фортеці. Для того, щоб змогла увійти Істина, необхідний прохід!

*The Eternal's face was seen through drifts of Time,
His knowledge he disguised as Ignorance,*

³¹² «Савітрі», частина 3, книга 10, пісня 2 «Євангеліє Смерті та марність Ідеалу», (“Savitry”, 29: p.613).

*His Good he sowed in Evil's monstrous bed,
Made error a door by which Truth could enter in,
His plant of bliss watered with Sorrow's tears.*

*Проглянув Вічний Лук крізь Часу течію,
Своє знання Він під Невіданням сховав,
Добро посіяв у потворне лоно Зла,
Зробив із помилки для Істині прохід,
Блаженства древо плачем суму оросив.³¹³*

Позаду зла існує істина Любові. Чим ближче ми до пекельних кіл, тим ясніше для нас розкривається необхідність глибин Зла. Приходить усвідомлення, що нічого не можна вилікувати без існування відповідної напруги. Завдяки пригнічуючому тиску внутрішнє полум'я розгоряється все інтенсивніше; існує тільки Вона, нічого, крім Неї, неначе тільки Любов здатна протистояти Ночі і перетворити темну половину в світлу. Начебто саме Тінь була необхідна для народження Любові. Насправді ж, в серцевині будь-якого мороку, кожного зла приховується протилежний прояв. А оскільки кожен із нас несе чи переховує в собі певну індивідуальну перешкоду, яка одночасно є і протилежністю, і ознакою нашої долі, то може статися, що так само і нескінченні «помилки та провини» нашої Землі – її гріхи і страждання, тисячі зяючих жебрацьких ран – є ознакою її долі. І одного дня їй вдасться втілити досконалу Любов і Радість, адже вона вистраждала все і все зрозуміла.

Із нашим прогресом лінія надсвідомого віддаляється вгору, а підсвідомого – вниз. Все розширюється, освітлюється, але одночасно все замикається, сходиться до однієї гострої темної точки, все більш чіткої, ключової. Немов на протязі років і років чи навіть життів ми кружляли навколо тієї самої Проблеми, так і не зумівши навіть доторкнутися до неї. І от, несподівано, вона вже тут, на самому дні провалля, звивається від наступу світла – усе зло світу в єдиній точці. Час Таємниці наблизився. Адже закон сходження донизу не є ані законом пригнічення, гріха чи падіння, ні законом каяття чи втечі до

³¹³ Там же, стор. 625, (“Savitry”, 29: p.625). Автор наводить один, передостанній рядок фрагменту, ми наважилися привести весь фрагмент. – прим. перекл.

небес. Воістину – це Золотий Закон, незбагнений умисел, який притягує нас одночасно угору і вниз, у глибини як надсвідомого, так і підсвідомого. Спрямовує до *самісінького центру*, до вузла життя та смерті, світла та темряви, де на нас чекає Таємниця. Чим ближче ми підтягуємося до Вершини, тим більших торкаємося Глибин.

ВЕЛИКИЙ ПЕРЕХІД

Останні кроки спуску відбуваються за межами підсвідомого, у нашому еволюційному минулому, в нашій ранішній, передісторичній свідомості, на тому рівні, де вперше із того, що здавалося смертю, з'явилося життя; на кордоні між матеріальним несвідомим та фізичною свідомістю, у тому місці, яке є свідком і залишком первісного народження – в нашому тілі. Органи і клітини нашого тіла мають власний тип високоорганізованої та ефективної свідомості, яка знає, як вибирати, отримувати чи відкидати, нею можна керувати, якщо ми досягнемо достатнього рівня йогічного розвитку. Якщо б питання полягало лише в покращенні існуючих умов життя, було б достатньо звичайного рівня йогічної свідомості: подовження власною волею життя, стійкість проти хвороб і навіть тривала молодість – це досить поширені результати відповідної дисципліни. Та, як вже було сказано, ми знаходимось у пошуках зміни життя, а не просто покращення його фасаду. Нижче нашої нинішньої фізичної свідомості лежить фізичне підсвідоме, продукт еволюції Життя в Матерії, воно зберігає запис всіх застарілих звичок життя, найгірша із яких – звичка вмирати. Воно зберігає властиві йому рефлексі, свої страхи, конвульсивні стискання, але більш за все – власну закритість, неначе воно стійко зберігає пам'ять про численні захисні панцири, які зводились навколо себе задля захисту власного зростання. У самій глибині цього фізичного підсвідомого, там, де, здається, вимирають усі види свідомості та пам'яті, можна досягти кореневої підстільки, первісного Панцира, самої Смерті, із якої вирвалося на свободу життя. Це щось дуже тверде і величезне, настільки жорстке і велике, що ріші ведичних часів назвали його «безкрайньою скелею». Це вже Несвідоме. Стіна – а, можливо, і двері. Дно, а, можливо, просто поверхнева кірка. До того ж, а що як воно не абсолютно мертво або

несвідоме, адже воно не відчувається негативно інертним, скоріш – це щось позитивно інертне, воно немов відмовляється, начебто каже *Ні* ЖИТТЮ:

*The stubborn mute rejection in Life's depths,
The ignorant No in the origin of things.*³¹⁴

*Вперта, німа відмова в глибині Життя,
Безглузде Ні в основі всіх речей.*

Якщо б ця коренева підстилка була абсолютним Небуттям, тоді не існувало б ніякої надії; адже із нічого не може щось вирости, отже ця основа є *чимось*. Якщо існує «Ні», то в середині має існувати «Так»; якщо існує Смерть, то в ній повинне міститися Життя. І, зрештою, якщо є кінець, то з іншої сторони повинен бути початок. Будь-що негативне обов'язково є іншою половиною позитивного. Кожне дно постає поверхнею, яка закриває щось інше. Зміст йоги Шрі Ауробіндо полягає в тому, щоб розкрити позитивне, яке міститься в усіх цих негативних явищах, у кожному елементі і на кожному рівні свідомості; а якщо буде на це воля Божа, – то й віднайти всевишне Абсолютне (ані негативне, ні позитивне, воно просто *існує*), яке один раз і назавжди розплутає, пояснить всі наші дуальності, підстильні породи, а також подвійність життя, що вмирає чи смерті, яка є живою.

У Чандернагорі Шрі Ауробіндо досяг останніх рівнів фізичного підсвідомого. Він опинився перед стіною : *«Ні, те, чим я зараз зайнятий, не є Небесами, добре, якщо б це було так. Це, скоріше, зворотна сторона усіх речей»*³¹⁵ . Той, хто просто доторкнувся до ментального та вітального підсвідомого, відчув їхній шалений спротив, несамовиті реакції цього гадючого кубла, той може собі уявити, що означає подібний спуск. Чим нижче ми спускаємось, тим більш високий рівень свідомості та сильніше світло для цього необхідні, адже рівень, до якого можна спуститись, відповідає нашим

³¹⁴ «Савітрі», частина 1, книга 3, пісня 3 «Обитель Духу та нове Творіння», («Savitry», 29: p.317).

³¹⁵ Із збірки «Про себе», (On Himself, 26: p.153).

можливостям підйому. І якщо ми розуміємо, що свідомість є силою настільки ж реальною, як електричний струм, то можна собі уявити, які травми та тяжкі випробування здатні спричинити надрозумна сила та світло, які водоспадом вливаються в трясовину фізичного підсвідомого. Це – «...атака, штурм ефіру та вогню»³¹⁶. Труднощі і навіть небезпека є надзвичайними, ми ще повернемося до цього, обговорюючи трансформацію. Поки ми маємо справу тільки із ментальним та вітальним опором, із нашою моральною фальшю, необхідні лише сила волі та терпіння. Але спустившись нижче, ми вже вимушені стикнутися із *неправдою тіла*, як це називає Мати, а саме – із хворобами та смертю. Саме тому Шрі Ауробіндо та Мати наполягали на здоровій фізичній основі учнів: *працуйте з обох кінців, не нехуйте одним заради іншого*.

Досягнувши крайніх кордонів надрозуму, де «величні кольорові хвилі» знебарвлюються в білі рубезжі, Шрі Ауробіндо одночасно доторкнувся до чорної скелі на самому дні:

*I have been digging deep and long
Mid a horror of filth and mire...
A voice cried, "Go where none have gone!
Dig deeper, deeper yet
Till thou reach the grim foundation stone
And knock at the keyless gate".*³¹⁷

*Я довго й глибоко копав
В жахітті бруду і багна...
І голос прокричав: «Прямуй туди,
Куди ніхто ще не ходив, копай все глибше,
Щоб досягти скелястої основи
Й постукати у двері без ключа».*

А потім, в один із днів 1910 року, в Чандернагорі трапилась дивна

³¹⁶ Рядок із «Савітрі», частина 1, книга 1, пісня 1 «Символічний світанок», («Savitry», 28: р.7).

³¹⁷ Із збірки «Поезії минулого і сьогодення», (Poems Past and Present, p. 5, 99).

річ... Але перед описанням досвіду, який змінює хід нашої еволюції, давайте призупинимось та оглянемо нинішній стан людства. Все досить просто і зрозуміло: ми загрузли в Матерії, ув'язнені в Чорному Яйці, яке кожної секунди обмежує, стискує нас з усіх боків. Не існує сотень шляхів вийти звідти, їх тільки два. Перший полягає в тому, щоб заснути: зануритися у мрію, поринути в екстаз чи медитацію, але все це виявляється більш або менш високим рівнем свідомого чи божественного сну. Інший полягає в тому, щоб вмерти. Але досвід Шрі Ауробіндо надає третю можливість, яка дозволяє вийти, не поринаючи в екстаз і не вмираючи, вийти, фактично нікуди не виходячи. А саме – змінити курс духовної еволюції людини, адже тоді мета вже не знаходиться десь наверху чи зовні, вона всередині; це дозволяє відчинити двері для життя, яке пробуджується, для всіх мрій, всіх екстазів, а головне – для всіх тих сил, які здатні допомогти нам втілити наші мрії і перетворити Чорне Яйце на відкритий, прозорий та життєдайний простір. Того дня 1910 року в Чандернагорі Шрі Ауробіндо досяг самого дна, прорвав усі убогі нашарування, крізь які незбагненим цвітінням проросло Життя. Існувало тільки Світло наверху, яке сяяло все інтенсивніше впродовж того, як він спускався все нижче, висвітлюючи проникливим променем усі види нечистоти; немов сама ніч втягувалася у зростаюче Світло, а кордони підсвідомого віддзеркаленням концентрації наверху відступали все нижче і нижче, залишаючи лише один оплот Тіні під єдиним Світлом. І раптом, абсолютно несподівано, в глибинах цієї «несвідомої» Матерії, безпосередньо в клітинах власного тіла Шрі Ауробіндо був виштовхнутий у всевишне Світло. Це сталося без поринання в транс, без втрати індивідуальності, без розчинення в космічній нескінченності – із широко відкритими очима:

*He broke into another Space and Time.*³¹⁸

Він увірвавсь у інший Час та Простір.

Ніч, Зло, Смерть – це маски. Всевишня Протилежність пробуджує найвищу Інтенсивність і подібне стає Собою, адже існує лише Єдине,

³¹⁸ Останній рядок пісні 5 «Йога царя: йога свободи і величі Духу» (Частина 1, Книга 1) поеми «Савітрі», (“Savitry”, 28: p.91).

tad ekam. Сонячний Світ, всевишня, супраментальна, божественна свідомість, із якої всі світи виходять окремими променями, була представлена в самому серці Матерії. Наступна сходинка, Надрозум розташований не «наверху»; він тут, всередині всього існуючого. Двері вниз відкривають вихід наверх і всюди:

*A fathomless sealed astonishment of Light...*³¹⁹

Посіяне в безодні диво Світла...

A grand reversal of the Night and Day

*All the world's values changed...*³²⁰

Величне скасування Дня і Ночі

Змінило в світі цінності усі...

*The high meets the low, all is a single plan.*³²¹

Високе зустрічається із низьким,

Усе – єдиний план [буття].

Найбільш віддалене Минуле торкається серцевини Майбутнього, яке задумало його, Бог-Дух зустрічається із Богом-Матерією, це і є життя божественне в тілі. Сат-Чит-Ананда наверху постає Сат-Чит-Анандою внизу, постає Буттям-Свідомістю-Силою-Радістю. Еволюція не перетворюється на неплідний світлий чи темний сон; ніщо не поглинається Темрявою; ніщо не зникає в небесній височині; все нарешті поєднується в бездоганному колі. Радість наверху стає Радістю внизу:

An exultation in the depths of sleep,

*A heart of bliss within a world of pain.*³²²

³¹⁹ Із збірки «Останні поезії», (Last poems, 5. p.50).

³²⁰ «Савітрі», частина 1, книга 1, пісня 3 «Йога царя: йога звільнення Душі», («Savitry», 28: p.42).

³²¹ «Савітрі», частина 2, книга 7, пісня 6 «Нірвана та відкриття усезаперечуючого Абсолюту», («Savitry», 29: p.541).

³²² «Савітрі», частина 1, книга 2, пісня 5 «Божества нижчого Життя», («Savitry», 28:

*Нестримна радість у глибинах сну,
Блаженства центр в світі страждань.*

Жива радість, могутнє осяяння всередині наших кровоносних судин замість стерильного щастя над нашими головами:

*Almighty powers are shut in Nature's cells.³²³
Всеволодні сили замкнені в клітинах у Природі.*

Адже супраментальна свідомість не є розрідженою, ефірною, навпаки, – вона щільна. Це саме та Вібрація³²⁴, яка створює і безкінечно відтворює, відновлює Матерію і світи. Саме вона здатна видозмінити Землю. Мати писала: «В крайніх глибинах несвідомості, твердої, непохитної, вузької, яка викликала задушення, я досягла Всемогутнього Джерела, яке миттєво виштовхнуло мене у безформний, безкрайній простір, в якому вібрували насіння Нового Світу».

Таким є ключ трансформації, для подолання законів Матерії шляхом використання Свідомості всередині Матерії – Свідомість наверху є Свідомістю внизу. Це – вхід до світу майбутнього, до нової Землі, про яку сповіщало Священне Писання дві тисячі років назад: «Нова Земля, де перебуватиме Істина» (2-ге Петра 3.13). Адже і справді, Земля є нашим спасінням, місцем останньої перемоги і досконалого звершення. Нема необхідності рятуватися на небесах. Все, абсолютно все знаходиться тут, в тілі – Радість, Свідомість, Всевишні Сили – якщо ми матимемо хоробрість розпечатати власні очі і спуститися вниз, до живої мрії замість того, щоб мріяти уві сні. «Вони мусять увійти в останнє конечне, якщо прагнуть досягти останнього безконечного»³²⁵.

p.169).

³²³ «Савітрі», частина 2, книга 4, пісня 3 «Заклик до Пошуку», («Savitry», 29: p.370).

³²⁴ Чи той діапазон частоти коливань – прим перекл.

³²⁵ Із збірки «Листи про йогу» (Letters on Yoga, 22: p.388).

Одночасно Шрі Ауробіндо вів пошук втраченої Таємниці, яку приховували Веди а також інші в більшій чи меншій мірі викривлені традиції – від Персії до Центральної Америки та Долини Рейну, від Евлесія до катарів, лицарів Круглого Столу та алхіміків – цієї древньої Таємниці всіх шукачів досконалості. Це і пошук Скарбниці в глибинах печери; і битва проти сил підсвідомості (людожерів-велетнів, карликів, змій); і міфи про Аполлона та Пітона, бога Індру, змія Вріттру, Тора та велетнів, Сігурда та Фафнера; і сонячні міфи племен Майя, і спуск Орфея в Аїд, і Перетворення. Це – змій, який кусає свій власний хвіст. Але перш за все – це все-таки таємниця ріші ведичних часів, які, мабуть, були першими, хто відкрив те, що вони назвали «великим переходом», *mahas pathah*, світом «непорушного Світла» *Swar* всередині скелі Підсвідомого. «Наші отці силою мантри розкололи міцні, непіддатливі стіни, провидці Ангіраси³²⁶ своїм криком розбили вщент скелясту гору; вони проклали в нас стежину до Величних Небес, відкрили День та сонячний світ» (Ригведа I.71.2); вони виявили Сонце, яке перебуває в темряві (III.39.5); вони знайшли скарбницю небес, заховану в таємному гроті, наче новонароджене пташеня, яке перебуває в надрах нескінченної скелі (I.130.3)».

Світло та Темрява, Добро та Зло приготували божественне народження в Матерії: «Як День, так і Ніч вигодовують божественне Дитя»³²⁷. Ніщо не прокляте, ніщо не є марним. Ніч та День – це «дві сестри безсмертні, які мають єдиного Коханого (Сонце)... вони є одним, хоча і в різних формах» (I.113.2.3)³²⁸. Наприкінці своєї ходи на прощу підйомів та спусків шукач істини стає «сином двох Матерів» (III.55.7): сином *Aditi*, світлої Матері³²⁹, надсвідомої нескінченності, а також сином *Diti*, земної Матері «темної нескінченності». Він є володарем «двох походжень», людського та божественного, які є «вічними в єдиному гнізді» він «... насолоджується двома своїми дружинами» (I.62.7). «Вміст вагітної

³²⁶ Перші із ріші – прим. автора.

³²⁷ Вислів із збірки «Про Йогу, том 2» (On Yoga II, Tome 2, p.34).

³²⁸ Тут і далі до кінця абзацу – цитати із Ригведи. – прим. перекл.

³²⁹ Ця древня традиція відома також іудеям. Вона майже дослівно повторюється в християнській традиції про непорочність Діви Марії. – прим. автора.

гори³³⁰ вивільнився всевишнім народженням... і бог відкрив людські двері» (V.45). «Тоді вони дійсно пробудилися і побачили все позаду і всюди навкруг себе, тоді їх, дійсно, обійняв екстаз, який несе щастя на небесах. У всіх замкнених домах³³¹ були присутніми всі боги» (IV.1.18).

Збувається надія людини, як і молитва ріші: «Тільки б Небеса та Земля стали єдині»³³². Відновлюється, нарешті, велика Рівновага.

*Heaven in its rapture dreams of perfect earth,
Earth in its sorrow dreams of perfect heaven...
They are kept from their oneness by enchanted fears.*³³³

*Про досконалу Землю мріє у екстазі Небо,
Про досконале Небо – скорбні сні Землі...
Вони розлучені, бо страх зачарував.*

І, нарешті, існує радість – *Ананда*. Вона існує на початку всіх речей, в кінці всього і усюди, якщо тільки копнути трохи глибше. Це – «Джерело меду, потаєне у скелі» (Ригведа II.24.4).

³³⁰ Символ матеріального підсвідомого – прим. автора.

³³¹ На всіх планах нашої істоти чи у всіх центрах свідомості – прим. автора.

³³² Із збірки «Про себе», (On Himself, 26: p.425).

³³³ «Савітрі», частина 3, книга 11, пісня 1 «Вічний День: вибір Душі та Всевишне Здійснення», («Savitry», 29: p.684).

СУПРАМЕНТАЛЬНА СВІДОМІСТЬ

Досить складно характеризувати супраментальну свідомість в термінах ментальності, адже вона є не ментальною за визначенням і не підкоряється законам та уявлення тривимірного світу. Саме слово може завести нас на хибний шлях, бо його етимологія³³⁴ не вкладається в рамки існуючого стану людської свідомості, вона породжена іншим типом свідомості. Можна спробувати наблизитись до нього, виділивши два його прояви: аспект усвідомлення чи бачення та аспект сили. Але це знову заводить у ментальну пастку, адже ці два прояви є нероздільними, цей тип свідомості постає як *силою, так і активним баченням*. Коли Шрі Ауробіндо та Мати намагалися описати свій духовний досвід англійською та французькою мовами, то часто сходилися в одному: для цього необхідна Інша мова, *une autre langue*.

СУПРАМЕНТАЛЬНЕ БАЧЕННЯ

Супраментальне бачення є всеосяжним, глобальним. Розум нарізає маленькі фрагменти, протиставляючи їх один одному. Надрозум з'єднує все в єдиному промені, але і він є обмеженим, бо бачить усе тільки з однієї, властивої йому точки зору; таке бачення постає єдиним або універсальним завдяки або виключенню всіх інших перспектив, або їх поглинанням. Супраментальний чи Верховний розум сприймає не тільки цілісність всіх речей та істот в єдиному баченні, поєднуючи всі промені без будь-якого протиставлення, але й сприймає кожну окрему точку зору будь-чого, кожної істоти чи сили. Таке бачення є всеосяжним, воно не обмежене тільки центральною точкою, а бачить, сприймає мірадами точок.

³³⁴ Етимологія – походження слова та його споріднені зв'язки з іншими словами. – прим. перекл.

Mind was a single innumerable look.
*Єдиним, незліченним поглядом був Розум.*³³⁵

«Супраментальна істота бачить не з якогось певного рівня, не крізь оточуючі хащі різноманітних фактів та проявів, вона бачить зверху, не іззовні, не судячи за зовнішніми проявами, а із внутрішньої істини в серцевині речей».³³⁶ Отже, ми не зможемо нічого зрозуміти відносно супраментального стану, якщо не будемо постійно пам'ятати – це інший вимір буття. Але можна збагнути, що це – бачення самої Мудрості, адже кожна річ, істота, сила на Землі рухається в напрямку власного абсолюту, виражаючи його з більшою або меншою точністю, а інколи – зовсім спотворено; але незважаючи на будь-які вади та перекручення, вона підкоряється внутрішньому закону, який підштовхує до її єдиної істини. Якщо взяти кожний із листочків того самого дерева, він виявиться в чомусь унікальним. І якщо б в серцевинній основі кожного із нас не існувало цієї абсолютної та унікальної істини, ми би просто розвалилися. Ми так міцно прив'язані до власної дрібноти та спотикань, бо відчуваємо істину, яка існує і росте поза ними, начебто вона захищена³³⁷ саме цією дрібнотою та вічними спотиканнями. Якщо б нам була зразу надана вся істина, ми б за власним образом та подобою миттєво перетворили її у гнома! Істина не має нічого спільного із нашим думками та добрими вчинками, хоча вони і можуть служити кроками на шляху до неї, вона зв'язана із широтою нашої істоти. І процес зростання виявляється повільним та складним. «Помилки, впадання в оману, спотикання! – кричать вони. Які ж блискучі та прекрасні помилки Твої, о Господи! Твоя неправда зберігає істину живою; завдяки Твоїм спотиканням світ стає досконалішим».³³⁸ Але розум,

³³⁵ «Савітрі», частина 2, книга 7, пісня 7 «Відкриття Космічного Духу та Космічної свідомості», (“Savitry”, 29: p.556).

³³⁶ Із «Синтезу йоги», (The Synthesis of Yoga, 21: p.808).

³³⁷ Шрі Ауробіндо підкреслює це в роботі «Синтез йоги», (The Synthesis of Yoga, 20: p.234).

³³⁸ Із збірки «Думки та афоризми», (“Thoughts and Aphorisms”, 17: p.133).

який бачить лише існуючу на даний момент поверхневу сторону речей, намагається згладити гострі кути, провести очищення методом виключення; він зменшує для себе світ до одноманітної, добродесної, порядної істини. Він видає накази: «Це є добром, а те є злом, це є дружнім, а те – ворожим». Можливо, йому захотілося б вилучити із світу усіх нацистів чи, приміром, китайців, вважаючи їх абсолютно непотрібним лихом. І розум правий, правий за визначенням, адже його призначення полягає в тому, щоб бути розсудливим, а ще й тому, що і він виражає певну ментальну чи моральну безумовність, яка теж має своє місце і мету. Та все ж – це не вся істина, а тільки одна із точок зору.³³⁹ Зрештою, саме тому нам не вистачає сили, адже якщо б ми володіли нею, то із найкращими намірами накоїли б непоправного лиха своїм невіданням і короткозорістю. Наші недоліки є вимушеними. Супраментальна свідомість охоплює єдиним поглядом не тільки всі точки зору, а і глибинні сили, які працюють поза кожною річчю, а також внутрішню істину кожної речі. Це – Свідомість-Істина, а оскільки вона *бачить, сприймає* усе, то автоматично володіє Силою. Ми безсилі, тому що не бачимо. Бачити, сприймати у всій повноті, неодмінно означає оволодіння силою. Але супраментальна сила не підкоряється нашій логіці та моралі; вона прозирає у далечину простору та часу, не намагається позбутися зла заради порятунку добра, не використовує чудеса; вона вивільняє добро, яке існує всередині зла, застосовує свою силу та світло, щоб темна половина дійшла до злагоди із своєю ж світлою половиною. До чого б вона не була прикладена, це миттєво викликає певну кризу; вона розташовує темне перед своїм же власним світлом. Вона є дивовижним ферментом, який прискорює еволюційний процес.

Незважаючи на те, що письмові твори Шрі Ауробіндо є ментальним вираженням супраментального факту, вони – наочний зразок реалізації такого глобального бачення. Багатьох спантеличує

³³⁹ Дехто скаже, що наша обмеженість та упередженість, наш розум, мораль є необхідними інструментами для життя в існуючому світі, і це – правда. В світі, яким він є зараз, ми вимушені бути обмеженими та упередженими. Але одночасно це постає причиною того, що світ не цілісний. Ніколи не треба забувати, що все це – недовговчасні перехідні інструменти, що перед нами стоїть мета замінити ці тимчасові півзаходи [Шрі Ауробіндо використовує термін *stopgaps* (букв. – затички)] свідомістю, яка є одночасно і баченням і силою. – прим. автора.

саме те, що в них відсутні підходи, які роблять думку легко доступною для розуміння; так, бути доктринером набагато легше. Шрі Ауробіндо проводить детальне дослідження всіх точок зору з метою виявлення найбільш глибокої істини в кожній із них; він ніколи не нав'язує власної точки зору (можливо, тому що в нього її немає або він має їх всі!), він просто показує, в чому кожна із них є неповною і в якому напрямку вона може бути розширена. Верховний Розум *«...не протиставляє одну істину іншій з метою побачити, яка із них вистойть і продовжить існування, а komponує їх одну за одною в світлі єдиної Істини, окремим аспектами якої всі вони є»*³⁴⁰. Йдеться про *«...світло Думки, яка несе в собі всі свої протилежності»*³⁴¹. Саме це Мати називає *сферичним мисленням*. Коли доводиться говорити про Шрі Ауробіндо, кожного разу відчуваєш себе жахливим ментальним догматиком; можливо, із-за невідповідності нашої мови, яка, як правило, зосереджується на чомусь одному, залишаючи все останнє в тіні, в той час як Шрі Ауробіндо охоплює усе, причому не заради «толерантності», яка є лише ментальним заміником, сурогатом справжньої Єдності, а завдяки неподільному баченню, яке є дійсно єдиним по відношенню до всього і проникає в серцевину кожної речі. Можливо, таким і є бачення Любові?

Цей неподілений погляд є настільки безперечним, що для супраментальної свідомості змінюється навіть фізична зовнішність чи, радше, фізичний світ постає таким, яким він і є насправді; розсіюється оптична ілюзія, в якій ми перебуваємо; ложка в стакані із водою вже не здається зламанною, будь-що займає своє справжнє місце і має зв'язок із всім іншим. Світ не є таким, яким ми його бачимо: *«Для супраментального сприйняття ніщо не виявляється кінечним: воно базується на відчутті, що все є присутнім у всьому і будь-що одночасно є всім: здатність розрізняти... не вибудовує стін обмеженості; це сприйняття постає океанічним та ефірним, в ньому будь-яке часткове відчуття, знання чи почуття проявляються хвилиною, водяним пилом чи краплею, які проте залишаються певною концентрацією всього океану і нероздільні із ним... Немов погляд*

³⁴⁰ «Життя Божественне», (The Life Divine, 19: p.983).

³⁴¹ Із «Синтезу йоги», (The Synthesis of Yoga, 21: p.316).

поета чи художника замінює неясність бачення чи звичну сліпоту нормальним, але одухотвореним, вищим баченням; немов і насправді це – видіння всевишнього, божественного Поета та Художника, в якому ми беремо участь, де нам надане цілісне бачення його істини, наміру та задуму як відносно всього всесвіту, так і кожної речі в ньому. Присуття безмежна інтенсивність, яка перетворює усе, що ми бачимо, в одкровення та велич якості, форми, кольору. Немов саме фізичне бачення несе в собі дух і свідомість, які здатні сприймати не тільки фізичний аспект об'єкта, а втілену в ньому характерну особливість, вібруючу енергію, світло, силу і духовну субстанцію, з яких його сформовано... Одночасно відбувається тонка зміна, яка дозволяє бачити в своєрідному четвертому вимірі, характерною рисою якого постає можливість певного проникнення всередину, бачення не тільки поверхні та зовнішньої форми, а й того, що наповнює її і в тонкому вимірі розповсюджене навколо неї. Для такого погляду матеріальний об'єкт постає не таким, як ми зазвичай бачимо зараз, не як відокремлений об'єкт на фоні чи в оточенні решти Природи, а як її індивідуалізована частка, яка навіть в тонкому плані несе в собі і виражає єдність всього, що ми бачимо. І ця єдність... є ототожненням із вічністю, єдністю із Духом. Адже для супраментального бачення матеріальний світ, простір та матеріальні об'єкти втрачають матеріальність того сприйняття, яке надають нам сьогодні наші обмежені фізичні органи... все постає і бачається безпосередньо, як Дух у його власній формі, як його свідоме подовження».³⁴²

Глобальне бачення, нерозділене бачення а також вічне бачення. Час підкорено. Якщо свідомість надрозуму бачила «велике розширення простору та часу», то супраментальна свідомість повністю обіймає всі три різновиди часу: «...з'єднує минуле, теперішній час та майбутнє в неподільному сполученні, в єдиному, безперервному плані знання»³⁴³.

³⁴² Із «Синтезу йоги», (The Synthesis of Yoga, 21: p.835).

³⁴³ Там же, (The Synthesis of Yoga, 21: p.464).

Далі – примітка автора: «Можлива цікава паралель із теорією відносності Ейнштейна. Згідно з цією теорією із наближенням до швидкості світла час уповільнюється і відстань постає меншою. Якщо ми досягнемо швидкості світла,

*All time is one body, Space is a single book*³⁴⁴

Час – це єдине тіло, Простір – неподільний текст.

Свідомість перестає бути вузькою, наче закритою щільним затвором фотооб'єктиву, вузькість була необхідністю, інакше усе просто б розірвалося; тепер вона постає величним та спокійним Поглядом: «Неначе око простягається у глибину небес», – промовляє Ригведа (І.17.21). *Звичайна індивідуальна свідомість, – каже Мати, – нагадує вісь, і все обертається навколо такої осі. Якщо вона зміщується, ми відчуваємо, ніби втратили себе. Подібна велика вісь (більш-менш велика, вона може бути і зовсім маленькою), закріплена в часі, і все обертається навколо неї. Свідомість може розповсюджуватися від неї на більшу або меншу відстань, може бути більш або менш високою та сильною, але все одно, вона обертається навколо цієї осі. Так от, для мене зараз не існує ніякої осі, вона зникла, пропала! І свідомість здатна рухатись куди завгодно – на північ і на південь, на схід та захід, вперед, назад і взагалі – будь-куди. Вісь більше не існує.*

Нам важко собі уявити, яким може бути бачення такої універсальної істоти. Виходячи із властивої для нас ментальної перспективи, ми будемо схильні думати, що одночасне знання минулого, теперішнього та майбутнього миттєво знищить усю непередбаченість існування. Але вважаючи так, ми просто поширюємо на супраментальну свідомість ті характерні риси та реакції, які існують виключно для плану розуму. Спосіб сприйняття світу а також *здобуття знань про світ із досвіду* є зовсім іншим. Супраментальна свідомість не спрямована занепокоєно в майбутнє, як це зазвичай відбувається із нами. Все постає розкритим перед її очима, але вона проживає час божественно: *кожна секунда часу* є

наші годинники зупиняться, а рулетка для вимірювання відстані стане нічим. Супраментальна свідомість, яка і є Світлом, також здатна підкорити час та відстань. Можливо, між фізичним світлом та світлом провидців не така вже й велика різниця».

³⁴⁴ «Савітрі», Частина 3, книга 10, пісня 4 «Сутінки мрій Земної реальності», (“Savitry”, 29: p.660).

абсолютною, вона є настільки ж наповненою, як і усі тисячоліття, взяті разом. Саме в цьому полягає абсолютна досконалість проживання того, що ми йменуємо часом. В нашому повсякденному житті ми ніколи не перебуваємо в миті, яку проживаємо; ми або спрямовані вперед власними надіями, або відкинуті назад власним жалем та розкаянням; поточна мить ніколи не виправдовує наших сподівань, їй завжди чогось не вистачає, вона жахливо пуста. Для супраментальної свідомості кожна мить і кожна річ є такими, якими повинні бути. Існує постійне і непорушне блаженство. Кожна частина, кожний кадр величного космічного Фільму наповнений усіма попередніми і наступними кадрами одночасно; в ньому не існує майбутніх перспектив та спогадів про минуле. «Це найбільше щастя та повнота без якихось розривів», – читаємо в Ригведі (V.62.9); це – *нічим не уражене Блаженство* – промовляє Шрі Ауробіндо³⁴⁵. Одночасно це також і абсолютна досконалість простору. Ми завжди знаходимося в пошуку нових речей чи об'єктів, адже кожній речі не вистачає всього того, що не присутнє в ній; наші об'єкти такі ж пусті, як і миттєвості, які ми проживаємо. Для супраментальної свідомості кожний об'єкт, кожна річ, яких вона торкається, сприймається із такою ж повнотою і безмежністю, яким є бачення всієї неосяжності чи сукупності усіх без винятку об'єктів. «Абсолютне існує всюди... будь-що *конечне є нескінченністю*».³⁴⁶ Одночасно присутнє сприйняття чуда, яке поновлюється знову і знову; воно виникає не із подиву, а із постійно нового відкриття цієї вічної безмежності, цього вічного Абсолюту, який існує в кожному обмеженому в просторі об'єкті та в кожній миті. Це – найвища повнота життя. Адже і справді, наше *конечне*, скороминуще життя майже нічим не заповнене; йому жахливо чогось не вистачає: ми вимушені або відвернутися від поточної миті заради вічності, або відмовитися від прагнення нескінченності заради *конечного досвіду*. Супраментальна повнота знаходить нескінченність в *конечному* і вічність в *скороминущому*. Вона спонтанно проживає кожну мить і кожний об'єкт і, одночасно, безмірність, яка існує в кожній миті і кожному об'єкті. Це два методи досвіду і сприйняття *будь-чого, які співіснують одночасно*.

³⁴⁵ «Синтез йоги», (The Synthesis of Yoga, 20: p.393).

³⁴⁶ Там же, (The Synthesis of Yoga, 20: p.408).

Стан супраментальної свідомості є не тільки космічним, їй властивий і стан трансцендентності, причому жоден із них не заперечує іншого. Вони не просто не протистоять одне одному, їх одночасність є ключем до істинного життя. Життя постає недосконалим та ненаповненим не тільки тому, що об'єкти в ньому пусті і час розбитий на фрагменти; йому іще вкрай недостає упевненості та надійності. Всі релігії та духовні вчення виникли із цієї фундаментальної потреби людини: знайти незмінну Основу, мирний притулок поза межами хаосу, невпевненості та страждань світу, щось абсолютно незворушне і захищене. І от на шляху наших пошуків ми несподівано вирвалися в дивовижну Тишу, Безмежність поза світом і назвали це Богом, Абсолютом чи Нірваною (назва не має значення): ми досягли величного Звільнення. Подібне духовне переживання є основним. Кожного разу, коли ми наближаємось до цієї величної Тиші, все змінюється; з'являється відчуття упевненості, ми заспокоюємось, немов тільки-но потопали і раптом відчули під собою тверду опору. Ніщо в житті не гарантує безпеки, тільки ця непорушна Опора, яка не підведе, не зрадить. Саме тому і говорять, що царство Боже знаходиться за межами цього світу. Духовний досвід Шрі Ауробіндо теж розпочався із Нірвани, але завершився він повнотою світу. Це видиме протиріччя є основним в розумінні реальної таємниці істинного життя.

Розум, навіть Надрозум наших провидців, непереборно прив'язаний до протилежностей (протиставлень всередині Єдності): якщо Бог наверху, то Його існування внизу неможливе, якщо щось є білим, воно не може бути чорним. А от супраментальний досвід включає в себе та обіймає все; *всі «так» та «ні» існують одночасно*, – зауважувала Мати. Кожної миті два протилежних полюси постійно об'єднані всередині певного «іншого виміру» (*в таємних внутрішніх просторах*, – як про це казали ведичні ріші). Ось чому Трансцендентність знаходиться не десь в іншому місці, не поза межами цього світу; вона всюди тут, в ньому, перебуваючи одночасно і повністю як в ньому, так і поза ним. Те ж саме відбувається із супраментальною свідомістю; вона займає місце на непохитній Скелі і одночасно – перебуває в центрі потоку. Саме тому вона здатна щиро втішатися життям і, одночасно, контролювати його; адже якщо ми

повністю занурені в потік життя, то не маємо ані спокою, ані контролю над ним; нас просто несе в ньому, наче соломинку. Можна наблизитись до розуміння того, що собою представляє супраментальний досвід, пригадавши перші переживання на початку цієї йоги. Адже нам досить-таки швидко вдалося зрозуміти, що навіть перші кроки вглиб свідомості, ледь помітний рух внутрішнього відсторонення дозволяє вступити в простір тиші позаду зовнішніх подій; немов частина нашої істоти невинно вглядається в напрямку величної білої Півночі. Зовні – безладдя, проблеми, метушня, страждання, а ми, зробивши ледь помітний рух всередину, немов переступивши поріг, несподівано опиняємось поза (або всередині?) всього, за тисячі миль від будь-яких хвилювань, ніби лежимо, відпочиваючи у пухкому снігу. Кінець кінцем подібне переживання стає настільки природним, що навіть посеред поглинаючої метушні дій (на вулиці, під час розмови чи роботи), нам вдається поринути всередину (чи опинитися іззовні?) і вже не існує нічого, крім посмішки; і все це – буквально за секунду. Ми починаємо пізнавати Спокій; всюди, куди б ми не прямували, за будь-яких існуючих обставин для нас стає доступним непохитний Притулок. Все більш і більш конкретно ми усвідомлюємо, що ця невимовна Тиша існує не тільки всередині нас самих, вона існує всюди; немов це – сама субстанція всесвіту; немов кожна річ проступає на її фоні, виходить із нього, а потім знову повертається у вічне підґрунтя. Вона подібна джерелу ласки в серці всіх речей, м'якій мантії, яка обгортає усе. І ця Тиша не є пустою; це – абсолютна Повнота, але Повнота, яка нічим не наповнена, Повнота, яка містить в собі сутність всього, що може існувати. Немов усе відбувається просто за мить до того, як речі розпочнуть своє буття; от їх тут нема, і, все ж, всі вони вже тут; неначе пісня за мить до того, як їй зазвучати. Ми вдома у цій Тиші (чи поза нею?) і відчуваємо себе невимовно захищеними. Це – перше віддзеркалення, перший відблиск Трансцендентності. Іще один крок і можна непомітно ковзнути у Нірвану. Не існує нічого, окрім Тиші. Але у супраменталі вже не існує «порогу», який необхідно переступити, немає переходу від одного стану до іншого, від Тиші до метушні, із середини – назовні, від Божественного до антибожественного; обидва стани сплавлені воєдино в тому самому переживанні: Тиша поза всім і Становлення усюди. Перше не тільки

не відмінняє другого, вони просто *не можуть існувати* одне без одного. Адже якщо Всевишня Тиша не здатна містити в собі протилежність Тиші, вона не може бути всеохоплюючою. Якщо Тиша не здатна бути абсолютно вільною, бути поза тим, що здається її протилежністю, тоді вона виявиться в'язнем цієї протилежності. Царство Боже – в цьому світі і поза ним. Вся таємниця полягає в поєднанні двох переживань в єдиному досвіді, поєднанні нескінченності із конечним, вічного із скороминущим, трансцендентності із іманентністю. Тоді пізнається Спокій в дії та Радість у будь-яких обставинах.

*A still deep sea, he laughs in rolling waves:
Universal, he is all, – transcendent, none.³⁴⁷*

*Спокійним і глибоким морем
Сміється він в гойданнях хвиль:
Універсальний, він є всім,
А трансцендентний – вже нічим.*

Супраментальна свідомість відтворює містерію величного, спокійного Світла, яке «одного дня», перебуваючи поза межами часу, вирішило поглянути на себе в межах часу, послідовно, із міриад ракурсів, але не втрачаючи властивості бути єдиним, неподільним, повністю залишаючись при цьому в самому собі у миті вічності. Мета еволюції полягає в тому, щоб у самісінькій глибині у всій повноті відтворити абсолютну єдність, яка існує наверху; тут, на Землі, посеред подвійності і самих гострих протиріч зустрітися із Всевишньою Радістю – *Анандою*. Для того, щоб ми віднайшли цю таємницю, нас і тягне униз кожного разу, коли ми робимо крок наверх.

СУПРАМЕНТАЛЬНА СИЛА

³⁴⁷ «Савітрі», частина 3, книга 10, пісня 4 «Сутінки мрій Земної Реальності», (“Savitry”, 29: p.657).

Послідовники духовних вчень відхиляють силу, вважаючи її зброєю, яка не достойна шукача істини, але Шрі Ауробіндо так не вважав. Навпаки, поняття Сили, *Шакті* є одним із ключових в його йозі, бо без сили трансформація неможлива. «Люблю я Бога Полум'я, не Бога мрій», – вигукує Савітрі.

*A fire to call eternity into Time,
Make body's joy as vivid as the soul's.*³⁴⁸
Вогонь, щоб викликати вічність – в Час,
Щоб з радістю душі зрівнялась радість тіла.

«Засуджувати Силу, як дещо саме по собі неприйнятне і не достойне пошуку, як порочне і зле за самою своєю природою, є помилкою релігійного та етичного розуму; незважаючи на видиму ґрунтовність такої позиції та її підтвердження у більшості випадків, вона по суті своїй є сліпим та ірраціональним упередженням. Яким би чином Силу не викривлювали, як би не зловживали нею, а це роблять також і з Любов'ю, і з Знанням, вона присутня тут для божественного використання. Шакті, воля, Сила є тим, що рухає світи; в якому б вигляді вона не виступала – Знання-Сили, Любові-Сили, Сили Життя, Сили Дії чи Сили Тіла – вона завжди є духовною за походженням та якістю. Що слід відкинути, – так це таке її застосування, яке у Невіданні властиве тварині, людині чи Титану; воно повинно бути замінено більшою високою властивістю, навіть якщо вона здаватиметься нам надприродною, замінено дією, яка керується внутрішньою свідомістю, що співзвучна Нескінченності та Вічності. Інтегральна йога не може відмовитися від праці Життя, задовольняючись лише внутрішніми досвідами; вона повинна заглиблюватись всередину задля зміни зовнішнього».³⁴⁹ Цей аспект «сили» чи енергії свідомості представлено в Індії символом вічної Матері. Без Свідомості Сила не існує, а без Сили неможливе творіння: Він та Вона, двоє в одному є неподільними.

³⁴⁸ «Савітрі», частина 1, книга 2, пісня 6 «Царства і божества вищого Життя», («Savitry», 28: p.196).

³⁴⁹ «Синтез йоги», (The Synthesis of Yoga, 20: p.164).

*... all is their play:
The hole wide world is only he and she.
...усе існуюче – це їхня гра:
Безмежний світ – це тільки Він й Вона.³⁵⁰*

Еволюція – це розповідь про те, як Вона знову і знову відкриває Його і намагається втілити Його в житті всюди, в усьому. Ми не можемо відмовитись від одного заради іншого, без Нього ми є в'язнями сліпої Сили, без Неї – в'язні зяючої Порожнечі; нам слід об'єднати їх обох у завершеному світі. «У сліпу темряву йдуть ті, хто слідує за Невіданням, і ніби в іще більшу темряву вступають ті, хто присвятив себе лише Знанню одному», – промовляє Іша Упанішада.

Супраментал є перш за все силою, величезною силою. Це безпосередня сила Духу в Матерії. Будь яка свідомість є силою, і чим більше ми зростаємо, тим більшою є наша сила, але при цьому ми віддаляємось від землі. Таким чином, якщо ми, приміром, захочемо застосувати силу Надрозуму для справ цього світу, то перед тим, як вона досягне дна, Матерії, її доведеться проводити вниз з одного проміжного рівня до іншого, долаючи їх детермінізм. А в кінці від неї залишиться лише неясне, послаблене відбиття, адже доводилося долати все більш обтяжливу та уперту обумовленість кожного рівня. Саме тому послідовникам духовних вчень не вдавалося трансформувати життя. Супраментал – це всевишня Свідомість-Сила в самому серці Матерії, де немає проміжних рівнів. Це – «сонце в пільмі», про яке каже Веда, місце безпосередньої зустрічі найвищих Висот із найглибшою Глибиною. Ось чому він здатен все змінити. Мати сказала про це так: *«Істинна зміна свідомості буде здатна змінити фізичні умови в світі, перетворити його на абсолютно нове творіння».*

Слід зразу ж зауважити, що супраментальна сила не застосовує ані чудес, ні насильства. Саме поняття чуда є абсурдним, це часто повторював Шрі Ауробіндо: *«Насправді така річ, як чудо, просто не*

³⁵⁰ «Савітрі», частина 1, книга 1, пісня 4 «Таємне Знання», («Savitry», 28: p.63).

існує»³⁵¹. Є лише явища, процес протікання яких нам поки що незрозумілий. А для того, хто бачить, є зрозумілим втручання детермінізму більш високого плану свідомості в обумовленість більш низького плану. Розум, напевне, здаватиметься чудом для обумовленості гусені, але ж нам добре відомо, що і те, що здається дивом нашої ментальності, пояснюється аналогічно. Те саме стосується і Верховного Розуму; він не порушує жодного із існуючих законів, він просто перестрибує через них (чи заглиблюється всередину?) до такого рівня, де вони вже не існують. Це дуже нагадує закони гусені, які вже не існують для людини. Спробуємо бути ще точнішими: звичне повторення певних вібрацій, які, так би мовити, коагулюють, згущуються навколо особистості, постають для нього у вигляді певної стабільної структури; він каже, що підкоряється «закону власної природи». Але цей так званий закон є не більш неминучим, аніж вибір певного маршруту на шляху додому із багатьох можливих. Це просто питання звички. Те ж саме стосується і всього космосу: всі наші фізичні закони, які вважаються абсолютними, теж є нічим іншим, як концентрацією певних «звичок», в яких немає нічого абсолютного. Їх можна відмінити за умови, що людина захоче вибрати інший маршрут – змінити стан свідомості. *«Звичний закон, – писав Шрі Ауробіндо, – просто означає стан певної рівноваги, встановленої Природою, певну рівновагу сил. Це – просто колія, в межах якої Природа звикла працювати для досягнення певних результатів. Але якщо ви зміните свідомість, то і ця колія відповідно зміниться»*.³⁵² В процесі нашої еволюції було декілька «змін колії»; спершу це сталося із входженням Життя в Матерію, що змінило матеріальну колію, потім сталося входження Розуму в Життя, що змінило як вітальну, так і матеріальну колію. Верховний Розум чи Супраментал знаменує третю зміну колії, яка трансформує і Розум, і Життя, і Матерію. Ця зміна вже розпочалася, процес набуває розвитку. По своїй суті супраментальний процес вивільняє свідомість, яка існує в кожному елементі. Він не порушує порядок всесвіту, не застосовує насилля; він використовує свою силу

³⁵¹ Із збірки Життя, Література та Йога, («Life, Literature and Yoga»: p.11).

³⁵² Із спогадів А.Б. Пурані «Вечірні бесіди із Шрі Ауробіндо», («Evening talks with Sri Aurobindo», p.91).

лише для того, щоб розсіяти існуючу темряву та явити світло. «Він зняв темряву всюди, як здирають шкіру, щоб розгорнулася усюди наша земля³⁵³ під його сяючим сонцем», – промовляє Ригведа (V.85.1). Адже та сама божественна, сонячна свідомість присутня усюди; світ, кожний атом у ньому є божественними; Ригведа наголошує, що Господь усього всесвіту є одночасно «Єдиною свідомістю в усіх несвідомих речах». Матерія – це не груба субстанція, яка не може змінюватися інакше, ніж завдяки втручанню наших рук та голів (а вони навряд чи створили щось інше, крім жахливих потвор); це божественна субстанція, яка здатна відкликатися, а не тільки чинити опір, здатна змінюватися, а не ув'язнювати нас у своїх застарілих звичках гравітації та розкладу. Ні, Матерія – просто затемнена чи спляча Божественність, «сомнамбула», як називає її Шрі Аурорбіндо, «загублене, поховане Сонце» Вед. «Сном Надсвідомого є Несвідомість...», – читаємо в «Савітрі». «Видима Несвідомість матеріального всесвіту потаємно містить у собі все, що саморозкривається у сяючій Надсвідомості»³⁵⁴. Таким чином, Супраментальне використовує власне світло для того, щоб пробудити відповідне світло – *те саме* світло – в Матерії.

*A truth above shall wake a nether truth.*³⁵⁵
Істина вгорі пробудить істину внизу.

Адже цей закон одвічно однаковий: лише подібне здатне діяти на подібне. Лише найвища сила здатна визволити силу в самому низу.

Тоді чим же є Сила? Будь-яка концентрація вивільняє тонку теплоту, це добре відомо всім, хто практикував йогу (санскритське слово *tapas* 'я, йогічна дисципліна, в буквальному перекладі означає «те, що виробляє теплоту»). Супраментальна сила – це тепло подібного типу, тільки незрівнянно більш інтенсивне; воно – всередині клітин тіла. Це тепло, яке вивільняється пробудженням

³⁵³ У Ведах «земля» є також символом нашої плоті. – прим. автора.

³⁵⁴ Із роботи «Життя Божественне», (The Life Divine, 19: p.642,766).

³⁵⁵ «Савітрі», частина 3, книга 11, пісня 1 «Вічний День: вибір Душі та Всевишне здійснення», (“Savitry”, 29: p.709).

Свідомості-Сили в Матерії. *«Все відбувається так, нібито наше духовне життя було сформоване із срібла, – пояснює Мати, – в той час як життя супраментальне сформовано із золота; неначе все духовне життя народжене тут срібною вібрацією, вона не холодна, це просто світло, світло, яке піднімається на вершину, світло абсолютно чисте, чисте та інтенсивне. В той же час супраментальне світло – це повнота, сила, теплота, різниця полягає саме в цьому. Це тепло присутнє в усіх супраментальних трансмутаціях. Насправді ж теплота, яка виділяється при згорянні та інших хімічних реакціях, не кажучи вже про тепло, яке вивільняється при термоядерному синтезі чи розщепленні, – це тільки фізичне проявлення фундаментального духовного феномену. Він був добре відомий ріші Вед, вони назвали його *Агні*, духовним вогнем в Матерії: «Усі інші види вогню – це лише гілки на твоєму стовбурі, о Полум'я... О, Агні, о всевітнє Божество, ти – центр світів та їх мешканців; ти володарюєш над усіма народженими людьми, підтримуєш їх, наче стовп... Ти – голова небес та пуп землі... Ти – сила, яка рухається і працює в двох світах» (Ригведа I.59). «Твоя сліпуча яскравість, о Вогонь, існує на небесах і на землі, і в рослинах, і в водах; ти розгорнув його всюди, цей живий океан світла, яке бачить божественним поглядом».³⁵⁶*

«Агні увійшов у землю та в небеса, так, ніби вони – єдині» (Ригведа III.74). Саме його, Агні, Всевишній Вогонь віднайшли Шрі Ауробіндо та Мати в Матерії та в клітинах фізичного тіла. Це ключ до трансформації тіла і зміни фізичного світу. Віднині, замість того, щоб піддаватися викривленому та приглушеному впливу обумовленості всіх проміжних ментальних та вітальних рівнів, Матерія сама, усвідомивши власну силу, здійснить свою трансформацію. Замість еволюції, яка вічно розривається між двома полюсами, – між свідомістю, яка веде до блаженства екстазу, але позбавлена сили, і силою, яка позбавлена свідомості і веде до дикої радості атома – Верховний розум, Супраментал відновлює Рівновагу всередині єдиного абсолютного буття: найвища свідомість в наймогутнішій силі, вогонь Духу в Матерії. «О, Полум'я, незчисленні скарби твої», – вигукує Ригведа (I.59).

³⁵⁶ Листування, третя збірка, 1949 рік (Letters, 3rd series, p.103).

Варто нагадати, що Шрі Ауробіндо зробив своє духовне відкриття в 1910 році, навіть до того, як прочитав Веди; а ще – в той період, коли ядерна фізика тільки розпочинала етап теоретичного розвитку. Наша наука випереджає нашу свідомість, а тому і шляхи нашої долі є випадковими.

Аналогія із ядерною фізикою стає ще більш вражаючою, якщо описати супраментальну силу так, як вона проявляється у внутрішньому баченні того, хто на це здатен. Вже говорилося, чим вище ми піднімаємось у свідомості, тим більш стійким і непорушним проявляється світло: від інтуїтивних іскор до «стабільних спалахів» надрозуму; світло стає все більш і більш однорідним. Отже можна припустити, що супраментальне світло є чимось на зразок світної тотальності, надзвичайно спокійної і щільної, без найменших проміжків. Вартою уваги, навіть дивовижною виявляється різниця між якістю супраментального світла та світла інших рівнів свідомості: воно об'єднує в собі абсолютну нерухомість та невимовно швидкий рух; в цьому також проявлена інтеграція двох протилежних полюсів. Тут просто констатується факт, без спроби його пояснити. Ось як Мати описує своє перше духовне переживання супраментального світла. *«Було вражаюче відчуття сили, теплоти, золота. Воно не було рідким, а нагадувало пудру. І кожен із крихітних елементів (їх не можна назвати ані часточками, ні фрагментами, навіть точками, хіба що «точками» в математичному значенні, тим, що не займає простору); все це було наче живим золотом, теплим золотим пилом. Воно не було яскравим чи темним, не було навіть світлом у звичному розумінні: міради крихітних золотих точок, нічого, окрім них. Здавалося, що вони торкаються моїх очей, обличчя. І відчуття неймовірної сили! Одночасно сприймалася невимовна повнота, це було спокоєм всемогутності. Було пишнотою повноти. Було рухом в його граничній можливості, нескінченно більш швидким за усе, що можна сприйняти; і в той самий час це був абсолютний спокій, повна нерухомість»*.³⁵⁷ Роками пізніше, коли переживання стало цілком звичним, Мати висловлювалась інакше: *«Цей рух нагадує*

³⁵⁷ При досягненні швидкості світла також існує поєднання абсолютної нерухомості із надзвичайно швидким рухом: дивлячись із середини сприйматимемо нерухомість, а іззовні сприйматиметься рух. – прим. автора.

вічну Вібрацію, коливання, в якого немає ані початку, ні кінця. Те, що існує споконвіку і буде існувати вічно, що є неподільним в межах часу; тільки відбиваючись на екрані, воно починає набувати розділення на проміжки часу; але неможливо сказати, секунда це чи мить... дуже важко пояснити в словах. Як тільки його сприймаєш, воно вже пішло – щось безмежне, без початку і кінця, Рух настільки тотальний, абсолютний і постійний, незмінний, що, так чи інакше, складається враження повної, абсолютної нерухомості. Це не піддається описанню, але він є Джерелом і Опорою всієї земної еволюції... Я помітила, що в цьому стані свідомості Рух перевищує силу чи енергію, яка утримує клітини в рамках індивідуальної форми». В той день, коли ми навчимося застосовувати цю Вібрацію, цей «Рух» до нашої власної матерії, ми оволодіємо реальною таємницею переходу від грубої Матерії до Матерії більш тонкої, більше того, – розпочнемо відтворення першого супраментального чи світлоносного тіла на Землі.

Ця нерухомість всередині руху є основою всієї діяльності супраментальної істоти. Вона є фактичною передумовою будь-якої дисципліни, яка веде до Суперрозуму чи, можливо, до будь-якої ефективної дії в цьому світі. Вже говорилося, що нерухомість, внутрішня нерухомість, має силу розчиняти вібрації. Якщо ми залишаємось внутрішньо абсолютно нерухомими, не проявляючи найменшої реакції, то здатні навіть зупинити хоч які напади тварин чи людей. Ця сила нерухомості досягається лише тоді, коли ми входимо в контакт із величною Німою Тишею, існуючою поза межами всього; коли ми здатні за власною волею відокремитися та відступити далеко назад, дуже глибоко всередину, за тисячі миль від безпосередніх зовнішніх обставин. Для того, щоб керувати реальністю внутрішнього життя, необхідна здатність повністю перебувати поза межами життя зовнішнього. Врешті решт природно, хоча і дивовижно те, що досягти цієї Супраментальної Сили можна лише, перебуваючи поза межами зовнішнього, розмістившись всередині вічної Основи, поза межами часу і простору; все відбувається так, ніби найвищий Динамізм може виникнути лише із найвищої Нерухомості. Яким би парадоксальним не здавався цей факт, але він має практичний зміст. Зрозуміло, що якби звичайна

свідомість, котра втрачає рівновагу від найменшого дотику, вступила в контакт із «теплим золотим пилом», вона б миттєво розпалась, просто розлетілася б вщент. Тільки абсолютна Нерухомість здатна витримати цей Рух. Саме це вражало усіх, хто бачив Шрі Ауробіндо. Не стільки особливе світло в його очах (як і в очах Матері), а ця нерухома неосяжність, яка відчувалася поряд із ним. Вона була настільки щільною, відчутною, що здавалося, ніби входиш у матеріальну нескінченність. Зразу ж, без додаткових доказів ставало зрозумілим, чому циклонічний вихор не зміг проникнути в його кімнату. І зразу ж його короткий, незвичний вислів «...*непорушна нерухомість безсмертного духу*»³⁵⁸, набував свого істинного змісту. Саме завдяки цій силі нерухомості він на протязі сорока років був здатен щоночі працювати над рукописами по дванадцять годин, а вдень ходити по вісім годин (задля «проведення світла в матерію», як він сам це пояснював), а також вести найнапруженіші битви в Підсвідомому, і при цьому всьому – не відчувати втоми. «*Якщо ти, здійснюючи величні справи і досягаючи велетенських результатів, здатен на сприйняття того, що ти сам не робиш нічого, то знай, що Бог зняв печатку з очей твоїх... Якщо ти, сидючи на гірській вершині нерухомо, самотньо і безмовно, здатен усвідомлювати революції, які відбуваються, скеровані твоєю волею, ти набув божественне видіння і звільнився від зовнішнього*».³⁵⁹

Нерухомість є основою супраментальної сили, а внутрішня тиша – умова її досконалої роботи. У своїх діях супраментальна свідомість не дотримується ні ментальних, ні моральних критеріїв. Вже не існує ніяких «дилем», її дії є спонтанними та природними. Спонтанність, не удаваність є основною рисою Суперрозуму: спонтанність життя, знання, сили. У звичайному житті ми намагаємося встановити, що є хорошим правильним, а коли приходимо до певного висновку, намагаємося втілити власну думку в життя. Супраментальна свідомість, навпаки, не намагається розібратись, що повинно бути зроблено; вона зберігає абсолютну внутрішню тишу та нерухомість, проживаючи кожную мить спонтанно, не непокоячись про майбутнє; і тому кожної миті у безбентежну свідомість точно та необхідне знання

³⁵⁸ Із «Синтезу йоги», (The Synthesis of Yoga, 20: p.96).

³⁵⁹ Із збірки «Думки та афоризми», (“Thoughts and Aphorisms”, 17: p.92).

надходить на зразок крапельок світла: необхідно зробити от що, необхідно сказати так, ось що треба побачити, а це – зрозуміти. «Супраментальна Думка – це стріла із світла, а не місток, щоб туди дістатись»³⁶⁰. «Вони зустрічаються в безмірній широті і знання їх – досконале» (Ригведа VII.76.5). І кожного разу, коли думка чи бачення висвітлюється в свідомості – це не роздумування відносно майбутнього, а миттєва дія.

*There every thought and feeling is an act*³⁶¹
Там кожна думка, почуття – це дія.

Знання автоматично наділяється силою, адже воно є істинним і обіймає усе; істинне знання – могутнє. Ми не володіємо силою, бо не бачимо цілого. А це бачення є тотальним, воно йде далеко за межі наших скороминущих міркувань, воно сприймає протяжність кожної речі в часі; одночасно, це – не примхлива вказівка, яка виникає всупереч нормальному перебігу речей, а тиск світла, який *прискорює* рух і докладає зусиль для того, щоб кожна річ, сила, подія, кожна істота перебувала в контактi із власною сяючою суттю, власною божественною потенційністю, із самою Метою, яка спричинила їх початковий рух. Як вже було сказано, це – найсильніший, найважливіший еволюційний фермент. Можливо, слід було б хоч щось сказати про прояви цієї сили на практиці, в житті та діях тих, хто зумів втілити її, а саме – Шрі Ауробіндо та Матері. Та все ж, ніяке пояснення не буде задовільним, доки людина не отримає свій власний досвід; крім того, будь-який досвід стає переконливим, коли він поширюється, набуває колективного масштабу; тому більш розсудливо поки що зберігати мовчання. І справді, їхні досвіди проходили повз увагу навіть тих, хто отримував від них пряму, безпосередню допомогу. І цьому є просте пояснення: ми здатні встановити зв'язок лише із тим, що знаходиться на доступному плані свідомості. Ми здатні бачити лише поточний момент, нам не доступне майбутнє диво, яке готується простим поглядом, миттю світла, котре

³⁶⁰ Вислів із роботи «Година Бога» (The Hour of God, 17: p.12).

³⁶¹ «Савітрі», частина 1, книга 2, пісня 6 «Царства і божества вищого Життя», (“Savitry”, 28: p.183).

дасть свої плоди через двадцять років чи через три сторіччя, проявившись із підсвідомих рівнів і ставши цілком «природним». *«Ні ви, ні будь-хто інший не знає нічого відносно мого життя, – написав Шрі Ауробіндо одному із своїх біографів – воно не розгорталося на поверхні так, щоб стати зрозумілим іншим людям».*³⁶² Що заважає обговоренню проявів цієї сили, так це наше розуміння самого поняття сили. Коли ми зазвичай говоримо про «силу», то миттєво уявляємо собі певний дивовижний її прояв; але істинний прояв Сили, цього справжнього дива у всесвіті, полягає зовсім не в цьому. Супраментальна дія не супроводжується дивами, спалахами та блискавками; вона спокійна, як вічність, і направляє увесь світ і кожну річ в ньому до їх досконалого звершення, приховуючись навіть під масками недосконалості. Адже справжнє чудо полягає в тому, щоб без будь-якого насильства по відношенню до кожного найменшого об'єкта непомітно, мало не скрадливо спонукати його рух до власного центру так, щоб дуже глибоко всередині можна було б розпізнати Лик, Образ, який і є його власною суттю. Єдиним існуючим чудом є мить усвідомлення того, що не існує нічого, що може бути сприйняте, як «інше».

Індивідуальність є ключем до супраментальної сили. Супраментальна істота володіє не тільки трансцендентним та космічним статусом, а й індивідуальністю: зникає потрійне зяння, яке розділяло досвід моніста, пантеїста та індивідуаліста. Трансцендентний статус не скасовує світ індивідуальності, космічний статус особистості не позбавляє її ані Трансцендентності, ні індивідуальності, а індивідуальний статус не відокремлює її ні від Трансцендентності, ні від всесвіту. Супраментальна істота не відштовхувала драбину в ту саму мить, як здерлася на вершину, вона здійснювала усвідомлену подорож через кожний еволюційний щабель, не допускаючи найменшого пропуску. Замість того, щоб зникнути у сяючій нічній країні, завдяки збереженню індивідуальності, вона змогла рухатись як уверх, так і вниз величними Сходами Існування, використовуючи цю індивідуальність, як матеріальний місток між найвищою вершиною та самісіньким дном. Завдання і робота людини на нашій Землі полягає у

³⁶² Із збірки «Про себе», (On Himself, 26: p.378).

встановленні зв'язку між всевишньою Силою та індивідуальністю, всевишньою Свідомістю та Матерією, – *поєднати два кінці*, – так про це казала Мати. Людина є знаряддям прискорення прояву Реальності на Землі. Саме тому іще жива надія, що сліпий детермінізм, який і досі керує світом – Смерть, Страждання, Війна – може бути трансформований всевишнім Детермінізмом, який породить новий, світлий етап еволюції. *«На нас чекає саме духовна революція, а матеріальна революція – лише її відбиття та тінь»*.³⁶³

Після двомісячного перебування у Чандернагорі Шрі Ауробіндо знову почув Голос: *Відправляйся в Пондічеррі*. Двома днями пізніше він таємно відплив на борту судна «Дюплекс», перехитривши британську поліцію, назавжди залишивши північну Індію. *«Я встановив правило... рухатися з місця лише тоді, коли мене веде Божественне»*.³⁶⁴ Всі наступні сорок років свого життя він, разом із Матір'ю, присвятить тому, щоб згадана вище індивідуалізація стала доступною земній людині: *«Ми хочемо привести вниз Суперрозум, як нову можливість. На зразок сучасного людства, для якого розум нині є постійним станом свідомості, ми хочемо створити расу, для якої суперрозум також стане постійним станом свідомості»*.³⁶⁵ І для того, щоб його наміри не могли бути хибно інтерпретовані, Шрі Ауробіндо неодноразово наголошував: *«Моя мета полягає зовсім не в тому, щоб передати в спадок майбутньому людству якусь релігію, нову чи стару. Відкриття шляху, який все ще заблокований, а не заснування релігії, є моїм справжнім наміром»*³⁶⁶. Неможливо стверджувати, що супраментальна подорож обов'язково завершиться успіхом. Ріші ведичних часів не змогли «розблокувати шлях»; їм не вдалося відкрити для всіх «величний прохід» і перетворити власну реалізацію у постійний колективний процес. Для цього повинна була існувати певна причина. Залишилося з'ясувати, чи існує ця причина і досі.

³⁶³ Із роботи «Ідеал кармайога», («The Ideal of the Karmaयोगin», 2:p.17).

³⁶⁴ Із збірки «Про себе», (On Himself, 26: p.58).

³⁶⁵ Із збірки «Листи про йогу» (Letters on Yoga, 22: p.69).

³⁶⁶ Там же, (Letters on Yoga, 22: p.139).

ЛЮДИНА, ПЕРЕХІДНА ІСТОТА

Перші роки перебування в Пондічеррі Шрі Ауробіндо жив дуже бідно. Його було занесено до чорного списку, ті, хто міг би допомогти, перебували далеко, його листування проходило цензуру, кожний його крок супроводжували британські шпигуни, котрі в будь-який спосіб домагалися його екстрадиції, включаючи навіть підкидання компрометуючих паперів і наступні доноси у французьку поліцію³⁶⁷. Одного разу навіть було вчинена спроба його викрадення. Вони відв'язалися від нього лише після того, як одного дня керівник поліції, прийшовши до нього із обшуком, знайшов у шухляді його столу твори Гомера. Після запитання чи це «дійсно грецька мова», він сповнився такого подиву і поваги до цього джентльмена-йога, який читав «вчені книжки» та вільно спілкувався французькою, що просто покинув приміщення, щоб більше ніколи туди не повертатися. Після цього новоприбулий отримав дозвіл приймати всіх, кого забажає, і вільно переміщатися містом. Шрі Ауробіндо супроводжували декілька «товаришів по зброї», які мали надію, що їхній «лідер» відновить політичну боротьбу; але оскільки Голос зберігав мовчання, він не робив в цьому напрямку ніяких кроків. Крім того, він побачив, що політичний процес вже зрушив з місця; в його співвітчизниках вже пробудився дух незалежності і тепер події невідворотно розвиватимуться в напрямку отримання Індією повної незалежності, як він це і передбачав. А йому належало зробити дещо інше.

ПИСЬМОВІ ТВОРИ

Основним заняттям Шрі Ауробіндо в перші роки вимушеного вигнання стало читання Вед в оригіналі, на санскриті. До цього він

³⁶⁷ В ті часи Пондічеррі знаходився на території, яка належала Франції. – прим. автора.

читав їх лише в англійському чи індійському перекладі і разом із вченими-санскритологами бачив у них лише неясні ритуальні тексти, які мали: «...невисоку цінність для історії розвитку думки чи для живого духовного досвіду»³⁶⁸. Але в оригінальних санскритських текстах йому відкрилася «...постійна золота жила думки та духовного досвіду самої високої проби... Я виявив, що осяяні мантри Вед ясно і точно роз'яснюють мої власні психологічні досвіди, яким я не знаходив пояснення ані в європейській психології, ні у вченнях Йоги чи Веданти»³⁶⁹. Неважко собі уявити, що власні досвіди трохи приголомшили Шрі Ауробіндо і знадобилося декілька років для урозуміння того, що насправді відбувається. Ми змалювали супраментальний досвід в Чандернагорі так, ніби все відбувалося крок за кроком і кожне переживання знаходило своє пояснення, але насправді пояснення надійшли значно пізніше. На той час не існувало ніяких дороговказів, які могли б направляти його. І тут Ригведа, сама древня з чотирьох Вед³⁷⁰, несподівано вказала йому на те, що він не був зовсім самотнім на цій планеті і не збився зі шляху. Те, що західні і навіть індійські вчені не зрозуміли надзвичайну глибину цих текстів, не є дивним. Адже санскритські корені слів мають подвійний, а іноді і потрійний зміст, який, в свою чергу, наділений подвійною символікою – езотеричною та екзотеричною³⁷¹. Ці гімни можуть бути інтерпретовані на двох і навіть трьох різних рівнях, і навіть тоді, коли вже знайдено точний зміст, залишається непростим усвідомити «Вогонь у воді», «гору, вагітну всевишнім народженням» чи пошуки «втраченого Сонця», за якими слідує відкриття «Сонця у пільмі». Все це навряд чи можна осягнути, якщо людина не мала переживання духовного Полум'я в Матерії, розриву скелі Несвідомості чи осяяння в клітинах власного тіла. Самі ріші говорили про «потаємні слова, мудрість видіння, які сповіщають свій внутрішній сенс лише провидцю» (IV.3.16). Завдяки власним досвідам Шрі Ауробіндо

³⁶⁸ З роботи «Про Веди», («On the Veda», p.42).

³⁶⁹ Там же, стор. 46, 47

³⁷⁰ Ригведа, Сама Веда, Яджур Веда, Атхарва Веда. – прим. автора.

³⁷¹ Езотеричний – той, що містить внутрішній, глибинний або таємний, прихований сенс. Екзотеричний – той, що має загальнодоступний зміст. – прим. перекл..

миттєво зрозумів, про що йшлося і засів за переклад великого фрагменту Ригведи; насамперед, у нього увійшли дивовижні *Гімни Містичному Вогню*. Вражаючим було те, що ріші п'ять чи шість тисяч років тому посилалися не тільки на свій власний духовний досвід, а й на досвід своїх «предків», вони називали їх «отцями людства». Тоді, скільки ж тисячоліть тому почався досвід, який потім покоління за поколінням відтворювало у мантрах, передавало все без найменшого викривлення, не пропускаючи жодного складу в слові, адже дієвість мантри залежить саме від способу її промовляння. Ми маємо перед собою саму древню, незайману традицію в світі. Шрі Ауробіндо заново віднайшов Таємницю початку циклу людства (можливо до того існували інші цикли?), віднайшов у ті часи, які індійці називають «чорним віком», у вік *Калі-юги*, це також має свій сенс. Адже якщо й насправді самісіньке дно прилягає до певного нового шару, тоді ми дійсно наближаємось до «чогось».³⁷²

Та, все ж, стало б помилкою ототожнення досвіду Шрі Ауробіндо із одкровенням Вед. Яким би це дивним не здавалося, але ці одкровення стали лише знаменням на його шляху, так би мовити, підтвердженням факту досвіду, адже Істина ніколи не повторює себе двічі. Шрі Ауробіндо із властивим йому гумором якимось зауважив: *«Чесно кажучи, в цьому приголомшуючому шануванні всього минулого є дещо дивне та навіть лякаюче! Врешті, Божественне безмежне і розгортання Істини може бути процесом безконечним... це не шкаралупа горіха, яку розбив, раз і назавжди вичерпавши вміст, перший провидець чи мудрець, котрому це вдалося. Адже тоді всім останнім нічого не залишається, як із релігійним сумлінням розбивати ту саму шкаралупу знову і знову»*³⁷³. Наміром Шрі Ауробіндо стала не тільки індивідуальна реалізація, як у ріші, а й реалізація колективна, до того ж в умовах, які суттєво відрізнялися

³⁷² Згідно із індійською традицією кожний цикл має чотири періоди: період Сат'я-юги чи віку істини, за яким слідує вік, в якому присутні «три чверті істини», *Трета-юга*; за нею наступає *Дванара-юга*, вік із «половиною істини». І, врешті, приходиться вік, в якому істина вже відсутня, *Калі-юга*, коли загублено Пароль. За *Калі-югою* знову настає Сат'я-юга, але між ними відбувається повна дезінтеграція, *праляя*, коли увесь всесвіт «знову поглинається». Але Шрі Ауробіндо вважає, що відкриття Суперрозуму відкриває нові можливості. – прим. автора.

³⁷³ Із збірки «Листи про йогу» (Letters on Yoga, 22: p.93).

від часів доісторичних пастухів. Перш за все, йому довелося левову частку свого часу присвятити тим письмовим творам, які на даний момент залишаються найбільш очевидним проявом роботи на колективному рівні. У 1910 році Пондічеррі відвідав французький письменник Поль Рішар. Познайомившись із Шрі Ауробіндо, він був настільки вражений широтою його поглядів, що в 1914 році здійснив ще одну подорож; цього разу задля того, щоб умовити його викласти свої думки в письмовій формі. Було засновано двомовний літературний огляд. Французьким відділенням керував Рішар. Так народилася «Ар'я», або «Огляд Величного Синтезу»³⁷⁴. Але спалахнула війна, Рішара відкликали назад до Франції і Шрі Ауробіндо залишився сам на сам із необхідністю випускати щомісячно 64 сторінки філософського тексту, хоча ніколи не був філософом.

*«Філософія! Дозвольте вас запевнити, що я ніколи, ніколи, ніколи не був філософом, хоча й писав на філософські теми, але це – зовсім інша справа. До того, як я розпочав практикувати його і приїхав до Пондічеррі, про філософію я знав дуже мало. Я був поетом і політиком, аж ніяк не філософом. Як мені це врешті вдалося і чому? По-перше, тому що Поль Рішар запропонував мені співпрацювати у філософському огляді; оскільки згідно з моєю теорією його належить вміти докласти руки до будь-якої справи, я не дуже-то опирався. Але згодом йому довелося йти на війну і він залишив мене в непростій ситуації: я був вимушений один щомісяця писати по 64 сторінки філософського тексту. Друга причина полягала в тому, що мені доводилося лише записувати мовою інтелекту все те, що я спостерігав і усвідомлював щоденно, практикуючи його. Філософія була присутня в цьому просто автоматично. Але ж це не означає – бути філософом!»*³⁷⁵ Так Шрі Ауробіндо став письменником. Йому було сорок два роки. Символічно, що сам він нічого не вирішував, «зовнішні» обставини підштовхнули його на цей шлях.

На протязі шести років, до 1920 року, Шрі Ауробіндо опублікує практично усі свої письмові твори, біля п'яти тисяч сторінок. Але

³⁷⁴ Це був літературний огляд соціально-філософського напрямку. – прим. перекл.

³⁷⁵ Із збірки «Про себе», (On Himself, 26: p.374).

писав він у незвичній манері, не одну книгу за іншою, а чотири чи навіть шість книг паралельно і на зовсім різні теми. Так були написані «*Життя Божественне*», його фундаментальна «філософська» робота, в якій представлено духовне бачення еволюції; «*Синтез йоги*», де він описує різні стадії та духовні переживання інтегральної йоги, а також дає огляд усіх йогічних вчень минулого та сьогодення; «*Есе про Гіту*», де розкрито зміст філософії дії; «*Таємниця Веди*» із дослідженням витоків мови; «*Ідеал єдності людства*» і «*Цикл людства*», де викладено соціально-психологічний підхід до розуміння еволюції, а також досліджуються майбутні можливості суспільного співіснування людей. Йому вдалося знайти:

*The single sign interpreting every sign*³⁷⁶ ...
Єдиний символ, ключ до символів усіх...

День за днем, спокійно Шрі Ауробіндо наповнював сторінки. В будь-кого це могло викликати втому, але ж він «не думав» про те, що пише. «*Я не докладав зусиль при написанні творів, – пояснює він одному із учнів, – я просто дозволяв працювати вищій Силі, а коли вона не хотіла цього, я не робив ніякого зусилля. Це в попередні, «інтелектуальні» часи траплялося так, що я іноді форсував події, а не після того, як почав розвивати здібності в поезії та прозі за допомогою йоги. Дозвольте вам також нагадати, що пишучи для «Ар'ї», а також щоразу, коли я пишу листи чи взагалі письмово відповідаю, то ніколи не думаю... Все, що я пишу, надходить зверху, через абсолютно тихий розум вже сформованим».³⁷⁷ Неодноразово ті з його учнів, хто був поетом чи письменником, просили пояснити, в чому полягає йогічний процес літературної творчості. Він давав дуже розлогі пояснення, бо усвідомлював, наскільки могутнім засобом є творча активність для наближення межі надсвідомого та проникнення в Матерію сяючої потенційності майбутнього. Його листи – конкретні, навіть інструктивні; наприклад, в одному із них він*

³⁷⁶ «Савітрі», Частина 1, книга 2, пісня 1 «Сходи світів», («Savitry», 28: p.97).

³⁷⁷ Із спогадів Д.К. Роя «Шрі Ауробіндо прийшов до мене» (Sri Aurobindo Came to Me, p.247).

написав:

«Найкращою допомогою мозку є мислення поза межами тіла, над головою (чи в просторі, або на інших рівнях, проте поза межами тіла). Принаймні, так було зі мною; як тільки це траплялось, зразу наставляв безмежний спокій; могло відчуватись напруження в тілі, але втомі мозку не було»³⁷⁸. Підкреслимо, що «мислення за межами тіла» не належить до проявів супраментальної реалізації, це достатньо просте переживання, яке доступне вже на початку встановлення ментальної тиші. Згідно із Шрі Ауробіндо, правильним методом є досягнення стадії, в якій відсутнє будь-яке особисте зусилля, необхідно повністю стушуватись, відійти в тінь і просто дозволити проходити потоку.

«Існує два способи встати на Великий Стовповий Шлях. Перший полягає в тому, щоб докладати зусиль, боротися, дертися вгору (це чимось нагадує старання паломника, який мандрує Індією, розпростираючись і так вимірюючи шлях), таким є метод зусилля. Одного дня, коли ви найменше цього чекаєте, несподівано виявляється, що ви вже знаходитесь на цьому Шляху. Другий спосіб полягає в заспокоєнні розуму до тих пір, поки більш високий Розум не почне говорити через нього (я тут не кажу про Супраментал)»³⁷⁹. В такому випадку, перепитує учень, якщо це не наш розум думає, якщо думки надходять іззовні, то як пояснити таку суттєву різницю між думками тієї чи іншої людини? На це питання Шрі Ауробіндо відповів так: *«По-перше, ці думки-хвилі, думки-зерна чи думки-форми, як їх не називай, мають різну цінність і надходять з різних планів свідомості. Тому та сама субстанція мислення чи сила свідомості, яка оволодіває вібрацією та вміщує її в ту чи іншу людину, може сприйняти більш високу чи низьку вібрацію відповідно до плану свідомості, через який та вібрація надійшла (через інтелект, вітальний, фізичний розум чи через підсвідомість). Крім того, в кожній людині присутня певна субстанція розуму, яку думка, що надходить, використовує для свого оформлення чи вираження (зазвичай ми називаємо це транскрипцією). Але в кожному*

³⁷⁸ Із збірки «Про себе», (On Himself, 26: p.361).

³⁷⁹ Ниродбаран «Листування із Шрі Ауробіндо» (Nirodbaran. Correspondence with Sri Aurobindo, Vol. II, p.150).

індивідуальному розумі ця субстанція може бути більш витонченою чи грубою, більш сильною чи, навпаки, слабшою. В кожній людині також присутня діюча чи потенційна енергія розуму, вона теж може бути різною. Ця енергія розуму у властивій їй сприйнятливості може бути світною чи затемненою, сатвічною (ясною та спокійною), раджасичною (пристрасною) чи тамасичною (інертною). Як наслідок, все це і зумовлює в кожному випадку відповідну різницю»³⁸⁰. І Шрі Ауробіндо додає: «Інтелект є надактивною частиною природи, – просто до безглуздя; він завжди вважає, що нічого не може бути зроблено належним чином, якщо він не скаже з цього приводу своє вагоме слово; тому він інстинктивно змішується із натхненням, блокуючи його наполовину чи навіть більше, і намагається замінити власними, більш низькими та стомливими виробами істинне слово та ритм, які повинні були надійти. От і доводиться поетові у муках докладати зусиль, щоб знайти єдине вірне слово, достовірний ритм, істинно божественний зміст того, що йому належить висловити; а все це, повністю завершене увесь час просто чекало позаду»³⁸¹. Але ж, зусилля допомагає, знову протестує учень, і натхнення приходить завдяки тому, що даєш шпори мозку. «От-от, саме так! Коли народжується щось достойне, то це відбувається не завдяки пороттю чи лупцюванню, а тому що натхнення прослизає між замахами батога та під прикриттям жахливого галасу».³⁸² Після того, як для учнів було написано чимало книг, Шрі Ауробіндо відверто визнавав, що єдиною метою книг та філософій є не просвіта мозку, а заспокоєння розуму із тим, щоб він отримував прямий досвід і безпосереднє натхнення. Він підсумував роль розуму в еволюційному процесі наступним чином: «Розум є проміжною, досить незграбною інтерлюдією між широкою і точною підсвідомою дією Природи та безкрайньою, безпомилковою супраментальною Божественною дією. Все, що вчиняється за допомогою розуму, може бути виконано

³⁸⁰ Ніродбаран «Листування із Шрі Ауробіндо» (Nirodbaran. Correspondence with Sri Aurobindo, Vol. II, p.155).

³⁸¹ Листування, третя збірка, 1949 рік (Letters, 3rd series, p.5).

³⁸² Ніродбаран «Листування із Шрі Ауробіндо» (Nirodbaran. Correspondence with Sri Aurobindo, Vol. II, p.150).

набагато краще в стані його нерухомості, без мислення»³⁸³.

По закінченні шести років, у 1920 році Шрі Ауробіндо відчув, що на той момент сказав вже достатньо, видання Ар'ї наблизилося до кінця. Остання частина написаних ним творів майже повністю сформована із листів до учнів – це тисячі і тисячі листів, присвячених всім видам вказівок щодо практичних аспектів йогогічного процесу та його труднощів. А самим головним літературним твором його життя стане дивовижна епічна поема «Савітрі» у 28813 рядків, яку він буде писати і переписувати на протязі тридцяти років. Цей епос на зразок п'ятої Веди стане його посланням, в якому описується досвід у вищих та нижчих духовних світах, його битви у Підсвідомому та Несвідомому, вся окультна передісторія Землі та Всесвіту, а також його бачення майбутнього.

*Interpreting the universe by soul signs
He read from within the text of the without.³⁸⁴*

*Сприймав він всесвіт в символах душі,
Читав із внутрішньої суті те, що зовні.*

МАТИ

Шрі Ауробіндо прийшов на Землю не тільки для того, щоб писати; існували і інші справи. Він припинив видавництво «Ар'ї» в 1920 році, саме того року, коли в Пондічеррі до нього приєдналася Мати³⁸⁵.

³⁸³ Із збірки «Година Бога» (The Hour of God, 17: p.11).

³⁸⁴ «Савітрі», Частина 1, книга 1, пісня 5 «Йога царя: йога свободи і величі Духу», (“Savitry”, 28: p.76).

³⁸⁵ Це була друга зустріч Шрі Ауробіндо і Матері. Перше їх фізичне знайомство відбулося 29 березня 1914 року, коли вона прибула в Пондічеррі разом з Рішаром. Із початком війни вона повернулася до Франції, а потім деякий час провела в Японії. 24 квітня 1920 року Мати прибула в Пондічеррі із Японії, щоб остаточно залишитися там і разом із Шрі Ауробіндо присвятити своє життя тій титанічній роботі по трансформації фізичного плану Землі, яка постала перед ними. С цього дня і до самого свого відходу 17 листопада 1973 року Мати вже не залишала

«Коли я прибув у Пондічеррі – сказав якимось Шрі Ауробіндо одному із перших своїх учнів – програма моєї садхани (йогічної дисципліни) сприймалася із середини. Я дотримувався її, рухаючись вперед самотійно, але був не в змозі якимось суттєво допомогти іншим. Потім приїхала Мати, з її допомогою я знайшов необхідний метод»³⁸⁶.

Важко говорити про Матір, таку особистість, як вона, важко охопити словами, вона є Силою в дії. Все, що трапилось учора, що було сказано, зроблено, пережито, навіть якщо це трапилось напередодні ввечері, поставало для неї вже минулим, нецікавим. Вона завжди була далеко попереду, вдалині. Вона народилася, щоб порушувати обмеження, як Савітрі. Тому навряд чи доречно ув'язнювати її [життя та діяльність] біографічними рамками. Просто відмітимо, що вона народилася 21 лютого 1878 року в Парижі і те, що вона також володіла супраментальним баченням. А тому не дивно, що вона знала про існування Шрі Ауробіндо задовго до їх безпосередньої фізичної зустрічі, до того, як вона прибула в Пондічеррі, щоб приєднатися до нього. *«У віці між одинадцятим та дванадцятим роком, – пояснювала вона, – серія психічних та духовних переживань відкрила для мене не тільки існування Бога, а й можливість для людини виявити і інтегрально розкрити Його в свідомості та дії, а також проявити Його на Землі в божественному житті. Це одкровення, а також практичні рекомендації по досягненню цієї мети були надані мені під час сну фізичного тіла кількома вчителями і декількох із них я пізніше зустріла на фізичному плані. В міру того, як відбувався внутрішній і зовнішній розвиток, духовний і психічний зв'язок із одною із таких істот ставав все сильнішим і змістовнішим... В ту саму мить, коли я побачила Шрі Ауробіндо, зразу зрозуміла, що саме він прийшов на Землю для виконання цієї роботи, і мені належить виконувати її разом із ним. «Трансформація» розпочалася. Саме Мати взяла на себе відповідальність за Ашрам, коли в 1926 році Шрі Ауробіндо повністю усамітнився, саме вона продовжить його роботу після залишення ним фізичного плану в 1950 році. «Свідомість Матері і моя свідомість –*

Пондічеррі. – прим. перекл.

³⁸⁶ Запис в щоденнику Анілбарана, він неопублікований, (Anilbaran, Journal, unpublished). – прим. автора.

*це одне й те саме»*³⁸⁷. Надзвичайно важливо, що живий синтез Сходу та Заходу, який собою втілює Шрі Ауробіндо, досяг в цій зустрічі своєї кульмінації; вона начебто підкреслила, що світ здатен досягти свого звершення тільки поєднанням двох полюсів існування, Сходу та Заходу, Свідомості та Сили, Духу та Землі, вічним поєднанням Його та Її.

КОНТУРИ ЕВОЛЮЦІЇ

Раніше чи пізніше всі ми матимемо можливість приєднатися до цієї роботи трансформації, яку розпочали Шрі Ауробіндо та Мати, адже в цьому полягає наше еволюційне майбутнє. Якщо ми хочемо зрозуміти, в чому ж полягає цей процес, його труднощі, а також шанси на успіх чи невдачу, то для початку нам слід зрозуміти зміст власної, особистої еволюції, щоби взяти в роботі активну участь, а не чекати, поки віки та тисячоліття нескінчених блукань навмання довершать цю справу. Шрі Ауробіндо не розглядає питання теоретично, його бачення еволюції спирається на суто практичний досвід. Якщо він намагався виразити це в термінах, які можуть здатися нам теоретичними (адже в нас іще немає особистого досвіду), то зробив це зовсім не для того, щоб додати іще одну ідею до мільйонів ідей-сил, існуючих у світі, а задля того, щоб допомогти нам ухопити ключ власного динамізму та прискорити еволюційний процес. Адже існуючий стан людства є таким, що гаяти час вже не можна.

Ключем є *Агні*, Свідомість-Сила, а вся еволюція може бути окреслена, як подорож Агні в чотирьох основних рухах: інволюції, деволуції, інволюції та еволюції³⁸⁸. Це подорож із вічного Центру і всередині Нього. Чотирикратний рух, насправді, – це Він. Він є всім. *«Він є і п'есою, і актором, і сценою»*³⁸⁹. Він перебуває поза межами часу, простору, Він є чистим Існуванням, чистою Свідомістю,

³⁸⁷ Із збірки «Про себе», (On Himself, 26: p.455).

³⁸⁸ Зміст кожного етапу, та відмінність двох інволюційних рухів автор пояснює нижче по тексту в цьому підрозділі. – прим. перекл.

³⁸⁹ З роботи «Життя Божественне», (The Life Divine, 18: p.103).

Величною, німою, білою Тишею, в якій все перебуває в стадії інволюції, самодостатнє, але ще безформне³⁹⁰. Потім Він розпочинає проявлене буття: Сила відокремлюється від Свідомості, Вона від Нього, і з цього розпочинається подорож Агні:

*And scattered on sealed depths, her luminous smile
Kindled to fire the silence of the worlds.*³⁹¹

*Ї розсіявшись у запечатаних глибинах,
Ї осяйний усміх племін надихнув
У забуття світів безмовне.*

У радісному спалаху вона кидається від Нього геть, щоб у нескінченній грі знову віднайти Його в межах Часу. Він та Вона, двоє в одному, єдині.

*«Що ж тоді стало початком всієї матерії? Існування, яке множило себе задля щирої насолоди буття і занурилося у незліченні трильйони форм, щоб мати змогу незчисленну кількість разів віднайти себе знову».*³⁹²

Але цей початок є вічним, він не відноситься до якоїсь миті в часі. Коли ми промовляємо «спочатку» Вічність, а «потім» Становлення, то знову повертаємося в ілюзію просторо-часової мови, як і у випадку промовляння «високий» та «низький». Наша мова є штучною, неправдивою, як і бачення світу. Існування та Становлення, Він та Вона – це дві паралельно існуючі іпостасі того самого Факту. Всесвіт є вічним проявом так же, як вічним проявом є Німа Тиша поза межами часу.

«Кажуть, що на початку було Одвічне, Безмежне, Єдине. В середині, кажуть, існує обмежене, тимчасове, Множина. В кінці, кажуть, буде Єдине, Безконечне, Вічне. Але ж коли був початок? Такої миті в Часі не існує, бо початок має місце кожної миті;

³⁹⁰ В стадії абсолютної потенційності, але без проявлених життєвих процесів. В західній філософії та космології – це стан Абсолюту. – прим. перекл.

³⁹¹ Савітрі», частина 1, книга 1, пісня 1 «Символічний світанок», (“Savitry”, 28: p.4).

³⁹² Із збірки «Думки і осяяні проблiski», (Thoughts and Glimpses, 16: p.384).

початок існував, існує і існуватиме завжди. Божественне починання вічно існує як у переддень Часу, так і в межах і поза межами Часу. Вічне, Нескінченне та Єдине – це вічний початок, який не має кінця. А де ж середина? Середини не існує; має місце лише поєднання безперервного кінця та вічного початку; в цьому – ознака творіння, яке є новим кожної миті. Творіння існувало, існує та існуватиме завжди. Вічне, Безмежне та Єдине – це певний [вислів], магічний середній термін для ознаки властивого йому буття.³⁹³ Саме він [такий принцип] і є творінням, яке не має ані початку, ні завершення. А коли ж настане кінець? Закінчення не існує. Жодної збагненої миті призупинення неможливе. Бо усяке закінчення будь-яких речей [чи процесів, явищ і таке інше] є одночасно початком нових речей, що залишаються тим самим Єдиним в образах, які і вічно розвиваються, і вічно повторюються. Ніщо не може бути зруйновано, адже Він, вічний є усім. Вічне, Безмежне, Єдине – це незбагненне завершення, яке ніколи не замкнеться на завжди існуючих горизонтах власного тріумфу».³⁹⁴ І трохи нижче Шрі Ауробіндо додає:

«Досвід життя людини на Землі розгортається зараз не вперше. Він проводився мільйони разів до цього і ця нескінченна драма знову повторюватиметься мільйони разів. Якими б не були наші нинішні дії, мрії, відкриття, стрімкі чи утруднені досягнення, підсвідомо ми використовуємо досвід незчисленних попередників, а наші труди принесуть свої плоди на невідомих іще планетах і в поки не створених світах. План, перипетії та розв'язка постійно змінюються, але вони завжди скеровані принципами вічної Майстерності. Бог, Людина, Природа – це три споконвічні символи. Ідея довічного повторення укидає в тривожне тремтіння наш розум, який чіпляється за нереальний захист будь-чого, що удається йому кінечним (хвилина, година, роки чи, навіть, століття). Але сильна душа, яка усвідомлює власну безсмертну субстанцію та невичерпний океан своїх одвічно текучих енергій, захоплюється такою

³⁹³ Середній термін (англ. middle-term) – специфічне логічне поняття, яке можна трактувати в даному контексті, як певну невловиму з'єднуючу ланку. – прим. перекл.

³⁹⁴ Із роботи «Година Бога» (The Hour of God, 17: p.148).

*можливістю із невимовним трепетом. Поза межами думки вона чує невинний, щирий, як у дитини сміх і відчуває екстаз Нескінченості».*³⁹⁵

Цей безупинний рух від Існування до Становлення Шрі Ауробіндо називає *деволюцією*. Перехід є поступовим; всевишня Свідомість не одразу стає Матерією. Матерія є фінальним осадом, кінцевим продуктом зростаючої дефрагментації чи «матеріалізації» свідомості; вона створюється поступово, рівень за рівнем. На вершині цього деволюційного процесу (хоча це ніяка не вершина, а просто всевишня Точка, яка одномоментно присутня в усьому) перебуває супраментальна Свідомість-Сила, яка єдиним миттєвим поглядом охоплює усі нескінченні можливості Становлення, на зразок того, як єдина сонячна вогняна плазма вже містить в собі усі можливі промені. «Вони визволили з ярма коней Сонця, – промовляє Ригведа – десять тисяч стояли поряд, укупі і це було Єдине, *тад екам*» (V.62.1). Далі йде план Надрозуму і розпочинається «велике розщеплення», промені єдиного Сонця розгалужуються, і відтепер єдина Свідомість-Сила розсипається на трильйони сил, кожна з яких прагне віднайти свою власну абсолютну реалізацію. Одного разу розпочавшись, ця Гра не зупиниться, поки не будуть вичерпані усі можливості, навіть ті з них, які можуть здаватися вічному Гравцю дуже суперечливими. Сила спрямовує себе у все більш жагучий рух, розвиток дії, немов намагаючись прорватися все далі і далі, до найвіддаленіших кордонів свого можливого поширення, прагнучи замінити Одне неймовірно великою сумою. І свідомість розсіюється. Вона розпадається на все менші та менші фрагменти, стає все більш обтяжливою та затемненою, формуючи при цьому пласти чи світи, які населені відповідними істотами і силами, кожний план живе своїм особливим життям; відповідні свідоцтва можна знайти в будь-якій духовній традиції; ми також можемо побачити їх уві сні чи відкритими очима, якщо наше бачення розкрилося. Від богів до символічних гномів свідомість дробиться, кришиться і нарешті перетворюється на пил. Від надрозуму через інтуїтивний, осяяний і вищий розум до звичайного, потім вітального і тонкого фізичного розуму. Свідомість все в більшій мірі уловлюється власною силою та грузне в ній. Вона

³⁹⁵ Там же, (The Hour of God, 17: p.149).

розсіюється до мікроскопічних інстинктів чи орієнтованих лише на виживання тропізмів³⁹⁶. І так – до остаточного розсіювання в Матерії, в якій роздроблено вже усе. «На початку, – каже Веда, – темрява була захована тьмою, все було океаном несвідомості. Всесвітнє існування було замасковане роздробленням.» Так завершується деволуція. Це – «...занурення Світла у власну тінь»³⁹⁷, тобто в матерію.

Тепер ми перед двома полюсами. Наверху – всевишне Негативне (або Позитивне, вибір назви залежить від схильності індивідууму), де сила немов анігілює, зникає в сяючому Ніщо, в безоглядності непорушного спокою без жодної брижі, де все вже існує і нема потреби в найменшому русі, щоб бути – все вже є. На іншому полюсі – всевишне Позитивне (чи Негативне, якщо перевагу віддано такій назві), де Свідомість здається поглинутою тепер вже темним Ніщо, безоднею сліпої Сили, яка одвічно зайнята власним темним кружлянням – безжалісним і невпинним становленням. В цьому проявляється перша дуальність, від якої беруть свій початок усі останні подвійності: Єдине та Незчисленне, Нескінченне та Обмежене, Свідомість і Сила, Дух і Матерія, Безформність та шаленство різноманітних форм – Він і Вона. Все наше існування уловлене між цими двома полюсами; хтось хоче бачити тільки трансцендентне, тоді воно отримує назву всевишнього Позитивного, а Матерія ігнорується, наче своерідна тимчасова неістинність; інші присягають тільки Матерії, відповідно називаючи саме її всевишнім Позитивним, відкидаючи Дух як остаточну негативну неістинність. Зрозуміло, адже згідно із людською логікою плюс не може бути одночасно мінусом чи навпаки. Але все це, все ж таки, – тільки певна ілюзія. Свідомість не спростовує існування Сили, Матерія не заперечує Дух, а Нескінченність не суперечить існуванню Конечного. Адже «верх» аж ніяк не знищує «низ», і перше, і друге є таким тільки відносно нас; більше того, кожна із крайностей приховано вже містить у собі свою суперечність.

«У світі, як ми його бачимо, яким він постає в нашій ментальній свідомості, якою б високою вона не була, ми виявляємо, що для

³⁹⁶ Тропізми – ростові рухи органів рослин під впливом факторів зовнішнього середовища; напр., поворот листочка. – прим перекл.

³⁹⁷ З роботи «Життя Божественне», (The Life Divine, 18: p.162).

кожного позитивного існує негативне. Але негативність не є нулем, насправді те, що здається нам нулем, чимось не існуючим, насичене силою, воно переповнене енергією буття... Аналогічно, наявність негативного не закреслює існування позитивного, не зумовлює його нереальність; позитивне та негативне не тільки існують поряд, вони взаємозалежні і проявлені тільки завдяки одне одному; вони є звершенням тотального бачення і, що обмежений розум вже зовсім не здатен збагнути, – пояснюють одне одного. По окремоті їх пізнання неможливе; ми тільки тоді починаємо пізнавати будь-яке явище у глибинній його суті, коли здатні розгледіти в ньому вказівки на його ж очевидну протилежність».³⁹⁸

На висотах Сила розчинена в Свідомості; здається, начебто Вона перебуває в стані вічного сну всередині Нього. А в глибинах Свідомість розсіяна в Силі і вже начебто Він заснув в Ній; Нескінченність міститься в Конечному, на зразок того, як насіння дерева вже містить в собі всі його гілочки. Саме це Шрі Ауробіндо називає «інволюцією», [але тепер вже «внизу»]. «Несвідомість Матерії – це Свідомість у прихованому, утягненому всередину стані, можна його назвати станом сомнамбули, ця Свідомість містить в собі всі латентні³⁹⁹ сили Духу. В кожній елементарній частці, в атомі, молекулі, клітині Матерії приховано існує і незримо працює усе всезнання Вічного, уся всемогутність Безмежного».⁴⁰⁰ За інволюцією наверху іде слідом інволюція вниз, де приховано все вже міститься всередині Ночі аналогічно тому, як латентно все вже містилося в Світлі наверху. Агні всюди присутній «немов теплий золотий пил»; у Ригведі сказано: «Агні увійшов в Землю і Небеса, начебто, вони єдині» (III.7.4).

«У певному сенсі увесь процес творіння можна визначити, як певний рух між двома станами інволюції. Рух Духу, в якому все знаходиться у втягненому, згорнутому стані, і із якого все еволюціонує вниз (чи деволуціонує) в напрямку іншого полюсу, до

³⁹⁸ «Життя Божественне», (The Life Divine, 18: p.378).

³⁹⁹ Латентний – зовнішньо прихований. В загальноприйнятому сенсі латентний стан – період інертності якогось елемента всередині системи. – прим. перекл.

⁴⁰⁰ Із роботи «Година Бога» (The Hour of God, 17: p.15).

*Матерії. І рух Матерії, в якій також все присутнє у згорнутому, латентному стані, і із якої все еволюціонує до іншого полюсу, до Духу».*⁴⁰¹ Без інволюції еволюція була б неможлива, адже як будь-що може з'явитися із нічого? Для того, щоб відбувалася еволюція, розвиток, щось мусить зростати із середини!

*«Нічого не може розвиватися із Матерії, якщо воно вже не знаходиться в ній».*⁴⁰² Саме Агні із глибин спонукає, пробуджує заціпеніння, це він стоїть за еволюційним вибухом усіх форм, є Силою в пошуках Свідомості, Вона шукає Його, невпинно шукає форми, які б все більше відповідали Його проявленню. Це Вона виходить із своєї несвідомої Ночі і навпомацки, за допомогою мільйонів творинь, у мільйонах видів намагається віднайти красу єдиної загубленої Форми, прагне незчисленну кількість разів відкривати Радість, яка була колись єдиною, була *«блаженством у мільйонах тіл»*⁴⁰³, а не беззмістовним екстазом. Якщо ми володіємо *«вухом вух»*, про яке каже Веда, то, можливо, чутиемо, що Ніч всюди покликає до Світла, що ув'язнена Свідомість кличе до Радості, сприйнемо *«Потайний Духу скрик в усім, що є»*⁴⁰⁴. Ось що зсередини спонукає, приводить нас у рух; внутрішній Вогонь, полум'я в Матерії, полум'я в Житті, полум'я в нашому розумі та в нашій Душі. Це той Вогонь, яким ми повинні заволодіти; він є провідником нашої подорожі, ключем, таємничою рушійною силою еволюції, душею та полум'ям світу. Якщо б цей світ був створений із неживого, інертного каміння, він ніколи не став би чимось іншим, лише інертним, неживим камінням; якщо б душа вже не існувала в Матерії, вона ніколи не з'явилася б у людині.

«Але, кінець кінцем, чим є ця удавана таємниця, містерія, яка існує поза межами зовнішнього прояву? Можна побачити, що нею є Свідомість, яка колись втратила себе і тепер знову повертається до себе самої. Спочатку вона повільно, болісно з'являється із свого

⁴⁰¹ *«Життя Божественне»*, (The Life Divine, 18: p.129).

⁴⁰² *«Життя Божественне»*, (The Life Divine, 18: p.87).

⁴⁰³ *Із «Синтезу йоги»*, (The Synthesis of Yoga, 20: p.15).

⁴⁰⁴ *Рядок із Савітрі»*, частина 1, книга 1, пісня 5 *«Йога царя: йога свободи і величі Духу»*, (“Savitry”: 28 p.90).

*гігантського самозабуття в формі Життя, яке, перш за все, намагається відчувати; спершу це вдається дуже неясно, мерехтливо, потім наполовину, надалі – повністю; наприкінці воно щосили намагається вийти за межі простої чутливості і знову стати божественно самосвідомим, вільним, безмежним, безсмертним».*⁴⁰⁵

І так – до того дня, коли Вона дійде до людської істоти, до Її інструменту, в якому, за допомогою якого, через якого Вона зможе віднайти Його. *«Природа людини – це місце свідомої зустрічі обмеженого і безмежного; наш привілей полягає в можливості все більшого зростання в напрямку Безмежного, навіть у цьому, поточному фізичному народженні».*⁴⁰⁶

Коли *Агні* досягає в своїй подорожі стадії людини, відбувається дещо особливе. На попередніх стадіях еволюційне полум'я, немов само по собі вщухає, як тільки нове середовище еволюції утворює себе. Вибух рослинного життя, вочевидь, поступово затухає, як тільки упевнено утвердився в Житті тваринний світ. Шалене різноманіття тваринного життя також поступово уповільнює свій розквіт, як тільки в еволюції остаточно утвердилось людство. Не схоже на те, що *Природа* створила хоч один новий рослинний чи тваринний вид після того, як на гребінці еволюції з'явилася людська істота. Різноманітні біологічні види вже досягли сталості; вони вибороли певний рівень досконалості, кожний по-своєму і продовжують перебувати в ньому. А от в людині еволюційний поштовх не послаблюється, незважаючи на те, що людська істота твердо встановилася в еволюційному процесі. Людська істота не є завершеною, задоволеною, як це сталося із іншими еволюційними видами, людина не знає спокою та радості, які приходять із станом рівноваги. *«Людина не є нормальною, вона іще не знайшла власного стану нормальності. Їй може здаватися, що цей стан знайдено, що він в певному сенсі є нормальним, але подібна нормальність є лише тимчасовим станом порядку; а тому, хоча людина безмежно величніше творіння, аніж рослина чи тварина,*

⁴⁰⁵ «Життя Божественне», (The Life Divine, 18: p.243).

⁴⁰⁶ З роботи «Проблема переродження», (The Problem of Rebirth, 16: p.241).

*вона в порівнянні із ними не є досконалою за своєю природою».*⁴⁰⁷

Ріші також знали, що подорож іще не закінчено. Вони казали: «Агні приховує дві свої крайності», говорили, що «Агні не має ані голови, ні ніг» (Ригведа IV.1.7,11). А ми – лише невеличкий спалах між надсвідомим Агні небес та підсвідомим земним Агні; і ми зносимо біль, тривожно кидаємося на ліжку лиха та страждань, хтось в пошуку своїх небес, інші – шукаючи свою землю, але так і не поєднуючи ці полюси. Серед нас повинна народитися нова раса, цілісна Істота, якщо ми тільки на це погодимось. «Тчіть непорушну основу, станьте людськими істотами, створіть божественну расу... Ви, провидці Істини, загостріть сяючі списи, за допомогою яких ви прорубаєте шлях до того, що є Безсмертним; знавці таємних планів, втілюйте їх, споруджуйте сходи, якими боги досягли безсмертя» (Ригведа X.53). Тоді ми знову отримаємо нашу сонячну цілісність, зберемо до купи дві замасковані протилежності, двох наших Матерів в їх єдності. «О, Вогонь, Агні, ти простягаєшся до небесного океану, до богів; ти робиш можливою зустріч божеств усіх планів, поєднуєш світоносні сонячні води наверху із водами, які очікують внизу» (Ш.22.3). Тоді ми пізнаємо, переживемо радість обох світів, усіх світів, *Ананду* небес та землі в їхній єдності: «О, Вогонь, ти засновуєш смертне в надрах безсмертного... для провидця, який жадає подвійного народження, ти створюєш як божественне блаженство, так і земну радість» (І.31.7). Адже саме радість є найвищою метою еволюції. Люди згадують «любов», але чи існує більш сфальшоване слово, сенс якого викривлено нашою сентиментальністю, політиками та церквами? Тоді як радість не здатен сфальшувати ніхто, вона є посмішкою немовляти і усмішкою сонця; вона любить, намагаючись охопити і закружити в своєму танці абсолютно все. Так, радість, якщо тільки в нас вистачить відваги, щоб прагнути її. «*Лаври, а не хрест повинні бути метою людської душі, яка прагне перемоги*»⁴⁰⁸; але «... *людство все ще закохане в страждання... А тому Христос все іще висить розіп'ятий на хресті в Єрусалимі*».⁴⁰⁹ Радість буття, буття

⁴⁰⁷ Вислів із роботи «Цикл людства», (The Human Cycle, 15: p.290).

⁴⁰⁸ Із збірки «Думки і осяяні проблески», (Thoughts and Glimpses, 16: p.32).

⁴⁰⁹ Із збірки «Думки та афоризми», (Thoughts and Aphorisms, 17: p.82).

повного в усьому, що існує, існувало і буде існувати тут, там, усюди; «...неначе крапля меду, яка здатна відчувати як власну солодкість, так і смак усіх існуючих крапель; а всі краплі здатні відчутти смак кожної і, разом з тим, солодкість усього медового стільника»⁴¹⁰. Тоді еволюція вийде із Ночі, щоб вступити в свій Сонячний цикл. Наше життя вершитиметься під Заступництвом Єдиного. Розіп'ятий бог в нас зійде із свого хреста і людина, нарешті, стане Собою, стане нормальною. Адже бути нормальним означає бути божественним. «Існує лише два спонтанно гармонійних прояви: несвідомий чи значною мірою підсвідомий плин життя, гармонію якого можна знайти в істотах світу тварин та в нижчій Природі, і прояв духу. Стан людини – це перехідна стадія, етап зусиль та недосконалості між цими двома фазами, природним та ідеальним чи духовним життям».⁴¹¹

⁴¹⁰ Із збірки «Думки і осяяні проблiski», (Thoughts and Glimpses, 16: p.384).

⁴¹¹ Із «Синтезу йоги», (The Synthesis of Yoga, 20: p.798).

Згідно із висловлюванням Матері змія земного раю є символом еволюційної сили, яка витягує людину із стану блаженства тварини, щоб вона знову оволоділа станом божественного щастя, з'ївши плід Знань і розвиваючи свої ментальні здібності доти, поки буде досягнута точка подальшої еволюційної трансформації. В традиції стародавньої Греції ми теж зустрічаємо крилатих зміїв, які несуть колісницю Деметри. Змія – це не тільки символ космічної еволюції, це також символ індивідуальної еволюційної сили. *Кундаліні*, сила духовного сходження, до певної пори спить в місці своєї локалізації, в основі хребетного стовпа, звернувшись у спіраль, наче змія у своїй норі (кундаліні означає «згорнута в спіраль»). Пробудившись для виходу із стану фізичної свідомості, ця сила починає підніматися від центру до центру людської істоти, яка в своєму еволюційному розвитку також пробуджується із звичного стану несвідомості для вступу в стан космічної свідомості. Завдяки виходу вверх, над головою, людина входить в стан божественної, сонячної свідомості. Для Шрі Ауробіндо, ріші та, можливо, згідно із деякими іншими джерелами мудрості, які зараз вже втрачені, відкриття стану сонячної свідомості наверху є лише першим еволюційним кроком. Вслід за ним повинно відбутися відкриття тієї самої сонячної свідомості внизу, в Матерії. Цей процес і відображує відомий символ змії, яка кусає свій власний хвіст. Саме цей процес Шрі Ауробіндо і називає «трансформацією». – прим. автора.

ТРАНСФОРМАЦІЯ

Прояв Духу в супраментальній свідомості, в новому тілі та народження нової раси настільки ж невідворотні, як і поява Homo sapiens після приматів. Єдиним актуальним питанням залишається лише одне: з нами чи без нас відбудеться новий етап еволюції? Ось як Шрі Ауробіндо окреслив цю дилему: *«Якщо духовне розкриття на Землі є прихованою істиною нашого народження в матерії, якщо дійсно в Природі відбувається еволюція свідомості, то людина, якою вона є сьогодні, не може бути остаточною межею цієї еволюції. Вона – надто недосконале вираження духу, сам по собі розум постає досить обмеженою формою та знаряддям; його можна вважати сполучною ланкою свідомості, а ментальна істота може посідати місце лише перехідного створіння. Тоді, якщо людина виявиться нездатною вийти за межі ментальності, вона має бути перевершена; в творінні повинні проявитися та очолити його надрозум і надлюдина. Але якщо розум зможе відкритися тому, що його перевершує, тоді не існує причин, які заважали б людині досягти надрозуму та надлюдства. Чи, принаймні, надати свою ментальність, життя та тіло для еволюції на цьому величному етапі прояву Духу в Природі»*⁴¹². Шрі Ауробіндо також зазначає, що ми віч-на-віч постали перед *«...кризою трансформації»*⁴¹³, кризою настільки ж радикальною, як і ті, що позначилися при появі Життя в Матерії та Розуму в Житті. І наш вибір є також вирішальним, адже цього разу замість того, щоб дозволити Природі виконувати роботу самостійно, не турбуючись про існування непередбачуваних можливостей, ми можемо стати свідомими співробітниками у справі власної еволюції. Можемо прийняти виклик чи, як зазначає Шрі Ауробіндо, дозволити нас перевершити.

⁴¹² З роботи «Життя Божественне», (The Life Divine, 18: p.109).

⁴¹³ Вислів із роботи «Цикл людства», (The Human Cycle, 15: p.109).

ПЕРСПЕКТИВИ МАЙБУТНЬОГО

Якою вона буде, ця нова раса? Розуміння мети вже є великим кроком у вибраному напрямку, адже розуміння Майбутнього і прагнення до нього відкриває всередині нас невидні двері, крізь які здатні увійти сили набагато могутніші за наші власні сили, тоді ми дійсно станемо співробітниками. Адже перехід до надрозуму здійснюватиметься не нашими людськими енергіями, це відбуватиметься завдяки зростаючому усвідомленому підкоренню Силі, яка існує над нами.

Ми вже висловлювали думку про те, як може проявляти себе свідомість супраментальної істоти, але зовсім не зайвим буде разом із Шрі Ауробіндо повторити: *«...стан надлюдства аж ніяк не означає людей, які досягли найвищої точки власного природного розвитку, найвищого рівня людської величі, знань, сили, інтелекту, волі, характеру, геніальності, динамічної енергії, безгрішної святості, любові, чистоти чи досконалості. Надрозумність – це те, що існує поза межами ментальної людини та властивих їй можливостей»*⁴¹⁴. Досягнувши найвищих своїх можливостей, Розум тільки «цементує» людину, а не обожнює її, він не здатен навіть дати їй радість; адже Розум є інструментом розділення, всі існуючі в ньому ієрархічності неминуче спираються на домінування, який би характер воно не носило: релігійний, моральний, політичний, економічний чи емоційний. Адже, виходячи із властивої йому принципової структури, він просто не здатен охопити усю повноту людських істин; але навіть якщо він і зможе це зробити, то виявиться не здатним їх використати. Якщо, кінець кінцем, еволюція не спроможна запропонувати нічого кращого, аніж приємну суміш із людяності та соціальної «величі», такий собі вінегрет із Святого Вінсент де Поля та Магатми Ганді⁴¹⁵, який приправлено дещицею марксизму-ленінізму та благами оплачених відпусток, то важко не дійти до сумного висновку: подібна мета виглядає на вершині індивідуальної ментальної еволюції навіть менш цікавою, аніж вже створені «мільйони золотих птахів» Рембо та струнні квартети Бетховена. Якщо тисячоліття боротьби і страждань

⁴¹⁴ Із збірки «Година Бога» (The Hour of God, 17: p.7).

⁴¹⁵ Вінсент де Поль (1576 – 1660) засновник ордену лазаритів, відомий своєю благочинною діяльністю. – прим. перекл.

мають завершитись подібним жалюгідним парадом, то в порівнянні із ним *праляя* чи якась інше космічне руйнування чи дезінтеграція, яку провіщали стародавні традиції, зрештою не виглядають чимось набагато гіршим.

Оскільки наші ментальні можливості виявляються невідповідними навіть у найвищих проявах, то що вже казати про вітальні та фізичні можливості. Навряд чи Дух при прояві всевишньої свідомості вдовольниться тілом, яке підкоряється законам гравітації та розпаду. Сумнівно, що в якості єдиних засобів вираження він прийме вкрай обмежені можливості нашої ментальної мови, різця для гравірування чи пензля. А це означає, що повинна буде змінитися Матерія. Саме в цьому і полягає мета «Трансформації», і розпочинається вона з безпосередньо нашої матерії, з фізичного тіла. *«В духовних традиціях тіло вважалося перешкодою, не здатною сповнитися духовною наснагою, непридатною для перетворення, важкою ношею, яка утримує душу в природі та перешкоджає її духовному підйому задля звернення у Всевишньому або для розчинення у Всевишньому власного індивідуального існування. Якщо подібна концепція відносно ролі тіла є прийнятною для садхани, яка вважає землю лише полем невідання, а земне життя лише підготовкою для рятівного повернення..., то вона недостатня для садхани, яка вважає божественне життя на Землі та звільнення земної природи невіддільною складовою частиною загальної мети втілення тут духу. Якщо нашою метою є тотальна трансформація істоти, то її невід'ємною частиною повинна стати трансформація тіла; в іншому випадку божественне життя на землі, в усій його повноті, виявиться неможливим».*⁴¹⁶

Суттєвою властивістю супраменталізованої Матерії Шрі Ауробіндо вважав її сприйнятливість: вона буде здатна відповідати вимогам свідомої волі та змінюватись згідно з її велінням, на зразок відгуку глини під пальцями гончара. Вивільняючи латентну духовну силу, яка вже міститься в ній, стаючи відкрито свідомою, вона зможе реагувати на відповідні вібрації супраментальної свідомості так само, як ми зараз відповідаємо гнівом на вібрацію гніву або теплотою серця на вібрацію любові. Свідома пластичність буде основною характерною рисою такої Матерії. Всі інші властивості виникнуть, як

⁴¹⁶ «Супраментальна маніфестація» (The Supramental Manifestation, 16: p. 24).

похідні від цієї фундаментальної якості: безсмертя (щонайменше – здатність видозмінювати власну форму, навіть до повної її заміни), легкість, краса, світність. Ці властивості для супраменталізованої Матерії стануть просто природними. *«Тіло зможе стати носієм, що розкриває супраментальну красу та блаженство, в якому відливатиметься чарівність духовного світла; воно покриватиме тіло собою та буде випромінюватися із нього, на зразок того як віддзеркалюється та випромінюється життєдайне полум'я [олійної] лампи. Тіло буде здатним нести в собі блаженство духу, радість сприймаючого розуму, радість життя, переповненого духовним щастям, радість Матерії, яка вивільняється, розкривається у духовній свідомості із відрадним тріпотінням безперервного екстазу».*⁴¹⁷ У Ведах вже говорилося про це: « І тоді людське в тобі стане немов творіння богів, наче в ньому знайшло свій прояв світло небес», (Ригведа, V.66.2).

Перед тим, як відбудуться ці захоплюючі та зримі зміни, а вони, напевне, відбудуться наприкінці всього процесу, Шрі Ауробіндо передбачає істотні перетворення в нашій фізіології. Ми повернемося до цього при обговоренні практичних аспектів трансформації. А зараз лише позначимо деякі функціональні зміни, які Шрі Ауробіндо спостерігав у власному тілі: *«Повинні статися зміни в чинних процесах самих матеріальних органів і, вельми можливо, безпосередньо в їхній будові та значимості; їм вже не буде дозволено накладати всевладні обмеження на фізичне життя... Мозок стане каналом сполучення для оформлених думок та акумулятором для виконання відповідних вимог відносно тіла та оточуючого світу, де вони зможуть втілюватись напряму, без передачі фізичними засобами від розуму до розуму, безпосередньо викликаючи схожі наслідки в думках, вчинках та житті інших людей, і навіть впливаючи на матеріальні об'єкти. Однаковою мірою і серце стане прямим сполучником та засобом обміну почуттями та емоціями, які були народжені в оточуючому світі силами психічного центру. Серце буде здатне безпосередньо відповідати серцю, сила життя – приходити на допомогу іншим життям, відповідати на їх призов, незважаючи на відстань та відсутність знайомства; багато істот*

⁴¹⁷ Там же, (The Supramental Manifestation, 16: p. 8).

відчуватимуть від послань сердечний трепет без будь-якого зовнішнього контакту, зустрічаючись в потаємному світлі нашого божественного центру. Воля зможе здійснювати контроль над органами, які пов'язані із травленням, автоматично захищаючи здоров'я, усуваючи бажання та жадібність, замінюючи використання їжі більш тонкими процесами чи забезпечуючи енергію та необхідні речовини безпосередньо від універсальної сили життя; таким чином, фізичне тіло зможе впродовж довгого періоду часу підтримувати свою енергію та субстанцію без зайвих втрат, не відчуючи потреби в поживних речовинах матеріального характеру, і, не зважаючи на це, продовжувати енергійну діяльність без втоми і перерв для сну чи перепочинку... Можна припустити, що на вершині еволюції людина зможе віднайти та знову утвердити той прояв життя, який ми бачимо в його основі: силу черпати все необхідне для існування та самовідновлення безпосередньо з оточуючого середовища»⁴¹⁸. За межами Розуму довершена у своєму розвитку людина усвідомлено віднаїде те, що Матерія вже являє собою не усвідомлено – Енергію та Мирний Спокій – адже Матерія є нічим іншим, як сном Духу.

На подальших етапах трансформації Шрі Ауробіндо передбачає заміну наших органів динамічною дією центрів свідомості або *чакр*. Це виявиться справжнім переходом від тваринно-людського етапу, який заклала нижча стадія еволюції, до дійсно людського етапу нової еволюційної стадії. І це постало одним із завдань, яке прийняли на себе Шрі Ауробіндо та Мати. Під час дотеперішніх кроків йоги вже було визначено, що кожний вид нашої діяльності, від найвищих до найбільш матеріальних, викликається та забезпечується енергією потоку свідомості-сили, яка немовби зосереджується, зводиться в точку на різних рівнях нашої істоти в межах певних центрів та з різним рівнем напруги в них, що залежить від роду діяльності; кожного разу, коли ми намагалися скеровувати цей плин сили, то відчували, що саме він є дивовижним джерелом енергії, кількість якої обмежена лише нашою ємністю, здатністю сприйняти. Саме тому зовсім не неймовірним здається те, що наші органи, які є лише фізичним проявом чи матеріальною конденсацією цього потоку поза

⁴¹⁸ «Супраментальна маніфестація», (The Supramental Manifestation, 16: p.29, 37).

їх межами, зможуть бути в процесі еволюції замінені прямою дією центрів свідомості, які будуть просто випромінювати і наповнювати своєю енергією нове тіло так само, як фізичне серце, кров та нерви забезпечують існуюче нині тіло. Ось як Мати пояснювала особливості майбутнього тіла дітям ашраму: *Трансформація передбачає, що уся без винятку існуюча фізична структура буде замінена центрами концентрації сили із певним характером вібрацій в кожному із них; замість органів існуватимуть ці центри концентрації свідомої енергії, які будуть приводитися у дію свідомою волею. Не існуватиме ані шлунку, ні серця, ні кровообігу, ні дії легень. Все це зникне, буде замінене вібраційними коливаннями, які символічно ці органи і проявлять. Адже фізичні органи є лише матеріальними символами цих центрів свідомої сили. Органи не є сутністю, істинним проявом реальності: вони лише забезпечують для неї форму, підтримують її прояв в певних умовах. Трансформоване тіло діятиме завдяки ІСТИННИМ центрам енергії, а не їх символічним представникам, які було розвинуто в тваринному тілі. Таким чином, ви перш за все повинні знати, чим є серце, кровообіг, легені, мозок з позицій космічної енергії, потім набути здібність збирати первісні вібрації, чийм символічним представником ці органи постають, а надалі – поступово концентрувати всі ці енергії в вашому тілі, перетворюючи кожний орган в центр свідомої енергії, яка замінить символічне функціонування на істинне. Наприклад, за межами символічної діяльності легень існує істинний процес, який здатен наділяти легкістю і завдяки цьому ви уникнете дії закону гравітації.⁴¹⁹ І так із кожним органом. За кожною символічною дією існує дія істинна. Це не означає, що вже не існуватиме форм, які можна буде розпізнавати; просто форма створюватиметься скоріше певними якісними характеристиками, а не твердими частками. Це буде зручна, прагматична форма, яка буде, так би мовити, створюватися волею, стане гнучкою, пластичною, рухливою, на відмінність від існуючої сталої, фіксованої, грубої матеріальної форми.*

⁴¹⁹ Цей «істинний рух», який відбувається за межами фізичного дихання, згідно з Шрі Ауробіндо є тим самим процесом, який скеровує дією електричного та магнітного поля; древні йоги називали його *вайю*, Енергією Життя. Добре відомі дихальні вправи *пранаями* – це одна із багатьох систем контролю *вайю*, яка кінець кінцем дозволяє вийти за межі впливу закону гравітації. – прим. автора.

Отже, матерія постане прямим вираженням божественності; супраментальна Воля зможе виражати усю глибинну повноту свого внутрішнього життя у відповідних змінах власної субстанції на зразок того, як зараз наше обличчя змінюється у відповідності із емоційним станом (правду кажучи, не так вже ясно і досконало). Тіло буде створене із концентрованої енергії, яка підкоряється свідомій волі. Замість того, щоб бути, згідно із яскравим висловом Епікетета, «жалюгідною душею, що підтримує труп»⁴²⁰, ми постанемо живою душею в живому тілі.

Супраментальна свідомість неодмінно змінить не тільки тіло та розум, вона призведе до змін самої субстанції життя. Якщо спробувати охарактеризувати нашу ментальну цивілізацію якимось одним символом, то найкращим поняттям стане «робленість». Ніщо не відбувається природно, ми перетворилися на в'язнів щільного павутиння заміників: літаки, телефони, телевізори та інша зайвина різного роду знярядь та пристроїв, які лише маскують наше власне безсилля. Ми забули, що усі наші фантастичні винаходи є лише матеріальним продовженням, проекцією тих сил, які існують всередині нас; якщо б їх там не було, ми б ніколи і нічого не винайшли. Ми і насправді, наче «...чудотворці, які скептичні до чудес»⁴²¹. Переклавши на різного роду пристрої піклування про поліпшення власної спроможності бачити, чути, переміщатися в просторі, ми стаємо без них просто безпорадними. Наша людська цивілізація, яка була створена для радості життя, потрапила в рабство до засобів, які нам стали необхідними для задоволення життям: шістдесят відсотків часу, відведеного для життя, ми віддаємо гонитві за цими різноманітними засобами, а ті тридцять, що залишилися, займає сон. *Найбільш абсурдним в цьому, – підкреслювала Мати, – є присутність всіх тих штучних пристроїв, які ми вимушені використовувати. Хоч який дурень має більшу владу, якщо він забезпечив собі можливість оволодіння цими засобами. А от в істинному світі, в світі супраментальному чим більше ви свідомі,*

⁴²⁰ Цитата наводилася Шрі Ауробіндо. – прим. автора.

⁴²¹ «Савітрі», книга 3, пісня 3 «Видіння та Благословення», (Savitry, 28: p.338). В оригіналі рядок із парадоксальною метафорою Шрі Ауробіндо виглядає так: «*A thaumaturge sceptic of miracles*». – прим. перекл.

чим вищий у вас стан гармонії із істиною речей, тим більшу владу матиме ваша воля над субстанцією; стан субстанції підкоряється волі. Там влада є істинною владою. Якщо у вас є потреба в одязі, ви мусите мати силу його створити, справжню силу. Якщо у вас її нема, що ж, будете ходити голісіньким! Там не існує винаходів, які можуть замінити нестачу сили. В той час, як тут – лише в одному випадку на мільйон влада є виразом чогось істинного. Все це виглядає грандіозним безглуздям. Ця супраментальна «влада» – не якась там супермагія, це надзвичайно точний процес, такий же вивірений і неухильний, як хімічна реакція; різниця лише в тому, що тут йдеться не про зовнішні об'єкти, супраментальна істота впливає на істинні вібрації в серцевині кожної речі, об'єднуючи їх з іншими для досягнення певного результату, на зразок того, як живописець змішує кольори в палітрі чи поет об'єднує звуки в поетичних рядках. Така істота є істинним поетом, адже вона створює те, чому надає ім'я. А істинним ім'ям будь-якого об'єкту є його сутня вібрація, яка його утворює; надати істинне ім'я – означає володіти силою викликати появу чи зруйнувати.

Спонтанність та природність супраментального життя – адже кінець кінцем лише Істина є природною – виявить себе також в супраментальному мистецтві. Воно постане безпосереднім і точним відображенням властивої нам духовної тональності. В такому мистецтві шахрайство, неправдивість стануть просто неможливими, бо тільки наше внутрішнє світло буде спроможним доторкнутися до того самого роду світла в Матерії, взаємодіяти із ним, створюючи [в матеріальній субстанції] відповідні форми. Якщо властива нам вібрація, частота коливання відповідає сірій тональності, то й наше створіння буде сірого кольору, і все, чого ми торкатимемося, ставатиме сірим. Наше зовнішнє фізичне оточення буде точним відображенням нашого внутрішнього середовища; ми зможемо проявити зовні тільки те, що собою являємо внутрішньо. Життя, як таке, стане безпосереднім проявом мистецтва, різні сфери нашої зовнішньої діяльності відповідатимуть стану нашого внутрішнього буття. Так само і наша мова отримуватиме силу тільки завдяки істинній внутрішній духовній силі; вона перетвориться на живу мантру, стане видимою, на зразок гри емоцій на обличчі людини.

Буде покінчено із усіма видами удавання та фальші, чи то політичної, релігійної, літературної, артистичної, чи емоційної. Одного разу, коли скептично налаштований учень зауважив, що Суперрозум – це неможлива вигадка, перш за все тому, що до цього його ніхто і ніколи не спостерігав і не реалізовував, Шрі Ауробіндо із властивим йому гумором відповів: *«Який неперевершений аргумент! Якщо щось не було зроблено, то воно і не може бути зроблено. У такому разі вся історія Землі повинна була зупинитися задовго до появи протоплазми. В той час, коли Земля представляла собою сконцентрований осередок газів, ніяке життя народитися там не могло; ergo⁴²² життя з'явитися не могло; коли існувало лише життя, розум іще не народився, отже розум народитися не міг. Оскільки зараз існує розум, а поза його можливостями нічого не спостерігається, оскільки Суперрозум не проявлено ні в кому, значить він і не зможе ні в кому ніколи з'явитися. Соханаллах! Слава, слава, слава людському розуму! На щастя, Божественне чи Космічний Дух, чи Природа ні на макове зерня не цікавиться людськими обґрунтуваннями. Воно чи Він, чи Вона робить те, що Воно, Він чи Вона повинні робити, причому незалежно від того, є це можливим чи неможливим».*⁴²³ Тисячі років тому ріші вже говорили про жалюгідний стан, притаманний скептикам: «В цих не присутні ані Подив, ні Міць» (Ригведа, VII.61.5).

РОБОТА (ПЕРШИЙ ПЕРІОД)

Кінцеві результати роботи стануть дивовижними, а от хід самої роботи виявився зовні скромним, простим, наполегливим і терплячим. Це дуже нагадувало кропітку роботу вченого-хіміка із його пляшечками та пробірками: *мікроскопічна робота*, – зізнавалася Мати. Адже справа полягала не в тому, щоб являти світу вражаючі дива. Йшлося про надійне забезпечення нової фізичної основи в процесі вивільнення свідомості-сили в кожному атомі, кожній клітині

⁴²² Шрі Ауробіндо вживає латинський термін, який в контексті має зміст «а тому», «отож» – прим. перекл.

⁴²³ Ниродбаран «Листування із Шрі Ауробіндо» (Nirodbaran. Correspondence with Sri Aurobindo, Vol. I, p.56).

тіла. Хтось може подумати, що ця робота над тілом пов'язана із психофізичними методами, подібними до хатха-йоги, та це зовсім не так. Головним інструментом є і залишається свідомість: *«Зміна свідомості стане головним фактором, первісним рухом, фізична видозміна буде фактором підпорядкованим, виявиться наслідком»*⁴²⁴. З властивою йому ясністю Шрі Ауробіндо так роз'яснює це явище: *«На попередніх етапах еволюції головна турбота Природи та її зусилля були спрямовані на зміну [фізичної організації, як основи для прояву] свідомості; ця необхідність була викликана недостатньою снагою свідомості, яка вже почала формуватися для змін тіла. Але у випадку людини можливою, навіть невідворотною є зміна такого порядку; тому що саме за допомогою людської свідомості, її трансформації, а не завдяки створенню нових тілесних інструментів можлива і повинна здійснюватися подальша еволюція. У внутрішній реальності речей зміна свідомості завжди була головною обставиною, еволюція завжди мала духовне значення, а фізичні зміни були тільки засобом; але таке співвідношення було завуальовано початковим порушенням балансу цих двох факторів; тіло зовнішньої Несвідомості переважало і затемнювало значення і важливість духовного елементу, свідомої істоти. Але як тільки баланс було відновлено, зміни тіла вже не повинні передувати зміні свідомості; сама свідомість завдяки своїй трансформації буде змушувати та скеровувати всі необхідні тілесні зміни»*⁴²⁵.

Можна виділити три етапи цієї роботи, які відповідають руху і відкриттям Шрі Ауробіндо та Матері; три періоди, які ніби супроводжуються переходом від яскравого світла до темряви, від надприродного до звичайнісінької банальності, від індивідуальної клітини тіла до масштабів всієї Землі. Перший етап був присвячений дослідженню сил свідомості. Це був період, який деякі учні називали «яскравим етапом», він тривав з 1920 по 1926 рік. Після цього Шрі Ауробіндо на двадцять чотири роки заглибиться в повну самотність для того, щоб зосередитись виключно на Роботі. Застосовуючи нову, відкриту ними супраментальну силу, Шрі Ауробіндо та Мати спершу проводять серію дослідів у власному тілі. Ключовим словом, яке

⁴²⁴ Із роботи «Життя Божественне», (The Life Divine, 19: p.842).

⁴²⁵ «Життя Божественне», (The Life Divine, 19: p.843).

використовував Шрі Ауробіндо по відношенню до цього процесу було слово «тестування». *«Я проводжу тестування вдень і вночі, рік за роком, виконую їх навіть більш скрупульозно, аніж будь-який вчений відносно своєї теорії чи методу на фізичному плані»*⁴²⁶. Із величезної кількості експериментів, опис яких наповнює письмові твори та кореспонденцію Шрі Ауробіндо, можна виділити чотири події, які ілюструють силу свідомості, а також процес «тестування». При цьому слід пам'ятати, що це – лише окремі приклади серед багатьох інших, а також те, що ні Шрі Ауробіндо, ні Мати не приділяли їм якоїсь особливої уваги. Про них стало відомо лише завдяки випадковим розмовам та листуванню.

Зразу по прибутті в Пондічеррі Шрі Ауробіндо розпочав тривалий піст, просто «щоб подивитися». Коли роки потому один із учнів запитав його, чи можливо людині обходитися без їжі, то отримав таку відповідь: *«Так, це можливо. Коли я на протязі десь 23 днів чи більше проводив голодування... то був дуже близький до вирішення проблеми. Я міг, як і до того, ходити по вісім годин щоденно. Ментальна робота та садхана також продовжувались, і виявилось, що по закінченні 23 днів я ні на йоту не послабшав. Але почала худнути плоть, і я не знайшов ключа для відновлення суто матеріальних втрат в тілі. Закінчивши голодування, я не дотримувався звичних правил виходу із тривалого голодування, який слід починати з маленьких порцій їжі. Я розпочав з тої ж кількості, яку вживав перед початком посту... Одного разу я голодував в тюрмі, це продовжувалось 10 днів, причому одночасно я дозволяв собі спати лише однієї ночі із трьох. Я втратив шість фунтів ваги, але наприкінці посту відчував себе навіть сильнішим, ніж до нього. Я міг піднімати над головою цебер із водою, зазвичай мені це не вдавалося»*⁴²⁷. А ось іще один досвід, пов'язаний із перебуванням в Аліпорській в'язниці: *«Я перебував в концентрації. Мій розум запитав, чи можливі взагалі такі сіддхі [духовні сили], а потім я несподівано відчув, що почав підніматися уверх...В звичайних умовах я був нездатний підтримувати тіло у завислому стані, навіть, якщо*

⁴²⁶ Із збірки «Про себе», (On Himself, 26: p.469).

⁴²⁷ Із спогадів А.Б. Пурані «Життя Шрі Ауробіндо» (A.B. Purani “Life of Sri Aurobindo”, p.142).

б захотів; а тут це відбулося, причому без будь-яких зусиль з мого боку»⁴²⁸. Іншим разом у Шрі Ауробіндо з'явилася чимала кількість опіуму, який було куплено на базарі в Пондічеррі; цієї кількості було достатньо, щоб «відключити» не одну людину, а він прийняв її без якихось негативних наслідків, зробивши це тільки для тестування сили свідомості. Четвертому прикладу ми зобов'язані нетерплячості одного з учнів, який скаржився на те, що своєчасно не отримав відповіді на свої листи. Шрі Ауробіндо відповів так: «Вам, мабуть, і не збагнути, що я присвячую по 12 годин і більше поточному листуванню, витрачаючи на це 3 години після полудня, а також усю ніч, аж до шостої ранку... це може зворушити навіть кам'яне серце учня»⁴²⁹.

Сон, їжа, гравітація, причина та наслідок – Шрі Ауробіндо один за одним тестував так звані закони природи, упевнюючись, що вони мають силу, бо ми віримо в їх силу; якщо наша свідомість змінюється, змінюються і «рутинні звички», якими є всі наші закони.

*Her firm and changeless habits aping Law...*⁴³⁰

Її тверді, незмінні звички удають Закон...,

промовляє Савітрі відносно Природи. А насправді існує лише один істинний Закон, це закон Духу, який здатен видозмінювати усі нижчі звички Природи. «Дух створив його [закон природи] і Дух здатен його перевершити, але для початку нам слід відкрити двері власної в'язниці і жити більше в Дусі, ніж в Природі».⁴³¹ Шрі Ауробіндо не володіє якимись чудотворними рецептами чи магічними формулами, вся його йога ґрунтується на двох простих, незаперечних обставинах: на упевненості в присутності Духу в нас і на безперечності земного прояву Духу. Це стало єдиною рушійною силою для виконання роботи. «В кожній людині існує Бог, проявити Його – в цьому і полягає мета божественного життя. Ми всі здатні це зробити».⁴³² Коли один із учнів висловив сумнів, сказавши, що лише такі

⁴²⁸ Там же, (А.В. Purani “Life of Sri Aurobindo”, p.121).

⁴²⁹ Із збірки «Про себе», (On Himself, 26: p.186).

⁴³⁰ «Савітрі», частина 1, книга 1, пісня 1 «Символічний світанок», (“Savitry”, 28: p.20).

⁴³¹ Із збірки «Думки та афоризми», (“Thoughts and Aphorisms”, 17: p.93).

виняткові істоти як Шрі Ауробіндо та Мати здатні перевершувати закони природи, в той час як простим смертним доводиться користуватися звичними методами, Шрі Ауробіндо категорично заперечив: *«Моя садхана не є примхою, страховиськом чи чудом, яке здійснюється всупереч законам природи, умовам життя і стану свідомості на Землі. Якщо мені вдалося зробити всі ці речі чи якщо вони трапилися в моїй йозі, то це тільки означає, що вони можуть бути зроблені і тому подібний розвиток і трансформація можливі для усієї земної свідомості... В мені не було прагнення до духовності, але я розвив та проявив її; я не міг зрозуміти метафізику, та розвився у філософа; в мене не було хисту до малювання, я розвив свої можливості за допомогою йоги. Мені вдалося трансформувати власну природу із того, чим вона не була у те, чим вона стала. Я зробив це певним методом, а не за допомогою чуда, зробив для того, щоб показати, що саме та яким чином може бути зроблено. Це було виконано, виходячи не із якоїсь особистої необхідності чи чудесним перетворенням. Я наголошую, якщо все це не відповідає дійсності, то моя йога виявилася непотрібною, а життя – помилкою, просто безглуздою примхою Природи, яка не має ніякого значення чи наслідків»,* [процитовано за спогадами Ніродбарана «Листування з Шрі Ауробіндо», (vol.1, p.53, 71)].

Згідно з Шрі Ауробіндо, головне – зрозуміти, що Дух не виступає протилежністю життя, а є його звершенням, що внутрішня реалізація – це ключ до реалізації зовнішньої.

*Heaven's touch fulfils but cancels not our Earth...⁴³²
Дотик Небес – це звершення, а не кінець Землі...*

Коли людство зрозуміє цей простий факт, коли нарешті воно позбавиться віковичної звички ув'язнювати Дух на небесах, відмовиться від віри у власну мізерність, в свої закони та смерть, от тоді настане спасіння і ми будемо готові до божественного життя.

⁴³² Із спогадів А.Б. Пурані «Життя Шрі Ауробіндо» (А.В. Purani “Life of Sri Aurobindo”, p.167).

⁴³³ «Савітрі», частина 3, Епілог «Повернення на землю», (“Savitry”, 29: p.719).

Шрі Ауробіндо прийшов, щоб доказати нам: не існує необхідності втечі на небеса для знаходження там Духу, ми *вільні*, ми *сильніші* за всі «закони», адже Бог існує в нас самих. Нам лише необхідно повірити у це, адже віра прискорює втілення світової казки. *«Досконала рівновага, ось що завжди рятувало мене. Пери за все, я вірив, що не існує нічого неможливого, і в той самий час міг все ставити під сумнів»*.⁴³⁴ Одного дня, коли Шрі Ауробіндо знов наполегливо попросили повернутися до політичної боротьби, він відразу відповів, що необхідність полягає *«...не в повстанні проти Британського уряду, яке може бути організовано будь-ким, а в повстанні проти всієї Природи всесвіту»*⁴³⁵.

Учні, а їх на той час було десь п'ятнадцятеро, пригадують особливу атмосферу першого періоду, яка характеризувалась високим рівнем концентрації. Вони мали вражаючі духовні переживання, які можна було викликати волею; божественні прояви стали звичними, здавалося, що закони природи почали відступати. Завіса між фізичним світом та іншими планами свідомості ставала все більш тонкою, а істоти, яких ми зємо богами, чи, інакше, сили надрозумного плану, були здатні проявлятися, чинити вплив на закони та здійснювати так звані чудеса. Якщо б така тенденція продовжилась, це могло привести Шрі Ауробіндо та Матір на шлях заснування нової релігії, а Пондічеррі став би одним із «святих місць», де духовні пахощі пересилили б звичайні аромати. Але одного дня, коли Мати описувала якийсь неординарний випадок, Шрі Ауробіндо із гумором зауважив: *«Так, це дуже цікаво, ви будете здійснювати чудеса, які прославлять вас на весь світ; будете здатні перевернути догори дном земні події; дійсно (Шрі Ауробіндо посміхнувся), це стане грандіозним успіхом»*. А потім додав: *«Але все це залишається лише надментальним творінням, це не вища істина. Ми прагнемо не такого успіху, ми прагнемо утвердити на Землі Суперрозум і створити новий світ»*. Пізніше Мати розповідала: *«Через півгодини все було зупинено. Я не сказала нікому жодного слова, але через півгодини все було знесене, я розірвала зв'язок між*

⁴³⁴ Із спогадів А.Б. Пурані «Вечірні бесіди з Шрі Ауробіндо», (А.В. Purani: Evening Talks, p.196).

⁴³⁵ Там же, стор. 45.

богами та учнями, знищила все. Адже я зрозуміла, якщо все продовжиться, то стане таким спокусливим, принадним (бачити різні приголомшливі речі), що це постійно підштовхуватиме до продовження... Я все знищила. З того часу ми все розпочали на новій основі».

Це стало кінцем першого етапу. Шрі Ауробіндо та Мати перевірили силу свідомості, впевнившись в тому, що «дива, як метод» або втручання вищих сил свідомості просто підсолоджують пігулку, не змінюючи суті речей. Так звані «чудеса» виявилися марними з позиції справжньої трансформації світу. Справжня справа, скаже Мати пізніше, полягає не в зміні Матерії іззовні, шляхом скороминущого втручання «надприродних» сил, а в її зміні зсередини, надовго, в створенні нового фізичного порядку. Історія переповнена «святими місцями», які не виправдали наші надії. Ми вже достатньо довго жили під заступництвом богів та релігій. *«Я не маю наміру давати санкцію на нову версію старого фіаско, – писав Шрі Ауробіндо, – підтримуючи часткове та скороминуще внутрішнє духовне розкриття без істинної та радикальної зміни зовнішньої природи».*⁴³⁶ Левітація, підкорення сну, голоду та навіть хвороби – все це лише дотики до поверхні проблеми. Це негативні зусилля проти широко розповсюдженого порядку, які передбачають визнання (в негативному сенсі) все тих же старих законів, в той час, як змінити необхідно самі закони. Усі подібні «чудеса» є нічим іншим, як зворотною стороною нашого власного безсилля. А наша потреба полягає не в поліпшенні світу, а в створенні нового світу, вона не у «високо концентрованій атмосфері», а, так би мовити, у «низько концентрованій». Буквально все тут, внизу має стати святим.

Абсолютно несподівано 24 листопада 1926 року Шрі Ауробіндо повідомляє про своє повне усамітнення. Таким чином, ашрам повністю перейшов під керівництво Матері. Не було необхідності сповіщати учням, що віднині йога проходитиме в зоні «підсвідомого та несвідомого». Всім їм довелося спуститися вниз, покинувши свої чарівні духовні переживання... щоб невдовзі зустрітися віч-на-віч із набагато жорсткішими реаліями.

⁴³⁶ Із збірки «Про Йогу, том 2» (On Yoga II, Tome 2, p.406).

ФУНДАМЕНТАЛЬНИЙ АГНІ

Перед початком другого етапу, незадовго до усамітнення, відбулася досить незвична розмова Шрі Ауробіндо з одним французьким фізиком. Побіжні зауваження, які на той час здавалися досить загадковими, демонструють специфічний напрямок, який прийняли його досвіди:

«Існують два твердження сучасної науки, які можуть викликати зацікавленість і бути поглиблені з окультної точки зору:

- 1) Атоми є обертовими системами на зразок сонячної системи;*
- 2) Атоми усіх елементів утворені з однакових складових. Єдина причина різниці в якості елементів полягає у відмінностях упорядкування цих складових.*

Якщо ці твердження розглянути в їх істинних аспектах, вони можуть спрямувати науку до нових відкриттів, про які вона сьогодні і гадки не має, в порівнянні із якими сучасні знання виявляться мізерними».

Прийmemo до уваги, що подібне зауваження було зроблено в 1926 році. Шрі Ауробіндо продовжив:

«Згідно з досвідом древніх йогів... Агні має потрійний характер:

- 1) Звичайний вогонь, джада Агні;*
- 2) Електричний вогонь, вайд'юта Агні;*
- 3) Сонячний вогонь, саура Агні.*

Наука поки що фіксує лише перші два види. Той факт, що атом нагадує сонячну систему, може привести її до відкриття третього виду»⁴³⁷.

Що мав на увазі, до чого спрямовував Шрі Ауробіндо? І як він зміг (не кажучи вже про ріші шість тисяч років тому) раніше наших наукових лабораторій довідалися про те, що сонячне тепло, *саура*

⁴³⁷ France-Asia (Journal), April 1953 – прим. автора.

Отже, стаття із спогадами про цю розмову була опублікована набагато пізніше, в квітні 1953 року в журналі «Франція-Азія», тобто вже після відходу Шрі Ауробіндо з фізичного плану. – прим. перекл.

Агни, має іншу природу, ніж те, що ми зазвичай називаємо вогнем чи електрикою, що воно є продуктом термоядерної реакції, а також те, що подібна енергія існує в надрах атомного ядра? Той факт, що кожна фізична дійсність своєю причиною та основою має внутрішню реальність, можливо, спантеличує науку, яка звикла мати справу лише з «конкретною» реальністю; але навіть нескінченно малі матеріальні елементи мають своїх внутрішніх двійників. І, насамперед, наші власні фізичні органи, які є, так би мовити, матеріальною підкладкою, що підтримує діяльність центрів свідомості. Тут [в проявленому світі] все виявляється лише символічним представленням чи проекцією, тінню від світла чи сил, які існують поза проявленням, на іншому плані свідомості. Увесь цей світ є просто грандіозним Символом. Наука досліджує та аналізує явища, виводить рівняння для пояснення гравітації, підрахування маси, для розщеплення атому і тому подібне, але при цьому вона торкається лише наслідків, а не істинних причин. Йог бачить причину перед проявом наслідків. Вчений може встановити певну причину, виходячи із тих наслідків, які вона спричинила, тоді ж як йог виявляє наслідки, виходячи з причини; він може передбачити навіть ті наслідки, які поки що не проявилися, якщо існує певна причина. Наприклад, передбачити нещасливий випадок, який може трапитися завтра, якщо існує передумова у вигляді відповідної сили. Вчений оперує наслідками, інколи це призводить до нещастя; йог бачить причину, точніше, ототожнюється із Причиною і в такий спосіб він здатен внести зміни в наслідки чи, як про це каже Шрі Ауробіндо, у «звички», які ми йменуємо законами. Кінець кінцем, усі фізичні явища, які ми утвердили у якості законів, є нічим іншим як зручною *опорою* для прояву сил чи енергій, що існують поза проявом; це нагадує магічну виставу, для якої необхідні певні ритуальні діаграми, інгредієнти чи промовляння заклинань, щоб могли проявитися ті сили, до яких звертається маг. Увесь світ – це, зрештою, гігантська магічна вистава, безперервне магічне видовище. Але земна діаграма, всі інгредієнти, які ми так щиро утвердили і незмінно використовуємо, усі наші безпомилкові формули є лише умовностями. Земний ритуал може змінитися, якщо вийти з-під гіпнозу наслідків і знов звернутися до причин, які існують поза ними, в іншому вимірі, в світі самого Мага. Побутує розповідь про одного

індійського браміна, який кожного дня під час ритуального дійства прив'язував свого kota, щоб той не заважав проведенню церемонії. Із часом обидва і брамін, і його кіт померли, а син браміна, який прийняв на себе обов'язок проведення ритуалу, дістав нового kota, якого і прив'язував під час дійства! Так кіт і став невід'ємною частиною священної церемонії. Можливо, наші неспростовні закони теж вміщують у собі подібних невеличких «котів»? Якщо нам вдасться звернутися до первісних сил чи енергій, які приховані поза фізичною основою прояву, до «істинного руху», як це називає Мати, тоді ми зможемо стати свідками Величної Гри і зрозуміти, наскільки ж вона несхожа на наші непохитні уявлення про неї. Якщо, наприклад, звернутися до одного із подібних ритуалів, до проблеми гравітації, то нам вдасться зрозуміти, що за силою тяжіння існує те, що древні йоги називали *Вайю*, істинна причина гравітації та електромагнітних полів (про це також згадував Шрі Ауробіндо в розмові 1926 року); завдяки цій енергії-силі йоги у підсумку і можуть уникати гравітації. Поза межами сонячної плазми чи енергії атомного ядра існує *фундаментальний Агни*, «...дитя вод, дитя лісів, дитя речей непорушних та тих, що рухаються. Навіть у камені є він», – промовляє Ригведа (I.70.2). Це і є той «золотий пил», про який згадує Мати, істинна причина по той бік наслідків, первісна сила поза межами матеріальної, атомної структури. «Всі інші види полум'я – це лише гілки від твого стовбура», – це знову Ригведа (I.59). Шрі Ауробіндо та ріші бачили цей духовний вогонь в Матерії, цей *Агни*, це «сонце в темряві», і саме тому були здатні сприйняти можливі явища-наслідки, а звідси – передбачити існування термоядерної реакції задовго до наукових експериментів, які це підтвердили. І саме тому, знаючи істинну причину, вони наважилися заговорити про трансформацію⁴³⁸.

⁴³⁸ Фізичне світло, як прояв надзвичайного поєднання швидкості та нерухомості, постає чудовим символом всевишньої Свідомості. Так само і Сонце виступає символом прояву всевишньої Сили, як це вважали численні древні традиції, не такі вже й наївні, якими ми їх вважаємо. Шрі Ауробіндо якось зауважив: «Індійські йоги, які усвідомили ці духовні досвіди, не розпочали їх детальне і старанне дослідження, не перетворили їх на наукові знання. Перед ними відкрились інші сфери діяльності і джерела знань, і вони знехтували тим, що виявилось найбільш зовнішнім аспектом прояву» – прим. автора.

Зрештою, увесь всесвіт сформовано з єдиної субстанції, із Свідомості-Сили, і *Агні* є складовою частиною сили чи енергії в свідомості. «О, Син Енергії!», – так безпосередньо і промовляє Ригведа (VIII.84.4).. Він виступає Силою-Свідомістю, теплом, полум'ям, на якому б рівні ми його не відчували. Коли ми сконцентровані в розумі, то відчуваємо вплив тонкого тепла ментального *Агні*, коли зосереджені в серці або в емоціях, то сприймаємо проникливе тонке тепло Енергії Життя, вітального *Агні*, а якщо ми пірнемо набагато глибше, у власну душу, то матимемо досвід торкання до найніжнішого тепла психічного *Агні*. Але все це – єдиний *Агні*, єдиний плин Свідомості-Сили чи свідомості-енергії, чи свідомості-тепла, який набуває в нашій істоті різної інтенсивності на різних рівнях. А надалі – існує фундаментальний або матеріальний *Агні*, який постає кінцевим, граничним станом енергії свідомості перед її перетворенням, згущенням до матеріального стану. На цьому етапі перше [Свідомість] перетворюється у друге [Матерію]. (Пригадуються слова Матері: «*Це рух, який перевищує силу чи енергію, яка утримує клітини тіла в межах певної матеріальної форми*»). Зрештою, сучасна наука також усвідомила, що Матерія та Енергія здатні перетворюватися одне в одне; формула $E=mc^2$ знаменує величезний прорив науки, їй залишилося тільки збагнути, що і Енергія, і Матерія є свідомістю, що впливаючи на стан свідомості можна впливати як на Енергію, так і на Матерію. Для перетворення Матерії в Енергію наукою використовуються виключно фізичні процеси, в результаті яких, наприклад, утворюється тепло. Тоді як пізнання *фундаментального Агні*, який є основою як Енергії, так і Матерії, надасть принципову можливість прямої дії на Матерію і, в результаті, буде досягатися той самий результат перетворення, але вже без спалювання матеріального об'єкту на погребальному вогнищі.

Отже, в розмові в 1926 році йшлося про два факти матеріального світу (та їх духовне підґрунтя), які виявляються дуже важливими з точки зору трансформації. Перший полягає в тому, що всі земні форми створені з одних і тих самих первісних елементів, і різниця в формах пояснюється лише відмінностями у впорядкуванні атомів. Саме так на матеріальному плані проявляє себе духовна істина

божественної Єдності світу. Згадаємо слова Шветашватара Упанішади: «Ти одночасно є і чоловік, і жінка, хлопчик і дівчинка, а також той дряхлий, хто пересувається, зігнувшись над посохом; ти – одночасно і синя птиця, і зелена, а також он та, із яскраво-червоними очима» (ІУ.3.4).

Другий факт полягає в тому, що сонячна плазма – це матеріальний двійник *фундаментального Агні*, який, як це підкреслив Шрі Ауробіндо в іншій частині тієї ж розмови, є *будівельником усіх форм*. Оволодіння цим Агні означає оволодіння можливістю змінювати форми, трансформувати Матерію. «Не відчуває насолоду подвійного народження той, хто є незрілим, чиє тіло не перестраждало у палі полум'я, тільки ті здатні винести цю насолоду, хто був підготовлений вогнем», – промовляє Ригведа (ІХ.83.1).

Саме той, золотий пил звершить перетворення свого матеріального двійника, а саме – «ядерного пилу» в нашому тілі. *«Тонкий процес стане набагато могутнішим, аніж процес грубий, тонка дія Агні буде здатна на таке перетворення, яке у фізичних процесах призводить до суттєвого росту температури»*.⁴³⁹ Наші атоми є просто символом, дублікатом вічного ритуалу; не існує нічого незмінного та невідворотного, немає кінця можливим комбінаціям, невичерпні можливості нової людської Істоти.

ДРУГИЙ ПЕРІОД – ТІЛО

Другий період розпочався в 1926 році і тривав до 1940 року. Це був етап індивідуальної роботи над тілом, роботи в сфері підсвідомого. До цього моменту ми маємо всі ключі для того, щоб власноруч розпочати супраментальні зміни свідомості, нам вже відомий основний принцип трансформації. Цим принципом є *Агні*, який і «виконує всю роботу», як каже про це Ригведа (І.1.5). Але яким чином, як практично буде *Агні* змінювати матерію? Цього сказати поки що не можна, нам відомі лише певні невеличкі уривки процесу. *Якщо б нам був відомий безпосередній перебіг процесу, то його було б вже здійснено*, – зауважувала Мати. Всі інші реалізації вже давно зафіксовані в індійських традиціях. Нам вже відомі усі методи

⁴³⁹ Із збірки «Про Йогу, том 2» (On Yoga II, Tome 2, p.340).

досягнення стану Нірвани, пізнання космічного Духу, віднаходження душі, підкорення гравітації, залежності від їжі, холоду, сну, хвороби, ми знаємо, як за власною волею залишати тіло і навіть подовжувати життя. Кожен здатен цього досягти, якщо притримуватися вже прокладених шляхів, адже всі відповідні етапи іще тисячоліття тому були описані провидцями і зафіксовані в індійських *шастрах*⁴⁴⁰. Це просто питання дисципліни, терпіння та вдало підібраного моменту. Але трансформація – дещо інше, цього ніхто іще не робив, це – мандрівка в невідоме, яка нагадує подорож країною, якої іще не існує. Можливо, щось подібне відбувалося, коли перші ментальні формації почали з'являтися в світі Матерії та Життя. Яким чином перша, іще наполовину тваринна істота, яка виявилася здатною сприймати ментальні вібрації, могла пояснити та описати те, що із нею відбувалося? І, тим більше, – розповісти про те, як скеровувати цей процес? Прочитуємо висловлювання Матері: *«Вам невідомо, є той чи інший досвід частиною шляху; ви навіть не знаєте, просуваєтесь ви вперед чи ні, адже, якщо б існувала впевненість у власному прогресі, то це означало б, що вам відомий шлях. Але тут немає шляху! Ніхто сюди іще не ступав! Ми не можемо сказати, де пролягає шлях, поки не пройдемо його»*. Шрі Ауробіндо наголошував, що це – *подорож в невідоме*. Поставши перед новим творінням, ми і справді чимось нагадуємо древніх приматів. Отже, на сьогодні можна накреслити лише загальні контури розвитку процесу, скоріше – проблеми, при цьому, навіть не маючи впевненості, чи справді вони позначають частину шляху. Досвід продовжується. Коли одного разу, в одній єдиній людській істоті мету буде досягнуто, зміняться самі умови трансформації, адже шлях буде пройдено, він буде «нанесений на карту», буде виявлено основні труднощі. В той день, коли Платон задумав «Федр»⁴⁴¹, він підняв усе людство до можливостей Федра. В той день, коли лише одна єдина людська істота подолає всі утруднення трансформації, тим самим вона підніме все людство до

⁴⁴⁰ Шастри – давньоіндійські тексти, які описують закони, норми та правила поведінки. – прим. перекл.

⁴⁴¹ «Федр» – твір Платона, написаний приблизно в період 399-390 до н.е. в формі діалогу, який дається безпосередньо у прямих промовах Сократа та Федра, талановитого юнака. Містить три виступи на тему любові.

можливостей сяючого, безсмертного, істинного життя.

І все ж, основні проблеми, які постануть перед шукачем істини, можна-таки передбачити заздалегідь. Коли в мить натхнення в нашому розумі спалахує *Агні*, він створює значну напругу, мало не фізичне тепло. Коли він в моменти душевного підйому розгоряється в серці, ми відчуваємо, що наші груди – неначе розпечене горно, це тепло здатне змінити колір шкіри і навіть досягти такого рівня, наприклад, у йога, що й ненавчене око зможе помітити навколо нього світіння. Коли *Агні* запалено у вітальному і ми збираємо силу чи відкриваємося космічній свідомості, на рівні пупка можна відчути концентровану вібрацію, і мало не тремтіння лихоманки розповсюджується по всьому тілу, адже при цьому значна кількість сили входить крізь малесенький канал. Ну, і як же тепер бути відносно розпеченого золотого пилу, цього «...напою із блискавок в клітинах тіла»⁴⁴² ? *Все починає закипати, тіло нібито перетворюється на готовий вибухнути паровий котел*, – із притаманною їй простотою розповідає про це Мати. Ріші також говорили про можливість зламатися «на зразок глевкого глечика», якщо рухатися надто швидко. Крім того, якщо б йшлося про створення чогось принципово нового, все виглядало б дещо простіше. Але ми мусимо мати справу із тим, що маємо, нам слід *еволюціонувати* із нашого нинішнього становища до іншого стану, вийти із старої форми загальної фізичної організації, змінивши її на принципово іншу. Ті ж самі серце, легені все ще існують; в який саме *момент*, запитує себе Мати, зупиниться серце і вступить в дію Сила? Вся складність саме в цій перебудові. Ось чому необхідні незчисленні крихітні переживання, щоб врешті-решт привчити клітини тіла не панікувати під час самого переходу. І тому першим завданням є підготовка тіла, а це потребує років і років, можливо, століть кропіткої роботи. Шрі Ауробіндо працював над цим сорок років, Мати – п'ятдесят. Перша, нагальна необхідність полягала в тому, щоб закінчити роботу, випередивши смерть. Відносно цієї проблеми Мати сказала так: «*Основне питання в цій гонці трансформації полягає в тому, хто буде першим: індивідуум, який прагне трансформувати тіло згідно із образом Божественної Істини чи древня звичка тіла*

⁴⁴²Рядок із «Савітрі», частина 2, книга 4, пісня 4 «Пошук», (Savitry, 29: p.383).

розпадатися».

Тому що, і це зрозуміло, така робота повинна бути завершена на протязі одного життя. Від одного життя до іншого можна знову і знову повертати собі досягнення душі, розуму, навіть вітального, які в поточному житті з'являються у вигляді несподіваних розцвітів, природжених талантів чи іще чогось вже розвиненого. Необхідно тільки на протязі десяти чи двадцяти років знову повторити свій урок, щоб ухопити нитку попередніх життів; можна навіть пережити приголомшуючий досвід, побачивши саме ту точку обриву, де завершується робота минулих життів і розпочинається новий етап. Залишається лише підняти нитку там, де вона була залишена. Але клітинний прогрес у фізичному тілі, прогрес фізичної свідомості, безумовно, не можна перенести в наступне життя; все розсіюється на погребальному вогнищі чи розкладається в землі. Отже, якщо ми прагнемо безперервної еволюції саме людини, якщо ми прагнемо прояву супраментальної істоти в нашій плоті, а не в якомусь іншому організмі, який займе місце ментального людства, то абсолютно необхідно, щоб *одна* людська істота завершила роботу на протязі *одного* життя. Якщо успіх буде досягнуто хоч одного разу, його можна передати іншим (ми іще повернемося до цього). Шрі Ауробіндо, а він мав ясне бачення процесу, висловлював думку, що необхідно три сторіччя, щоб з'явилася супраментальна істота, осяяна, світла і так далі, як ми вже її описували. Для появи супраментальної істоти (Платон теж з'явився не миттєво) необхідно створити в нашій плоті *перехідну істоту*, зв'язуючу ланку між людиною і надлюдиною. Істоту, яка не тільки реалізує супраментальну свідомість, а чие тіло матиме, так би мовити, достатньо сили спротиву смерті, щоб пройти цей перехідний процес, а також достатньо міцності та пластичності, щоб витримати власну трансмутацію або дати народження супраментальній істоті, використовуючи лише власні енергетичні можливості, не застосовуючи існуючий земний спосіб народження. Дійсно, важка тваринна та людська спадковість лягає тяжким тягарем на нашу підсвідомість, вона автоматично передається фізичним зачаттям і стає головною перешкодою для трансформації, врешті-решт не меншою, ніж кипіння *Агні*, якщо навіть не більшою. В цьому полягає друга проблема. Можливо, вона і є істинним завданням,

більш значущим, аніж всі наочні задачі, пов'язані безпосередньо із тілом. Отже, шукач істини постане віч-на-віч перед двома фундаментальними проблемами: зуміти пробудити в клітинах тіла усвідомлення безсмертя, яке вже існує в нашій душі і навіть у нашому розумі, а також кардинально очистити підсвідомість. Прогресуюча дія *Агні* в тілі, як здається, залежить саме від цих двох умов, Таким чином, як завжди і в усьому, робота полягає в дії свідомості.

Перше – це можливість витримати. На практиці врешті досягаєш, що безсмертя завжди безпосередньо пов'язано із істинністю: все, що є істинним – безсмертне. Якщо б ми були абсолютно істинними, то повністю, з голови до п'ят були б безсмертними. Однак на сьогодні навряд чи щось в нас, за винятком душі, є істинним; лише вона проявляє істину Духу в нашій істоті; тільки вона переходить із життя в життя, зростає, розвивається, стає все більш і більш свідомою. Розум також може стати безсмертним за умови, що йому в достатній мірі вдасться інтегруватися навколо центральної Істини нашої істоти, якщо він буде обдумувати тільки Істину, прагнути лише Істини. Якщо це дійсно відбувається, людина все легше пригадує попередні надбання: певні істини виявляються дуже і дуже знайомими, а прагнення істини стає надзвичайно гострим. Вітальне також має можливість досягти безсмертя, якщо буде достатньою мірою інтегроване із центральною психічною Істиною: ми виходимо в інший вимір, який нам одвічно відомий. Однак, це трапляється достатньо рідко, оскільки наша сила життя зазвичай поглинута безліччю дріб'язкових видів діяльності замість побудови істинного життя. Чим нижче спускаємося ми шкалою свідомості, тим більш щільною стає неістинність і більш реальною – смерть. І це природно, адже в основі фальші лежить руйнування та розпад, вони є її сутністю та метою. Отже, якщо вже вітальне є достатньо затемненим, то тіло просто переповнене фальшю. Старіння та хвороби – один із найбільш яскравих проявів неістинності. Яким чином те, що є Істинним, може зістаритись, стати зношеним, хворим чи потворним? Істина завжди випромінює світло, вона сяє, вона прекрасна, вона вічна. Істина непереможна. Старіння та смерть наздоганяють нас тільки тому, що нам бракує Істини.

Правду кажучи, в нашій тривалій подорожі Смерть можна вважати

мудрим рішенням, адже невмирущий мсьє Дюпон став би абсолютною профанацією безсмертя. Смерть можна розглядати, як відданого охоронця Істини. Дивовижно спостерігати, як усе має два обличчя: якщо поглянути з одного боку, то ми вимушені вести невпинну боротьбу, битися, промовляти *Hi*; якщо ж поглянути на все іншим чином, то нам слід знову і знову висловлювати подяку, раз за разом промовляючи *Так*. І ми мусимо бути здатними робити як перше, так і друге. Таким чином, боротьба проти «неправди тіла» – хвороб, старіння, несвідомості – може успішно відбуватися лише після трансформації ментального та вітального рівня істоти, коли вони перебувають в безпеці, утвердилися в Істині і живуть в ній. Припущення, що можна розпочинати супраментальну йогу до завершення всіх попередніх кроків, є великою помилкою; наш шлях вверх існує для надбання можливості досягти дна.

Так же, як спокійна тиша є основною умовою ментальної трансформації, як мир є основою вітальної трансформації, так нерухомість є першою умовою для здійснення трансформації фізичної. Але не зовнішня нерухомість, а внутрішня, на рівні клітинної свідомості. За допомогою ментальної тиші та миру в вітальному ми спромоглися розрізнити численні види вібрацій, таємний стимул, що наче спусковий гачок спонукає до появи наших думок та почуттів. У такий самий спосіб, за допомогою недвигності фізичної свідомості ми починаємо відкривати для себе іще один клубок, справжній рій різноманітних вібрацій, пізнавати, а з чого насправді ми зроблені. На клітинному рівні ми живемо в суцільному хаосі: це справжній вир відчуттів – грубих, приємних, болісних, гострих, стрімких зльотів та відчайдушних падінь. І якщо цей вихор хоч на мить зупиниться, миттєво виникає болісна туга, яка закликає до нових чи інших відчуттів. Ми сприймаємо себе живими тільки тоді, коли існує цей невпинний рух. Таким чином, основне завдання полягає в призупиненні всього цього хаосу та встановленні врівноваженості, не душевної, а клітинної. Тільки тоді може розпочатися робота істини. В стані цієї клітинної врівноваженості тіло перетворюється на прозоре середовище, в якому може сприйматися, а значить і контролюватися будь-яка вібрація. В цій чистоті всі сили хвороб, фальші та розпаду, всі деформації та

викривлення підсвідомості, всі її огидні маленькі мешканці проявляться, як на долоні, ми зможемо викрити та припинити їхні дії. Адже насправді болісне кипіння *Агні* виникає не стільки внаслідок несприйнятливості клітин, скільки внаслідок опору, протидії властивої «нам» п'ятьми. І тільки ця очищаюча нерухомість здатна розчистити шлях, сприяючи звільненню непереможного руху *Агні* без виникнення в тілі некерованого резонансу і панічної лихоманки.

Як тільки буде встановлено відносну нерухомість в клітинах, ми зробимо перше відкриття. Ми несподівано зустрінемося із головною перешкодою, яка одночасно служитиме основною підтримкою в роботі трансформації, адже на всіх планах свідомості кожна протидія, що зустрічається на шляху, бездоганно і достовірно вказує на ту силу, яка необхідна для наступного кроку; вона одночасно є і мертвим тягарем, і спусковим гачком. Ми вже визначили, що нижче мислячого розуму перебуває «вітальний розум», який винаходить чарівні виправдання для будь-яких видів бажань та імпульсів, ми також знаємо, що за ним слідує «фізичний розум» із властивими йому нескінченними, настирливими повторами, які нагадують невпинне дзигчання пошкодженої грамофонної платівки. Але існує іще більш глибокий пласт, так би мовити, підстильна, корінна ментальна порода, яку Шрі Ауробіндо назвав «клітинним розумом». Він і насправді є розумом клітин чи груп клітин, для нього характерна та сама невичерпна здібність повторювати давно знайомий приспів, як і для фізичного розуму, але при цьому він не обмежений тільки зоною мозку чи механічним перемелюванням тих самих уривків думок; він розповсюджений усюди в тілі на зразок мільйонів крихітних вигуків, які легко можна почути, коли всі останні ментальні пласти вже очищені. Цей розум безупинно піднімає на поверхню не тільки уламки нашої усвідомленої діяльності, але й усі без винятку сенсорні відбитки: достатньо, щоб група клітин тіла хоч одного разу була уражена страхом, певним шоком чи хворобою, як вони почнуть відтворювати свій страх, відповідне зіщулювання, своерідну спрямованість до непорядку, пам'ять про хворобу. В формі безглузлого, стадного ментального процесу все це розповсюджується від одної клітини до іншої, всюди, знову і знову викликаючи тремтіння; та сама довжина хвилі, те саме навіювання розпаду

повторюється нескінченно і безперервно, викликаючи відповідну реакцію на стимул, на зразок славнозвісного собаки Павлова, який належним чином реагував на дзвіночок. Це той самий, первісний страх життя, який було закарбовано в Матерії і який був викликаний першим зусиллям Матерії «стати живою». На нещастя, цей невеличкий привілей клітинного рівня розуму завжди веде до притягання непорядку; це відбувається через страх і врешті-решт викликає фінальну неусвідомленість стану смерті, як остаточне полегшення. Та все ж, цей клітинний розум, якщо добре поміркувати, має просто моторошну силу – що, наприклад, може вдіяти слон проти значного збіговиська мурашви? Але ж, узвичаєна практика цього розуму може служити істині так само, як і фальші. Якщо одного разу він візьметься до роботи, відповідаючи на вібрацію світла, то повторюватиме цю вібрацію із упертістю мула. Найдивовижніше полягає в тому, що він повторюватиме її вдень і вночі, не зупиняючись ні на мить.⁴⁴³ Що б ми не робили зовнішньо (працювали, розмовляли чи спали), він знову і знову бубнитиме свою власну вібрацію, роблячи це автоматично, незалежно від будь-чого. Саме тому він має досить велике значення в справі трансформації, може стати надзвичайно дієвим засобом закріплення супраментальної вібрації в фізичному тілі. Ось що з цього приводу каже Шрі Ауробіндо: *«Існує також тьмянний розум тіла, самих клітин, молекул, корпускул. Німецький матеріаліст Геккель десь говорив, що в атомі присутня воля, а сучасна наука, яка засвідчує незліченні варіації в активності електронів, дуже близько підійшла до розуміння, що йдеться не просто про метафоричне висловлювання, а про певний відбиток, тінь невідомої реальності. Цей тілесний розум є цілком очевидною істиною; внаслідок його темноти, механістичного чіпляння за старі активності, здатності легко забувати і відхиляти все нове, ми і зустрічаємо в ньому основну перепону, що перешкоджає проникненню супраментальної Сили та процесу трансформації функцій тіла. З іншого боку, якщо його одного разу надійно навести, він стане одним із найбільш дорогіших інструментів для стабілізації супраментального*

⁴⁴³ Звідси – корисність мантри, яка здатна направляти вібрацію певної частоти до будь-якої точки тіла і до всіх точок, якщо її сприйме клітинний розум. – прим. автора.

Важко описати, наскільки скрупульозною виявляється подібна робота. Для її виконання не годяться глибокі медитації, які зачіпають лише верхні частини нашої істоти або ведуть до надзвичайної концентрації чи екстазу; необхідно залишатися серед буденних речей, працювати на рівні тіла, так би мовити, на найнижчому щаблі сходів, причому, робити це кожної хвилини, вдень і вночі. Ось чому Шрі Ауробіндо наполягав на необхідності зовнішньої роботи і виконання базових фізичних тренувальних вправ; адже подібна діяльність є єдиним способом помірятися силами із Матерією, привнести в неї трошки істинної свідомості, а радше – дозволити проявитися *Агні*. І також, саме тому він щоденно багато годин проводив у ходьбі, а потім, вночі – працював. За допомогою зовнішньої діяльності, більше того – завдяки їй, шукач істини зможе ясно, наче на долоні, побачити всі хибні вібрації, всі «*дурні звички, зморшки*» фізичного тіла, як називала це Мати. А після цього кожен помилкову вібрацію треба виправити, «*розглядити зморшку*». Але ми все-таки використали негативне висловлювання [для характеристики процесу]. А насправді, в світі, в усіх речах існує одна єдина *Вібрація*, і це – вібрація божественної радості, адже Бог – це сама радість. В ту мить коли вібраційна помилка укорінюється, ця первісна вібрація починає знебарвлюватись, напружуватись, тверднути, все починає нещадно скреготіти. Страждання є найбільш показовою ознакою вади. Біль – це фальш світу. Таким чином, завдання, яке постає перед шукачем істини, полягає не стільки в боротьбі із так званими поганими вібраціями, скільки в збереженні істинної вібрації, збереженні божественної радості в тілі. Адже саме ця радість несе в собі енергії, які здатні все виправити, заспокоїти біль, привести в стан гармонії, вилікувати всі ці крихітні, убогі, стомлюючі, облудні вібрації, в яких постійно перебувають клітини нашого тіла. Описання незчисленних, майже непомітних проявів фальші тіла, завдяки яким в нього і прокрадаються старіння, хвороби та смерть, здається надто надокучливим, стомлюючим, як, власне, і сама робота. *Робити кожен річ в істинний спосіб*, – каже про це Мати, в той час як існує безліч можливостей хибного виконання найпростішого

⁴⁴⁴ Із збірки «Листи про йогу» (Letters on Yoga, 22: p.340).

повсякденного жесту. Наведемо приклад того напрямку, в якому може виконуватись ця робота. Зазвичай ми все робимо в стані напруги, поквалпиво, небережно, недостатньо ретельно, неусвідомлено; робимо в формі відповіді на тисячу і одну спонуку зовнішнього життя, не кажучи вже про реакцію на справжні кризові ситуації. Фізично ми виглядаємо, як пацієнт в кріслі зубного лікаря. Ми напружені, знервовані, адже постійно поспішаємо, завжди чимось налякані, занепокоєні, чогось завзято бажаємо. Це є спадщиною декількох мільйонів років тваринного способу буття; наша субстанція зберігає пам'ять про боротьбу за виживання, миттєвою реакцією на це є напруга. Ця напруга і виявляється однією з основних причин смерті, а також головною перешкодою для встановлення істинної вібрації. Коли ми напружуємось внаслідок зовнішнього впливу, то задля захисту вся наша вітальна енергія концентрується в одній точці; знеацька величезний енергетичний плин проходить крізь крихітний отвір і там виникає почервоніння та починає боліти. Якщо б ми навчилися розширювати власну фізичну свідомість, розчиняючи поштовх замість його відштовхування, зникло б і відчуття болю; абияке страждання, на будь-якому рівні є наслідком звуження свідомості. Отже, якщо б теплий, золотий, супраментальний пил знеацька заповнив клітини нашого тіла і воно зреагувало б у звичний спосіб, конвульсійним стисканням, то все б просто вибухнуло. Іншими словами, на зразок нашої ментальної та вітальної свідомості, тепер вже свідомість на клітинному рівні має набути вміння розширятися, універсалізуючи себе. Космічна свідомість має бути представлена також і тут. У безгомінні розуму універсалізує себе ментальна свідомість, у вітальному спокої це робить вітальна свідомість; в нерухомому спокої тіла універсалізується свідомість фізична. Виходить, що нерухомість, сприйнятливість на клітинному рівні – це одна із базових умов, при якій тілесна субстанція зможе витримати дію *Агни*.

Але зразу ж з'являється інша перешкода. Універсальна фізична свідомість? Але, якщо тіло є єдиним з усіма іншими тілами, то це означає, що всі інші тіла безпосередньо представлені в ньому⁴⁴⁵,

⁴⁴⁵ Наведене висловлювання потребує пояснення. В англійській версії книги ця частина фрази виглядає ще категоричніше: «... *that all the other bodies are right there*

причому із всією фальшю світу! Тоді це не тільки індивідуальна битва, вона перетворюється на всесвітню боротьбу. І тут ми наближаємося до справжньої проблеми. Шукач істини в цій новій фізичній прозорості стикається з ще одним, достатньо жорстким відкриттям: всі його йогічні досягнення і сили виявляються розбитими вщент. Він досяг контролю над хворобами, функціями тіла, можливо, навіть подолав гравітацію а також здатен ковтати отруту без шкідливих наслідків; він, його свідомість стала господарем оселі. Але як тільки він приймає рішення про трансформацію тіла, всі набуті сили зникають, наче поглинута піском вода. Він ніби знову перетворився на новачка: свої шалені атаки відновлюють хвороби, зазнають шкоди і починають руйнуватися органи фізичного тіла. Все спотворюється, починає йти так і сяк. Здавалося б тіло має забути свій попередній, хибний спосіб функціонування, який веде до його розпаду, що воно вже повинно все робити по-новому. Але тут на сцені з'являється сама смерть. Між старим та новим способом функціонування тіла, в якому символічні за суттю органи будуть замінені істинною Вібрацією, пролягає певна грань, яка розділяє життя та смерть, і час від часу вона стає дуже тонкою; можливо, що для справжнього, остаточного підкорення [матерії] індивідуум мусить уміти перетинати цю межу і повертатися назад. Саме це Мати нарекла «вмиранням для смерті», коли ледве вийшла із одного з досвідів. Одним словом, необхідно віч-на-віч зустрітися з усім, а це «все» чинить шалений опір. Ми вже зустрічалися з подібним феноменом на більш високих рівнях свідомості. Коли шукач істини обирає свій шлях і починає по ньому рухатись, все починає йти навкосяка: йому здавалося, що його розум твердо закріпивсь в істині, та несподівано до нього навідуються і починають господарювати шалено агресивні навіювання та глибокі сумніви; він вважав себе чистим та чесним, та

inside it», а це в буквальному перекладі означає «...що всі інші тіла знаходяться безпосередньо в ньому». Безумовно, йдеться не про наші звичайні уявлення та сприйняття, а про *принцип прояву*. Адже достатньо добре відомо, що, наприклад, всі внутрішні органи людини мають своє представництво в особливих, біологічно активних точках долоні, стопи чи вуха. На цьому базуються сьогодні цілі галузі нетрадиційної медицини, приміром, суджок і т. ін. *Закон аналогії* є одним із основних законів космічного прояву, в тому числі – на рівні фізичної матерії. – прим. перекл.

несподівано йому доводиться зустрітися із силою-силенною різноманітних вітальних жажіть, які здатні налякати найзапеклішого із лиходіїв цього світу і не тільки цього. Вже згадувалось відповідне пояснення Шрі Ауробіндо: ми не здатні остаточно вирішити жодної проблеми на жодному із планів свідомості, якщо не встанемо віч-на-віч із усім, що протистоїть нашій Меті. Інакше, не буде вирішальної перемоги, відбудеться лише придушення. На жодному із планів свідомості не слід відрізати зло від всього останнього, слід переконувати його, що в ньому присутнє світло. Йог, який за допомогою йогічної сили нібито покінчив із хворобою, насправді не вирішив проблему до кінця; він тільки надів намордника на сили хвороби. Цілком зрозуміло, що трансформація неможлива, поки існують сили, котрі тільки придушено і які нишком блукають потемки, лише вичікуючи на свій час. Оскільки із всесвіту ніщо не може бути вилучено, ми мусимо їх повернути. Але яким чином? Смерть і хвороби існують повсюди, вони є частиною підсвідомого наших тіл і усіх тіл світу. Йог, який підкорив хворобу та кинув виклик смерті (хоч і не остаточний), зробив це лише для себе, а тому це не стало повною перемогою⁴⁴⁶. Наскільки ж мудрим є Закон! Цей йог збудував захисну оболонку, замкнувся в тій шкаралупі, такий собі ембріон світла, дозволивши всьому останньому роїтися навкруги, як і завжди. Але як тільки оболонка хоч трохи прочиняється, все навалюється знову! Адже існує лише одне тіло! Приклад із Рамакришною, який сприймає удар батога, коли поряд із ним лупцюють буйвола, або випадок із Матір'ю, яка навіть не усвідомлюючи цього ментально, бореться із кровотечею, від якої за декілька сотень миль від неї потерпає учень, ставить нас перед справжньою проблемою. «Тіло існує всюди!», – вигукнула якомсь Мати. Завоювання повинно відбутися всюди, в усіх тілах, для всієї Землі. Нічого не можна змінити, поки не змінено все. В іншому випадку, людина просто усталюється у власній невеличкій продуктивності світла. Досягненню якої мети це сприяє? Яке благо може бути досягнуто, якщо одна людина буде трансформована, а вся решта людства продовжуватиме вмирати? Тіло першопрохідця трансформації стає своєрідним полем бою; саме тут розгортається

⁴⁴⁶Ця реальна історія описана в розділі 12 – прим перекл.

світова битва, саме тут зустрічається усе і усе протистоїть змінам. Існує центральна точка в абсолютній глибині, вузол, в якому зв'язані життя та смерть, де вирішується остаточна доля світу. Все зосереджено в одній єдиній точці.

*I have been digging deep and long
Mid a horror of filth and mire,
A bed for a golden river's song,
A home for a deathless fire...
My gaping wounds are the thousand and one...*⁴⁴⁷

*Я довго й глибоко копав
Серед страхіття бруду і багна
Для співу річки золотої русло,
Притулок для нетлінного вогню...
Зяючих ран моїх – тисяча й одна...*

Першопроходець трансформації повинен віч-на-віч зустрітися з усіма труднощами, включаючи саму Смерть, не задля їх знищення, а для їх зміни. Ніщо не може бути змінено, поки хтось не візьме це на себе.

Ти мусиш знести все, щоб все змінити,

промовляє Савітрі⁴⁴⁸. Ось чому 5 грудня 1950 року Шрі Ауробіндо, який за секунду був здатен вилікувати кого завгодно, залишив тіло, за офіційною медичною версією – з причини уремії. Вмерти на хресті, безумовно, зворушливо, але розпинання, особливо, якщо йому поклоняються, тільки подовжує закон вмирання. *Не розіп'яте, а triumфуюче тіло врятує світ*, – сказала Мати.

Так, ця робота – не задля зовнішнього ефекту, вона безсумнівно є

⁴⁴⁷ Із збірки «Поезії минулого та сьогодення», (Poems Past and Present, p.6).

⁴⁴⁸ Наведено рядок із «Савітрі», із передостанньої, 11 книги в частині 3, пісня 1 «Вічний день: Вибір Душі та Всевишне Звершення». В оригіналі рядок виглядає так: «*Thou shalt bear all things that all things may change*», (Savitry, 29: p.699).

«мікроскопічною» і копати слід саме серед бруду всього світу.

ДРУГИЙ ПЕРІОД – ПІДСВІДОМЕ.

Отже, існує іще одна категорія труднощів (вони завжди є тими самими, та кожного разу під іншою личиною), які виникають не з причини спротиву індивідуальної тілесної матерії, а є проявом підсвідомого спротиву всієї Землі. Саме серед них Шрі Ауробіндо зустрівся із Смертю. І саме тут Мати відновить роботу. Якщо ми хочемо зрозуміти, де розгортається вся історія – наша історія – і прослідкувати за процесом роботи, слід знову повернутися до еволюційного процесу, як такого. Прихід нового еволюційного етапу, чи то поява Життя в Матерії, чи то виникнення Розуму в Житті, завжди є наслідком подвоєного впливу: тиску зсередини чи знизу, який спричиняється латентним принципом, який намагається себе проявити, і тиском «іззовні» чи «зверху», який спричиняється тим самим принципом, який вже існує в межах відповідного плану свідомості. Поєднання цих двох впливів – наприклад, дій прихованого в конкретних формах розуму і Розуму, як принципу, яким він був створений на своєму плані свідомості в процесі низхідного етапу еволюції чи деволуції – кінець кінцем призводить до прориву вітальних обмежень і таким чином Розум несподівано з'являється в Житті. Приховано все вже існує в Матерії, але цей латентний стан не може бути розблокований інакше, ніж утиском зверху, який викликано призовом знизу; саме це ламає печатку, на зразок того, як сонце зламує шкаралупу насіння. В сучасних умовах суперрозум, який завуальовано існує в Матерії, натискає зсередини, проявляючи себе духовними зусиллями, людським прагненням Безсмертя, Істини, Краси і т. ін.; одночасно він здійснює утиск зверху, із свого власного плану вічності, проявляючи себе інтуїтивними прозріннями, одкровеннями чи осяяннями. Те саме висловлюють у свій спосіб Писання, пов'язуючи появу «нової землі» із проявом «нових небес» («...нові небеса та нова земля, в яких перебуває Істина»). Без прояву нових небес, а радше – нового, супраментального рівня свідомості, неможливим є прояв нового стану Землі. Нова Земля буде народжена «новими небесами» супраментальної свідомості так само, як нинішній

стан Землі став результатом давніх ментальних чи надрозумних «небес», богів та релігій. Те саме відбувається на всіх еволюційних стадіях: верх та низ діють разом. На будь-якій стадії еволюції поява нового «верху», нового стану свідомості не є наслідком чуда чи магічної дії, яка зненацька змінює попередній стан. Відомо, що між проявом першої амеби в світі Життя та появою перших ссавців минули мільйони років, які знадобилися для подолання інерції в Матерії, для її «віталізації». Аналогічно, для переходу від неандертальця до появи Платона знадобилися тисячоліття, на протязі яких було подолано спротив вже двох попередніх рівнів свідомості, було «менталізоване» Життя і завершилося остаточне формування «людини ментальної». Але навіть сьогодні яка кількість людських життів дійсно скерована розумом, а не вітальними пристрастями? Основне завдання першопрохідців еволюції на будь-якому етапі полягає в поєднанні нових висот із попередніми глибинами; тільки після зустрічі верху та низу завершується черговий еволюційний цикл. Отже, коли піонер ментальної еволюції несподівано опиняється на супраментальному плані, його відкриття не є магічним фокусом, який спростовує всі попередні закони. Він не перестрибує зразу, готовісіньким в стан супраментальної істоти, як і неандерталець не став зразу Платоном. Очевидно, що його свідомість стає точкою зустрічі найвищого Верху та найнижчого Низу, Духу та Матерії, Позитивного та Негативного; авжеж, його власні енергії суттєво зросли, але це відбулося пропорційно силам спротиву, з якими довелося стикнутися. Прогресуючи, еволюція намагається доторкнутися до все більш глибоких пластів: принцип життя опанував лише поверхневу кірку світу; ментальний принцип колонізував тільки найближчий шар нещодавнього минулого, ментального підсвідомого та застарілих вад Життя; супраментальний принцип зустрічається віч-на-віч не тільки із ментальним та вітальним підсвідомим, а й з найвіддаленішим минулим, із фізичною підсвідомістю та несвідомістю. Чим вище ми піднімаємося, тим глибше вниз нас притягує. Еволюція прямує не вище і вище, до все більш віддалених небес, навпаки, вона занурюється все глибше і глибше. Кожний еволюційний цикл завершується трохи нижче, трохи ближче до Центру, в якому всевишній Верх та Низ, Небеса та Земля нарешті-таки зустрінуться. Тому першопроходець повинен очистити,

зробити прозорими проміжні рівні – ментальний, вітальний та матеріальний, – щоб здійснилося ефективне поєднання двох полюсів. Коли це відбудеться не тільки ментально, вітально, а ще й матеріально, Дух проявить себе безпосередньо в Матерії, в завершеній супраментальній істоті та супраментальному тілі.

All earth shall be the Spirit's manifest home⁴⁴⁹
І місцем яви Духу стане вся Земля.

Очищення проміжних рівнів є основним змістом роботи Шрі Ауробіндо та Матері. Напевне, ускладнення адаптації тіла до прояву супраментального *Агни* мають свій завершальний сенс та мету. Цілком можливо, це не стільки матеріальні труднощі, скільки, так би мовити, стратегічні ускладнення. І справді, під час другого етапу Шрі Ауробіндо та Мати зрозуміють, що трансформація не є проблемою індивідуальною, вона втягує в цей процес всю Землю, що індивідуальна трансформація просто неможлива (принаймні, остаточна), без досягнення певного рівня колективної трансформації. В той момент, коли колективна трансформація досягне достатнього рівня розвитку, існуючі матеріальні перепони цього процесу, які зараз здаються нездоланими, вмиль зникнуть. Не існує жодної принципової неможливості, просто все трапляється, коли настає відповідний момент. Хоч-які перешкоди, незалежно від їхньої природи, кінець кінцем виявляються корисними помічниками Істини, хоча в даний момент їхнє призначення нам, можливо, і не збагнути. З точки зору нашого зовнішнього, поверхневого сприйняття трансформація здається проблемою суто зовнішньою, фізичною. Ми завжди ставимо візок попереду коня, але насправді всі труднощі є *внутрішніми*, психологічними; видимі, драматичні скрути адаптації тіла до киплячого *Агни* виступають, як ми побачимо пізніше, проблемою не стільки матеріальною, скільки обставиною, яка пов'язана із станом всієї земної свідомості. Але це звучить загадкою, а дійсну проблему, яка незабаром встала перед Шрі Ауробіндо та Матір'ю, простіше всього зрозуміти із одного рядового зауваження,

⁴⁴⁹ Цей рядок також із пісні 1, книги 11, «Вічний день: Вибір Душі та Всевишне Звершення», (Savitry, 29: p.699).

яке Шрі Ауробіндо зробив в розмові з учнем: «Я копаю, копаю, все глибше проникаючи в трясовину підсвідомого... Воно [супраментальне світло] спустилося перед листопадом [1934 року], але після цього піднявся увесь бруд і його прояв припинився»⁴⁵⁰. Шрі Ауробіндо іще раз упевнився, тепер вже не на індивідуальному, а на колективному рівні: якщо притягнути вниз забагато світла, то темрява внизу починає пручатися та голосити, відчуваючи над собою примус [до зміни]. Слід зауважити, що кожного разу, як Шрі Ауробіндо та Мати проходили через досвід, що засвідчував певний прогрес в трансформації, в стані свідомості учнів, які навіть не здогадувались про причини, з'являлися чи посилювалися всілякі труднощі, доходило навіть до психологічних бунтів і різноманітних хвороб, все починало просто скреготати. От тепер ми починаємо розуміти, як виконується робота. Якщо пігмей зненацька відчує вплив простого ментального світла, як це відбувається із сучасною освіченою людиною, то, скоріш за все, внутрішні пертурбації спричинять нашому бідоласі невинні травми й доведуть до психічного розладу. Внизу все ще залишається дуже багато тропічних хащ. Сучасний світ все ще переповнений ними, в цьому і полягає суть проблеми. Наша ментальна колонізація просто створює дуже тонку шкуринку навколо застарілих [залишків] Кам'яного Віку.

Ріші ведичних часів називали підсвідомі сили та підсвідомих істот «ті, хто приховує», «ті, хто пожирає», «крадії сонця». Навряд чи для них знайдеться більш влучне визначення; вони і справді є безжалісними крадіями. Як тільки ми досягаємо хоч якогось успіху, привносимо нове світло чи більш інтенсивну вібрацію, як нас абсолютно зненацька захоплює, затягує в стан гнітючої дисгармонії, в якому панує розпад, суцільна задуха. Гармонійні вібрації дня, який тільки-но минув, такі чисті, світлі, такі м'які та пластичні несподівано перекриваються густим, липким шаром; складається враження, що задля того, щоб віднайти хоч трохи світла, необхідно продиратися милями крізь густі морські зарості. Усе, що ми бачимо, до чого торкаємося, будь-яка наша дія миттєво нівечиться, псується, розкладається від цього вторгнення знизу. Все втрачає властивий йому зміст, хоча зовні умови залишилися тими самими, на зовнішній

⁴⁵⁰ Д.К. Рой «Шрі Ауробіндо прийшов до мене» (Sri Aurobindo Came to Me, p.73).

вигляд нічого не змінилося. «Це виглядає боротьбою із перетягування канату, – пише Шрі Ауробіндо, – коли жодна із сторін не може досягти відчутної переваги (щось на зразок окопної війни в Європі); духовна сила вчиняє наполегливий утиск на спротив фізичного світу, а той чіпляється за кожний дюйм і вдається до більш-менш успішних контратак... Якщо би в усьому цьому процесі не проявлялась внутрішня сила Ананди, то це стало б виснажливою, огидною роботою».⁴⁵¹ Битва здається безконечною. Ріші ведичних часів так говорили про це: «Копаєш, копаєш і чим більше копаєш, тим глибше, здається, відступає дно»; «Я копаю, копаю вже багато осеней підряд, тяжко працюючи вдень і вночі, та із кожною зорею все більше і більше старію. Літа продовжують зменшувати силу та славу наших тіл». А от що тисячі років тому із сумом промовляла Лопомудра, дружина ріші Агаст'ї, вона теж прагнула трансформації: «Навіть древні, обізнані в Істині, ті, хто розмовляв із богами... вони також не досягли звершення». Але Агаст'я без тіні зневіри, із характерною рішучістю, як це і личить ріші, які, безумовно, були переможцями, відповів так: «Не марними є труди, які знаходяться під захистом богів. Давай випробуємо на міцність навіть найбільш войовничі протидіючі сили з стома головами». (I.179). Без сумніву, це і справді багатоголова гідра. Ніч за нічю, уві сні чи із широко відкритими очима шукач істини відкриватиме все нові і нові світи. Одного за одним він витягуватиме із нори усі жахи, які там готуються, а оживають тут, розкриватиме усі витoki людських спотворень, воєн, концентраційних таборів; він спіймає у самісінькому їхньому лігві усі огидні сили, які пробуджують в людях обмеженість та жорстокість.

*A lone discoverer in these menacing realms
Guarded like termite cities from the sun*⁴⁵²

Дослідник самотній небезпечних сфер,

⁴⁵¹ Із збірки «Про себе», (On Himself, 26: p.425). Процитовані слова написані під час Першої світової війни. Протидіючі армії в Європі певний час не здійснювали якихось активних військових дій, цей період в пресі часто називали «окопною війною» чи «дивною війною». – прим. перекл.

⁴⁵² «Савітрі», частина 1, книга 2, пісня 7 «Спуск в ніч», (Savitry, 28: p.216).

Захищених від сонця, мов термітник.

Чим більшим світлом він оволодіває, тим більша темрява відкривається йому. Ніч за нічю йому доведеться просліджувати ту приховану гниль, яка підточує корені Життя; адже як інакше щось дійсно можна змінити, поки існує ця гангрена? І, оскільки тепер розум шукача істини та його вітальне вже достатньо укорінилися в істині, настільки очистилися, що їм вже не шкодять ці приховані сили, то уражається його тіло, остання схованка Неправди. Наразі, шукачеві вдається в найменших деталях сприйняти те, як готується та здійснюється проникнення хвороби та смерті в тіло; кожне ураження в цих [підсвідомих] сферах означає зрив чи поразку тут [в тілі]. Тепер йому із усією ясністю стає зрозумілою марність всіх зусиль вилікувати світ за допомогою зовнішніх засобів та нових інституцій. Тільки-но зло вилікуване тут чи знищене там, як воно миттєво з'являється в якомусь іншому місці чи в іншій формі. Зло знаходиться не зовні, а всередині та нижче, і доки ця виняткова Хвороба не буде вилікувана там, світ залишатиметься хворим. Шрі Ауробіндо з цього приводу висловився так: «*Старі боги... знають, як переселятися*»⁴⁵³.

В безмірній глибині, внизу, нижче безладдя та страхів, навіть головного Страху, шукач істини зустрінеться із безмірною Втомою, із тим, що відмовляється від усього, що промовляє *НІ* всьому, сприймаючи життя, як страждання, вбачаючи в світлі – насильство. Він усвідомить, якщо спуститися іще нижче, досягти границі цього *НІ*, це означатиме поглинання, звільнення у всевладному окам'янінні, щось на зразок того, як продовження кульмінації екстазу наверху веде до всеохоплюючого звільнення в Світлі. Так, смерть не є протилежністю Життя! Вона є зворотною стороною чи, радше, дверима до сяючої Надсвідомості; в самому кінці цієї відмови, цього *НІ* існує *ТАК*, всевладне *ТАК*, яке і вштовхує нас в те чи інше тіло, і все – заради єдиної мети, задля радості. Смерть є лише смутком, жалем цього *ТАК*. Незмірна Втома внизу є лише тінню Блаженства. Смерть – не протилежність Життя! Це лише темне звільнення тіла, яке іще не знайшло світного визволення у вічній радості. Коли тіло віднайде цей неповторний екстаз, безмежність світла та радості в

⁴⁵³ Вислів з роботи «Ідеал єдності людства», (The Ideal of Human Unity, 15: p.80).

межах власної плоти, для нього перестане існувати необхідність смерті.

І де ж в усьому цьому славетне «я»? Куди зникли «мої труднощі», «моя смерть», «моя» трансформація? Шукач істини прорвався крізь тонку шкурунку особистого підсвідомого тільки задля того, щоб віднайти себе в світовій тотальності. І тепер чинить опір увесь світ: це не *ми* ведемо війну, а *все* воює проти нас! Ми вважали себе відокремленими, адже кожен перебуває у персональному мішку із власної шкіри, існує «внутрішнє» та «зовнішнє», індивідуальне та колективне; ну, чим тобі не оті ефемерні кордони, що нібито відокремлюють країни; але ж в реальності все найтіснішим чином взаємопов'язано! У світі не існує жодного спотворення, жодної хвороби, які б не мали коренів в нас самих, жодної смерті, співучасниками якої ми б не були. Всі ми рівною мірою винні, знаходимось в одному човні; ніхто не врятований, поки не врятовані всі! Не існує труднощів *одного* тіла, каже Мати, є лише перешкода в *єдиному* Тілі. Шрі Ауробіндо та Мати на власному досвіді, *матеріально* пересвідчилися в єдності, тотожності світової субстанції. Неможливо доторкнутися до жодної точки, не торкнувшись усіх без винятку точок, зробити жодного кроку вперед чи вгору без того, щоб увесь світ не зробив цього кроку. Ми вже згадували про «стратегічну» проблему; цілком вірогідно, що божественна стратегія полягає в спонуканні загального, всеохоплюючого прогресу. Можливо, саме тому ріші ведичних часів не мали успіху шість тисяч років тому. Повна і тривка індивідуальна трансформація неможлива без того, щоб хоча б мінімальна, «критична маса» всього останнього світу не була б також трансформована.

Так добіг свого завершення другий період роботи по трансформації. Після чотирнадцяти років зосередженої індивідуальної роботи (з 1926 по 1940 рік) Шрі Ауробіндо, Мати, а разом із ними – невеличка група ретельно відібраних учнів опинилися перед нездоланною перешкодою. Як тільки супраментальне світло наближається до Землі, щоб з'єднатися з тим самим світлом в глибинах Матерії, із колективного підсвідомого людства виривається стрімкий потік бруду, затоплюючи все навкруг. В одній із розмов Шрі Ауробіндо якимось зауважив: *«Виявилось, що для допомоги людству в*

остаточному вирішенні проблеми недостатньо поодинокого індивідуального зусилля, яким би великим не був цей індивідуум; адже навіть тоді, коли Світло готове спуститися, воно не здатне закріпитися, поки нижчий план не виявиться готовим витримати утиск цього Спуску». ⁴⁵⁴ Важливим є той факт, що кульмінація другого періоду роботи по трансформації співпала із початком Другої світової війни. Коли сходження Світла розпочинає свій утиск в одному людському тілі, то й тіло всього світу теж починає розжарюватись. Невже нам і справді відомо, що є для світу істинним добром, а що виявляється злом?

Зіткнувшись віч-на-віч із колективним спротивом, Шрі Ауробіндо та Мати деякий час коливалися в виборі подальшого методу роботи. Можна було ізолюватися від решти світу із купкою учнів, так би мовити, піти у поодинокий відрив, здійснити власну трансформацію, а потім повернутися до колективної роботи, розповсюджуючи на решту Землі досягнутий (повний чи частковий) рівень трансформації, який вдалося досягти їм самим. Подібна ідея вже спонукала в минулому чимало духовних, окультних, рицарських та інших груп відшукувати для виконання роботи потаємні місця, надійно ізольовані від решти світу, ховаючись там від забруднення колективними вібраціями. Та згодом Шрі Ауробіндо і Мати зрозуміли, що подібне рішення виявилось б ілюзією, бо пізніше розрив чи *атмосферна прірва* ⁴⁵⁵ між новим звершенням та старим світом стала б занадто великою для наведення мосту. В чому ж тоді сенс індивідуального успіху, якщо його не можна розповсюдити на решту світу? Якщо б супраментальна істота і з'явилася на Землі, її ніхто навіть і не помітив би! Спершу наші очі повинні відкритися. Мати якось сказала: «Якщо ви почнете просуватися по шляху, не чекаючи терпляче на решту створіння, чи, інакше кажучи, якщо вам вдасться самотійно підійти дуже близько до Істини в порівнянні із існуючим станом світу, до чого це призведе? Ціле втратить рівновагу: буде порушена не тільки певна його гармонія, а ціле просто буде виведено із стану рівноваги, адже деяка частина створіння виявиться не здатною рухатися слідом. І замість повної реалізації Божественного ви

⁴⁵⁴ Д.К. Рой «Шрі Ауробіндо прийшов до мене» (Sri Aurobindo Came to Me, p.251).

⁴⁵⁵ Вислів із «Синтезу йоги», (The Synthesis of Yoga, 20: p.348).

отримаєте крихітне, локальне, майже непомітне звершення, яке аж ніяк не відповідатиме поставленій меті». І далі особливо підкреслила: «Більше того, якщо ви вирішили виконувати роботу самостійно, то не зможете це зробити в повному обсязі. Адже будь-яка фізична істота, якою б досконалою та завершеною вона не була, ну, просто «найвищого татунку», хай навіть вона була б цілком створена для виконання специфічної Роботи, все одно вона виявиться відокремленою та обмеженою. Вона втілюватиме тільки один тип Істини, один закон існування світу. Це може бути неймовірно комплексний, узагальнюючий закон, але він залишиться лише окремим законом. Повна, завершена трансформація не може бути здійснена лише завдяки йому, лише в одному тілі... Усамітнившись, ви можете досягти особистої досконалості, досягти нескінченного звершення власної свідомості. Внутрішня реалізація не має обмежень. А от реалізація зовнішня навпаки, завжди обмежена, отже для досягнення загального зрушення необхідний певний, критичний мінімум саме фізичних істот.

В 1940 році, після чотирнадцяти років індивідуальної концентрації, Шрі Ауробіндо та Мати відкрили двері створеного ними ашраму. Розпочався третій період трансформації, який сьогодні продовжує поширюватись у світовому масштабі.

ТРЕТІЙ ПЕРІОД – АШРАМ.

В Індії ашрам традиційно представляє собою духовну чи релігійну общину, члени якої, згуртувавшись біля Учителя, зрікаються світу і присвячують себе медитаціям, концентрації та йогічним практикам для досягнення «визволення». Проте можна зрозуміти, що ашрам Шрі Ауробіндо мав мало спільного із подібним описом, за винятком того, що учні дійсно були об'єднані навколо Шрі Ауробіндо та Матері. Це не був якийсь екзотичний тип монастиря чи притулок для захисту та спокою; скоріше, він нагадував кузню: «Цей ашрам було створено... не для самозречення від світу, а як центр та поле нового життя, здійснення на практиці еволюції нового типу».⁴⁵⁶ Навіть до свого арешту в Бенгалії, коли він навіть і не замислювався про заснування

⁴⁵⁶ Із збірки «Листи про йогу» (Letters on Yoga, 23: p.847).

ашраму, Шрі Ауробіндо впевнено проголошував: *«Духовне життя знаходить своє найбільше могутнє вираження в людині, яка веде звичайний, властивий всім людям спосіб життя, наповнюючи його силою Йоги... Саме завдяки такому об'єднанню внутрішнього і зовнішнього життя людство кінець кінцем підніметься вище, стане могутнім, божественним»*.⁴⁵⁷ Тому Шрі Ауробіндо наполягав, щоб його ашрам жив повноцінним повсякденним життям, перебував серед мирського світу. Саме в осередку звичайного буття мала відбутися трансформація, а не десь на захмарних вершинах Гімалаїв. Існувала головна будівля, де поряд із Шрі Ауробіндо жила тільки Мати, (пізніше поряд буде розташоване Самаді, місце поховання їх тіл). 1200 учнів, представники багатьох національностей і всіх соціальних груп, чоловіки, жінки, а також від чотирьох до п'яти сотень дітей були розсіяні по містечку Пондічеррі, займаючи до трьох сотень, а то й більше різноманітних осель навкруги. В ашрамі не існувало якогось захисного муру, єдиним захистом служило внутрішнє світло; метушливий, галасливий базар [мирського життя] був поряд.

Будь-який представник західного світу, який прибував сюди, маючи намір знайти спокій та «вивчати йогу», неодмінно розчаровувався. Перш за все, ніхто не робив спроб його чогось навчити, скоріш, виникала необхідність «розучуватись». Не існувало ані занять, ні звичного «викладання», існували лише письмові роботи Шрі Ауробіндо та опубліковані «Бесіди» Матері, які були доступні усім, як і інші вчення, традиційні і не традиційні.⁴⁵⁸ Не існувало також спеціальних правил. Учень мусив все відкривати самостійно, в самому собі, посеред активного зовнішнього життя. Він був цілковито наданий самому собі. Адже чи можна встановити ментальні правила для роботи, яка охоплює всі еволюційні рівні – ментальний, вітальний, психічний, а також всі людські типи, все різноманіття традицій та культур? Частина учнів була вихована в християнських традиціях, інші несли в собі мусульманські, буддійські, даосійські

⁴⁵⁷ Із статті «Ідеал кармайоґіна», (The Ideal of Karmayogin, p.10).

⁴⁵⁸ «Бесіди» чи «Питання та відповіді» (“Questions and answers”). Опубліковані тексти бесід Матері, які велися спочатку (1929 – 1931) із декількома учнями, а пізніше проводилися регулярно з дітьми та вчителями до 1958 року. В ювілейному, повному виданні творів Матері записи бесід вміщені в сімох томах. – прим. перекл.

корені чи були взагалі атеїстами. Кожному належало віднайти власну істину, яка ніколи не повторює істину іншої людини. Певна частина людей ашраму вірила в добродійність аскетизму (незважаючи на все, що говорив з цього приводу Шрі Ауробіндо) і вони жили як аскети. Інші виявляли схильність до дзюдо чи футболу; хтось любив книги та навчання, в той час як інші не виявляли до цього ніякого інтересу. Дехто поринав у бізнесові справи, а хтось починав виробництво стійкої до корозій сталі, парфумів, цукру, причому тоннами і на досить сучасному підприємстві. Завжди існувало щось, що могло задовольнити будь-чий запит. Той, хто любив малювати, займався малюванням; для того, хто віддавав себе музиці, знаходилися необхідні музичні інструменти, індійські чи західні і вони надходили в їхнє розпорядження. Той, хто відчував потяг до викладацької діяльності, мав можливість стати вчителем в заснованому ашрамом Міжнародному центрі освіти, де був представлений увесь освітній діапазон, від дошкільного до академічного університетського рівня. Існували також обладнання для друку, лабораторії для дослідницьких робіт; були насаджені сади, рисові поля, існували майстерні для ремонту автомобілів, вантажівок, тракторів, обладнання для рентгеноскопії та операційна. Тут було представлено безліч видів людської діяльності, ашрам ставав її певним мікрокосмосом. Можна було стати і пекарем, і посудомийкою, або, наприклад, випробувати себе в теслярстві, якщо людина виявляла схильність до простої роботи, віруючи в її добродійність. Серед всіх цих видів діяльності не існувало ніякої ієрархії, жоден із них не оплачувався і не вважався вищим за інші. Усі предмети першої необхідності для повсякденного життя забезпечувала Мати, кожному у відповідності із його чи її потребами. Лише одне завдання залишалось невід'ємним – відкривати істину власної істоти, зовнішня робота слугувала лише приводом чи засобом. Цікаво було спостерігати, як час від часу в залежності від змін стану свідомості зазнавали змін і види зовнішньої діяльності. З часом усі цінності, які були пов'язані із минулою професією, втрачали своє значення, а оскільки гроші вже не відігравали минулої ролі, то лікар, наприклад, починав усвідомлювати, що відчуває себе значно краще, коли майструє щось власними руками. Людина, яка не мала ніякої спеціальної освіти, несподівано могла виявити здібності в поезії чи образотворчому

мистецтві або зануритися у вивчення санскриту чи аюрведичної медицини. Відбувалася повна переплавка зовнішніх цінностей у відповідності із внутрішніми критеріями людини. Коли одного разу учень запитав Матір, який шлях участі в трансформації є найкращим, то отримав таку відповідь. *«Це завжди одна й та сама річ: проявляти суть власної істоти. Реалізовувати себе, не має значення в якій формі та за допомогою яких засобів – в цьому полягає єдино можливий шлях. Кожна особистість несе в собі істину; стати єдиним з цією істиною, жити нею. Коли людина діє так, то обраний нею шлях для об'єднання із внутрішньою істиною одночасно стає шляхом, який наближає її до Трансформації. Інакше кажучи, ці дві речі, індивідуальна реалізація та трансформація, є нероздільно зв'язаними. Можливо, саме це різноманіття можливих підходів розкриє Таємницю та відчинить двері, хто знає?»*

Не існувало там і общинного способу життя, був лише внутрішній зв'язок. З тих часів, коли Мати проводила бесіди з дітьми ашраму, деякі учні зберегли звичку збиратися двічі на тиждень для колективних медитацій. Але загалом, учні збиралися разом лише для занять спортом. Існувала також спільна їдальня, але значна частина учнів віддавала перевагу прийняттю їжі наодинці чи з сім'єю. Практикувались різноманітні види спорту та фізичної активності, від традиційної хатха-йоги до тенісу та боксу і майже кожен з учнів щоденно присвячував спорту годину чи дві. Хоча море було неподалік, існував і басейн олімпійських розмірів, а також баскетбольний та волейбольний майданчики, бігові доріжки, гімнастичний зал, ринг для боксу, приміщення для занять дзюдо та інше. Спортom займалися всі, від дітей п'ятирічного віку до вісімдесятирічних. Існувало також приміщення театру та кінозал. Але спорт не був особливим об'єктом поклоніння, таких взагалі не існувало, існувала лише віра в божественні можливості і більш істинне життя на землі. *Всі ви, любі діти, живете тут в умовах виняткової свободи, – зверталась Мати до самих юних, – без соціального, морального чи інтелектуального примусу, тут не існує ніяких спеціальних правил, існує лише Світло. Але це Світло було дуже вимогливим, адже саме тут розпочиналася робота земного масштабу.*

Чи варто згадувати про масштаби Землі, якщо йдеться про 1200 чи навіть сто тисяч учнів. Ашрам просто став осередком, точкою концентрації для роботи. А насправді діючий «ашрам» існує в будь-якій точці світу, де людські істоти прагнуть більш істинного життя, при цьому не важливо, відомо їм щось про Шрі Ауробіндо чи ні, адже їхня внутрішня спрямованість, внутрішня потреба автоматично розміщує їх в тому самому еволюційному тиглі. Трансформація не є прерогативою індивідууму, навпаки, вона потребує багатьох індивідуумів, причому якомога більш різних. Ашрам став тільки символічною концентрованою точкою роботи, на зразок того, як відповідна лабораторія стає символічним тестовим майданчиком випробування вакцини, яка слугуватиме мільйонам людей. Шрі Ауробіндо також часто йменував ашрам лабораторією. Цю назву легше сприйняти, якщо є розуміння факту, що кожна особистість представляє собою певну сукупність вібрацій і зв'язана із відповідною зоною загального підсвідомого. Кожен із згаданих світів, таких різноманітних за зовнішнім виглядом, насправді створений лише невеликою групою характерних, типових вібрацій. Різноманіття форм (скоріше, деформацій), істот, місць та подій в межах такої зони просто замасковує ідентичний тип вібрацій. Коли ми станемо до деякої міри усвідомлюючими і почнемо спуск в підсвідоме для роботи (не дозволяючи собі бути приголомшеними), то здивуємось, а інколи і просто будемо вражені тим фактом, що певні особистості, яких ми добре знаємо і які зовні є дуже різними при зустрічах із ними на ментальному чи вітальному плані, виявляються майже ідентичними і рівнозначними в підсвідомості! Таким чином, люди різного віросповідання, походження, представники різних соціальних груп та різного культурного рівня, можуть належати до абсолютно ідентичного типу і бути повністю схожими в підсвідомому. Ви нібито бачите їх один крізь одного, – каже про цей феномен Мати. Оскільки наше бачення обмежене, ми зможемо усвідомити в такий спосіб лиш двох-трьох осіб, а от якщо оволодіти тотальним баченням, то нам відкриється картина тисяч і тисяч індивідуумів, вишикуваних у відповідності із чітко позначеними категоріями. Деяких людей ніколи не побачиш разом в одній зоні підсвідомого, хоча вони можуть бути досить близькими в зовнішньому житті, і навпаки. Тепер стає зрозумілим, як робота може набувати світового масштабу. От що з

цього приводу говорила Мати: *«Кожна особистість виявляється інструментом для оволодіння певною сукупністю вібрацій, яка і представляє собою його специфічне поле діяльності»*. Кожен із нас завдяки своїм позитивним якостям і своїм вадам, знаходиться в контакті із чітко означеною зоною земного підсвідомого, ця зона і відповідає нашій ділянці в загальній роботі трансформації. Таким чином, тепер стає зрозуміло, чому трансформація не може відбутися завдяки одному індивідууму, адже яким би великим він не був, якою досконалою і всеосяжною не була його внутрішня організація, якою широкою не виявилася би його колонізація в ментальній, вітальній та підсвідомій сферах, він представляє собою *лише одну сукупність вібрацій*. Найбільше, він здатен трансформувати той тип вібрацій, який уособлює, але й це є сумнівним, оскільки кінець кінцем все постає взаємозв'язаним. Ми тепер також розуміємо, чому трансформація не може бути реалізована святими. Вакцина створюється не святістю, а тією часткою людей, яка усвідомила загальну людську хворобу, як свою. Коли захворювання вже безумовно існує, хтось закриває на це очі та поринає в екстаз, а от інший засукує рукави й береться до роботи із своїми пробірками. Одного разу хтось із досвідчених учнів гірко поскаржився на чудернацьку людську мішанину в ашрамі та на «неможливих» особистостей, які в ньому перебувають, Шрі Ауробіндо відповів на це так: *«Необхідно, а радше неминуче, щоб в ашрамі, який є «лабораторією»... супраментальної йоги, людство було представлено різноманітно. Для вирішення проблеми трансформації необхідно мати справу з усіма без винятку елементами, як сприятливими, так і несприятливими. Особистість несе в собі як перші, так і другі. Якщо йогу виконуватимуть лише люди сатвічні (добродійні) і розвинені, особистості без суттєвих вітальних труднощів, то з тієї причини, що в земній природі вітальні вади не були виявлені та подолані, всі наші намагання можуть виявитися марними»*.⁴⁵⁹ Інший учень, каючись, написав Шрі Ауробіндо: «Що ж ми за учні!.. Вам слід було вибрати чи призвати до себе когось із кращого «тіста» – можливо, із таких як Z...». І отримав таку відповідь: *«Відносно учнів – я згоден! Але чи буде «кращий матеріал»,*

⁴⁵⁹ Із збірки «Листи про йогу» (Letters on Yoga, 22: p.856).

якщо він і існує, типовим для людства? Робота із декількома винятковими типами навряд чи вирішить проблему. І чи погодяться вони слідувати моїм шляхом – іще одне питання. А якщо їх піддати випробуванню, чи не проявиться в них звичайна людська природа – ось вам іще одне питання.⁴⁶⁰ Мені не потрібні сотні тисяч учнів. Було б достатньо отримати сотню досконалих людей, вільних від дріб'язкового егоїзму і згодних стати інструментами Бога».⁴⁶¹

На практиці робота виконується через подолання кожної із наших психологічних недосконалостей, які виражають собою аналогічні вади світу; якщо в індивідуумі відбувається вплив на певну вібрацію, то він відбувається і всюди в світі. Мати [в бесідах з дітьми] відзначала: *«Кожен із вас втілює в собі певну перешкоду, яку необхідно здолати для завершення трансформації і це створює велику загальну кількість завад! І йдеться навіть більше, аніж про просту перепону. Я вже згадувала: кожен несе в собі явну «неможливість», яка має бути подолана. Коли всі ці «неможливості» розчиняться, тільки тоді Роботу буде зроблено».* Як вже було сказано [в попередніх розділах], кожна особистість має власну тінь, котра її безупинно переслідує та, здається, спростовує саму мету існування цієї людини. Це і є та особлива вібрація, яка має бути трансформована, особиста ділянка роботи, вузол персональної «неможливості». Вона одночасно постає як виклик усього життя людини, так і можливість потенційного тріумфу, визначає її особисту роль в розвитку колективної еволюції на Землі. В цій специфічній лабораторії відбувається дуже цікава та дещо незвична річ. В повсякденному житті чи в практиці індивідуальної йоги ця тінь до певної міри бездіяльна, інколи вона турбує, але зазвичай розчиняється сама по собі, точніше занурюються кудись на дно, забувається. Але як тільки людина включається в загальну йогу Землі, виявляється, що ця тінь нікуди не ділася, не розчинилася, вона здійснюється знов і знов, проявляється невблаганно, ніби бій по-справжньому ніколи і не вигравався. Дійсно, здається, що боротьба ведеться проти того самого

⁴⁶⁰ Ніродбаран «Листування із Шрі Ауробіндо» (Nirodbaran. Correspondence with Sri Aurobindo, Vol. I, p.101).

⁴⁶¹ Із спогадів А.Б. Пурані «Життя Шрі Ауробіндо» (A.B. Purani “Life of Sri Aurobindo”, p.167).

вібраційного вузла, але вже в земних масштабах. Виглядає так, ніби шукачеві істини довелося стати полем бою у несамопитій символічній битві проти того самого сплетіння темряви в масштабах усього людства. *Ви вже робите його не для себе особисто, а ненавмисно, автоматично виконуєте її задля всіх і кожного,* – каже про це Мати. Шукач істини вживу, на собі пересвідчується у принциповій єдності субстанції світу: спроба виправити вібрацію в собі, наче спусковий гачок викликає відповідь міриад вібрацій по всьому світу. Саме це Шрі Ауробіндо називає «йогою земної свідомості».⁴⁶² *«Приймаючи життя, він [послідовник інтегральної його] має нести не тільки особисту ношу, але разом із нею чималу частину загальносвітового тягара, як продовження власного, достатньо обтяжливого ярма. Ось чому ця його за своїм характером набагато ближча до справжньої битви, аніж інші види його. І це не індивідуальний бій, а справжня колективна війна, яка розгортається на чималій території. Він повинен перемогти сили егоїстичної фальші, віроломства та безладу не тільки в собі самому, а й підкорити їх, як представників таких же протидіючих, невичерпних сил у світі. Масове представництво цих сил наділяє їх можливістю завзятого опору та здатністю відновлювати свою дію майже до нескінченності. Часто-густо вже після сталої персональної перемоги йому доводиться знову і знову вести боротьбу за перемогу у війні, яка здається нескінченною, адже його внутрішнє буття настільки розширилося, що вміщує в себе не тільки власну істоту з її добре відомими потребами та досвідом, воно солідаризується із буттям інших, бо в собі він містить увесь всесвіт».*⁴⁶³

Чи досягне колись свого кінця ця робота? Може прийти на думку, що підсвідоме представляє собою невичерпну клоаку, адже навіть ріші називали його «бездонна яма». І дійсно, якщо для здійснення супраментальної трансформації необхідно дочекатися повного очищення, то чекати доведеться дуже довго. Але так тільки здається. Народження індивідуума не веде до появи додаткової порції підсвідомого чи несвідомого матеріалу. Новонароджений просто добуває його із загального джерела, повторюючи ті самі вібрації, які

⁴⁶² Вислів із збірки «Про себе», (On Himself, 26: p.109).

⁴⁶³ Із «Синтезу його», (The Synthesis of Yoga, 20: p.71).

без кінця циркулюють в земній атмосфері. Людина не здатна створити нову порцію темряви, як і народити нове світло. Вона є лише інструментом, досконалим чи недосконалим, або світла, або темряви. Втім, частіше за все – і першого, і другого. Ніякі нові вібрації не можуть бути додані в існуючий світ за винятком вібрацій надсвідомого Майбутнього, які мало-помалу проявляють себе в сьогоденні та розчиняють чи перетворюють вібрації нашого еволюційного минулого. Очевидно, що сьогоденні підсвідоме і несвідоме вже не такі, якими були дві тисячі років тому, і всі ми вже зробили свій внесок для досягнення такого результату. Спуск Майбутнього в теперішній час постає ключем трансмутації світу. Йога надає можливість прискорення Майбутнього, а піонер еволюції постає інструментом, за допомогою якого привносяться все потужніші вібрації. Тому завдання шукача істини полягає не стільки в очищенні підсвідомого, скільки в призові світла, притягненні вниз вібрацій Майбутнього для здійснення процесу очищення. Саме це Шрі Ауробіндо йменує «сходженням вниз», яке виступає головною ознакою його йоги, про що вже було сказано раніше. *«Якщо в інших видах йоги і має місце спуск вниз, то це постає лише епізодом на шляху чи результатом підйому. Головне полягає в підйомі. А тут підйом є лише першим кроком, він служить тільки засобом для подальшого спуску. Сходження вниз нової свідомості є головною метою і ознакою цієї садхани,.. об'єктом виступає божественне звернення життя».*⁴⁶⁴ Коли Шрі Ауробіндо говорить про «сходження вниз», він не має на увазі крутий віраж із коротким стрибком вверх, за яким слідує стрімкий спуск. Не йдеться також про спуск задля короткого авралу чи тривалої тяжкої праці по прибиранню сміття. Він має на увазі те, що дно повинно повністю перестати бути дном. Розглянемо дуже прозаїчний приклад, невдовзі можна буде побачити, що процес трансформації є досить прозаїчним. Припустимо, ви робите покупки в супермаркеті і навколо вас непроглядно сірий натовп; чи, приміром, вночі ви опинилися в нездорових зонах підсвідомого. Але в обох згаданих випадках все відбувається в стані ясної, світної, мирної усвідомленості, як під час глибокої медитації, коли ви на самоті у власній кімнаті. Ось що маєтсья на увазі під

⁴⁶⁴ Із збірки «Про себе», (On Himself, 26: p.109).

терміном «сходження вниз». [В такому стані свідомості] вже не існує ні високого, ні низького, вони стали однаковою мірою світлими та мирними. Таким самим чином здійснюється трансформація і в світовому масштабі, адже в обох випадках все відбувається в єдиній світовій субстанції. Дотик до однієї тіні є одночасним торканням усіх відповідних тіней світу, але вірно й протилежне. Будь-які вібрації є, так би мовити, зарозливими. Кожна перемога виявляється загальною перемогою. *Це ж одне й те саме Буття!* – вигукує Мати. Існує лише одна свідомість, одна субстанція, одна енергія, одне тіло світу. Ось чому відносно себе та Матері Шрі Ауробіндо зміг сказати так: *«Якщо супраментал зійде вниз в наше фізичне, це означатиме, що він увійшов в Матерію, тому не існує причин, які б завадили йому проявити себе в садхаках (учнях)»*.⁴⁶⁵

Чим вище піднімається шукач істини, тим ширшим стає для нього доступ в нижніх зонах. Минуле, з яким він може вступити в контакт пропорційно Майбутньому, яке вдалося відкрити. Це також збільшує його можливості в колективній трансформації. До нинішнього часу вниз зійшли тільки ментальні енергії, в кращому випадку – надрозумні.⁴⁶⁶ Вони не здатні впливати на найнижчі сфери. Але віднині завдяки реалізації Шрі Ауробіндо та Матері можна вмотивовано очікувати дотику всевишнього Майбутнього до найнижчих Глибин та прискорення процесу очищення. А значить – прискорення всього еволюційного процесу людства, причому завдяки йозі воно може набути характер геометричної прогресії. *«Для перших рухів еволюційної Сили в матерії була характерна еонічна поступовість»*⁴⁶⁷ ; *розвиток Життя проходить повільно, але кроки пришивидишлись, відраховуючи вже тисячоліття; розум здатен ще більше стиснути неквапливі кроки Часу, які вкладаються вже в століття; а от коли втручається свідомий дух, стає можливим*

⁴⁶⁵ Там же, (On Himself, 26: p.450).

⁴⁶⁶ Нагадаємо, що в 12 розділі автор детально розглядає основні плани Розуму. План Надрозуму є вершиною, яку людська свідомість досягає рідко. Це – стан космічної свідомості, але без втрати індивідуальності. – прим. перекл.

⁴⁶⁷ Еон – найбільший підрозділ *геологічної історії* Землі, що об'єднує кілька ер. – прим. перекл.

надзвичайне прискорення еволюційних кроків».⁴⁶⁸ Зараз ми вже досягли саме такої точки. Конвульсії сучасного світу беззаперечно свідчать, що Тиск [Майбутнього] посилюється і ми наближаємося до справжнього вирішення проблеми. *«Може так статися, що, розпочавшись, зусилля [супраментальної трансформації] не призведуть до швидкої появи навіть перших переконливих успіхів. Можливо, знадобляться сторіччя зусиль для досягнення фази хоч якихось постійних проявів. Але це зовсім не обов'язково, адже принцип подібних змін в Природі передбачає існування тривалого прихованого періоду підготовки, за яким наступає швидка концентрація, стрімка зміна елементів, миттєве перетворення, трансформація, яка нагадує світлоносне диво в момент його прояву. Та навіть по досягненні перших вирішальних змін, безумовно, не все людство виявиться здатним піднятися на новий рівень. Не вдасться уникнути розділення на здатних жити на духовному рівні і тих, хто зможе жити тільки в тому світлі, яке спускається з цього рівня на ментальний план. А іще нижче може залишатися величезна маса тих, на кого здійснюється вплив зверху, але хто іще не готовий до світла. Але навіть це означатиме трансформацію та початок змін, які набагато перевищують усе, що було досягнуто до цього. Згадана ієрархічність аж ніяк не означатиме життя в умовах егоїстичного домінування більш розвинених над менш розвиненими, як це відбувається в теперішньому вітальному способі існування. Вона проявлятиметься авангардною роллю, проводом старших братів раси по відношенню до молодших, а також постійними зусиллями по їх підйому на більш високий, духовний рівень і розкриттю перед ними набагато ширших перспектив. І для лідерів підйом на перші духовні рівні не означатиме завершення божественної ходи, кульмінацію, після якої на Землі не залишиться можливостей для нових досягнень. Адже в супраментальних сферах існують іще вищі рівні.»*⁴⁶⁹ Про це знали поети древніх ведичних часів, оспівуючи духовне життя, як безпервний підйом».⁴⁷⁰

⁴⁶⁸ З роботи «Життя Божественне», (The Life Divine, 19: p.982).

⁴⁶⁹ Шрі Ауробіндо розрізняє в межах Верховного розуму три рівні, три плани свідомості. Докладно зупинятися на них зараз здається недоречним. – прим. автора.

⁴⁷⁰ З роботи «Цикл людства», (The Human Cycle, 15: p.382).

Жерці слова деруться по тобі вгору,
Наче драбиною, о стосильний!
При підкоренні вершини за вершиною
Стає зрозумілим, як же багато іще слід зробити.⁴⁷¹

Фактично всі сторіччя, що минули, були використані нами для підготовки Основи: основи безпеки, здоров'я, добробуту за допомогою нашої науки, основи добродійності та милосердя за допомогою релігії та моралі, основи краси і гармонії за допомогою мистецтва, а також ментальної основи з її скрупульозною відточеністю. Але насправді цей зведений фундамент існує *для чогось іншого*. Поглинуті власними зусиллями вдосконалення, ми бачимо лише один аспект грандіозної Роботи. Вона відкривається нам з позиції земного безсмертя, як це характерно для ріші; розпізнаємо її у вигляді вічної Незмінності, як Будда; існує погляд з позиції добродійності, добробуту – загалом, можна виявити безліч точок зору та акцентів. Та врешті-решт нам набридає ця безконечна дитяча гра в складання кубиків! Жодна із точок зору не веде до звершення, всі вони виявляються взаємовиключними умовами Величної Гри. Нічого насправді іще і не починалося! Можливо, ми перебуваємо в очікуванні того, щоб спершу усвідомити правила Гри і тільки потім її розпочати. З часів Жуля Верна ми випробували безліч видів пригод і буквально виснажені ними. На якій іще війні, в якій іще революції варто проливати кров? Нами підкорені всі Еверести, наші моря патрулюються вдень і вночі; все під контролем, все відслідковується, все прораховується, навіть в стратосфері. А може, в усьому цьому існує намір спрямувати нас до єдиної можливості, яка залишилася в світі, що перебуває в стані стрімко зростаючої задухи? [Колись] упевнивши себе у власній німічній короткозорості на цій неозорій планеті, ми продовжуємо на свій лад виправляти величний внутрішній Погляд, підрізати наші крила, замінюючи їх машинерією, яка зараз безжалісно розчавлює нас. А чи не полягає задум в тому, щоб примусити нас повірити в себе більше, ніж ми довіряємо створеним машинам, зрозуміти, що наші істинні можливості набагато

⁴⁷¹ Із Ригведи, (I.10.1). – прим. автора.

перевищують те, на що здатні вони? Прислухаємось до древніх Упанішад: «Вони кружляють і кружляють, спотикаються, нівечаться, неначе сліпці, скеровані сліпцями» (Мундака Упанішада 1.2.8). Чи не настав час відірвати погляд від своїх маленьких іграшок і розпочати Гру? Замість ігор із лопатами чи бульдозерами, з Євангеліями чи нейтронами, давайте спробуємо очистити свідомість та посіяти у вітрах часу *справжнє* зерно, щоб нарешті розпочалося істинне життя.

*O Force-compelled, Fate-driven earth-born race,
O petty adventurers in an infinite world
And prisoners of a dwarf humanity,
How long will you tread the circling tracks of mind
Around your little self and petty things?
But not for a changeless littleness were you meant,
Not for vain repetition were you built...
A greater destiny awaits you in your front...
The life you lead conceals the light you are...⁴⁷²*

*О, знана Силою й Рокованістю расо,
О, шукачі дрібних пригод в безкраїм світі,
Зневолені мізерністю людською.
Чи довго ще кружлятиме ваш розум
Круг жалюгідних «я» та дріб'язкових справ?
Призначенням для вас не є нікчемність,
Не для пустих повторень ви народжені були...
Більш гідна доля вас попереду чекає...
А те життя, що зараз ви ведете,
Скрадає світло, вашу справжню суть.*

Придивившись поза межі старого муру, ми побачимо: все вже існує, все тут, чекаючи тільки на наше прагнення.

*I saw them cross the twilight of an age,
The sun-eyed children of a marvelous dawn,*

⁴⁷² «Савітрі», частина 2, книга 4, пісня 3 «Призов до Пошуку», (Savitry, 29: p.370).

*The great creators with wide brows of calm,
The massive barrier-breakers of the world
And wrestlers with destiny in her lists of will,
The labourers in the quarries of the gods,
The messengers of the Incommunicable,
The architects of immortality.*⁴⁷³

*Я бачив, йшли крізь сутінки віків,
Сини сонячноокої дивовижної зорі,
Творці з чолом величного покою,
Порушники всіх віковічних перепон,
Борці із непорушним знаком долі,
Трудівники в каменоломнях у богів,
Непередаваного посланці,
Йшли архітектори безсмертя.*

ЗАЛІЗНИЙ ВІК ЗАВЕРШЕНО⁴⁷⁴

Передумови настання віку Істини можуть здатися шорсткуватими: ризикований спуск в Несвідоме, битва проти Темряви, Смерть, що вичікує за кожним поворотом шляху. Але чи не ризикували ми власним життям задля набагато менших надбань? *«Велич людини полягає не в тому, що вона собою представляє зараз, а в тому, яку можливість вона здатна зробити реальністю»*,⁴⁷⁵ – зауважує Шрі Ауробіндо. Перемогти необхідно один раз, в одному тілі. Коли лише одна людська істота здобуде таку Перемогу, це стане перемогою всього людства і всіх світів. Адже ця наша невелика Земля, на вигляд така незначна в масштабах космосу, є символічним полем битви, на якому представлені всі космічні ієрархії, на зразок того, як свідома людська істота є символічним полем бою, який ведеться задля всього людства. Якщо ми досягнемо перемоги тут, вона відбудеться всюди.

⁴⁷³ «Савітрі», частина 1, книга 3, пісня 4 «Видіння та Благословення», (Savitry, 28: p.343).

⁴⁷⁴ Вислів взято із зібрання поезій та п'єс, (Collected Poems and Plays, 1: p.5).

⁴⁷⁵ Із збірки «Година Бога» (The Hour of God, 17: p.9).

Ми – визволителі мертвих, визволителі життя. Стаючи свідомими, ми перетворюємось на творців небес. Ось чому це життя, на цій Землі набуває виняткового значення серед усіх наших інших форм життя.⁴⁷⁶ Саме тому охоронці Неправди так наполегливі в своїх проповідях, закликаючи у потойбічній світі. *Ми не повинні гаяти жодної хвилини для виконання своєї роботи тут [на Землі],* – підкреслює Мати, – *бо тільки тут ми здатні її виконати. Не слід щось очікувати від смерті; ваш порятунок в житті. Саме посеред життя має бути реалізована трансформація; саме на Землі ми прогресуємо, досягаємо власного звершення. Саме в тілі здобувається Перемога.* Тільки в цьому випадку закон еволюції перестане себе проявляти, як закон суперечностей, спонукаючи нас проходити через безліч дуальностей, щоб вирватися із людської дитячості. Він стане законом світла та безконечного розвитку, розпочнеться новий етап еволюції – в радості та Істині. Перемогу треба здобути лише один раз. Одне світлоносне тіло. Воно розтратить ущент існуючий залізний закон усіх наших тіл. Всім людським істотам слід співпрацювати для здобуття цієї єдиної Перемоги. Стратегічна перепона трансформації перед нами в усій своїй повноті.

*Якщо Земля заходиться благати, а Всевишній відповідь, ця година може настати хоч зараз.*⁴⁷⁷

⁴⁷⁶ Цей вислів, на наш погляд, потребує певного пояснення. Йдеться про вселенський Принцип Життя, який проявляє себе в безліччю форм. З цього приводу пригадується один з афоризмів Шрі Ауробіндо: *«Тварина – це людина на чотирьох кінцівках, вбрана в шкіру; хробак – це Людина, що, звиваючись, повзе до нового ступеня своєї людяності; навіть самі грубі форми Матерії – це Людина в своєму примітивному тілі. Все є Людиною, Пурушею (духовним, Божественним принципом матеріального прояву)».* Цитата із збірки «Думки та осяяння», (Thoughts and Glimpses, 16). – прим. перекл.

⁴⁷⁷ Із зібрання афористичних висловлювань Шрі Ауробіндо, опублікованих в 17 томі ювілейного, повного зібрання його творів під загальною назвою «Година Бога», (The Hour of God, 17: p.61).

ЗАВЕРШЕННЯ, ЯКЕ ОДВІЧНО РОЗПОЧИНАЄТЬСЯ ЗНОВУ⁴⁷⁸

Реалізація ріші ведичних часів прийняла колективний характер. Верховний Розум увійшов в земну свідомість, спутившись вниз безпосередньо у фізичне підсвідоме, діставшись останніх кордонів Матерії. Для встановлення зв'язку залишається навести лише один міст. *Новий світ народився, – говорила Мати. В даний час ми знаходимося в середині перехідного періоду, коли два світи існують одночасно: старий все ще залишається могутнім, він продовжує опановувати звичайну свідомість, а новий проростає поки непримітно; він входить так скромно і ненав'язливо, що зовнішніх змін поки небагато... Але він працює, зростає і одного дня стане настільки сильним, що заявить про себе зримо.* В дійсності не всі перепони походять із підсвідомого.

Зокрема, одна із них носить напрочуд «усвідомлений» характер, вона перешкоджає новому світу, нагадуючи литі бронзові двері. Це не наш матеріалізм, як ми частенько собі уявляємо, адже вчені, якщо вони щирі, можуть стати першими із тих, хто вступить в Істину. Це жахливий «духовний» панцир, під яким ми зуміли поховати Дух. Справжнє лихо, яке несе диявол, не в тому, що він сіє в світі віроломство та ненависть, як скажімо, Аттіла чи фашисти, в нього достане розуму так не робити. Ні, заволодівши крупинкою істини, він завжди злегка перекручує, спотворює її. Немає в світі нічого більш непіддатливого, ніж викривлена істина, адже фальш таким чином оволодіває силою, яку містить в собі істина. Нам часто повторювали, що «порятунок на небесах», і це правда. Не існує порятунку для людини, ніс якої повністю загруз в матерії, її порятунок в небесах надсвідомого. Ймовірно, на перших етапах еволюції проповідь небесного спасіння була необхідною, щоб витягти нас із початкового еволюційного склерозу. Але ми перетворили її на жорсткий,

⁴⁷⁸ Із поеми «Савітрі», (... *the end which ever begins again*), частина 1, книга 2, пісня 14 «Душа Всесвіту», (Savitry, 28: p.295).

остаточний вердикт, і зараз це обернулося проти нас. Ми заперечуємо існування Божественного в Матерії, дозволивши їй існувати лише в святих місцях, і тепер Матерія починає мститися. Ми вважали її грубою, вона такою і стала. Поки ми залишатимемося толерантними до подібного Дисбалансу, для Землі не існуватиме ніякої надії. Просто продовжуватимуться наші нескінченні хитання між двома полюсами, від матеріальних втіх до духовного аскетизму. Але кожний із них, взятий окремо, не дає повного, істинного звершення. *«Древні інтелектуальні культури Європи в підсумку дійшли до руйнівного сумніву та скептичного безсилля, а побожність Азії – до застою та занепаду».*⁴⁷⁹ Нам необхідна як сила Матерії, так і свіжі води Духу, та поки що наш матеріалізм тільки притупляє розум і почуття, а вірування виявляються лише зворотною стороною зневіри. *«Атеїст – це Бог, який сам із собою грає у схованки; та чи відрізняється чимось від нього теїст? Що ж, можливо: адже він побачив тінь Бога та учепився за неї».*⁴⁸⁰

Якщо ми прагнемо позбавитися цього Дисбалансу – бо усе, чому бракує рівноваги в наших тілах, суспільствах чи в космічних циклах, кінець кінцем гине – необхідно стати прозорими. Ми загубили Пароль, ось до якого підсумку дійшла наша епоха. Ми замінили істинну силу різноманітними пристроями, проміняли істинну мудрість на догми. Всюди, на кожному із планів свідомості панують царини гномів. І вони процвітатимуть, поки ми не відмовимося від принизливої напівправди, всюди, зверху донизу, поки не зануримось в істинне Джерело, яке знаходиться всередині, щоб заново віднайти реальну таємницю Духу та Матерії. «Те, що є безсмертним в смертних... це Бог, він оселився всередині, як енергія, наповнюючи нас божественними силами» (Ригведа 2.1). Оскільки їм була відома Таємниця, ні ріші, ні мудреці часів древніх містерій ніколи не вчиняли того розколу, який увічнено в наші часи, який роз'їдає наші життя: «...нашим Отцем є небо, а Матір'ю – Земля». Вони ніколи не робили спроб відіслати земне людство для звершення у потойбіччі

⁴⁷⁹ Це було сказано в 1914 році, в роботі «Цикл людства», (The Human Cycle, 15: р.278). Можливо, з того часу щось і змінилось на краще, але для такого твердження не існує достатніх доказів. – прим. автора.

⁴⁸⁰ Із збірки «Думки та афоризми», (“Thoughts and Aphorisms”, 17: р.82).

небеса: «Давайте переможемо саме тут, сотня тих, хто виявився попереду, візьміть участь в цих бойових перегонах». По досягненні вершин свідомості вони не зникли у примарному екстазі: «Я син Землі, її ґрунт – моя матір...» (Атхарваведа XII. I). Здійснюючи подорож до кордонів Нескінченності, вони не вважали, що внизу представлене щось незначне, несуттєве: «Божеественний, збережи для нас Безконечність і щедро розсипай конечне» (Ригведа IV.2.11). «Дозволь нам оспівувати красу твою, Земле. Вона в твоїх селищах і лісах, зібраннях та війнах і битвах» (Атхарваведа XII. 44. 56). Вони вели битву і були непереможними, бо знали, що Бог перебуває всередині нас: «О, Син тіла, сповнений щастя і світла, той, хто перемагає, кому ніщо не може зашкодити» (III.4.2.9.1). [Ось якою постає] всеперемагаюча істина чесних, тих, хто зумів випрямитися, для кого смерть є неправдою, поразкою. Істина божеественної радості на Землі. Зрозуміло, що їхня правда виявилася передчасною для орд Європи, яким на той час необхідно було спершу почути про небеса. Але зараз, можливо, вже настав час розкрити містерії древніх, чийми б вони не були, ведичних ріші, орфіків, алхіміків чи катарів, і знову відкрити цілісну істину двох полюсів, віднайшовши її в якомусь *третьому* стані, який не буде спиратися ні на матеріалізм, ні на спіритуалізм. *«Вознесіння в небеса не є для людини рішенням проблеми; воно полягає в її сходженні вверх, в сфери духу, а також в сходженні духу вниз, в звичайну людську істоту для трансформації існуючої земної природи. Саме в цьому, а не в якомусь посмертному спасінні полягає справжнє нове народження, на яке людство чекає, як на вінець свого довгого, похмурого та болісного шляху».*⁴⁸¹

Шрі Ауробіндо передає нам послання надії. Зрештою, існуюче панування гномів є ознакою появи нового. Темрява та занепад завжди сигналізують про наступну появу ще більшого світла, яке неодмінно має прийти вниз, ламаючи наявні обмеження. Існують лише дві передумови для знищення обмежень: надлишок світла чи надлишок темряви. В першому випадку ми піднімаємо темряву в сфери світла, де вона розчиняється. Другий полягає в пришвидшенні приходу світла вниз, в темряву для її трансформації. Перший спосіб звільняє лише декількох індивідуумів, [які зуміли здійснити підйом]; другий

⁴⁸¹ Із роботи «Цикл людства», (The Human Cycle, 15: p.329).

спосіб здатен звільнити всю Землю. Десять тисяч років тому декілька духовно могутніх представників людства вирвали Таємницю світу, але це стало привілеєм лише небагатьох посвячених в неї. Нині посвяченими мають стати всі. Десять тисяч років тому панував Золотий Вік, в той час як сьогодні все здається поглинутим темрявою. Але, насправді, ніч спустилася на Землю, у що примушували нас вірити проповідники невблаганного фатуму, просто світло було поховане в існуючому світі. Слід було забути Таємницю, людство мало пройти свій шлях, спустившись затемненою кривою віку розуму та релігій, щоб всі без винятку знову оволоділи Таємницею Світла. Адже воно присутнє всюди, в хоч-якій темряві, убозтві, мізерності, а не тільки поблизу жертовного вогню ведичного чи перського святилища. Ми перебуваємо на початку Часів. Еволюція рухається не вздовж траєкторії, що поступово зникає у величі [небес], а по спіралі. *І це не звивистий шлях, який повертає вас, неабияк відлупцьованих, до відправної точки. Навпаки, він призначений для того, щоб привести все творіння до радості буття, краси буття, величі буття, до вічного розвитку, до вічного зростання цієї радості, краси та величі. Тільки в цьому випадку все отримує зміст.*⁴⁸² Безконечна спіраль, яка не закінчується якоюсь найвищою точкою, адже Найвище існує всюди в світі, в кожній істоті, в кожному тілі, кожному атомі. Спіраль, яка поступово піднімається вгору, сягаючи все вище, щоб потім існувала можливість сходити все нижче і нижче, кожного разу охоплювати і розкривати все більше і більше. Ми знаходимось біля витоків «Безмежного», чия безмежність невпинно зростає. Лідери еволюції вже усвідомили певні рівні в межах Верховного Розуму, відкривши таким чином шляхи вічного Становлення. Кожна підкорена висота несе із собою нову зміну, новий переворот свідомості, появу нових Небес та нової Землі. Адже незабаром перед нашими здивованими очима зазнає видозміни безпосередньо фізичний світ. Безумовно, подібна зміна відбувається не вперше в історії; скільки їх вже було до нас? Скільки їх ще станеться за нашої участі, якщо ми погодимось стати свідомими? *Послідовні видозміни свідомості відбуватимуться поступовими стадіями і завжди нестимуть із собою нове збагачення творіння.* Кожного разу

⁴⁸² Тут і нижче фрагменти виділені автором. – прим. перекл.

Всемогутній, що існує в нас, перевертає свій калейдоскоп і все стає напрочуд дивовижним, просторішим, більш істинним, красивішим. Необхідно тільки розкрити очі, адже радість світу біля нашого порогу. Необхідно тільки захотіти.

*Earth's pains were the ransom of its prisoned delight...
For joy and not for sorrow earth was maid.*⁴⁸³

*Біль був спокутою свого ув'язненого щастя...
Для радості, не для скорботи. була народжена Земля,*

Ось у чому полягає Таємниця. Радість – тут, вона знаходиться в самій серцевині світу. «Джерело меду під скелею», «...щирий, немов у дитини, сміх Нескінченності» – ось чим ми є насправді, світлим Майбутнім, яке відтісняє наше минуле. Еволюція далека від свого завершення. Вона не є безглуздою каруселлю, це не падіння, не ярмарок марнославства, Це:

*...the adventure of consciousness and joy...*⁴⁸⁴

...свідомості та радості пригода...

⁴⁸³ «Савітрі», із книги 2 та 10, пісні «Йога царя: йога звільнення душі», «Полеміка Любові та Смерті», (Savitry, 28: p.43, 29: p.629).

⁴⁸⁴ «Савітрі», книга 1, «Книга Початку», пісня перша, «Символічний Світанок», (Savitry, 28: p.2).

Про автора та книгу

(післямова перекладача)

Автор книги Сатпрем (Бернар Анженже, Bernard Enginger) – француз за походженням, народився в Парижі в 1923 році. З дитинства палко любив море, пригоди, мандри. В роки Другої світової війни приєднався до Французького опору, в двадцятирічному віці був заарештований гестапо, пройшов через жах гітлерівських в'язниць і концтаборів. Там і сталося його перше духовне пробудження. Перед обличчям смерті, коли кожного ранку в коридорі роздавалися кроки катів, відкривалися двері якоїсь із камер і одного чи декількох в'язнів виводили на тюремне подвір'я для розстрілу, коли у кожного в'язня все всередині завмирало в очікуванні власного кінця, в свідомості двадцятирічного юнака одного разу жагучим полум'ям постало питання: «Що ж залишається всередині людини живим, коли від неї вже не залишилось нічого».⁴⁸⁵ Це питання і зумовило весь подальший життєвий шлях Сатпрема, його духовні пошуки.

Ось що пише про це сам Сатпрем в одній із своїх книг.⁴⁸⁶ *«В двадцять два роки, в нестямі вийшовши із пекла, я прийняв життя, цього продажного пустобреха, якому був вимушений сказати: тепер ми поглянемо, хто із нас двох! Ти розповіси мені усі свої секрети без побрехеньок. Ті секрети, які будуть взяті не із книг, науки, машинерії, ні з Заходу, ні зі Сходу, ні з жодної із країн; їх походженням стане країна Земля. Ти відкриєш саме ту таємницю, яка б'ється в моєму живому розкритому серці. Я перемішав небо із землею, все стер. Ах, як же я хотів вимусити життя прокричати свою таємницю для цієї спустошеної людської плоті, для всієї цієї нікчемної, проклятої і прекрасної планети. Я помчав всіма континентами, прислухався до фантома в горах Тибету, блукав*

⁴⁸⁵ Наведено вислів Сатпрема. – тут і далі по тексту післямови – примітки перекладача.

⁴⁸⁶ В книзі «Розум клітин». Наведена нижче цитата – переклад з виданої російською мовою книги, «Сатпрем Разум клеток. – «Преса України»: – Киев, 1992 – стор. 8-9».

червоними стежками Афганістану... і не завжди посміхався. Я пройшов схилами Гімалаїв, дряпався крижаними ямами у пошуках скарбів принців Рапотес... Я проникав крізь древній ліс Гайани⁴⁸⁷, слухав ночами крики червоних мавп, які звучали бісівським хором, наче на зорі світів. Я перетнув Бразилію, Африку в пошуках рудників золота, слюди чи все одно чого, але самий головний рудник у товщі моєї шкіри не відкривав свій секрет. Земля не віддавала своєї таємниці, свого Дива. Я блукав жебраком по дорогах Індії [та Цейлону], виснажував аскетизмом власне тіло, молився у храмах, стукав в усі двері, поки, нарешті, не відчинилися Ті, єдині двері, щоб обдарувати моє серце.

Всі ці подорожі були здійснені після одної визначної події в житті Сатпрема. По закінченні війни в нього з'явилася можливість поїхати в Індію, в Пондічеррі (на той час – французький анклав на сході Індії), де він певний час виконував обов'язки чиновника в колоніальній адміністрації. В Пондічеррі і відбулася єдина його зустріч із Шрі Ауробіндо, яка виявилася незабутньою і тільки посилила внутрішнє прагнення до Істини. Надамо слово Сатпрему, адже хто інший може розказати точніше? *«Несподівано... я опинився перед тим, чого ніще ніколи не зустрічав на Землі. Перед Істотою, яка була живим БУТТЯМ,.. чимось, що втілювалось в погляді, в тілі, в атмосфері навколо, що я переживав у відкритому морі в своєму човні. Вся безкрайня широчінь існувала там, в цій істоті, і ЦЕ дивилося на мене. Все було так, ніби я впізнав свій дім, те місце, де я можу дихати, звідки я прийшов – я був вдома... Все тривало, я не знаю, чотири секунди... Чотири секунди і я їх ніколи не забуду... Це – упізнавання, розумієте? Ви не відкриваєте щось нове – ви несподівано впізнаєте те, що вам вже давно відомо. Це, начебто, ствердження «Так», але набагато глибше, ніж «так». Це – ВОНО, розумієте,... це я, який дивиться на самого себе – і раптово перетворюється на «Я»... Мені ніколи цього не забути. Я вирішив, що повинен жити саме так, сказавши собі: якщо людина може втілити це, може бути тим, що я відчував «своїм», значить я повинен жити саме так, повинен знайти...»⁴⁸⁸*

⁴⁸⁷ На той час частина нинішньої Гвіани в Південній Америці.

⁴⁸⁸ Прочитовано за текстом інтерв'ю Сатпрема відомому французькому журналісту

Ця зустріч відбулася в ашрамі Шрі Ауробіндо, але Сатпрем на той час був не готовий там залишитись. Бунтар, як його інколи називала Мати, він не сприймав жодної із церков чи їх осередків, ані західних, ні східних, він там задихався. Після десятирічних блукань різними континентами і країнами, не знайшовши самотійно відповіді в своїх духовних пошуках, він вдруге повертається в Індію (1954), де зустрічається з Матір'ю, яка продовжила справу Шрі Ауробіндо після того, як той залишив фізичне тіло. *«В один із днів мого тридцятиріччя я зустрів [того, хто знав відповідь]. Їй було 76 років, вона була молодою та сміхотливою, неначе дівчатко. Її називали Мати. Мати – це найбільш дивовижна пригода, яку мені довелося пережити. Це останні двері, які були відкриті, в той час як всі інші залишалися зачиненими, приховуючи таємницю. На протязі... [майже 19 років] вона вела мене незнайомими дорогами, спрямованими в завтрашній день людства чи, можливо, до його істинного початку. Моє серце билося, неначе вперше. Мати – це таємниця Землі. Вона не свята, не містик, не гуру, не йог, вона ані з Заходу, ні зі Сходу, не чудотворець, не засновниця релігії. Мати просто відкрила таємницю людини, яка втратила ключа в релігіях, спіритуалізмі, ідеалізмі, Секрет полягав у тому, щоб просто залишатися собою, бути серцем, яке б'ється молитвою до істинної Землі, бути тілом, яке повторює це благання, призиваючи природну істину в свої клітини, на зразок чайки, яка прагне вітрів та моря... Мати – це казка в клітинах фізичного тіла людини».*⁴⁸⁹ На протязі наступних майже 19 років Сатпрем поступово із шукача істини, одного із численних учнів, з якими періодично зустрічалася Мати, перетворюється на її постійного співбесідника, стає її правою рукою, по суті єдиним із тих, хто виявився здатним із необхідною повнотою сприйняти, зрозуміти той грандіозний досвід в клітинах тіла, який вона переживала, продовживши роботу Шрі Ауробіндо. В цікавій на погляд перекладача роботі голландського автора Ван-Фрекема «За

Феліксу де Товарницькі.

⁴⁸⁹ Процитовано по роботі Сатпрема «Розум клітин», (стор. 10). В тексті автор вказує термін 15 років перебування поряд з Матір'ю, але після того, як було зроблено цей запис, їх спільна робота продовжувалася іще три з половиною роки, а саме, до травня 1973 року.

межами людини», яка відображує його погляди на життєвий шлях та грандіозну роботу, яку виконали Шрі Ауробіндо та Мати, можна прочитати наступне: «Мати часто шкодувала з приводу відсутності достатнього інтелектуального розвитку та культурної ерудиції в людях, які її оточували, не кажучи вже про просту людську цікавість. Вона могла так багато розповісти, її знання та досвід були надзвичайно широкими, вона була здатна відповісти на всі «одвічні» питання, які людство задавало собі на протязі тисячоліть, але люди навколо неї були настільки несприйнятливими. «Я – дзвін, в який ніхто не дзвонить», – говорила вона. І от, нарешті, з'явилася людина з аналітичним розумом, гірким життєвим досвідом та палкою жагою до життя – ідеальний інструмент для того, щоб розповісти людству про її виняткові пригоди».⁴⁹⁰

Спочатку Сатпрем веде рукописні записи регулярних бесід, а починаючи з 1958 року бесіди фіксуються на магнітофонних плівках. На основі магнітофонних записів Сатпрем робив письмову стенограму кожної із бесід. Мати знайомилась із стенограмою, при необхідності робила правки. Ці безцінні свідчення дозволять йому після відходу Матері із фізичного тіла (1973) підготувати до поліграфічного видання трилогію «Мати» («Божественний матеріалізм», «Новий вид», «Мутація смерті», книги опубліковані в 1976 році), а в 1977 році 13-томну «Агенду Матері», в якій для людства зафіксовано подробиці цього небувалого експерименту.⁴⁹¹ Після відходу Матері Сатпрем через деякий час залишає ашрам. Причина полягала в суттєвій зміні атмосфери взаємовідносин між ним та тими, хто фактично очолював діяльність ашраму в останні роки перебування Матері в фізичному тілі. Вони всіляко

⁴⁹⁰ Процитовано за російським виданням (далі – рос.): «Джордж ван Фрекем – За пределы человека, жизнь и деятельность Шри Ауробиндо и Матери», изд. Адити, Санкт-Петербург, 1999», стор. 441. – прим. перекл.

⁴⁹¹ У 13-томному виданні французькою мовою загальна назва – «L'Agenda de Mère». Перша публікація відбулася в 1980-1982 роках, в Парижі. Всі 13 томів Агенди видані російською мовою санкт-петербурзьким видавництвом «Мирра» (рос.) в 1999-2010 роках під загальною назвою «Агенда Матері» із підзаголовком «Хроника супраментального воздействия на Землю» (рос.), який роз'яснює не дуже поширене слово іноземного походження «Агенда». На сьогодні всі 13 томів існують і в Інтернет ресурсах. – прим. перекл.

перешкоджали їх зустрічам, навіть примудрилися всупереч волі Матері остаточно зачинити для Сатпрема двері її кімнати за півроку до того, як вона залишила тіло. А головне – заявили про свої виключні права на «редагування» її висловлювань та публікацію записів. Цього Сатпрем допустити не міг і розпочав боротьбу. Санскритське ім'я Сатпрем, яке надала йому сама Мати, в перекладі означає «той, хто істинно любить».

Із тим, наскільки непростими виявилися для нього наступні роки боротьби за недоторканість висловлювань Матері, за авторські права на магнітофонні плівки і публікацію Агенди, читач може ознайомитися в діалогії «Нотатки Апокаліпсиса», куди окрім щоденникових записів Сатпрема вміщено його листування із видавництвами та окремими особами з приводу авторських прав та публікації Агенди, а також інших його робіт.⁴⁹² Подальше життя Сатпрема пов'язано із перебуванням вже на заході Індії, далеко від Пондічеррі та ашраму. Крім згаданих вище видань, ним підготовлено чимало інших книг (всього опубліковано біля 20 його робіт). Але основне своє завдання останнього періоду життя він бачив в практичному продовженні трансформації земної свідомості, реалізуючи цю роботу у власному тілі. Одну з останніх своїх книг він розпочинає словами: *«Тут те, про що я пишу вже на протязі сорока років⁴⁹³. Але в моєму серці – той самий крик за моїх братів із Заходу, котрі приходять та зникають, не розуміючи звідки вони насправді з'явилися та куди йдуть. Нехай мене вибачать за повторення, але хотілося б, щоб наші давні людські бідування не повторювалися більше ніколи. Чи можемо ми хоч щось зробити для цього?»* Символічно, що назва цієї книги – «Легенда майбутнього». В останньому її розділі є такі слова: *«Не існує «формули» нового виду людства; формула всередині, вона завжди була там; це перше сім'я усієї цієї смертної та заплутаної історії. Сім'я росте, надавлює, щоб*

⁴⁹² Діалогія була підготовлена до публікації в грудні 1998 року. Перший том охоплює період з 1973 по 1978 рік і головним чином присвячений боротьбі за Агенду. Другий – продовженню у власному тілі практичної роботи, яка була розпочата Шрі Ауробіндо та продовжена Матір'ю, тепер вже безпосередньо Сатпремом. – прим. перекл.

⁴⁹³ З 1958 по 1998 роки. – прим. перекл.

нареши́ті знайти своє величне Сонце, своє Життя, свою квітку Любові та Ніжності... Ось вже двадцять п'ять років [з 1973 року] я йду по слідах Матері (може, дві тисячі п'ятсот років?). І зростаюче зерно підштовхує, постаючи своєрідною неможливістю кожного дня та кожної секунди; але незважаючи ні на що – все Можливо. Диво, замасковане під ніщо: я нічого не знаю, але ЗНАЮ, спокійно, наполегливо, в глибині мільйонів клітин – воно ПРАГНЕ. Неначе закоханий, який розшукує свою єдину Кохану і не зупиниться, поки не відшукає її. В нас існує Орфей, який шукає свою Евридику через усі смерті та поразки. Але він не повинен обернутися назад... Вона попереду чи в глибині, з іншої сторони могил, в Легенді Майбутнього».⁴⁹⁴

Так, весь останній період свого перебування в фізичному тілі Сатпрема присвятив втіленню Легенди Майбутнього. Він залишив тіло в квітні 2007 року.⁴⁹⁵

«Моє палаюче серце» – так названо книгу, в якій зібрано серію інтерв'ю Сатпрема відомому французькому журналісту Феліксу де Товарницькі.⁴⁹⁶ Згадану книгу без сумніву можна вважати найкращою ілюстрацією життєвого шляху Сатпрема та його світогляду, адже

⁴⁹⁴ Процитовано в перекладі за книгою (рос.): Сатпрем, «Легенда будущего», яка була видана російською мовою видавництвом «Мирра» в 2014 році, (стор. 167-168).

⁴⁹⁵ Так що ж, все марно? Таке питання неодмінно виникає, коли охоплюєш поглядом увесь пройдений шлях, від ріші ведичних часів до Шрі Ауробіндо, Матері, Сатпрема і тих послідовників, які продовжують роботу, залишаючись невідомими. Адже наявних, зримих результатів трансформації ми не бачимо, скоріш навпаки – світ продовжує переживати небувалі соціальні та екологічні катаклізми. Наважусь висловити власну думку, нагадавши, що перш за все в процесі трансформації йдеться про зміни стану свідомості. Фізичні зміни планети і людства стануть можливими тоді, коли критична кількість живих людських істот із трансформованою свідомістю буде здатна витримати в фізичних тілах утиск супраментальної вібрації. – прим. перекл.

⁴⁹⁶ Перше видання цієї книги у Франції мало назву «Сім днів в Індії із Сатпремом» (1981 рік). Пізніше її було перекладено англійською мовою із зміною назви. Російською мовою книга вийшла в перекладі з англійської в 2002 році: Сатпрем, «Моё пылающее сердце. Интервью с Ф. де Товарницки». Издательство «Духовная книга», 2002».

відповіді на прями і часом «незручні» питання надає він сам. Журналіст спеціально здійснив цю подорож в Індію задля зустрічі із Сатпремом в 1980 році, незабаром після масового успіху книги «Шрі Ауробіндо або подорож свідомості» у Франції та інших країнах Європи. Сам приїзд до Індії цієї людини, яка була відома в світі своїми інтерв'ю із великими філософами та видатними вченими сучасності, може служити ознакою, що вже перша поява книги Сатпрема спочатку французькою, а потім англійською мовою викликала неабиякий резонанс і зацікавленість. Надалі вона була перекладена іще декількома європейськими мовами. Сам процес написання книги, роботу з її перекладачами та видавництвами не назвеш простою. Про це свідчать численні бесіди Сатпрема із Матір'ю, з якими можна ознайомитися в Агенді. Перший варіант книги був просто відхилений паризьким видавцем, він назвав її «надто абстрактною» та «туманною». Не краще розпочиналися контакти з приводу і другого варіанта.⁴⁹⁷ Мати досить часто жартувала з цього приводу: «Вони дійсно не здатні майже нічого зрозуміти». Непорозуміння продовжувалися, планувалося спершу видати книгу в ашрамі. Але врешті-решт всі перепони було подолано, книга мала величезний успіх саме у читачів. Цікаву ремарку зроблено одним із видавництв в листопаді 1968 року: «Хоча преса не публікує жодного слова про вашу книгу, та вона розкупується!» На що Мати у властивій їй жартівливій манері зауважує: «Преса! (сміється). Справа в Свідомості. Необхідно, щоб твій люб'язний видавець зрозумів: ця книга не належить минулому, всі засоби минулого вже нічого не варті... В Америці книга теж має грандіозний успіх». Відношення Матері до тієї роботи, яка була виконана Сатпремом, може бути проілюстровано іще одним її висловлюванням, в січні 1966 року: *«Твоя книга про Шрі Ауробіндо є винятковою в усіх аспектах і досягла певного максимуму можливої виразності. Крім того, Шрі Ауробіндо завжди був поруч з тобою [в тонкому плані свідомості], коли ти писав. Коли книга була готова, в мене виникло враження апогею, який вже не можна перевершити...»*.

⁴⁹⁷ У відповіді видавництва в липні 1963 року читаємо: «...не думаю, що ми зможемо опублікувати вашу книгу «Шрі Ауробіндо чи подорож свідомості»... що ж до причин, то ми дійсно не розуміємо цю книгу, але як пояснити причини незрозуміння чогось?»

Так, книга Сатпрема викликала суттєву зміну в ставленні до проблем духовності значної частини думаючого, небайдужого населення західного світу. В своїй передмові один із перекладачів книги російською мовою А.Шевченко пише: «Вперше книга Сатпрема «Шрі Ауробіндо чи подорож свідомості» вийшла в російському перекладі у видавництві Ленінградського університету в 1989 році... На Заході вона стала чимось на зразок класичного вступу до світогляду та діяльності Шрі Ауробіндо. В Росії вона отримала небувалу для такого роду літератури популярність: перший тираж в сто тисяч екземплярів був розпроданий за лічені місяці. Можна стверджувати, що завдяки цій книзі Шрі Ауробіндо відомий сьогодні в Росії більше, ніж в усьому останньому західному світі».⁴⁹⁸ Категорична заява, проте заперечувати не буду, хоча б тому, що сам був одним із читачів того, першого видання. А з того часу їх було ще декілька.

На жаль, українською мовою поки не видавано жодного твору Шрі Ауробіндо, Матері чи Сатпрема. Така ситуація не може не турбувати, особливо з огляду на кардинальні зміни в житті країни. Перед нацією, перед українською культурою знову, в усій гостроті постало просте питання: удавати буття чи дійсно *бути*. Поява нової, молодшої генерації ідентичних українців, для яких духовний пошук – поняття не абстрактне, вселяє надію. В першу чергу для них зроблено цей переклад.

Ще одною причиною того, що взявся за цю роботу, стало моє відношення до поеми Шрі Ауробіндо «Савітрі». Вважаю її геніальним, безсмертним творінням. Щастя відкриття цього духовного послання, яке зроблене в бездоганній поетичній формі, для переважної більшості людства існує ще тільки попереду. Рядки із поеми, які Сатпрем дуже влучно розсипав по тексту своєї книги, роблять її напрочуд живою та яскравою. Передусім для тих читачів, які в достатній мірі володіють англійською мовою, отже не для всіх. Прагнення адекватно передати українською мовою не тільки зміст рядка чи фрагмента поеми, не тільки поетичні образи, а й поетичний

⁴⁹⁸ Процитовано українською мовою за виданням (далі – рос.): Сатпрем, Шри Ауробіндо или путешествие сознания. Пер. с фр. и англ.. А.А. Шевченко, В.Г. Баранова. – Изд. 4-е, стереотипное, СПб, 2009.

ритм, який використовує Шрі Ауробіндо, стало одним із основних внутрішніх завдань при роботі над перекладом. Маю надію, що хоч частково це прагнення вдалося реалізувати і читачі, які люблять поезію, цінують її можливості в духовному розвитку людини, звернуться до більш глибокого знайомства з цим поетичним шедевром. Для них в додатку вміщено переклад передмови Шрі Ауробіндо до поеми, структуру самої поеми із назвою книг і пісень англійською та українською мовою, а також декілька висловлювань Матері, які характеризують її відношення до поеми «Савітрі».

Буду вдячний читачам, які побажають поділитися своїми враженнями від прочитаної книги. З радістю відповім на всі запитання, якщо вони виникнуть. Листи можна надсилати на мою електронну адресу: atmarati@ukr.net

Кожна людина несе в собі зерно Невідомого. Ми розуміємо, що поза межами наших знань, поза вихованням, освітою, обставинами життя, досвідом існує щось Невловиме, Незбагненне. Цьому вже надавалося і буде надаватися тисяча імен, які не пояснюють нічого. Бог, Душа, Природа, Життя, Всесвіт із його законами, – чи є принципова різниця в тому, як це називати? Воно просто є... Це Воно спонукало і буде продовжувати спонукати нас жити, шукати відповідь.

*Something that wished but knew not how to be...
Щось, що хотіло бути, та не знало, як...*

І, слава Богу! Адже казка тільки пишеться і від нас з вами також залежить її сюжет. Що таке еволюція? Це відкриття Краси, Любові, Радості. Відкриття Того, що знаходиться безпосередньо перед нашими очима, в матерії, в нас самих, в наших тілах. Не чогось іншого, а того, що вже Є, чого ми поки просто не бачимо, не розуміємо, що іноді здається навіки похованим під такими зрозумілими звичками. Але так тільки *здається*.

Еволюція, наше Майбутнє – це поступове розкриття вже

існуючого Чуда.

З любов'ю до всіх,
Микола Сотніченко

Одеса, червень 2016 року.

Додатки

Шрі Ауробіндо ГОДИНА БОГА

Існують часи, коли Дух рухається серед людей і подих Господа бентежить води нашої істоти; існують і інші періоди, коли він відступає і полишає людей діяти в силі чи безсиллі їхнього власного егоїзму. Перші є проміжками часу, коли навіть невеликі зусилля призводять до значних результатів і змінюють долю; під час других навіть суттєві зусилля приносять незначні плоди. Правда, такі періоди можуть готувати попередні, на зразок того, як легкий димок жертвування піднімається в небеса і викликає плин Божої щедрості.

Нещасною є людина або нація, яких прихід божественної миті застане сплячими чи неготовими до неї, бо їхній світильник не був налаштованим для щирого прийняття, а слух залишився глухим до зову. Але потрійне горе тим, хто є сильним і готовим, але даремно витрачає сили чи неправильно використовує цю мить, непоправними будуть їх втрати, значним виявиться руйнування. В годину Бога розчисти душу свою від будь-якого самообману, лицемірства і самовтіхи, щоб зміг ти прямо поглянути в дух свій та почути, до чого він закликає тебе. Всяка нещирість натури, яка колись закривала тебе від погляду Господа та світла ідеалу, стане тепер прогалиною в твоїй броні і притягуватиме удар. Навіть якщо вдасться тимчасово перемогти, це лише погіршить ситуацію, бо неминучий наступний удар звалить тебе посеред тріумфу. Тому стань чистим, відкинь усякий страх; адже ця година часто навіює жах, бо полум'ям, вихором, бурею крокує утиск гніву Божого. Але той, хто зуміє сміливо зустріти цей момент, переконаний в істині свого призначення, той вистоїть; навіть якщо він впаде, то знову підніметься, навіть якщо здаватиметься, що його відніс на своїх крилах вітер, він повернеться. Але не прислухайся занадто до шепотіння мирської розсудливості, адже це – година несподіваного.

ПРО ПОЕМУ «САВІТРИ»

Анотація Шрі Ауробіндо до поеми

Сказання про Сат'явана та Савітрі передано в Махабгараті⁴⁹⁹ у формі історії подружньої любові, яка перемагає смерть. Але ця легенда, хоча й демонструє численні суто людські прояви, все ж постає одним із багатьох символічних міфів ведичного циклу. Сат'яван – це душа, яка несе в собі божественну істину буття, але спустилася у володіння смерті та невідання; Савітрі – Божественне Слово, дочка Сонця, божество всевишньої Істини, вона приймає народження [на Землі] задля її спасіння; [цар] Ашвапаті, Повелитель Коня⁵⁰⁰, людський батько Савітрі, втілює собою символ повелителя концентрованої енергії духовного прагнення, яка допомагає нашому підйому від смертного до безсмертних планів буття; Дьюматсена – повелитель сяючих воїнств, батько Сат'явана символізує Божественний Розум, який на Землі осліп, втративши небесне бачення, велич та славу.

Тим не менше, все це постає не тільки алегорією, герої сказання – не просто персоніфіковані якості, вони є втіленням чи еманациєю живих, свідомих Сил, з якими ми здатні встановити зв'язок, і які втілюються в людських тілах задля допомоги людині, вказуючи їй шлях від стану смертного існування до рівня божественної свідомості та безсмертного життя.

⁴⁹⁹ Махабгарата – героїчний, легендарний древній індійський епос, літературною канвою якого є боротьба двох родових кланів, а внутрішній зміст символізує боротьбу за встановлення закону Дгарми, закону порядку та справедливості. – прим. перекл.

⁵⁰⁰ Санскритське слово Ашвапаті буквально і означає Повелитель Коня, що символізує собою оволодіння духовною силою. – прим. перекл.

Шрі Ауробіндо САВІТРИ

Структура поеми

ЧАСТИНА ПЕРША

Книга перша.

Книга Початку (The Book of Beginnings).

Пісня перша. *Символічний світанок (The Symbol Dawn).*

Пісня друга. *Місія (The Issue).*

Пісня третя. *Йога царя: йога звільнення душі (The Yoga of the King: The Yoga of the Soul's Release).*

Пісня четверта. *Таємне Знання (The Secret Knowledge).*

Пісня п'ята. *Йога царя: йога свободи і величі Душі (The Yoga of the King: The Yoga of the Soul's Freedom and Greatness).*

Книга друга.

Книга Мандрівника по Світах (The Book of the Traveler of the Worlds).

Пісня перша. *Сходи світів (The World Stair).*

Пісня друга. *Царство тонкої Матерії (The Kingdom of Subtle Matter).*

Пісня третя. *Слава та падіння Життя (The Glory and Fall of Life).*

Пісня четверта. *Царства нижчого Життя (The Kingdoms of the Little Life).*

Пісня п'ята. *Божества нижчого Життя (The Godheads of the Little Life).*

Пісня шоста. *Царства і божества вищого Життя (The Kingdoms and*

Godheads of the Greater Life).

Пісня сьома. *Спуск в Ніч (The Descent into Night).*

Пісня восьма. *Світ Неправди, Матір зла та сини Темряви (The World of Falsehood, the Mother of Evil and the Sons of Darkness).*

Пісня дев'ята. *Раї богів Життя (The Paradise of the Life-Gods).*

Пісня десята. *Царства та божества нижчого Розуму (The Kingdoms and Godheads of the Little Mind).*

Пісня одинадцята. *Царства та божества вищого Розуму (The Kingdoms and Godheads of the Greater Mind).*

Пісня дванадцята. *Небеса Ідеалу (The Heavens of the Ideal).*

Пісня тринадцята. *В Сутності Розуму (In the Self of Mind).*

Пісня чотирнадцята. *Душа Всесвіту (The World Soul).*

Пісня п'ятнадцята. *Царства Вищого Знання (The Kingdoms of the Greater Knowledge).*

Книга третя.

Книга Божественної Матері (The Book of the Divine Mother).

Пісня перша. *В пошуках Непізнанного (Pursuit of Unknowable).*

Пісня друга. *Поклоніння Божественній Матері (Adoration of the Divine Mother).*

Пісня третя. *Обитель Духу та нове Творіння (The House of the Spirit and the New Creation).*

Пісня четверта. *Видіння та Благословення (Vision and the Boon).*

ЧАСТИНА ДРУГА

Книга четверта.

Книга народження та пошуку (The Book of Birth and Quest).

Пісня перша. *Народження та дитинство Полум'я (The Birth and*

Childhood of the Flame).

Пісня друга. *Зростання Полум'я (The Growth of the Flame).*

Пісня третя. *Привов до Пошуку (The Call to the Quest).*

Пісня четверта. *Пошук (The Quest).*

Книга п'ята.

Книга Любові (The Book of Love)

Пісня перша *Визначене місце зустрічі (Destined Meeting Place).*

Пісня друга. *Сат'яван (Satyavan).*

Пісня третя. *Сат'яван і Савітрі (Satyavan and Savitri).*

Книга шоста.

Книга Доли (The Book of Fate).

Пісня перша. *Слово Доли (The Word of Fate).*

Пісня друга. *Шлях Доли і проблема болю (The way of Fate and the Problem of Pain).*

Книга сьома.

Книга Йоги (The Book of Yoga).

Пісня перша. *Радість єднання; тяжке випробування передбаченням смерті, страждання та біль Серця (The Joy of Union; the Ordeal of the Foreknowledge of Death and the Heart's Grief and Pain).*

Пісня друга. *Притча про пошук Душі (The Parable of the Search for the Soul).*

Пісня третя. *Входження у внутрішні країни (The Entry into the Inner Countries).*

Пісня четверта. *Потрійні сили Душі (The Triple Soul-Forces).*

Пісня п'ята. *Віднаходження Душі (The Finding of the Soul).*

Пісня шоста. *Нірвана та відкриття Усезаперечуючого Абсолюту (Nirvana and the Discovery of the All-Negating Absolute).*

Пісня сьома. *Відкриття космічного Духу та Космічної Свідомості (The Discovery of the Cosmic Spirit and the Cosmic Consciousness).*

Книга восьма.

Книга Смерті (The Book of Death).

Пісня третя. *Смерть у лісі (Death in the Forest).*

ЧАСТИНА ТРЕТЯ

Книга дев'ята.

Книга вічної Ночі (The Book of Eternal Night).

Пісня перша. *У напрямі до чорної Порожнечі (Towards the Black Void).*

Пісня друга. *Подорож крізь вічну Ніч і голос Темряви (The Journey in Eternal Night and the Voice of the Darkness).*

Книга десята.

Книга подвійних сутінок (The Book of the Double Twilight).

Пісня перша. *Сутінки мрії Ідеалу (The Dream Twilight of the Ideal).*

Пісня друга. *Євангеліє Смерті та марність Ідеалу (The Gospel of Death and Vanity of Ideal).*

Пісня третя. *Полеміка Любові та Смерті (The Debate of Love and Death).*

Пісня четверта. *Сутінки мрії Земної Реальності (The Dream Twilight of the Earthly Real).*

Книга одинадцята.

Книга Вічного Дня (The Book of the Everlasting Day).

Пісня перша. Вічний День: вибір Душі та Всевишне Звершення (*The Eternal Day: The Soul's Choice and the Supreme Consummation*).

Книга дванадцята.

Епілог (Epilogue).

Повернення до Землі (The Return to Earth).

Висловлювання Матері

Нижче наведено лише декілька фрагментів із численних висловлювань Матері, які характеризують її відношення до творіння Шрі Ауробіндо та того значення, яке поема має для нас та майбутнього Землі і людства.

«Він вмістив в одній книзі увесь всесвіт. Дивовижна, прекрасна робота, яка виконана із незрівнянною досконалістю».

«Поема містить в собі все, абсолютно все. І це втілення надано із такою простотою, в такій ясній формі. Абсолютно гармонійна, прозора, істинна поезія... він описав усе в прекрасному, ясному стилі, щоб допомогти шукачам духовних істин в усвідомленні таємниць всесвіту... бездоганний дороговказ, який ніколи не підведе і не залишить того, хто прагне духовного звершення».

«Так, поема містить в собі все: містичні, надприродні знання, філософію, історію еволюції, історію людства, богів, творіння, Природи. В ній ви знайдете опис того, як створювався всесвіт, з якою метою, яка на нього чекає доля, знайдете все».

«... прекрасний опис того, що відбудеться, коли істинна Сила проявиться на Землі. Вона [Савітрі] прийшла підготувати Землю, принесла нову свідомість, яка буде здатна трансформувати життя на Землі, створить на ній умови для Нового Творіння. Якщо сприймати істинний дух Епосу, він постає пророцтвом тих подій, які вже починають відбуватися на планеті».

«В поемі «Савітрі» із дивовижною точністю і прозорістю надано пророцтво того, що відбудеться в майбутньому, надано ключ для сприйняття Істини, для розкриття таємниць Всесвіту, для досягнення найвищих рівнів Свідомості».

«В поемі Шрі Ауробіндо показує, як відчинити двері Несвідомого, дозволивши світлу проникнути туди для його трансформації. Показує навіть те, як можна подолати бар'єр смерті і досягти безсмертя».

«Все те, що описано в поемі, є абсолютною реальністю, яка була Ним пережита. Він йшов через темряву несвідомості, між життям та смертю. Приймав нелюдські муки і відроджувався із сморідних безодень світового страждання. Із сфер убогства та мізерності він здіймався в світи царської пишноти, наповнювався найвищою Анандою. Ніхто до нього не сприймав таких страждань, і все це було зроблено лише заради трансформації мук людства в радість єдності із Всевишнім. Це щось унікальне, чому ви не знайдете аналогів в світовій історії. Він першим проклав шлях до Верховного Розуму, полегшив для нас проходження цього шляху. В «Савітрі» міститься вся його йога трансформації. Сьогодні ця йога починає проявляти себе в земній свідомості».

«Поема «Савітрі» сповнена вібрацій найвищої, істинної свідомості, напоєна неймовірною силою. Той, хто має достатню сприйнятливність, відчує ці вібрації, істинні вібрації з кожного рівня свідомості. Це – сама Істина в поетичній формі».